

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İslâmî
İktisat
Nizamı

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İslâmî İktisat
Nizamı

Hizb-ut Tahrir Neşriyatındandır

Kitâbın Muhtevâsı

Kitâbın Muhtevâsı	6
Mukaddime	13
İktisadî Nizam'a Giriş	15
İktisat.....	73
İktisadî Nizamın Esası.....	75
İslâm'ın İktisada Bakışı	77
İslâm'ın İktisadî Siyaseti.....	80
Genel İktisadî Kaideler	93
Mülkiyet Çeşitleri.....	99
Ferdî mülkiyet.....	100
Ferdî mülkiyetin Tanımı	101
Mülkiyetin Manası.....	104
Malları Mülk Edinmenin Sebepleri.....	107
Çalışmak.....	110
Ölü Araziyi Üretime Kazandırmak	110
Yeraltı Zenginlikleri.....	112
Avlanmak.....	114
Komisyonculuk Yapmak.....	115
Mudarebe (Emek-Mal Ortaklığı).....	117
Sulamacılık	119
Başkasına Ücret Karşılığında Çalışmak.....	120
Ücretlinin İşini.....	123
İşin Belirlenmesi.....	123
İşin Türü.....	125
İşin Müddeti.....	129
İşin Ücreti.....	130
İşe Harcanacak Emek.....	134
Haram Olan Menfaatlerin İcarı ile İlgili	
Hüküm.....	135
Gayri Müslimi Ücretle Çalıştırmamanın	
Hükmü.....	138
Genel Menfaatler Ve İbadetler İçin İcare	
.....	140
Ücretli Kimdir?.....	148

<i>Ücret Tespitinde Esas Alınması Gereken</i>	
<i>Kıstaslar</i>	150
<i>İşçinin Ücretini Tespit (Takdir)</i>	154
Miras.....	172
Yaşamak İçin Mala İhtiyacın Olması.....	175
Devlet'in Kendine Ait Olan Maldan Tebaasına Vermesi.....	178
Bir Mal Ve Emek Karşılığ $\acute{I}$ Olmaksızın Fertlerin Aldığ $\acute{I}$ Mallar.....	181
Malda Tasarruf Keyfiyeti.....	191
Tasarruf Hakkı.....	191
Mülkü Geliştirmek.....	192
Arazi Hükümleri.....	195
Ölü Araziyi Üretime Kazandırmak.....	202
Arazide Tasarruf.....	208
Arazi İcarının Yasaklığ $\acute{I}$	217
İmalat Ve Alış-Veriş.....	223
Alış-veriş.....	223
İmalat ya da Sipariş Vermek.....	227
Şirketlerle İlgili Hükümler.....	230
İslâm'da Şirket.....	230
İnan Şirketi.....	234
Ebdân Şirketi.....	237
Mudarebe Şirketi.....	241
Vücut Şirketi.....	244
Mufavada Şirketi.....	248
Şirketin Feshi.....	250
Kapitalist Şirketler.....	252
Kolektif Şirket.....	252
Sermaye (Anonim) Şirketleri.....	254
Sermaye Şirketlerinin Eleştirisi.....	259
Sermaye Şirketinin Hisseleri.....	274
Kooperatifler.....	279
Sigorta.....	283
Malı Çoğaltma Ve Geliştirmenin Yasaklanan Yolları.....	295
Kumar.....	295

Faiz (Riba)	297
Gabn-ı Fahiş (Aşırı Kâr ve Aldatma)	302
Hileli Satış	305
İhtikâr (Stokçuluk)	309
Fiyatı Belirleme	314
Bağış Ve Nafaka Yönünden İnfakla Tasarruf Hakkı	319
Fakirlik	339
Kamu Mülkiyeti	351
Devlet Mülkiyeti	360
Kamulaştırma, Ne Kamu Mülkiyetinden Ne De Devlet Mülkiyetindedir	363
Meralar Kamuya Ait Menfaatlerdendir	366
Fabrikalar	371
Beytu'l-Mal	374
Beytu'l-Mal'ın Gelir Kaynakları	374
Beytu'l-Mal'a Ait Harcamalar	377
Devlet Bütçesi	380
Zekât	383
Cizye	388
Haraç	390
Vergiler	393
<i>Gümrük Vergileri</i>	394
<i>Müslümanlardan Verginin Alınış Şekli</i>	394
Servetin İnsanlar Arasındaki Dağılımı	397
Toplumda İktisâdî Dengenin Sağlanması	399
Altın ve Gümüş Biriktirme Yasağı	403
Faiz Ve Sarf (Paranın Parayla Mübadelesi)	414
Riba (Faiz)	416
Paranın Parayla Mübadelesi	423
Mübadele Muameleleri	429
Para	437
Altın Nizamı	444
Altın Nizamının Faydaları	445
Altın Nizamının Günümüzde Muhtemel Meseleleri	449
Gümüş Nizamı	452

Madenî Paralar.....	452
Kâğıt Paralar.....	453
Para Çıkartmak.....	456
Mübadele Kıymeti (Kur).....	462
Dış Ticaret.....	473
Dış Ticaret Vakıası	490
Dış Ticarete Denge	491
Devletlerarası Para İlişkisi.....	492
Dış Ticaret Siyaseti.....	494
Takiyyuddîn en-Nebhânî Kimdir?.....	503

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ
نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ
إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Rahman, Rahim Allah'ın İsmiyle

Allah'ın sana verdiğinde
Ahiret'i gaye edin. Dünyadan
nasibini unutma. Allah, sana
nasıl iyilik ettiyse sen de
öyle iyilik et. Yeryüzünde
bozgunculuğu gaye edinme.
Çünkü Allah, bozguncuları
sevmez.

(el-Kasas 77)

بسم الله الرحمن الرحيم

Mukaddime

Hakikat olan Şu ki, elinizde bulunan bu "İslâm'da İktisadî Nizam" kitabı İslâmî İktisat Nizamının vakiasını içerisinde bulduğumuz asırda apaçık ve net bir Şekilde ortaya koyan çok kıymetli fikrî bir ser-vettir.

Kitap; Kapitalist İktisadî Nizam ile Ko-münizm'in de içinde olduğu Sosyalist iktisadî Nizamın yapısını, bu iki nizamın ürütül-mesini, bozukluğunu ve İslâmî İktisat Ni-zamıyla çeliŐkilerinin izah edildiği bir giriş bölümüyle başlamıştır.

Bu Kitap; İslâm'ın iktisada ve iktisadî gayeye bakışını, mal edinilmesi, oğaltıl-ması, malların toplum fertlerine dağıtımı ile bu dağıtımdaki dengenin keyfiyetini izah etmektedir.

Kitap; Ferdî mülkiyet, Kamu mülkiyeti ve Devlet mülkiyetinden oluşan mülkiyet e-Őitlerini, Müslümanların Beytu'l-Malı'na ait olan mal ve gelirlerle onların ne Şekilde harcanması gerektiğini izah etmektedir.

Kitap; ÖŞrî arazi ve Haracî arazi ayrımıyla arazi hükümlerini, ÖŞrî ve Haracî arazinin tanımlarını, kullanım ve ihya edilmeleri ile mülkiyetinin el değişmesi hususlarını izah etmektedir.

Kitap; Para ve çeşitlerini, Faiz, Mübadele ve Zekât hususlarını ortaya koymaktadır. Kitabın son bölümünde ise, Dış ticaret ve Dış Ticaret Hükümleri ortaya konmaktadır.

Kitapta izah edilen İslâmî hükümler, tek kaynak olan Allah'ın Kitabı, Rasul'ün Sünneti ve bunların işaret etmiş oldukları Kıyas ve Sahabelerin İcmaı'ndan alınmıştır. Kitabın yazarı iktisadî hükümlerin alınması için başka bir kaynak benimsememiştir.

Kitabın Arapça baskısı, yeniden basılmadan önce tekrar gözden geçirilerek tanzim edilmiş ve bazı küçük değişiklikler yapılmıştır.

Kitapta geçen tüm hadisler dakik bir itina ile alınmış olup, hadislerin, muteber hadis kitaplarında rivayet edildiği tespit edilmiştir.

Kitabın, içerisinde bulunduğumuz asırda, Müslümanların İslâm iktisadî nizamını idrak etmelerinde büyük bir fazileti vardır. Allah *Subhanehû* ve *Teâlâ*'dan bu fazileti umumîleştirmesini, Müslümanları bu kitaptaki hükümleri aralarında Allah'ın indirdikleri ile hükmeden bir devlette tatbikata koymalarını mümkün kılmasını dileriz.

H. 23 Safer 1410

M. 23 Eylül 1989

İktisadî
Nizam' a Giriş

بسم الله الرحمن الرحيم

Fikirler, gelişme sürecinde bulunan bir toplum için hayatında elde edebileceği en büyük kıymetlerdir. Fikirlerde köklü geçmişi olan bir ümmet için, yaşayan fertlerin atalarından teslim aldığı en büyük mirastır.

Maddî servetler, ilmî buluşlar, teknolojik yenilikler ve benzerlerinin yeri, bu fikirlerden çok daha aşağı seviyededir. Zaten bunlara ulaşmak, sahip olunan fikirlere bağlı olduğu gibi bunların muhafaza edilmeleri de fikirlere bağlıdır.

Fikrî kıymetlerini koruyabilen bir ümmetin maddî servetleri tahrip edilse dahi, böylesi bir ümmet onu hemen yeniden üretebilir. Fakat fikrî kıymetleri çökmüş ümmetlerde maddî servet mevcut olsa dahi bunların azalması ve fakirleşme çok çabuk olur. Zaten bir ümmet, fikri metodunu kaybetmeden, elde ettiği ilmî hakikatleri kaybetse bile onların çoğunu tekrar elde edebilir. Hâlbuki kendine ait doğru düşünme metodunu kaybederse anında gerilmeye ve elindeki teknolojik kuvveti kaybetmeye başlar. Bundan dolayı öncelikle fikrî kıymetlere sahip çıkmak gerekir. Bu kıymetler üzerinde doğru düşünme metoduna bağlı olarak maddî servet tekrar kazanıldığı gibi yeni ilmî buluşlara ve teknolojik gelişmelere doğru da gidilir.

Fikirlerden kasıt, toplumda hayatın ha-

kikatleri ile karşılaştıkları zaman kullanabilecekleri pratik fikirlere sahip olmaktadır. Böyle bir hâlde ümmetin fertleri ellerindeki fikirlerle karşılaştıkları vakıalar ve hayatın hakikatleri üzerinde bir hükme varmak için kullanma imkânına sahip olurlar.

Ellerindeki fikirleri yaşantılarında en güzel bir şekilde kullanmış olurlar. Başarılı kullanmaların sürekliliği ile onlarda doğru bir düşünme metodu ortaya çıkar.

İslâm Ümmeti bugün, yukarıdaki manada fikirlerden mahrumdur. Dolayısıyla onun doğru düşünme metodunu da kaybetmesi tabiidir. Fakat yeni nesil, kendisinden önceki nesilden herhangi bir İslâmî fikir almadığı gibi İslâm dışı fikirleri de almadı, Tabii olarak doğru bir düşünme metodunu da almamıştır. Kendisi de doğru düşünme metodu ve fikirler elde edememiştir. Bundan dolayı, buldukları topraklarda maddî servet bulunmasına rağmen fakirlik halinde olmaları, ilmî buluşların ve teknolojik gelişmelerin teorik olarak kendisine okutulmasına rağmen bunlara somut olarak sahip olmamaları normaldir. Çünkü doğru bir düşünme metoduna sahip olmadan ilmî ve teknolojik birikime ulaşabilmesi mümkün değildir. Yani yaşamında güzel bir şekilde kullanabileceği fikirlere sahip olmadıkça bunu yapmaz. Bundan dolayı Müslümanların kendilerine doğru bir düşünme metodu ve fikirler meydana getirmeleri artık

bir zorunluluk olmuştur. Sonrasında bu esaslar üzerinde maddî servetlerin kazanılması, ilmî buluşların ve teknolojik gelişmelerin sağlanması mümkün olur. Bunu yapmadıkları takdirde ileriye bir adım atmadıkları gibi kısır bir döngü içerisinde dolaşmaya devam edilip fikrî ve bedenî birikimlerini boşa harcarlar, başladıkları yere de geri dönerler.

İslâmî Ümmet'in bugünkü fertleri, kendine kazandırılmak istenilen karşı fikirlere de bağlanmamıştır. Dolayısıyla verilecek olan bu fikri de kavramamıştır. Bu Ümmet, herhangi bir fikir ve düşünme metodundan mahrumdur. Bununla birlikte bu Ümmet, İslâmî fikirleri, bugün Yunanlıların, Aristo ve Eflatun felsefelerini ütöpik, farazî bir fikir olarak miras aldıkları tarzda almışlardır. Bugünkü İslâmî Ümmet, İslâm'ı birtakım merasim ve törenler olarak, Nasranîlerin (Hıristiyanların) miras alınışına benzer bir şekilde almıştır. Aynı zamanda bu Ümmet, pratikte gözle görülen başarılar elde etmesinden ve Kapitalizm'in kendisi üzerinde yapılan zoraki tatbiklerine boyun eğmesinden dolayı Kapitalizm'e âşık olmuştur. Yoksa bu aşk, Kapitalist fikirleri hakikatini anlayıp kabul etmelerinden kaynaklanmamaktadır. Bu sebeple bu Ümmet, yaşam mücadelesinde Kapitalist fikirlerin belirlediği programlar üzerinde gitmesine rağmen fikrî esasları itibariyle Kapitalizm'e tümden gebe kalma-

mış, İslâm Dini'ni kabul etmesine ve fikirlerini okumasına rağmen, amelî olarak da İslâmî kıymetlerden uzaktır.

Fikirlere olan yaklaşım biçimine gelince; Kapitalist kıymet ve çareleri İslâm'la uzlaştırma teşebbüslerini aşmış, İslâm'ın yenilenen hayat meselelerine çareler üretmeyeceği zannına kapılıp, Kapitalizm'in tümünden kabulüne yönelik bir hisse kapılmıştır. Hayat mücadelesinde ilerleyerek Batı dünyası ile hem yarışmak hem de kendi gözünde ilerlemiş Kapitalist milletlerle ya da Sosyalizm'i taklit edip Komünizm'e giden halklarla birlikte olabilmek için İslâm'ın hükümlerini terk edip diğer hükümleri almada bir sakınca görmemişlerdir. İslâm'a sarılmış gibi görünen kesimlerde de Kapitalizm'e aynı meyil vardır. Ancak bunlar Kapitalizm ile İslâm'ın hâlâ uzlaştırılabileceğine inanmaktadırlar. Fakat İslâm'ı başka fikirlerle ve nizamlarla uzlaştırmaya çalışanların pratikte ve Ümmette tesirleri olmamıştır. Yani insanlar arasında fiilen var olan ilişkilerde bir varlık alanı bulamamışlardır.

Bundan dolayı hayatın sorunlarına çare olarak İslâmî fikirlerin ve Şer'î hükümlerin verilmesi zorunluluğu, fikirden ve düşünme metodundan mahrum akıllarla çatıştığı gibi Sosyalizm'e ve Kapitalizm'e olan meyil ve bunların pratik hayattaki tatbikleri ile de çatışır.

Bunun için fikir, nefislerde ve akıllarda şok tesiri yaratacak kadar kuvvetli olmazsa insanlara tesir etmez. Hatta dikkatlerini bile çekmez, Çünkü fikir; sathî ve basit akılları derin düşünmeye sevk etmesi gerektiği gibi, sapık meyilleri ve bozuk zevkleri de sarsmalı ki İslâmî fikirlere ve Şer'î hükümlere bir yönelim oluşsun.

Dolayısıyla İslâm Daveti'ni yüklenen herkesin Kapitalizm ve onun çarelerinin dayandıkları esasları ele alıp bozukluğunu gösterip çürütmesi gerekir. Bununla birlikte hayatın yenilenen çeşitli vakıalarını ele alıp İslâm'ın bunlar hakkındaki çarelerini kabulü farz olan Şer'î hükümler gibi ortaya koyması, izah etmesi gerekir. Bu çarelerin zaten Kitap ve Sünnet'ten veya bunların gösterdiği diğer Şer'î delillerden çıkarılmış Şer'î hükümler olmalarından dolayı alınıp kabul edilmesinin gerektiğini izah etmelidir. Yoksa bunların çağın gereklerine uyup uymamasını kıstas alarak yapmamalıdır. Yani hükümlerin menfaat zaviyesinden değil, Akide zaviyesinden alınmasının gerekliliğini göstermelidir. Dolayısıyla verilen hüküm, kendisinin alındığı Şer'î delile veya Şer'î nassta geçen Şer'î illete dayanır. İşte vurgulanması gereken budur.

Müslümanların hakkında en fazla fitneye düştükleri ve hayatın içindeki vakıalardan en şiddetli sıkıntıları çektikleri alan, yönetimle ve iktisatla alâkalı olanlardır.

Çünkü bunlar Müslümanların en fazla yıpratılıp farklılaştırılmış fikrî alanlardır. Bunun yanında bunlar Batı'nın kendi fikrinin daha fazla yerleşmesi için çaba harcadığı ve pratiğe geçirmek için zorunlu olarak tahrif etmeye çalıştığı fikrî alanlardır. İslâmî Ümmet -sömürgeci küfür nizamını ve sömürgecini himaye edebilmek için- kasten şekli olarak Demokrasi nizamı ile yönetilmektedir. Fakat iktisadî hayatın tümünde ise pratik olarak Kapitalizm tatbik edilmektedir. Bundan dolayı İktisat hakkındaki İslâmî fikirler, İslâmî Âlem'de iktisadî hayatın hakikatlerine, vakıalarına çok büyük tesirde bulunmuştur. Aslında bu fikirler, onu alt üst edeceği ve köklü bir değişikliğe uğratacağı gibi sömürgeci kâfirleri, onun ajanlarını, Batı taklitçisi yöneticileri ve karanlık kuvvetleri de sarsacaktır.

Batı'nın iktisadî nizamına hayran olan şahıslara bu nizamın güçsüzlüğünü ve İslâm'a zıt yapılar, nizamlar olduğunu göstermek için Kapitalizm'in iktisadî yapısını izah etmemiz gerekir. Bundan sonra da İslâm'ın iktisadî fikirlerini ve iktisadî hayatın meselelerini en güzel bir şekilde nasıl çözüme kavuşturduğunu, bu merhalelerin tümünde de Kapitalizm'in dünya görüşüyle tümenden çeliştiğini gözler önüne sermemiz gerekir.

Kapitalist ideolojinin iktisat nizamını gözden geçirdiğimizde görürüz ki; onların kafalarında iktisat; insanın ihtiyaçlarını

karşılama vasıta ve üsluplarını sadece maddî yönü ile inceler. Kapitalizm'in iktisadî nizamı üç esas üzere kuruludur:

1-İnsanın ihtiyaçlarına nispetle mal ve hizmetlerin azlığı meselesi. Yani insanın çeşitli ve değişen ihtiyaçlarına karşı, tabiatın nisbî olarak yetersiz kalması meselesi.

2-Üzerinde sürekli olarak araştırma ve inceleme yapılan, üretilen mal ve hizmetin kıymeti meselesi.

3-Fiyat ve fiyatın; üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinde oynadığı rol. Aynı zamanda bu, Kapitalist iktisadın esasıdır.

Bu nizamda mal ve hizmetlerin nisbî olarak az bulunurluğu meselesi; mal ve hizmetlerin, insan ihtiyaçlarını tatmin eden unsurlar oluşundandır. Yani onlara göre insanın doyuma ulaştırılması gereken (tümüyle maddî) ihtiyaçları vardır. Bunu sağlamak için de vasıtalara gerek vardır. Bunlar; gıda ve giyim ihtiyaçları gibi elle tutulan, hizmet alanında da sağlık ve eğitim ihtiyaçları gibi soyut ihtiyaçlardır. Manevî ihtiyaçların iktisadî zaviyeden onlara göre varlıkları kabul edilmemektedir. Zaten onlar, bu gibi kıymetleri iktisadî incelemede dikkate almamaktadırlar.

Doyum sağlayan vasıtalara gelince; Kapitalistlere göre fayda esası dikkate anılarak kıymetlendirilen somut mallar ve biraz daha

insan için soyut manası olan hizmetlerdir.

Bu fayda şahsîdir. Fayda, bir eşyada bulunan bir hususiyetin herhangi bir ihtiyacı doyuma ulaştırmasıdır. İhtiyacın iktisadî zaviyeden ölçüsü, onun talep edilme miktarı ile alâkalıdır ve faydalı olan her şey iktisadî bir kıymete sahiptir. Bir mal veya hizmet -ister zarurî olsun ister olmasın, ister bazı insanlar faydalı, bazıları da zararlı görsün-; talep gördüğü müddetçe iktisadî zaviyeden faydalıdır. Bu anlayışları ile onlar, kamuoyunun faydalı veya faydasız saydığı eşyayı iktisadî cihetten faydalı kabul ederler. Mesela, içki ve esrar, iktisatçılara göre faydalı şeylerdir. Çünkü bazı insanlar onları talep ederler. Bu bağlamda iktisatçı, doyum vasıtalarını, bunların başka hususiyetlerini hiç dikkate almadan sadece doyum sağlama üstünlüklerini gözeterek kıymetlendirir. Yani fayda ve ihtiyaçlara olması gerektiği şekilde değil de, kârlılık zaviyesinden bakar. Daha ötesine gitmez. Misal olarak içkiye bazı fertlerin ihtiyacını tatmin ettiği için iktisadî bir kıymet olarak, içkiyi yapan insana, mal ve hizmet üreten biri gözüyle bakar. Çünkü bunların iktisadî bir kıymeti vardır ve bunlarla bazı fertlerin ihtiyacı tatmin edilmektedir.

İşte onlara göre ihtiyaçların doğması ve tatmin şekli budur. Bunun için Kapitalist iktisatçı, toplumun bulunması gereken ko-

numuyla ilgilenmez. O, ancak bir ihtiyacı doyuma ulaştırması bakımından bir mala iktisadî kıymet verir. Bundan dolayı iktisatçı başka hiçbir hususu dikkate almaksızın insan ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılmasını sağlayan mal ve vasıtaların artırılması hususunu inceler. Onların gözünde, var olan mal ve hizmetler sınırlı olduğu için, sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Ancak insanın insan olması sebebi ile mutlaka doyurulması gereken ihtiyaçları vardır. Ama bunlar, çoğalma meyilindedir. Dolayısıyla insan bunlara toptan ihtiyaç duyar. Bu ise mal ve hizmetler ne kadar çoğalırsa çoğalsın karşılanmaz. Bundan ise, iktisat teorisinde *"ihtiyaçların çokluğu kaynakların azlığı"* meselesi doğar. Yani insanın bütün ihtiyaçlarını toptan karşılaması karşısında mal ve hizmetler yetersiz kalır. Böylece toplum *"mal ve hizmetlerin nisbî azlığı"* meselesiyle karşı karşıya gelir. Bu az bulunurluğun zorunlu bir neticesi olarak bazı ihtiyaçların ya çok küçük bir kısmı ya da tamamı hiç doyurulmamış olarak kalır. Hâl böyle olunca, toplumdaki fertlerin hangi ihtiyacının doyuma ulaştırılacağını, kimlerin taleplerinin yasaklanacağını belirlenmesi için birtakım esasî kaideler konulması kaçınılmaz olur. Başka bir deyişle, sınırsız ihtiyaçların tatmini için sınırlı kaynakların dağıtım biçimini belirleyecek birtakım esasî kaidelerin konulması gerekir.

Görüldüğü gibi Kapitalistlere göre mesele, insan değil ihtiyaç ve kaynaklardır. Yani, fertlerin her birinin ihtiyaçlarını karşılamak değil, ihtiyaçları tatmin edecek kaynakları çoğaltmaktır. Yapılmak istenen hâl böyle olunca, konulan kaidelerin, üretimi mümkün olan en yüksek seviyeye erdirmeye yarayan çalışmalar olması gerekir ki, üretim çoğalsın. Yani tek tek fertler için değil de, insan topluluklarının tümü için mal ve hizmetler artsın. Bundan dolayı mal ve hizmetlerin dağıtımını meselesi, onları sıkı bir şekilde üretim meselesine eğilmeye yöneltmiştir. İktisadî tahlillerin uzak hedefi, insanların tümünün mal ve hizmet tüketimlerinin miktarını arttırmaya çalışmaktır. Bunun için Millî Üretim Kapasitesi'ne tesir eden unsurları incelemek, bütün iktisadî mevzuların başında gelmektedir. Çünkü Millî Üretim'in arttırılması hakkındaki araştırmalar, *"sınırsız ihtiyaçların, sınırlı mal ve hizmet kaynakları ile karşılanması sorununun"* çözümü için yapılanların en önemlisidir. Zira onlar, yoksulluğun çözümünün ancak üretimi çoğaltmakla aşılabilirine inanmaktadırlar. Dolayısıyla onlar için toplumun karşılaştığı iktisadî sorun, üretimin arttırılması yoluyla çözülebilir.

Üretilen şeyin kıymetine gelince; bu belirli bir fert için önem derecesini veya bir şeyin başka bir şeye nispetle önem derecesini

tanımlar. İlk hâlde ona "kullanım kıymeti" ikinci hâldekine de "mübadele kıymeti" ismi verilir. Bir şeyin kullanım kıymeti şöyle özetlenebilir: *Bir şeyin herhangi bir biriminin faydası, onun en son biriminin faydası -marjinal fayda- ile belirlenir.* Yani ihtiyaçların karşılanmasındaki faydası en az miktarda olan birim tarafından belirlenir. Kapitalistler bunu "nihaî veya marjinal fayda" diye isimlendirmektedirler. Yani fayda, üretim maliyetine göre belirlenir. Üreticinin bakış açısına göre belirlenmez. Çünkü onda talep olmaksızın sadece arz dikkate alınmıştır. Tüketicinin bakış açısına göre de belirlenmez. Çünkü o zaman, kıymet o şeyde var olan faydanın miktarını ve az bulunurluk unsurunu gözetererek bu faydaya duyulan ihtiyaca göre tespit edilmiş olur. Bu hâlde zaten o kıymetin arzı olmaksızın talep önceliği gözetilmiştir. O halde kıymetin belirlenmesinde arz ve talep hâlleri beraber ele alınmalıdır. Böylece bir kıymetin faydası, bir ihtiyacı doyuma ulaştırdığı en son birimde ortaya çıkar. Mesela, ekmeğin kıymeti, acıkmanın başında değil sonunda belirlenir. Pazarda ekmeğin az bulunduğu zamanda değil normal hâlinde iken belirlenir.

Mübadele kıymetine gelince; Bu, mal ve hizmetin hususî bir yönüdür. Bir şeyde bu yön çoğalınca onu değişime elverişli kılar. Yani bir şeyin diğer şeylere nispetle mübadele kuvveti olarak da tanımlanır. Buğdayın mısıra

nispetle mübadele kıymeti, bir birim buğdayı alabilmek için ödenmesi gereken mısır miktarı ile belirlenir. Bir mal ve hizmetin faydasının kıymetine yalnız "fayda", mübadele kıymetine ise yalnız "kıymet" ismi verilir.

Mübadele, bir mal ve hizmete denk veya ona yakın bir kıymete sahip olan bir karşılık bulunduğu zaman gerçekleşir. Burada Kapitalist iktisatçılarca anlaşılan "kıymet" mefhumunu incelemek gerekir. Çünkü o, mübadele vakıasının temel esası ve ölçülmesi mümkün olan bir sıfattır. Kendisi ile mal ve hizmetlerin kıymetinin ölçüldüğü ve verimli işin verimsiz olandan ayırt edilebildiği bir ölçüdür. Bilindiği gibi üretim, fayda oluşturmak ve çoğaltmaktır. Bu da birtakım işlerle olur. Bu işlerin verimli veya verimsizliğini ayırt edebilmek için çeşitli mal ve hizmetlerin hassas bir kıstasının bulunması gerekir. Bu hassas kıstas da çeşitli mal ve hizmetlerin toplumsal kıymetidir. Diğer bir ifadeyle bu kıstas, yapılan iş veya sunulan hizmetin toplumsal takdiridir. Bu takdir, hususiyetle günümüzde toplumlarda tüketmek için yapılan üretimin yerini, değişimde bulunmak için yapılan üretim aldığı çok gerekli bir iştir. Zaten bugünlerde her fert kendi üretiminin tamamını veya çoğunu başkalarının ürettiği diğer birçok şeyle mübadele etmektedir. Bu mübadele de ancak hizmetin bir kıstası bulunduğu zaman gerçekleşir. Bunun için malın kıymeti önceden

belirlenmelidir ki, mübadelede bulunulabilsin. Bundan dolayı insanın ihtiyaçlarını doyuma ulaştıran vasıtaların kıymetinin ne olduğunun bilinmesi, üretim ve tüketim için zorunlu bir husustur.

Ancak bu çağda bu mübadele kıymeti, mal ve hizmetlerin birçok kıymetinin sadece birine indirgenerek belirlenmektedir. Zira günümüzde toplumlarda malların kıymetleri birbirlerine göre direkt ölçülmüyor. Bunların kıymetleri ancak "para" diye isimlendirilen belirli mala göre belirleniyor. Bir şeyin parayla olan mübadele nispetine "fiyat" ismi veriliyor. Böylece fiyat, paraya nispetle bir şeyin mübadele kıymetidir. Bu fark şöyledir: Mübadele kıymeti, mala, paraya, hizmete göre bir şeyin mutlak olarak mübadele edilebilirliği iken, bununla birlikte fiyatla mübadele kıymeti arasında fark vardır. Bu da, mübadele kıymeti, mal olsun, para olsun, hizmet olsun, fark etmez. Bunlara göre kıymet, bir şeyin mutlak olarak mübadele edilebilirliği iken, fiyat ise o şeyin hususî olarak para ile olan mübadele kıymetidir. Bundan dolayı da bütün malların fiyatları aynı zamanda yükselip alçalabilir. Hâlbuki aynı anda malların birbirlerine göre mübadele kıymetlerinin düşmesi veya yükselmesi mümkün olmamaktadır. Aynı şekilde malların mübadele kıymetinde bir değişme olmadan fiyatları değişebilir. Buna bağlı olarak bir malın fiyatı o malın kıymetlerinden biridir. Diğer

bir değişle o malın paraya nispetle olan kıymetidir. Fiyat kıymetlerden biri oldukça onun bir şeyin faydalı olup olmamasını ve bir şeyin fayda derecesini belirlemesi de tabiidir. Böylece mal ve hizmetlerin verimli ve faydalı sayılması ancak toplumun bu belirli mal veya hizmeti belli bir fiyatla talepte bulunması ile olur.

Bu mal veya hizmetin faydasının ölçüsüne gelince; o, tüketici kitlenin çoğunun bu şeye sahip olabilmek için ödemeyi kabul edecekleri fiyattır. Bu mal ve hizmetler, ister ziraî, ister sinai mahsülü olsun, isterse bir tüccarın, doktorun veya bir mühendisin hizmeti olsun, fark etmez.

Fiyatın üretim, tüketim ve dağıtım sürecinde oynadığı role gelince; fiyat mekanizması, üreticilerin hangi üretim alanına gireceklerini, hangilerine girmeyeceklerini belirler. Aynı şekilde tüketicilerden hangilerinin ihtiyaçlarının karşılanacağını, hangilerinin ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılmadan kalacağını da belirler. Bir malın üretim maliyeti, onun piyasadaki arzı için esasî belirleyicidir. Malın faydası da piyasada mala olan talebi belirleyen bir unsurdur. İkisi de fiyatla ölçülür. Bunun için arz ve talep hususu, Kapitalistlere göre iktisadın iki esasî mevzudur. Arzdan maksat piyasaya sunulan mal ve hizmetlerdir. Talepten maksat ise piyasanın talebidir, istegidir. Nasıl ki fiyat anılmadan talebi

belirlemek mümkün değilse aynı şekilde arzın belirlenmesi de fiyat olmadan mümkün değildir. Ancak talebin değişimi ile ters orantılıdır. Fiyat yükseldikçe talep düşer ve fiyatlar düşünce talep artar. Arzda ise hâl tam tersinedir, çünkü onun değişimi fiyatın değişimiyle doğru orantılıdır. Yani arz, fiyatın yükselmesi ile artar, fiyatın düşmesi ile azalır. Her iki hâlde de fiyatın, arz ve talebe çok büyük tesiri vardır. Diğer bir değişle üretimi ve tüketimi de fiyat çok tesir eder.

Kapitalistlere göre fiyat mekanizması toplumun fertlerine mal ve hizmetlerin dağıtılması için doğru bir metottur. Zira faydalar, insanın harcadığı emeğin bir neticesidir. Bunun için karşılık, işe denk değilse şüphesiz üretim seviyesi düşer. Bununla birlikte toplumun fertlerine mal ve hizmetlerin dağıtımında doğru bir metot varsa, bu üretimin mümkün olan en yüksek seviyesine erişmesini sağlar. Bu metoda da "*fiyat mekanizması*" denir. Zira Kapitalistler bu metodun iktisadî dengeyi mekanik bir şekilde düzenlediğini görmüşlerdir. Zaten bu metot, tüketicilere toplumun sahip olduğu kaynakların çeşitli iktisadî alanlara aktarılması yani bazı malların alınıp bazılarının alınmaması şeklinde ortaya çıkan hür tercihlerinin kullanılması ile oluşur.

Böylece fertler kazandıkları gelirlerini ihtiyaç duydukları veya talep ettikleri mal

ve hizmetleri almaya harcarlar. Misal olarak içkiyi istemeyen tüketici, onu satın almaktan kaçınır ve gelirini başka bir şeye harcar. Böylece içkiyi istemeyen tüketicilerin sayısı çoğalınca veya bütün insanlar bu malı talep etmeyince içkinin üretilmesi kazançlı olmaz. Tabii olarak içkinin üretimi durur. Bütün mallar için hâl böyledir. Böylelikle üretimin miktarını ve çeşidini hür iradeleriyle talep edip-etmemekle belirlemiş olurlar. Mal ve hizmetlerin dağıtımı; tüketicilerde olup olmaması, üreticilerin ise arzda bulunup bulunmaması ve fiyat mekanizması ile belirlenir.

Fiyat mekanizması; üretime yöneltici, dağıtımı tanzim edici ve üretici ile tüketici arasındaki ilişkiyi belirleyici bir vasıta dır.

Fiyatın üretimi yönlendirici hususiyeti ise; herhangi verimli bir emeği veya insanı bir fedakârlıkta bulunmaya iten esasî unsur, o emek veya fedakârlığın maddî karşılığıdır. Kapitalist iktisatçılar insanın ruhî veya manevî saiklerle emek harcayabileceğini kabul etmezler. Varlığını kabul ettikleri ahlakî saikleri ise maddî mükâfat alanına dâhil ederler. Onlar, insanın harcadığı emeklerin ancak ihtiyaçlarını doyuma ulaştırmak ve maddî isteklerini karşılamak için olduğunu zannederler. Bu doyum, insanların ürettikleri malları satın alması için gerekli paraya sahip olması ile gerçekleşir. İnsanın

ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılması ancak kendi emeğinin diğerlerinin emekleri ile mübadelesi sayesinde gerçekleşir. Ya da çokça yapıldığı gibi ihtiyaçların doyuma ulaştırılması için emeğin karşılığında para almak şeklinde de olur. İnsana para, mal ve hizmetlere ulaşmasında bir vasıta olarak verilir, yoksa üretilen mala direkt ulaşmada olan bir vasıta konumunda değildir. Onun için maddî karşılık (ki buna fiyat denir) insanı üretime yönlendirir. Dolayısıyla fiyat, üreticilerin emeklerini harcamaları için bir etken olup üretime de sevk eder.

Fiyatın dağıtımı tanzim edici hususiyetine gelince; insan bütün ihtiyaçlarını toptan karşılamak ister. Bu sebeple de ihtiyaçlarının tümünü doyumak için ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri elde etmeye çalışır. İnsan soyunun ihtiyaçlarını doyuma ulaştırma hürriyeti sınırlandırılmasaydı mallardan istediğini alıp tüketmekten kaçınmazdı. Fakat insan türünün tümü aynı isteğe yöneldiğinden dolayı, ferdin ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılmasında belli bir sınır belirlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sınır, şahsın emeğinin diğerlerinin emeği ile değişebildiği sınırdır. Yani kendisinin harcadığı güce karşı kazandığı para veya fiyatın sınırıdır. Bundan dolayı fiyat, insanın kazanıp tüketmede kendi gelirine uygun olan sınırdır durmasını sağlayan ve tabii olarak ortaya çıkan bir şarttır.

Bunun için fiyatın tespiti, insanın tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlardaki rekabet halini gözeterek bir kıyaslama ile önem sıralaması yapmayı gerekli kılar. Yani zarurî olanı almaya daha az zarurî olandan vazgeçmeye zorlar. Dolayısıyla fiyat, ferdi bazı ihtiyaçlarını kısmî olarak doyuma ulaştırmaya zorlar ki, bunun karşılığında daha önemli olan ihtiyaçlarını doyuma ulaştırılabilsin. Buna göre ferdin elde etmek istediği ihtiyaçlar, fiyat tarafından düzenlenir. Büyük tüketici kitlelerin talepte bulunduğu mal ve hizmetlerin sınırlı faydaları da fiyat tarafından belirlenir. Tüketicilerin gelirlerindeki farklılık her ferdin harcamalarının gelir miktarına göre olmasını sağlar. Dolayısıyla bazı malların tüketimini ancak gelir miktarı belirlerken, bazı malların tüketimi ise en düşük gelir seviyesindeki fertler tarafından belirlenir. Bu hâl; bazı malların fiyatlarının yükselmesi, bazılarının fiyatlarının düşmesi, bir kısım insanların kâfi miktarda paraya sahip olması, diğerlerinin ise satın almayı istediği mal ve hizmetleri satın alma kudretinden mahrum olmaları ile gerçekleşir. İşte tüm bunlar, fiyatın tanzim edici özelliği ile gerçekleştirilir.

Fiyatın, üretimle tüketim arasındaki dengeyi sağlayıcı yani üretici ile tüketici arasındaki ilişkiyi belirleyici özelliğine gelince; tüketicilerin istediklerini üreten

şirket bunun karşılığında bir kazanç elde eder. Ürünleri tüketiciler tarafından talep edilmeyen şirketin zarar edeceği açıktır. Üreticinin kendi malına olan tüketici talebini belirlemeye imkân veren tek vasıtası, mal ve hizmetlerinin fiyatıdır. Böylece üretici şirket, fiyat vasıtası ile tüketicilerin talep meyillerini anlar. Zira tüketiciler belli bir malı almaya meyil gösterdiklerinde malın piyasa fiyatı yükselir, bu hâlde şirket talebi karşılamak için daha çok mal üretmeye başlar. Tüketiciler bir malın alınmasından vazgeçerse, o malın piyasadaki fiyatı düşer ve bu malın üretimi azalır. Dolayısıyla üretime ayrılan kaynaklar, fiyatın yükselmesi ile artar ve fiyatın düşmesi ile azalır. Böylece de fiyat, tüketici ile üretici arasında hem bir köprü olmuş, hem de tüketimle üretim arasındaki dengeyi sağlamıştır. Bu mekanik süreç tabii hallerde süreklidir. Bunlardan dolayı Kapitalistlerin gözünde fiyat, iktisadın esasî unsurudur.

İşte Kapitalist İktisat Nizamı'nın özeti budur. Onlar buna "*iktisadî siyaset*" derler. Bunu etüt edip derinlemesine incelemeye tabi tutunca, birçok bakımdan bu nizamın çürük olduğu görülür. Onların gözünde iktisat, insan ihtiyaçları ile onların doyuma ulaştırılmasını inceleyen bir nizamdır. Kapitalistler ihtiyaçları doyuma ulaştıran mal ve hizmetlerin üretimini ve tüketimini bir-

leştirecek tek bir husus olarak düşünürler. Diğer bir deyişle ihtiyaçlarla, doyuma ulaştırılan vasıtaları birbirinden ayrı düşünülmececek birbirinin içine girmiş, bileşik tek bir husus olarak kabul ederler. Yani mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımını tek bir başlık altında incelenir. Bundan dolayı onların iktisadî kıymete, onu elde etme uğraşısını onun içine tümünden yerleştirerek, ele alırlar. Yine bunlar *iktisat bilimine* ve *iktisat nizamına* bir ayırım gözetmeden tek bir husus olarak bakarlar. Hâlbuki iktisat bilimi ile iktisat nizamı arasında fark vardır.

Zira iktisadî nizam, servetin nasıl dağıtılacağı, ona nasıl sahip olunacağı ve onun nasıl kullanılabileceği gibi hususlara cevap verir. Onun bu cevapları, sahip olduğu belirli dünya görüşü ile ilişkilidir. Bunun için İslâmî İktisat Nizamı Komünizm ve Sosyalizm'den aynı şekilde Kapitalizm'den farklıdır. Çünkü bu nizamlardan her biri kendi ideolojisine ve dünya görüşüne göre şekillenir.

Hâlbuki iktisat bilimi böyle değildir. O, üretimi, üretimin geliştirilmesini, iyileştirilmesini ve yeni üretim vasıtalarının bulunup geliştirilmesini inceler. Bu ise diğer bilimler gibi hiç bir ideolojiye bağlı olmayıp bütün toplumlar için evrenseldir. Misal olarak, mülkiyet mevzuundaki Kapitalizm'in görüşüne, Komünizm ve Sosyalizm karşı çıktığı gibi İslâm da karşı çıkar. Hâlbuki

üretimin geliştirilmesi gibi bir vakıanın incelenmesinde farklılık yoktur. Burada dünya görüşleri farklılaşsa da ilmî bir saha ile alâkalı olduğunda evrensel bakış açısı benimsenir. İncelemede ihtiyaçlarla bunların doyumunu sağlayan mal ve hizmetlerin birleştirilmesi yani iktisadî kıymetin üretimi ile dağıtım şeklinin birleşmesi, tek bir husus yapılması hatalıdır. Bu hata Kapitalistlerin iktisadî hususları birbiri içine katmalarından kaynaklanır. Dolayısıyla Kapitalist ideolojinin iktisadî esasları yanlıştır.

Tatmini gerekli ihtiyaçların yalnızca maddî olması hususuna gelince; bu da yanlıştır ve ihtiyaçların tabiatına terstir. Zira manevî ve ruhî ihtiyaçlar da maddî ihtiyaçlar gibi doyuma ulaştırılmak ister ve bunun için de mal ve hizmetlere ihtiyaç duyar.

Kapitalist iktisatçıların ihtiyaç ve faydayı kendi tabiliği içinde ele almasına rağmen, toplumun bulunması gereken konumu tabii halinde ele almamasına gelince; bu yaklaşım, Kapitalist iktisatçının insanı manevî gayelerinden, ahlakî fikirlerinden ve ruhî meyillerinden soyutlayarak yalnızca maddî yönü olan insana indirgemesidir. Kapitalist iktisatçı, toplumsal ilişkilerin esasını, toplumu faziletli yapacak ve manevî yükselişi sağlayacak unsurlara dayandırmaz. O, toplumsal ilişkilerle, Allah'ın rızasını kazanmak uğruna verilen mücadelenin ön şartı

olan Allah'a bağlılık fikrinin kazanılması neticesinde oluşacak olan ruhî yükseliş arasındaki ilişkiyi önemsiz kabul eder. Onun bütün ilgisi yalnızca maddî ihtiyaçları doyuma ulaştıracak olan mala yöneliktir. Bundan dolayı onun bir malın satışında sahtekârlık yapmaması ticarî ilişkilerinin devamlılık kazanması içindir. Eğer sahtekârlık yaparak kazanıyorsa bu hâl meşruiyet kazanır. Bunun yanında yine o fakirleri doyurmayı sadaka manasında Allah'ın emrine uymak için yapmaz, ancak fakirleri, kendisini soymasınlar diye yedirir. Eğer onları aç bırakmak onun servetini arttırıyorsa onları aç bırakma yolunda gider. Böylece Kapitalist iktisatçının sorunu, yalnızca maddî bir ihtiyacı doyuma ulaştırmak yönünden fayda ile ilgilenir. İnsana ve topluma ancak fayda fikri çerçevesinde yaklaşan bu insanlar toplumlara ve insanlara zararlı kimselerdir.

Diğer taraftan insanların "mal" ve "hizmetler" dedikleri emek ve mallar ancak ferdin kendilerinden faydalanmak için elde etmeye çalıştığı şeylerdir. Bunların insanlar arasındaki değişiminden insanlar arasındaki ilişkiler doğar, bundan da toplumsal yapı oluşur. Bu sebeple mal ve ihtiyaçları, toplumsal ilişkiler bağlamında mevzuyu külli olarak izah etmek gerekir. Bunun için bir ihtiyacın doyuma ulaştırılması vakıasını iktisadî kıymete önem verip toplumun üzerinde bulunması gereken konuma önem vermeden ya-

pılan yani iktisadî kıymeti ilişkilerden ayrı tutan bir yaklaşım tarzı tabii değildir. Çünkü bu iktisadî kıymet, insanlar tarafından mübadele edilir ve böylece de onlar arasındaki ilişki doğar. İlişkilerin ise toplumsal yapıyı belirlemesinden dolayı iktisadî kıymete toplumun üzerinde bulunması gereken konumu gözeterek yaklaşmak gerekir. Bu sebeple eşyayı, aslında zararlı olsun olmasın, insanların ilişkilerine tesir etsin etmesin, toplumdaki insanların inançlarınınca helal olsun olmasın, hepsini bir sayıp yalnızca ona talep var diye faydalı kabul etmemiz yanlıştır. Bilakis eşyaya, toplumun üzerinde olması gerektiği hâli gözeterek dikkate alıp, hakikaten faydalı ise ona faydalı muamelesini yapmak gerekir. Bunun için afyon, esrar gibi maddeleri, yalnızca "onları talep edenler var" diye iktisadî bir kıymet olarak görüp faydalı kabul etmemiz doğru değildir. Bilakis eşyanın faydasına yani onun iktisadî bir kıymet olup olmamasına bakılırken, bu iktisadî kıymetlerin alâkalarına olan tesirini de gözetmemiz gerekir. Yani eşyayı kıymetlendirirken, toplumun üzerinde bulunması gereken konumu dikkate almadan o şeyi soyut olarak kıymetlendirmek doğru değildir.

İhtiyaçların doyuma ulaştırılması hususunun, doyuma ulaştıracak vasıtalarla birlikte ele alınmalarında ve iktisatçıların, sırf bir ihtiyacı doyuma ulaştırdığı için

doyum sağlayan vasıtalarla itibar etmelerinden şu neticeler çıkmıştır: İktisatçıların yalnızca serveti üretmeye yönelmeleri, onların ihtiyaçları doyuma ulaştıracak vasıtaların dağıtımını hususuna o kadar eğilmemesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde Kapitalist İktisadî Nizam, toplum olarak bir memleketin servetini artırmak gibi bir gayeye yönelmiştir. Bu Nizam, üretimin mümkün olan en yüksek seviyeye erişmesine çalışır. Toplumdaki fertlerin mümkün olan en müreffeh halde yaşamalarını, millî gelirin artırılmasına ve memleketin üretim seviyesinin yükseltilmesine bağlı kabul eder. Zira bu Nizam; fertleri, millî serveti üretip elde etmeleri için çalışmada hür bıraktığı zaman, onlara millî gelirden pay alma imkânını vermiş olarak kabul eder.

Bu sebeple iktisadın bulunuş sebebi, fertlerin ihtiyaçlarını temin etmek ve toplumun fertlerinin tümünde bu doyumunu artırmak değildir. İktisadın bulunuş sebebi ancak, fertlerin ihtiyaçlarını tatmin edecek mal ve hizmetleri temin etmektir. Yani ülkenin millî gelirini artırmak ve üretim seviyesini yükseltmekle toplumu ihtiyaçlarınının tatminine yönelmiş olmaktır. Artan millî gelirin toplumun fertlerine dağıtılması, toplumun fertlerine çalışma ve mülk edinme hürriyeti vasıtası ile sağlanır. Böylece fertlere bu servetten sahip oldukları üretim kuvvetleri nispetinde kazanma imkânı

sağlanmıştı. Bu hâlde bütün fertlerin ihtiyaçlarının karşılanmış olup olmaması herhangi bir şekilde mani oluşturmaz.

İşte "*İktisadî Siyaset*" yani "*Kapitalist İktisat*" budur. Bu fikirler tamamen yanlış ve hakikatlere de ters olup bütün fertlerin yaşam standartlarının yükseltilmesini sağlayamadığı gibi, her fert için refahı da gerçekleştiremez. Buradaki yanlışlık şudur:

Tatmini istenilen ihtiyaçlar insanî ihtiyaçlar olmasına rağmen ferdîdirler. Bütün insanların, bütün ümmetin veya bütün halkın ihtiyaçları değildir. Doyuma ulaştırılması gereken ihtiyaçlar -ister yemek gibi doğrudan doğruya ferdî olsun, isterse devletin savunulması gibi toplumsal olsun- ihtiyaçları tatmine çalışılan, tümüyle ferttir. Buradaki iktisadî mesele, doyumu sağlayacak vasıtaların dağıtımının fert bazında ele alınmasında yani mal ve hizmetlerin halkın veya ümmetin toplum ihtiyaçları gözetilmeden fertlere dağıtılmasında yatmaktadır. Diğer bir değişle mesele, ferde düşen fakirliktir. Mesele, topluma isabet eden fakirlik olmadığı gibi iktisadî kıymeti üretmek de değildir.

Bundan dolayı millî üretim kapasitesine tesir eden unsurları incelemenin amacı, fertlerin bütün temel ihtiyaçlarını fert fert tümüyle doyuma ulaştırmak sorunu olamaz. Söz konusu olan, insanın insan olması bakımından temel ihtiyaçlarını incelemek ve servetin, toplumun tüm fertlerine temel ihtiyaçlarını

tatmini garantisi sağlamak için dağıtımı incelemektir. İşte bu mevzu en başta ele alınmalıdır. Fakat memleketin fakirliğine çare bulmak, fertlerin tek tek fakirliklerine çare olmaz. Hâlbuki memleketin fertlerinin fakirliklerine ve memleketin servetinin dağılımına çare bulmak, memleket insanını topluca veya tek tek millî geliri artırmaya yönlendirir. Fakat üretimin kapasitesini ve millî geliri artırmaya tesir eden unsurları incelemek, iktisadın mevzuu olup, iktisadî kıymetlerin çoğaltılması ile ilişkilidir, yoksa iktisadî nizamın belirlediği ihtiyaçların tatmini mevzuu ile ilişkili değildir.

Mal ve hizmetlerin nisbî az bulunurluğuna gelince; onun, toplumun karşılaştığı bir iktisadî sorun oluşuna ve ihtiyaçların çokluğu karşısında doyum sağlayacak kaynakların azlığı yani mal ve hizmetlerin, insanın ihtiyaçlarını toptan doyuma ulaştırmada yetersiz kalacağı iddiasına gelince ki bu, iktisadın esasî meselesi olarak görülür, bu hatalı bir yargıdır ve hakikate terstir. Her ne kadar fert, ikincil veya lüks ihtiyaçlarını doyuma ulaştırmak istese de karşılanması zorunlu olan ihtiyaçlar, insan olmasından dolayı ferdin temel ihtiyaçlarıdır. Buna bağlı olarak temel ihtiyaçlar sınırlı sayıdadır ve dünyada mevcut mal ve hizmetler yani emek ve mallar, tüketici fertlerin ihtiyaçlarını toptan doyuma

ulaştırmada kâfidir. Onun toplumun karşılaştığı bir iktisadî sorun olmasının yanında temel ihtiyaçlarda bir sorun yoktur. İktisadî mesele ancak, bu emek ve paraların, fertlerin her birine bütün temel ihtiyaçlarını toptan doyuma ulaştırmak için ve lüks ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılmasına da yardımcı olacak biçimde dağıtılmasıdır.

Yenilenen ihtiyaçların artmasına gelince; bunların temel ihtiyaçların artmasıyla bir ilişkisi yoktur. Çünkü insanın -insanlık vasfı itibarıyla- temel ihtiyaçları artmaz, artan ve yenilenen şey ancak onun lüks ihtiyaçlarıdır. Bunun için insanın ilerleyen günün yaşamına paralel olarak ihtiyaçlarındaki artış, ancak lüks ihtiyaçlarındaki artışla alâkalıdır, temel ihtiyaçlarla alâkalı değildir. Bu lüks ihtiyaçların doyuma ulaştırılması mesele olmaz. Meseleye sebep olan şey ancak temel ihtiyaçların doyuma ulaştırılmamasıdır. Hâlbuki lüks ihtiyaçların artması, belli bir bölgede yaşayan belli bir toplulukla alâkalıdır. Yoksa memleketin tüm fertleri ile ilişkili bir mesele değildir. Bu sorun, ferdin kendi ihtiyaçlarını doyuma ulaştırmak için bir atılımda bulunması ile çözülür. Zira bu lüks ihtiyaçların tesiri ile doğan müteşebbislik, insanı doyumu sağlayan vasıtaları arttırmaya yöneltir. Bu doyumu, ya ülkesinin gelirlerinden çokça pay almakla veya başka bir ülkede yerleşip yatırım yaparak veya çalışarak

sağlar. Bu sorun, toplumdaki fertlerin tümünün temel ihtiyaçlarını toptan doyuma ulaştırma sorunundan ayrıdır. Çünkü fertlerin teker teker temel ihtiyaçlarını toplu bir şekilde doyuma ulaştırmak için gerekli olan servetin dağılımı meselesi; dünya görüşü ile ilişkili bir sorundur. Yine bu mesele, belli bir toplumla veya belli bir ideolojiyle alâkalıdır. Hâlbuki üretimin artırılmasıyla millî gelirin çoğaltılması ise; sömürü, yayılmacılık, işgal veya nüfuz elde etmek gibi servet artırıcı vasıtaların kullanılması, o ülkenin hakikî kuvveti ve konumu ile ilişkilidir. Bu şartların uygunluğuna bağlıdır ve her insan bunu yapabilir. Yine belli bir dünya görüşüne bağlı olmadığı gibi belli bir toplum veya belli ideolojiye de has değildir, geneldir.

Binaenaleyh ortaya konan iktisadî doktrinler, memleketin dâhilî ve haricî gelirlerinin, toplumun fertlerine teker teker dağıtılmasını yani bütün fertlerin temel ihtiyaçlarını toptan karşılayacak ve bunlarla her ferdin lüks ihtiyaçlarını giderme şeklini belirleyen ve bunları garanti altına alan esaslardır. Üretim seviyesinin yükseltilmesi ise, ilmî incelemelere mevzu olan bir şeydir. İktisadî nizam içinde incelenmesi ile iktisadî sorun -ki bu teker teker fertlerin tüm ihtiyaçlarını toptan doyuma ulaştırmaktır- çözülmez. Çünkü üretimi arttırmak, memleketin gelir seviyesini yük-

seltir, fakat bütün fertlerin temel ihtiyaçlarını toptan tatmin etmez. Arabistan ve Irak üretimde ileri olabilir ama oradaki halkın fertlerinin çoğunun temel ihtiyaçları toptan doyuma ulaştırılmamıştır. Onun için üretimin artırılması, her şeyden önce çözümü gereken sorunu halletmez. Zira buradaki sorun bütün fertlerin tek tek temel ihtiyaçlarının toptan karşılanması, sonra da lüks ihtiyaçlar için onlara yardımda bulunulmasıdır. Dolayısıyla çözümü aranan fakirlik ve mahrumiyet vakıası, insanın insan olması sebebiyle temel ihtiyaçlarını doyuma ulaştırılmış olmasıdır. Yoksa modernleşme ile ortaya çıkan lüks ihtiyaçların tatmini değildir. Aranan ilaç, toplumun fertlerinin her birinin tek tek mahrumiyeti ve yoksulluğu sorunudur, yoksa memleketin mahrumiyeti ve yoksulluğuna değildir. Bu yoksulluğa, her ferdin tek tek ele alınmadığı hâlde, üretimin artırılması ile çare bulunmaz. Ancak bu, servetin fertlere tek tek dağıtılması metodu ile çözüme kavuşturulur. Bu öyle bir dağıtım metodu olmalı ki; her ferdin bütün temel ihtiyaçlarını toptan doyuma ulaştırırsın ve onun lüks ihtiyaçlarının tatminine de yardımcı olabilsin.

Kıymet mevzuuna gelince; Kapitalist İktisadî Nizam, *kıymeti*, mutlak olarak değil nispi olarak ela alır. Zaten onlara göre *kıymet*, itibarî bir mefhumdur. Bu sebeple bir metre yün kumaşın *kıymeti*, piyasada bol

olduğu andaki en son biriminin (marjinal) faydasıdır. Yine onun kıymeti kendi varlığı için gerekli mal ve emeğin toplamıdır. Kıymet, kumaşın nakdî karşılığına dönüştürüldüğünde *fiyat* ismini alır. Bu iki mefhum onlara göre birbirinden bağımsız ve farklı isimler altında iki ayrı şeydir. Birisine "*fayda*" diğetine "*mübadele kıymeti*" denir. Kıymeti bu sınırlar içinde tanımlamak yanlıştır. Çünkü herhangi bir malın hakikî kıymeti, ancak az bulunurluk unsuru dikkate alınarak belirlenecek olan "*fayda*" miktarıdır. Böylece herhangi bir malın hakikî kıymeti az bulunurluk unsuru dikkate alınarak belirlenecek olan faydasıdır. Bu faydanın elde ediliş biçimi önemli değildir. İster alış-veriş gibi mübadele ile, isterse insanın avcılık gibi tabii yetenekleri ile, isterse o kıymet başka bir şeye veya şahsa göre olsun, fark etmez. O halde kıymet, somut bu hakikate sahip olan belli bir şeyin ismidir. Yani o, bir şeye göre kıymetli ve değişilebilir, başka bir şeye göre mübadele kıymeti olmayan bir şey değildir. Zira kıymet, hakikî bir şeydir, nisbî değildir. Dolayısıyla iktisatçıların kıymete olan yaklaşımları esastan hatalıdır.

Marjinal kıymet dedikleri şeye gelince; O, malların satılması için üretimin en kötü şartlarında belirlenen kıymetidir. Böylece bir malın kıymeti en aşağı sınırdan belirlenir ki, üretim sağlam ve garantili bir esasa

oturmuş, sürekli bir üretim olsun. Marjinal kıymet, hakikatte malın kıymeti değildir, hatta onun fiyatı bile değildir. Çünkü bir malın fiyatı ancak o andaki az bulunurluk unsuru dikkate alınarak yapılacak bir belirlemenin neticesinde ortaya çıkan faydanın miktarıyla ortaya çıkar. Ondan sonra fiyatın düşmesi onun kıymetinden bir şey düşürmez. Çünkü onun kıymeti yukarıda sözü edilen şartlarda tespit edilmiş olan kıymetidir. Buna dayalı olarak marjinal kıymet teorisi, bir fiyat teorisi olup, kıymet için bir teori değildir. Kapitalistlere göre de fiyatla kıymet arasında fark vardır. Zira fiyatın belirlenmesine, talebin ve arzın artış ve azalış meyilleri tesir eder. Bu ise üretimin dağılımı ile değil, üretimin artırılması ile ilişkilidir. Fakat kıymetin belirlenmesine, o andaki az bulunurluk unsurunun tesirini bir unsur olarak kabul ederek yapılacak bir belirlemeye, malın faydası büyük nispette ekti edecektir. Buna arz ve talebin tümünden bir tesiri yoktur.

Buna dayalı olarak kıymet mevzuuna, esastan hatalı yaklaşılmıştır. Böylece ona bağlı olan ayrıntılı mevzulara da hatalı yaklaşılmıştır. Ancak eğer malın kıymeti, onun faydası başka bir mal veya emeğin faydası dikkate alınarak tespit edilmiş ise bu, doğru bir kıymetlendirmedir. Bu kıymet, kısa zamanda istikrara en yakın kıymet olur. Eğer fiyatla belirlenirse bu, hakikî bir belirleme olmayıp

nisbî bir belirleme olur ve kıymet o zaman, piyasanın hâline göre değişime uğrar. O zaman da kıymet olma özelliğini kaybedeceği için "kıymet" mefhumu hakikatine uygun düşmez. Bu hâlde o, kendisindeki faydalara göre değil de, piyasanın hâline göre para kazanma vasıtası olur.

Kapitalist iktisatçılar faydaların, insanın harcadığı emeğin bir neticesi olduğunu ve bu faydaların karşılığında eşit kıymette bir fayda verilmeyince üretim seviyesinin düşeceğini söylerler. Burada da toplumun fertlerine servetin dağıtım metodunun, üretimi en yüksek seviyeye yükselteceğine dair bir zanna sahiptirler. Bu inanış tümten hatalıdır. Zira görülen hakikatlerden Allah'ın kâinatta yaratmış olduğu mal, eşyadaki faydanın esasıdır. Bu malın faydasını artırmak veya çalışarak onda yeni faydalar oluşturmada kullanılan kuvvetler ise, o malı belirli yeni bir faydayı oluşturacak şekle dönüştürür. Böylece faydayı, sadece emeğin bir neticesi saymak yanlıştır, hakikatlere terstir ve hammaddenin, kullanılan kuvvetlerin hiç dikkate alınmaması demektir. Bu kullanılan kuvvetler, bir çalışmanın değil de, hammaddenin mefhum karşılığı olabilir. Buna binaen fayda, insan emeğinin, hammaddenin varlığının ayrı ayrı birer neticeleri olabileceği gibi ikisinin birden neticesi de olabilir. Fayda sadece insan emeğinin bir neticesi değildir.

Üretim seviyesinin düşmesi mevzuuna gelince; o da sadece işin karşılığı olan ücretin denk olmayışından kaynaklanmaz. Zira o, bunun neticesi olabildiği gibi, ülkede olan tüm servetin tükenmesinin, savaşların veya başka şeylerin de neticesi olabilir. Zira İngiltere'de ve Fransa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretimin düşmesi, işin karşılığında ücretin düşük olmaması, yani iş-ücret denkliğinin olmamasının bir neticesi değildir. Bilakis o düşüş, her iki ülkenin ikisinin zengin sömürge kaynaklarından çekilmesi ve tümüyle savaşa katılmalarının bir sonucuydu. ABD'nin üretiminin İkinci Dünya Savaşı sırasında düşüşü de, iş-ücret denkliğinin olmamasından değil, onun Almanya'ya karşı toptan bir savaşa girmesinin sonucuydu. Bugün İslâm Dünyası'ndaki üretimin düşüşü dahi iş-ücret denkliğinin olmamasının değil, Ümmet'in tamamının içine düştüğü fikrî çöküşün bir neticesidir. Buna dayalı olarak işin karşılığı olan ücretin denk olmaması, üretim seviyesini yükseltecek ve bunun dağılımını tanzim edecek doğru bir metot var olduğu müddetçe, tek başına üretimin düşüşüne tesir edemez. Zaten üretimde en yüksek seviyeye ulaşmanın, servetin fertlere dağılımı ile bir ilişkisi yoktur.

Batılı iktisatçılar, fiyatın üretimi yönlendiren bir unsur olduğunu, çünkü "*insanı herhangi bir emek harcamaya iten şey, ona karşılık alacağı maddî kıymetlerdir.*" der-

ler. Bu sözün içeriği de hakikatlere, terstir. Zira çoğunlukla insanlar emeğini, övgü gibi manevî bir ödülle veya vefa gibi ahlakî bir sıfatla nitelenmek için harcarlar. İnsanın ihtiyaçları maddî olduğu gibi, ruhî ve manevî de olabilir. Böylece ihtiyaçları sadece maddî ihtiyaçlara hasretmek doğru değildir. İnsan, maddî ihtiyaçları tatmin için harçayacağı paradan cömertlik yaparak daha fazla harcamada bulunabilir. Bunun için üretime yönlendiren şey yalnızca fiyat değildir. Fiyat olabildiği gibi, diğer şeyler de olabilir. Bir taş işçisinin, bir camiye inşa etmek amacıyla aylarca çalışma yaptığı veya bazı günlerdeki üretimini fakirlere dağıtmak için bir fabrikanın işbaşı yaptığı görülmüyor mu? Keza Müslümanların, memleketlerinin savunması için hendek kazmak veya harbe hazırlık için kendi emeklerini harcadıkları görülmüyor mu? İşte bu tip üretim ve benzerlerine yönlendiren amil fiyat mıdır? Hâlbuki ödülün kendisi bile, fiyatıyla sınırlandırılmaz, diğer mal ve hizmetler de ödül olabilir. Bunun için üretime sevk eden tek şeyin fiyat olduğunu söylemek ve öyle görmek doğru değildir.

Kapitalist İktisadî Nizam'ın belirlediği en garip şeylerden biri, servetin toplumun fertlerine dağıtılması için tek mekanizmanın fiyat olduğudur. Onlara göre fiyat, insanı -sahip olmak ve tüketmekte-, kendi gelirine göre uygun bir sınır belirlemeye zorlayan

güçtür. O, her ferdin tüketimini, gelirlerinin sınırları içine hapseder ve böylece fiyatın bazı mallar için yükselip bazıları için düşmesini, paranın bazılarında çok bazılarında ise az bulunmasını ve servetin tüketicilere dağıtım mekanizmasını belirler. Dolayısıyla her ferdin memleketin servetinden alacağı pay, temel ihtiyaçları nispetinde olmaz. Ancak mal ve hizmetlerin üretiminde onların kıymetine katkıda bulunduğu nispette, yani sahip olduğu araziye, sermayeye, yaptığı işe göre veya proje üretimine karşılık olarak ortaya çıkar.

Fiyatın, dağıtımını tanzim edici olmasından dolayı Kapitalist İktisat Nizamı, yaşama hakkını ancak mal ve hizmetlerin üretimine yapılacak katkılara bağlı kılmıştır. Fakat zayıf yaradılışlı olan biri, acze ve zaafa düşünce, onun yaşama hakkı olmamaktadır. Çünkü o kimsenin memleket servetinden ihtiyaçlarını karşılayacak şeye sahip olma hakkı yoktur. Aynı şekilde tok olmak, efendi olmak, nüfuzlu olmak, ancak bunlara kuvvet yetirebilecek yaratılışa veya başka bir yoldan elde etme yeteneğine sahip olan, bedenen ve aklen kuvvetli şahısların hakkıdır. Zaten maddî kıymetlere yönelik meyilleri kuvvetli olan şahısların daha çok servete sahip oldukları açıktır. Manevî hâlleri ve ruhî meyilleri olanlar ise, servete daha az sahip olurlar. Çünkü insan malı kazanırken fikirlerine bağlı olan ruhî

veya manevî kıymetlerin, sınırların gereğine göre davranışta bulunur. Kapitalist İktisat Nizamı'na inanan ve onu tatbik eden memleketlerdeki hâl, hayattan ahlakî ve ruhî unsuru uzaklaştırıp, hayatı maddî ihtiyaçların doyumunu sağlayan vasıtaların elde edilme mücadelesi kabul eden ve fiilen böyle bir maddî hayatın yaşandığı hâldir. İktisadî nizamı Kapitalizm olan memleketlerde, sermaye vurguncularının hâkim olduğu ve üreticilerin tüketiciler üzerinde hâkimiyet sahibi olduğu gözlenmiştir. Keza insanlardan az bir topluluk, büyük şirketlerin sahipleri gibi -petrol, otomobil, ağır sanayi fabrikaları vs.- kimseler tüketicilerin çoğu üzerinde hâkimiyet kurup mallara istedikleri fiyatı koyuyorlar. Yine onlar, devlete hususî kuvvetini sınırlandırma ve bazı malların tüketimini azaltmak amacıyla fiyatlara müdahale etme yetkisini tanımışlardır. Üretim düzenlenmesinde devletin idare ettiği toplumsal projeler tesis edilmiştir. Fakat bu yamama teşebbüsleri ve benzerleri, iktisadî nizamın esasî fikrine -iktisadî hürriyet- zıt olmasına rağmen belli şart ve hallerde hep var olagelmıştır. Buna ilaveten de *ferdiyetçilik görüşünü* benimseyen iktisatçıların çoğu, bu fikre katılmıyorlar ve öylesi bir hâli da inkâr ediyorlar. Onlara göre, "*Fiyat mekanizması devletin hiçbir kontrolüne ihtiyaç duymadan üreticilerin çalışmaları ile tüketicilerin çalışmaları arasında homojenliği*

gerçekleştirmek için tek başına kâfidir." Fakat müdahale taraftarlarının bu yamalı çareleri, ancak belli şart ve hâllerde ortaya çıkar. Buna rağmen bu şart ve hâllerde bile servetin fertlere dağılışı, bütün fertlerin tüm ihtiyaçlarının toptan tatminini gerçekleştirecek şekilde sağlanamaz.

Böylece *mülkiyet hürriyeti* anlayışı ve *fiyatı servetin dağılımı için yegâne vasıta yapma fikrine* dayalı olarak kurulan kötü dağıtım şekli, Kapitalist İktisat Nizamı'nın tatbik edildiği her toplumda yoğun olarak bulunmaktadır. Amerika'da görülen her Amerikalı'nın servetten bütün ihtiyaçlarını toptan karşılayacak ve diğer ihtiyaçlarını da doyuma ulaştırabilecek kadar bir şeylere sahip olması, memleketin zenginliğinin bol olması sebebiyle fertleri bütün ihtiyaçlarını ve bazı lüks ihtiyaçlarını doyuma ulaştırma sınırına taşımıştır. Yoksa her ferdin kazancı üretimine katıldığı mal ve hizmetlerin kıymetinin bir karşılığı değildir. Ayrıca fiyat mekanizmasının, dağıtımı sınırlayıcı bir şey olarak düşünülmesi, Batı'daki Kapitalistleri ülke sınırlarının dışına yayılıp hammaddeler elde etmelerine ve ürettiklerini satacakları pazarlar aramaya sevk etmiştir. Bugün dünyanın acısını çektiği sömürgecilik, nüfuz alanları ve iktisadî savaşlar, hep bu birikime sahip şirketleri ve fiyatı servetin dağıtıcısı yapmanın bir neticesidir. Böylece bu esaslar üzerinde

dünyanın servetleri, Kapitalist vurguncuların tekellerinde toplanır. Bütün bunlar, Kapitalist İktisat Nizamı'nın belirlediği hatalı esasların tatbikata geçirilmesinden kaynaklanır.

Buraya kadar olan kısım Kapitalist İktisat Nizamı'nın bir izah edilmesi idi. Fakat Sosyalist İktisat -Komünizm- Nizamı'na gelince; Onun İktisat Nizamı, Kapitalist İktisat Nizamı'na muhaliftir. Sosyalist görüşlerin çoğu 19. asırda Sosyalistlerin, Liberal görüş sahiplerinin görüşleri ile şiddetli bir şekilde çatışmaları, yani Kapitalist İktisat Nizamı ile çatışmaya girmeleri ile ortaya çıkmıştır. Sosyalizm'in ortaya çıkışı, toplumun Kapitalist İktisat Nizamı'nın tatbik edilmesinde gördüğü zulüm ve hatalar neticesinde gerçekleşti ve kuvvetlendi. Sosyalist görüşler gözden geçirildiğinde onların, kendilerini diğer iktisat görüşlerinden ayıran aşağıdaki üç mevzuda birleştikleri görülür:

1-Fiilî eşitliğin olduğu bir sınıf gerçekleştirmek,

2-Ferdî mülkiyetin kısmen ya da tümüyle ilgası,

3-Üretimin ve dağıtımın toplumsal vasıtalarla düzenlenmesi...

Onlar bu üç mevzuda birleşmelerine rağmen aşağıda izah edeceğimiz mevzularda ihtilaf ederler.

1-Sosyalist görüşler, başta gerçekleş-tirmek istedikleri eşitliğin şekli hususunda ihtilaf içindedirler. Onlardan bir grup eşitliği, "*eşitlik matematikseldir*" diyerek tanımlar. Yani onlara göre eşitlik, kendisinden faydalanılan bir şeydeki eşitliktir. Buna göre bir kimseye ne verilirse diğerlerine de o verilmelidir. Bir grup da "*Komünal eşitlikten*" söz eder. Bundan gayeleri; iş-lerin dağıtımında, her ferdin kuvvetinin ve yeteneklerinin, mahsülün dağıtımında ise, her ferdin ihtiyacının dikkate alınmasıdır. Onların deyimiyle "*Herkesten kuvveti kadar iş ve herkese ihtiyacı kadar ürün*" şeklinde bir yaklaşımla eşitlik gerçekleştirilebilir. Bir grup da üretim vasıtalarındaki eşitlikten bah-seder. Onlara göre de eşya bütün fertlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yetmez. Bunun için "*herkese kuvveti ölçüsünde iş ve herkese işi kadar ürün*" ilkesi ile bir dağıtım eşitliği sağlar. Yani Onların görüşüne göre bu eşitlik, her ferdin üretim vasıtalarından diğerleri gibi sahiplenip faydalanması ile gerçekleşir.

2-Sosyalist görüşler, ferdî mülkiyetin, hangi miktardan sonrasına karşı olunması hususunda anlaşmazlığa düşerler. Bir grup, ferdî mülkiyetin şartsız bir şekilde ortadan kaldırılmasını savunurken -ki bu Komünizm'dir-, başka bir grup da, ferdî mülkiyeti kapital dedikleri, üretim yapacak servet-lerin kaldırılmasını savunur. Arazi, fab-

rikalar, demiryolları maden ocakları vb. gibi belli bir mal ve hizmeti üreten her malın mülkiyeti yasaktır. Buna göre kiraya vermek maksadıyla eve, fabrikaya, arsa veya benzerlerine sahip olunamaz. Fakat onlar, fertlerin tüketecekleri servetlere sahip olmalarını serbest bırakırlar. Buna göre tüketecekleri ve kullanacakları mal ve servete yani yalnız oturmak için bir eve fabrikaların ve arazilerin mahsullerine sahip olabilirler. İşte bu "*Sermaye Sosyalizmi*"dir. Diğer bir grup da ferdî mülkiyetin başka alanlarda değil, ancak ziraat (toprak mülkiyeti) alanında yasaklanmasından yanadırlar. Bunlar da "*Ziraatçı Sosyalistler*"dir. Başka bir gruba göre ise, kamu faydasına olacak ferdî mülkiyeti, kamu mülkiyetine değişimi için vakıaları inceler ve işçileri asgarî ücretlerini belirleyip onların sermayede ortak kılınmasına, kârda ve kirada azamî sınırı belirleyenlerin yani asgarî ücreti belirleyen kanun koyucular tarafından karar verilmesi ile mülkiyete bu tip bir sınırlama getirilir. Buna da "*Devlet Sosyalizmi*" denir.

3-Sosyalist görüşler, gayelerini gerçekleştirmek için gerekli vasıtalar bakımında da ayrılırlar. Misal olarak, "*Devrimci sendikacılık*", işçileri kurtuluşunda "*doğrudan eylem*" dedikleri şeye yani işçilerin kendi emeklerine dayanır. Sürekli olarak grevlerin artırılması, makineleri tahrip etme ve iş-

çiler arasında toplu boykot fikrini yayıp gerçekleştirmeyi istedikleri nüfuzu ve kuvveti elde edinceye kadar isterler. O zaman mevcut iktisadî yapı çöker ve hayat felce uğrar. Marksist Sosyalistler ise, toplumda evrim sürecine inanırlar ve evrim, onlara göre mevcut nizamın yok edip, Sosyalizm esasına dayanan bir nizamın gelmesi için gerekli tek amildir. Devletçiler ise, toplumun çıkarlarını koruyan kanunlar koymakla ve işçilerin hâlinin iyileştirilmesini kanun koyma yoluyla gerçekleştirecek fikirlerini yaymaya çalışırlar. Misal olarak, mirasa, sermayeye ve gelire dereceli olarak artan nispetlerde vergiler koyarak servetler arasındaki farkı azaltırlar.

4-Sosyalist görüşlerin en şöhretlisi ve en fazla tesirli olanı Alman asıllı Karl Marks'ın görüşüdür. Bu görüş, Sosyalist dünyaya yayılmış ve bunun esasları üzerine Rusya'da Komünist Parti ve Sovyetler Birliği Devleti kurulmuştur. Marksist görüşlerin günümüze kadar tesirleri devam etmektedir. Karl Marks'ın en meşhur görüşlerinden biri "*kıymet fikridir*". Bu mefhumu, Kapitalist iktisat fikrinden almış ve bu teori ile onlara karşı çıkmıştır. Liberalizm görüşünün lideri sayılan ve iktisadî siyasetin yani Kapitalist İktisat Nizamı'nın esaslarını atmış olan Adam Smith kıymeti şöyle tanımlar:

"Herhangi bir malın kıymeti, onun üretiminde harcanan işin miktarına dayanır. Bunun

için üretimine iki saatlik emek isteyen bir malın kıymeti ancak üretilmesi için yalnız bir saatlik emek isteyen bir malın kıymetinin iki katıdır." Ondan sonra Ricardo gelip emek fikrini izah etmeye çabalamış ve kıymetin tanımını şöyle yapmıştır:

"Bir malın kıymetini belirleyen şey, sadece üretilmesinde harcanan doğrudan emeğin miktarı olmayıp, onunla birlikte daha önce üretim sürecinde kullanılan üretim vasıtalarının üretilmesinde harcanan emeğin de ilavesi gereklidir." Yani Ricardo bir malın kıymetinin, üretim maliyetine dayandığına inanıyor ve bu maliyeti de tek bir unsur olarak "emeğe" bağlıyordu.

Daha sonra Karl Marks, Ricardo'nun emek-kıymet teorisini, ferdî mülkiyete ve umumî olarak da Kapitalist İktisat Nizamı'na hücum etmek için bir vasıta olarak kullandı. Buna göre, Marks, kıymetin yegâne kaynağının üretimde kullanılan emeğin miktarı olduğunu söyledi ve Kapitalist sermayedarın, işçinin emeğini kendi işlerinin devamlılığını sağlayacak şekilde, yani işçinin hayatta kalabilmesi için gerekli bir ücretle satın aldığı, sonra da bu emeği işçiye ödediğinden kat kat fazlasıyla tekrardan bir malın üretim sürecinde kullanarak sömürdüğünü söylemiştir. Karl Marks, işçinin ürettiği ile fiilen aldığı arasındaki farka "artık değer" ismini vermiş ve bunun, üretim vasıtalarına sahip olanların "sermayelerinin kârı" olarak

işçilerin haklarından gasp edilen kıymeti temsil ettiğini söylemiştir.

Karl Marks, kendisinden önce gelmiş olan Sosyalist görüş sahiplerinin fikirlerinin insanın yaratılışındaki adalet ve mazluma yardım duygusuna dayandığını görüyordu. Böylece toplumda tatbik alanına dair yeni metotlar koyuyorlar ve onları yöneticilere, sermayedarlara ve aydın tabakaya arz edip, bu fikirleri tatbik etmeleri için teşvik ediyorlar. Fakat Karl Marks, kendi görüşünü bu anlayışlara göre kurmayıp onların metodunu takip etmemiştir. Marks kendi görüşünü "*tarihsel materyalizm*" ya da "*diyalektik materyalizm*" denen bir ideolojinin esasları üzerine kurmuştur. Onun görüşüne göre toplumun yeni nizamı, ne bir kamuoyunun iradesi, ne de bir yöneticinin müdahalesi ile değil, sadece iktisadî kanunların işlemesi neticesinde oluşan evrim süreci ile oluşur. Karl Marks Sosyalizmi'nin kendinden öncekilerin Sosyalizmi'nden farklı olduğunu belirtmek için, kendi nizamının adına "*Bilimsel Sosyalizm*" demiştir. Ondan sonra gelen Sosyalist metotlara da "*Ütopik Sosyalizm*" ismi verildi. Marks'ın Sosyalizmi özet olarak şöyledir:

Herhangi bir çağdaki toplumun yapısı ancak iktisadî yapının bir neticesidir. Bu yapıdan doğabilecek değişimler ancak maddî hâlleri iyileştirmek için sınıfların yapacağı mücadeleye bağlıdır. Tarihî bilgiler, bu mücadelenin daima çoğunluğa sahip olan top-

luluğun, azınlıktaki sınıfa olan üstünlüğü şeklinde son bulan ve adına "Sosyal Evrim Kanunu" denen bir süreç olduğunu söylüyor. Bu kanun, geçmişini içine aldığı gibi geleceği de kapsamına almaktadır. Nitekim geçmiş çağlarda bu mücadele, kölelerle-hürler, sonra halkla soylular, soylular ile köylüler, daha sonra da feodal nizamda olduğu gibi derebeyi ile krallar arasında olmuştur. Bu mücadeleler daima mazlum olan çoğunluğun, zalim olan azınlığa zaferi ile sonuçlanmıştır. Fakat zaferden sonra bu mazlum sınıf, muhafazakâr zalim bir sınıfa dönüşmektedir. Fransız İhtilalı'ndan sonra bu mücadele burjuva ile işçi sınıfı arasında oldu. Başlangıçta burjuva sınıfı, iktisadî projeleri ve sermayenin sahibi olan muhafazakâr bir sınıf idi. Onun karşısına çıkan işçi sınıfı ise sermayeye sahip değildi. Ama çoğunlukta olan bir sınıftı. Bu iki sınıfın mevcut çıkarları iktisadî sebeplere bağlı olan çatışmaya sebep olmuştur.

Böylece, bugünkü üretim nizamı mülkiyet nizamıyla uyumsuz bir hâldedir. Zira üretim, geçmiş zamanlardaki gibi ferdin tek başına üretimi, fertlerin birlikteliği ile ortak "Sosyalist" bir hâl almıştır. Hâlbuki mülkiyet nizamı ona göre değişmemiştir. Ferdî mülkiyet, varlığı ile toplumsal yapının esasını teşkil etmeye devam etmiştir. Bunun neticesinde işçi sınıfı, üretimdeki katkısına rağmen, sermayenin mülkiyetine ortak

olamıyor ve işçi sınıfı, üretime katılmayan sermaye sahiplerinin manevî baskısı altında kalıyorlar. Hâlbuki onlar işçi sınıfını sömürüyorlar. Zira işçilere ölmeyecek kadar bir ücret verirler, işçilerde bunu kabul etmeye mecburdurlar. Çünkü işçi, emeğinden başka hiç bir şeye sahip değildir. Bunun için ürünün kıymeti ile işçinin ücreti arasındaki farka Marks, "artık değer" diyor. Bundan da Kapitalistin kendisine büyük bir kazanç doğmuş oluyor. Hâlbuki adalet, bu kıymetin işçiye ait olmasını gerektirir. Böylece iki sınıf arasında mücadele başlamış ve mülkiyet nizamı, üretim nizamına uyumlu oluncaya kadar da, yani mülkiyet tümüyle kamulaşınca kadar da bu devam edecektir. Bu mücadele de toplumsal evrim kanunlarına göre olacak ve sonuçta işçi sınıfının zaferi ile sonuçlanacaktır.

Çünkü daha kötü hâlde olan ve daha fazla sayıda olan sınıf, bu sınıftır. Fakat işçi sınıfının zaferinin keyfiyeti ve sebepleri toplumsal evrim yasasında bulunmaktadır. Zira mevcut hâldeki iktisadî hayatın yapısı gelecekteki toplumun yapısal karakterlerini kendisinde taşır ve bu mevcut yapı, boyun eğmek zorunda olduğu iktisadî kanunları işlemesi ile kendi sonunu hazırlar. Nitekim geçmişte burjuvazi, eşraf ve aristokrasiye galip gelmiş, sermayenin sahibi olması sebebiyle iktisadî hayatta önemli rolleri olmuştur. Fakat bugün, onun vazifesi te-

kelleşme kanununun ve serbest rekabetin işlenmesi neticesinde azalmış ve yerini işçi sınıfına bırakmasının zamanı gelmiştir. Çünkü tekelleşme kanununun işlenmesi ile sermaye sahiplerinin sayısı azalmaya başlamış ve ücretli işçilerin sayısı artmaya başlamıştır. Aynı şekilde serbest rekabetin işlenmesi ile de üretim, bütün sınırları aşmış ve üretim miktarı da yetersiz ücret almakta olan işçi sınıfının çoğunlukta olduğu tüketici kitlenin alabileceklerinden çok fazla olmuştur. Bu hâl krizlerin doğmasına sebep olmuş bunun neticesinde bazı kimseler sermayelerini kaybedip işçiler topluluğuna katılmıştır. Mevcut nizamın, zaman içerisinde bu krizlerinin sayısı ve baskısı artar ve sermaye sahiplerinin sayısı azalırken işçilerin sayısı artar. Bu sürecin sonunda büyük bir kriz oluşur ve büyük mübadele gerçekleşir. Yani Kapitalist Nizam'ın esasları yıkılır ve bunun enkazı üzerine Sosyalist Nizam kurulur.

Marks, Sosyalizm'in kurulmasını tarihsel evrimin son evresi olarak kabul eder. Çünkü ferdî mülkiyetin ortadan kalkması ile toplumda sınıfların çatışmasına sebep olacak farklar kalmaz.

Marks'ın tekelleşme kanununa gelince; aslında bu kanun, Kapitalizm'in özüdür. Özetleyecek olursak; bazı teşekküllerden diğer bazılarına sermaye ve emekte bir nakil hareketi vardır. Zira bazılarının büyüüp,

bazılarının küçülmesi gibi bütün bu haller, üretimde bir tekelleşmenin bir vakıa olarak bulunduğuna işaret eder. Misal olarak, çikolata fabrikaları gibi bir daldaki çeşitli teşekkülleri incelersek, bu teşekküllerin sayısının azaldığını, ama bu teşekkülde kullanılan üretim kuvvetlerinin ortalama sayısının arttığını görürüz. Zira bu misal, büyük ölçekli üretimin, küçük ölçekli üretimin yerini alarak, bu üretim dalında da tekelleşmenin gerçekleştiğini gösterir. Yine fabrikaların sayısı ona çıkarsa 4 veya 5'i büyür, diğerleri yok olur.

Marks'ın ifadelerinde geçen "serbest rekabete" gelince; bu, çalışma hürriyetine karşılık gelir. Bunun manası da, herkesin istediği şeyi istediği şekilde üretmesi demektir.

Onun ifadelerinde geçen "iktisadî bunalım"a gelince; bu, iktisadî dengede ortaya çıkan ani sıkıntıya verilen isimdir. Kısmî bunalım, üretim dallarının hususî bir dalında tüketim ve üretim arasındaki dengenin bozulması sebebiyle ortaya çıkan bütün krizlere verilen umumî bir isimdir. Bu hadise üretimde veya tüketimdeki aşırı fazlalık veya azlık şeklinde ortaya çıkar.

Sürekli Küresel Bunalım ise, iktisadî yapının esaslarının sarsılmasına sebep olan şiddetli sarsıntılardır. Yine o, iktisadın canlılık devresi ile durgunluk devresi arasındaki bir ayırım noktasına denk düşer.

Canlılık dönemi 3-5 sene olduğu gibi, durgunluk dönemi de aynı müddetler içindedir. Sürekli küresel bunalımların kendilerine has bazı hususiyetleri vardır. Ayırt edici olan bu hususiyetler başlıca üç tanedir:

Birincisi; Küresellik özelliğidir. Çünkü bir ülkenin bütün iktisadî yapısına veya birçoğuna tesir eder. Ayrıca o, önce bir ülkenin sınırlarında küresellik kazanır, sonra da bu ülke ile sürekli iktisadî ilişkileri olan ülkeleri de içine alır.

İkincisi; sürekli olmasından dolayı bunalımlar arasında 8 ila 11 senelik müddetler vardır. Onun meydana gelmesi belli bir müddeti gerektirmez, ama sürekli bir şekilde olur.

Üçüncüsü ise; üretim fazlalığıdır. Büyük teşekkül sahipleri ürünlerinin satılmasında büyük zorlukla karşılaşır. Çünkü ürün arzı, talepten çok olur. Bunun neticesinde talep yetersizliğinde bunalım meydana gelir.

Marks, bu bunalımların bazı insanlara sermayelerini kaybettireceğine; dolayısıyla sermaye sahiplerinin sayısını azalacağına, işçilerin sayısının artacağına ve böylece toplumsal yapının yıkılmasına sebep olacak bunalımın meydana geleceğine inanır.

İşte bu anlatılanlar Sosyalizm'in özeti-
dir. Komünizm ise, bütün Sosyalist görüşler
gibi fertler arasında iktisadî bir eşitliğin
gerçekleşmesine çalışan Sosyalist görüş-

lerden biridir. Bu eşitlik, üretim vasıtalarında, üretilen malların faydaları hususunda mutlak olan bir eşitliktir. Bu eşitlik tanımlamalarının her birinin tatbiki imkânsız olup ütöpik fikirlerdir. Yani eşitliğin kendisinin toplumsal bir hakikati, pratiği yoktur. Yani insanlar üzerinde yaratılmış oldukları fıtratlarının gereği, bedenî ve fikrî kuvvetleri, ihtiyaçlarını doyuma ulaştırmak zaviyesinden birbirinden farklıdır. Böylece onlar arasında eşitliğin oluşması imkânsızdır. Zira silah zoruyla insanlar arasında mal ve hizmetlere sahip olma noktasında bir eşitlik sağlansa bile, bu malların üretiminde faydalanmasında ve kullanılmasında eşit olmaları imkânsızdır. Böylece insanlar arasında eşitlik ütopyası bir teori olmaktan öteye gidemez.

Hâlbuki kuvvetleri birbirinden farklı olan insanlar arasında eşitliğin kendisi, Sosyalistlerin gerçekleşmesi için çalıştıklarını iddia ettikleri adaletten de uzaklaşmadır. Zira insanlar arasındaki üstünlük, üretim vasıtalarına sahip olma ve onlardan faydalanma hususunda farklılık kaçınılmaz, tabii bir vakıadır eşitliği hedef alan her teşebbüsün neticesi, fertler arasındaki mevcut olan tabii farklılıkları önemsemediklerinden dolayı başarısızlıktır.

Ferdî mülkiyetin tümünden kaldırılması da; insanın fıtratına aykırıdır. Çünkü mülkiyet, insanda yaratılıştan gelen ve varlığında

şüphe bulunmayan beka içgüdüsünün tezahürlerinden biridir. Böylece mülkiyet insanın fitratının bir gereğidir ve içgüdüsel olmasından dolayı onu insandan söküp atmak imkânsızdır. Onun ortadan kaldırılmasına çalışmak ancak insanı yok etmeye çalışmanın karşılığıdır. Bunun için normal olan davranış, onu ortadan kaldırmak değil düzenlemektir. Mülkiyetin yalnız bir parçasını kaldırmak ise malların sahip olunmasında belli bir miktar sınır olarak gözetiliyorsa bu miktarla mülkiyet sınırlaması olur ve yanlıştır. Çünkü insanın faaliyetlerini sınırlandırıp, çabalarını boşa çıkartır ve üretimi düşürür. Yani insanın sahip olduğundan daha fazlasını yasaklarsa bu, insanı bir noktada durdurmak olur. Bu da insanın faaliyetlerini durduracağından toplumun böylesi fertlerin emeklerinden faydalanmaması gibi bir hâli ortaya çıkarır.

Eğer mal ve hizmetlere sahip olmak, belli bir miktarla sınırlandırılmayıp, belli keyfiyetlerle sınırlandırılıyorsa bu tabiidir. Çünkü insanın faaliyetlerini sınırlandırmayacağından, faaliyetlerin artmasına ve emek kullanımına yardımcı olup sadece fertler arasında mala sahip olmanın keyfiyetini belirlemiş olur.

Fakat tespit edilmiş bazı malların ferdî mülkiyetinin ortadan kaldırılıp diğer malların ise hiç miktar gözetmeksizin mülk edinilmesine izin veriliyorsa, o zaman ya-

saklanan mallar ve hizmetler eğer denizler, nehirler, şehir alanları, yollar gibi ise, onlardan faydalanan tabii olarak toplum olacağından, bunlara ferdî mülkiyet verilmesi toplumu rahatsız edeceğinden, tabii olarak bunlardan ferdî mülkiyetin kaldırılması gerekir. Yani, bir malın tabiatı gereği fertlerin onu mülk edinmesi ancak bütün insanların ondan mahrum bırakılması sonucunu doğuruyorsa -tükenmeyen su veya tükenmeyen maden gibi- ferdi ona sahip olmaktan men etmede bir sakınca yoktur. Fakat mallar, yukarıdakiler gibi değilse bunların ferdî mülkiyete alınmalarını reddetmek doğru değildir. Mülkiyetin miktarla sınırlandırılması insanın çalışmasını ve üretimi azaltır.

Tabiatı gereği ferdî mülkiyete karşı olan Sosyalizm'in mülkiyeti kaldırması, kısmî bir kaldırma değildir yani sınırlandırma, keyfiyetle alâkalı değil, kemiyetle alâkalıdır. Sosyalizm, mülkiyeti ya kemiyet olarak sınırlandırır -arazinin mülkiyetinin belirli alan ve ölçeklerde sınırlandırılması gibi- veya fertlerin mülk edinmelerini yasakladığı mallardaki yani keyfiyette sınırlandırma -üretim vasıtalarının mülkiyetinin sınırlandırılması- gibi, Sosyalizm'deki mülkiyet sınırları bu tipten olup, bu sınırlar tabii olarak ferdin sahip olacağı malların da mülkiyetini kaldırır. Bu malların mülkiyetinin ortadan kaldırılması, faaliyetleri

sınırlandırır -ister bu mallar, tespit edilmiş miras hakkının olmaması, demiryolları, maden ocakları ve fabrikaların sahiplenilmesinin yasaklanması gibi olsun, isterse toplumsal faydaların yasaklanmasının gerekli gördüğü her hususun yasaklanıp devlete terk edilmesi olsun-, fark etmez. Bütün bunlar fertlerin faaliyetlerini sınırlandırır. Çünkü yasaklanan malların tabiatı, mülkiyetinde bulunduğu şahsı toplumda farklılaştırır, müstakil bir fert konumuna getirir.

Dağıtım ve üretimin toplum vasıtası ile düzenlenmesine gelince; bu ancak insanlar arasında anarşi ve kin oluşturmakla gerçekleşir. Dolayısıyla bu, düzenleme değil anarşiye terk etmedir. Bu da tabii olarak işçilerin bütün ihtiyaçlarının doyuma ulaştığı -ABD'deki fabrika işçilerinin konumu gibi- onların emeklerinin sömürüldüğüne dair kanaatin ortadan kalktığı bir hâlin ortaya çıkması ile üretimi ve tüketimi düzenleme işi toplum vasıtası ile geliştirilmemiş olur. Bu düzenleme sorununun çözümü ancak hakikatlerle uyum içinde olan doğru esaslara dayandırılmış çare üslupları ve kanunlarla gerçekleşir. Sosyalizm ise, üretimin ve tüketimin düzenlenmesini, ya işçiler arasındaki anarşi ve ıstırapın artmasına ya da toplumdaki evrim kanununa dayandırır. Yahut da belirli esaslara oturmamış olan beşerî kanunlara... Zaten onun bu dü-

zenleme yaklaşımlarının tümü, esasından hatalıdır. Sosyalizm'in hatalarının izah etmesi bunlardır. Fakat hususî olarak Marks Sosyalizmi'nin hatası şu üç noktadan kaynaklanır:

1-Marks'ın "kıymet teorisi" hakikatlere aykırı ve hatalıdır. Zira bir malın kıymetinin yegâne belirleyicisinin emek olduğu fikri hakikatlere aykırıdır. Emek, malın kıymetini belirleyen kaynaklardan birisidir, tek başına belirleyici unsur değildir. Malın kıymetini emekten başka, misal olarak, hammadde ve bu malın sağlayacağı faydaya toplumda duyulan ihtiyaç miktarı da belirleyicidir. Bazen hammaddenin belirleyici kuvveti veya kendisinde bulundurduğu fayda, onu elde etmek için harcanan emekten fazla olabilir. Mesela amatörce avlanmak gibi... Bazen de o malın faydasına ülke içinde talep yok ve ihracı da yasak ise, mesela; Müslümanların gözünde içki gibi, o toplumda bir kıymete sahip olamaz. Böylece emeği, kıymet için tek kaynak yapmak, hem doğru değil, hem de eşyanın tabiatına ters düşmektir.

2-Marks'ın, "Bir asırdır hâkim olan toplumsal yapı ancak iktisadî yapının bir neticesidir, bu yapıda çeşitli değişmelerin oluşması ancak tek bir sebebe, yani maddî hâllerini iyileştirmek isteyen toplumsal sınıfların arasındaki mücadeleye bağlıdır" demesidir. Bu söz, hakikatlere aykırı, zanna dayalı teorik bir yargıdır. Tarihî zaviyeden

de vakıanın hakikatine terstir. Misal olarak; Sovyet Rusya, Sosyalizm'e geçtiğinde bu geçiş ne maddî bir evrimin neticesinde ne de sınıfların mücadelesi neticesinde gerçekleşmedi ki, bu yaklaşıma göre bir yapıyı bir başkasının değiştirmesine sebep olsun. Ancak, Komünist Çin'de olduğu gibi bir topluluk kanlı bir ihtilal yoluyla yönetimi ele aldı ve kendi fikirlerini halk üzerine tatbik etmeye başladı. Keza Sosyalizm'in Batı Almanya'ya değil, Doğu Avrupa devletlerine tatbik edilmesi sınıflar arasındaki herhangi bir mücadelenin neticesi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu hâl, bir Sosyalist devletin bu ülkeleri istila edip onlara kendi nizamını tatbik etmesinin neticesidir. Bu gibi işler İslâm'da, Kapitalizm'de veya başka bir nizamda aynı şekilde ortaya çıkabilir. Toplumda evrim kanununun işleyerek toplumun yapısının değişmesini gerekli kılan sınıf mücadeleleri Almanya, ABD, İngiltere gibi işçilerin ve sermaye sahiplerinin çok olduğu Kapitalist ülkelerdir. Sanayileşmiş ülkeler olmaktan öte ziraat ülkesi olan ve Batı ülkelerine nispetle sermaye sınıfının azınlıkta olduğu Çin, Çarlık Rusya'sı bu evrim kanununun işleyeceği yerler değildir. Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da işçi ve sermaye sınıflarının var olmasına rağmen bu ülkeler Sosyalizm'e geçmemişler yani işçi ve sermaye sınıflarının varlığının onların kendi nizamlarına bir tesiri olmamış ve

Kapitalizm hâlâ hüküm sürmeye devam etmiştir. Bu fikirler, tek başına bu teorinin esasından çürütülmesine kâfidir.

3-Marks'ın teorilerinin hatasını gösteren yön, kendisine ait şu sözde bulunmaktadır: *"Toplumsal evrim kanunundan dolayı iktisadî hayat yapısı, boyun eğdiği iktisadî kanunların çalışmasıyla değişime uğrar, Aristokrasi karşısında üstün gelen sermaye sahibi (burjuvazi)nin yerini işçi sınıfına bırakmasının zamanı gelmiştir. Bu da tekelleşme kanununun bir zorunluluğudur."* Bu sözün hatalı olan yönüne gelince; Marks'ın üretimin tekelleşmesi hakkındaki teorisidir. Zira bu teoriye göre; sermaye sahiplerinin sayısının azalışı işçilerin sayılarını çoğaltır. Üretimin tekelleşmesinin aşamayacağı bir sınırın olmasından dolayı bu teori yanlıştır. Üretim yerleşmesi belli bir sınırdan duracağından Marks'ın beklediği evrim süreci bu hâle uymaz. Çünkü dağınık üretim unsurlarının toplanması (tekelleşme) belli bir sınıra kadardır, orada durur ve sınırı aşamaz. Buna ilaveten üretimin tekelleşmesi üretim sahalarının en önemlisi olan ziraatte kesinlikle mümkün değildir. Bu hâlde, toplumsal evrim kanunu nasıl gerçekleşebilir? Diğer taraftan Marks'ın hatalı görüşlerinden biri de, *"üretimin tekelleşmesinin servetin tekelleşmesine sebep olacağından bunun neticesinde sermayeyi elinde tutan sermayedarların sayısı azalırken hiç bir şeye sahip*

olmayan işçilerin sayısının çoğalacağı"na dair görüşüdür. Çünkü üretimin tekelleşmesi sermaye sahiplerinin çoğalmasına sebep olabileceği gibi işçilerin de sermaye sahibi olmasına sebep olabilir. Misal olarak Anonim şirket -ki bu çoğu zaman büyük teşebbüslerin aldığı örgütlenme biçimidir- hissedarlarının çoğu, çoğu zaman işçilerden oluşur. Bu hâlde üretimin tekelleşmesi nasıl gerçekleşir? Bunun yanında fabrikalarda yüksek ücretli olan işçiler (mühendisler, kimyagerler, müdürler) gelirlerinin büyük bir kısmını saklayıp bağımsız bir teşekkül kurmadan zengin olabilir. Bu da Marks'ın işçiler hakkında söylediği evrim sürecine uymaz.

Yukarıda anlatılanlar, Kapitalist ve Sosyalist iktisat nizamlarının oturmuş olduğu esaslara hızlı bir bakış ve yanlışlarına yerinde ve anında yapılan işaretlerden ibarettir. Diğer taraftan onlar, İslâm'a ve onun sorunları çözme metotlarına da karşıdırlar. Onların sorunları çözme metotları, İslâm'ın, insanın her meselesini çözmeye takip ettiği metoda ters olduğu gibi iktisadî alandaki metoda da terstir. İslâm'ın metodu, iktisadî meselenin hakikatlerini öğrenmek sonra da meselenin çözümü için gerekli Şer'î nassları inceleyip o meseleyle ilişkisini emin bir şekilde tespit ettikten sonra Şer'î nasslardan hüküm çıkartmakla olur.

Hâlbuki Sosyalizm ve Kapitalizm'de iktisadî kanunlar ve çareler böyle değildir.

Misal olarak, Kapitalizm'de çareler, meseleler incelendikten sonra meselenin kendi hakikatlerinden çıkarılır. Sosyalizm de ise çareler, ütopyalarından ve teorik yaklaşımlarından çıkar. Yani çareler, bu ütopyalar üzerine esaslandırılmıştır. Bu iki metot da İslâm'a muhaliftir ve Müslümanların bu metotları alması haramdır.

Kapitalist ve Sosyalist (Komünizm de dâhil) iktisadın İslâm'a aykırı oluşu; İslâm'da çareler ancak Şer'î delillerden çıkartılan Şer'î hükümlerle gerçekleşirken, Kapitalizm ve Sosyalizm'de çareler, Şer'î hükümlerle olmadıklarından bilakis kendi küfür nizamlarının hükümleri olduğundandır. Eşyaya bunlarla hükmetmek, Allah'ın indirmediği ile hükmetmek olur. Hiç bir Müslüman bunlarla amel edemez. Onları alan şahsın, onlara inanmayarak da onlarla amel etmesi günahkârlıktır. Fakat onları, doğru hükümler olduğuna ve İslâm'ın hükümlerinin modern çağa uygun olmadığına veya modern çağın iktisadî sorunlarına çare olmayacağına inanıyorsa bu küfürdür, Allah korusun.

İktisat

الاقتصاد "iktisâd" kelimesi, eski Yunanca'daki bir kelimedenden türemiş ve "ev işlerini düzenleme" manasına gelmektedir. Yani, ev halkının kuvvetli kimseleri, mal ve hizmet üretiminde bulunurlar ama evin bütün fertleri ise mülk edinmelerinden dolayı bunların faydalarına ortak olurlar. Daha sonra, ev kapsamında kullanılan bu kelime mana genişlemesine uğrayarak kendisi ile bir devlet tarafından yönetilen bir toplum ifade edilmeye başlandı.

Burada "iktisat" kelimesinde lügat manası olan *tutumluluk* amaçlanmadığı gibi *mal ve hizmetler* de kastedilmemektedir. Burada kastedilen mana "*mal ve hizmet işlerini düzenlemek*" şeklindeki ıstılahî manadır. Mal ve hizmetlerin çoğaltılmasını ve yeniden üretimini *iktisat bilimi* inceler. Mal ve hizmetlerin dağıtımını keyfiyetini ise *iktisadî nizam* belirler ve bunların bileşiminden *iktisat* oluşur.

İster iktisat bilimi ister iktisadî nizamların her biri iktisattan bahsediyor olsalar da, ikisi de mefhumları zaviyesinden birbirinden farklıdırlar. İktisadî nizam, servetin azlığı veya çokluğundan etkilenmeyeceği gibi servetin artırılmasına veya azaltılmasına da herhangi bir şekilde tesir etmez. Bunun yanında iktisadî tek bir mevzuya indirgeme fikri, ya çözümü istenen iktisadî

meselelerin anlaşılması sürecinde insanı hatalı yönlendirir veya ülkenin servetlerini çoğaltacak unsurların yanlış belirlenmesine sevk eder. Çünkü mal ve hizmetlerin çoğaltılması ve yenilenmesi noktasında toplumun işlerinin düzenlenmesi başka bir şey, üretilen mal ve hizmetleri dağıtımı noktasında toplumun işlerini düzenlemek başka bir şeydir. Bu sebeple mal ve hizmet üretimini, mal ve hizmetin dağıtımı mevzuundan ayrı ayrı ve bağımsız olarak incelemek gerekir. Zira birincisi, üretim vasıtaları ile alâkalı iken ikincisi, fikirlerle alâkalıdır. Bunun için iktisadî nizamın, dünya görüşü ile ilişkili ve ondan etkilenen bir fikir yapısı olması zaviyesinden incelenmesi gerekir. İktisat biliminin, dünya görüşleri ile bir ilişkisinin olmamasından dolayı ilim zaviyesinden incelemek gerekir. Bunların içinde ise, incelemesi öncelikli olan iktisadî nizamdır. Çünkü iktisadî mesele, insan ihtiyaçları ve bunları doyuma ulaştıracak vasıtalarından faydalanma ilişkisi etrafında döner. Bildiği gibi bu vasıtalar kâinatta mevcuttur ve bunları üretmek insan için sorun değildir. Tam tersine insandaki ihtiyaçları tatmin isteği insanı, bu vasıtaları üretmeye yönlendirir. İnsanlar arasındaki veya toplumsal ilişkilerdeki mesele, insanların bu vasıtalarından faydalandırılıp faydalandırılmamasından doğmaktadır. Yani mesele, bu vasıtalara insanların sahip olması hususundan

doğmaktadır. Dolayısıyla iktisadî meselenin çözümü, bu esaslarda yatmaktadır. Buna göre, iktisadî mesele, faydadan pay alma hususundan kaynaklanır, yoksa bu faydayı sağlayacak mal ve hizmetlerin üretiminden kaynaklanmamaktadır.

İktisadî Nizamın Esası

Fayda; insanın ihtiyacını gidermeye elverişli olan şeydir. Bunun iki boyutu vardır. Birincisi, belirli bir şeyin elde edilmesine yönelik insandaki istek boyutu... İkincisi de, aynı şeyin taşıdığı hususiyetler ile bu hususiyetlerin belli bir şeyin değil de, umumî manada insanın ihtiyaçlarını gidermeye elverişli olması boyutudur. Bu fayda, ya insanın emeğinden (hizmet), ya maldan veya her ikisinden oluşur.

İnsanın emeği iki mevzuyu kapsar:

1-Fikrî gayret

2-Malı veya malın sağlayacağı faydayı elde etmek için insanın harcadığı bedenî kuvvet.

"Mal" kelimesi satın almak, kiralamak veya ödünç almak yolu ile kendisinden faydalanmak için sahip olunan her şeyi kapsar. Bu faydalanma, bir şeyin kedisini tüketmekle -mesela, bir elmayı yemek şeklinde- veya tüketmeden -mesela, arabayı kullanmak şeklinde- olabildiği gibi bir şeyin kendisi aynen kaldığı halde ödünç alma yoluyla -mesela, bir un eleğinin kullanılması şeklinde- da ola-

bilir. Bunların dışında başkasının mülkiyetinde olan bir evde kira yoluyla oturmakla da olur. Mal, altın ve gümüş gibi parayı, elbise ve gıda malları gibi eşyaları, fabrikalar gibi taşınmaz malları ve diğer mülk edinilen her şeyi kapsar. Mal, insanın ihtiyaçlarını karşılayan şeylerdir. Buna göre insanın gayreti ancak malın bizzat kendisini veya faydasını elde etmek için kullanılan bir vasıtaadır. Bu sebeple mal, faydanın esasını teşkil eder. İnsanın gayreti ise, malı elde etmenin imkânını sağlayan vasıtalarından biridir. İnsan, yaratılışı itibarıyla mala sahip olmak için gayretini sarf eder. Bu sebeple insanın ihtiyaçlarını tatmin eden iki vasıta "gayret" ve "mal"dır. Yani bu gayret ve mal bileşimi insanın sahip olmak istediği serveti meydana getirir.

Fertler servete, başkalarından hibe yoluyla veya doğada işlenmemiş olarak bulunan bir mala sahip olmak şeklinde doğrudan doğruya sahip olabilir. Misal verecek olursak, bir elmayı veya bir evi mülk edinip sahip olmak gibi bir şeyin bizzat kendisini tüketmek ya da faydalanmak şeklinde sahip olmak veya bir evin kiralanması neticesinde onun faydasına sahip olmak ya da bir mühendisin projesi gibi bir insanın gayretinden doğan faydaya sahip olmak şeklinde olabilir.

Bütün bu mülk edinmeleri iki şekle indirgemek uygun olur. Ya *bir bedel karşılığı satın almakla -malı veya bir işçiyi kiralamak*

gibi- ya da bir bedel olmaksızın bağış, miras ve ödünç vermekle olabilir.

Buna göre iktisadî mesele, servetin oluşumundan değil servete sahip olma hususundan kaynaklanmaktadır. İktisadî mesele, mala sahip olma yani mülkiyete bakış zaviyesinden, bu mülkiyeti kötüye kullanmaktan ve servetini insanlar arasında dengesiz dağıtımından kaynaklanır. Bu mevzular dışında hiç bir etken meseleye kaynaklık teşkil etmez. Bundan dolayı bu mevzuları çözüme ulaştırmak iktisadî nizamın esasını oluşturur.

Dolayısıyla iktisadî nizam üç esas üzerine kurulur. Bunlar; *mülkiyet, mülkiyetin kullanımı ve servetin insanlar arasındaki dağıtımdır.*

İslâm'ın İktisada Bakışı

İslâm'ın servete bakış açısı ile servetten faydalanma mevzuuna bakış açısı farklıdır. Diğer bir ifade ile fayda sağlayan vasıtalara bakış açısı ile o faydaya sahip olmak mevzuundaki bakış açısı birbirinden farklıdır. Bunların ikisi birlikte faydayı sağlayan vasıtalarlardır. Yani bu ikisinin yaşam içindeki varlıkları ve üretimleri zaviyesinden İslâmî konumları, onlardan faydalanmak ve bu faydaya sahip olma keyfiyetinde farklıdır. Zira İslâm, doğrudan ve açıkça servetten faydalanmaya müdahale etmiştir. Misal olarak, içki ve ölü hayvan etinden faydalanmayı haram

kıldığı gibi, dans ve fahişelik gibi bazı insan emeği olan şeylerden fayda sağlamayı da haram kılmıştır. Yine yenilmesini haram kıldığı şeyin alışverişini de haram kılmıştır. Yapılmasını yasakladığı faaliyetler hususunda mal ve insan emeğinden kiralama yoluyla faydalanmayı da haram kılmıştır. İslâm, serveti elde edebilme ile alâkalı olarak avlanma, ölü arazinin üretime kazandırılması, kira, miras, bağış ve vasiyet gibi hususlarda hükümler beyan etmiştir.

Serveti meydana getiren mallar hususuna gelince; İslâm, genel olarak çalışarak kazanmaya ve servetin artırılmasına teşvik etmiştir. Fakat üretimin artırılmasının keyfiyetine ve kemiyetine müdahale etmemiştir. Bilakis onu istedikleri şekilde gerçekleştirmeleri hususunda insanları hür bırakmıştır. Serveti oluşturan mal ise doğada mevcuttur. Allah, onu insanların hizmetine uygun bir şekilde yaratmıştır. Allah Subhanehû ve Teâlâ şöyle buyuruyor:

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

O'nun fazlından talep etmeniz için ve O'nun emriyle içinde gemilerin yüzmeleri için size denizi boyun eğdiren Allah'tır. (el-Casiye 12)

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan odur. (el-Bakara 29)

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ

Göklerde ve yerde bulunan şeyleri size

boyun eğdirdi, hepsi Allah' tandır. (el-Casiye 13)

فَلْيُنْظَرْ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا وَرَيْثُونًا وَنَخْلًا وَحَدَائِقَ غُلْبًا وَفَاكِهَةً وَأَبًّا مَتَاعًا لَكُمْ وَلَا نَعَامِكُمْ

**İnsan, yiyeceğine bir baksın. Suyu (yağ-
muru) şarıl şarıl Biz akıttık. Sonra yeri bir
yarışla yarıdık. O yerde ekinler, üzüm bağ-
ları, bitkiler, zeytinler, hurmalar, sık
ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bi-
tirdik. Bunlar sizin ve hayvanlarınızın
istifadesi içindir.** (el-Abese 24-32)

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ

**Biz ona (Suleyman'a) harp sıkıntıları-
nızdan sizi koruması için zırh yapma sanatını
öğrettik.** (el-Enbiya 80)

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

**Biz kendisinde şiddetli bir kuvvet ve
insanlara birçok faydası olan demiri de
indirdik.** (el-Hadid 25)

Bu ve benzeri ayetlerde, mal ve insan emeğinin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş ama mal hususunda bundan başka hiçbir hususiyet belirtilmemiştir. Bu da gösteriyor ki, mal kapsamına giren mallara ve insan emeğine bir müdahale söz konusu değildir. Ancak malın, insanların kendisinden faydalanmaları için yaratıldığı izah edilmiştir. Zira İslâm'da servetin üretimine müdahale edildiğine dair herhangi bir Şer'î nassın bulunmayışı bunu izah etmeye yeter. Bunun yanında malın üretiminin ve insan emeğinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ile

alâkalı hususun insanlara bırakıldığına işaret eden Şer'î nasslar bulmak mümkündür. Rivayet edildiğine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hurma ağaçlarının aşılınması ile alâkalı olarak şöyle demiştir:

أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ

"Dünya işlerini sizler daha iyi bilirsiniz."¹

Yine rivayet edildiğine göre; "Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Müslümanlardan iki şahsı silah yapma sanatını öğretmeleri için Yemen'in Curaş şehrine göndermiştir."

Bunlar da gösteriyor ki Şeriat, malın üretilmesi işini insanların bilgi ve tecrübelerine bırakmıştır.

Dolayısıyla İslâm, iktisat bilimine değil iktisadî nizama yönelerek, servetin elde edilişi ve ondan faydalanmanın keyfiyetini mevzu edinir. Servetin üretim şeklini ve fayda sağlayan vasıtaları kesinlikle mevzu edinmez.

İslâm'ın İktisadî Siyaseti

İktisadî siyaset, insanın faaliyetlerini düzenleyen ve çözümleyen hükümleri gerçekleştirmeye çalıştığı hedeftir. İslâm'ın iktisadî siyaseti ise, bir bütün olarak her ferdin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumun yaşam standartlarına bağlı olarak

¹ Muslim, Kitabu'l-Fedai, 4358

lüks sayılan ihtiyaçları karşılama imkânının da ferde sunulmasıdır. İslâm, ülkede yaşayan insanların tümüne birden yani, genelleme yaparak değil de tek tek fertlerin kendisine ilgi gösterir. Yani İslâm, ferdin öncelikle bütün temel ihtiyaçlarının mutlaka toptan doyurulması gerektiğine inanarak insanı ele alır. Sonra da onu, kuvveti ölçüsünde lüks denilen ikinci derecedeki ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân hazırlanması gereken hususî şahsiyeti zaviyesinden ele alır. Ayın zamanda bunlarla ilişkili olan ferdin hususiyetlerine bağlı olarak gelişen belirli ilişkiler zaviyesinden de ele alır. Dolayısıyla İslâm'ın iktisadî siyaseti, her ferdin hayattan faydalanmasını garanti altına almada sadece ülkenin genel manada yaşam seviyesinin yükseltilmesini amaçlamadığı gibi halkın geçim seviyesini sınıf gözetmeden yükseltmek için onları mevcut refahtan kuvvetleri nispetinde faydalanmalarını da amaçlamaz. İslâm'daki iktisadî siyasetin amacı ancak, belirli ilişkiler içerisinde yaşayan insanın temel ihtiyaçlarını çözüme kavuşturmak ve yaşam standartlarını yükseltme imkânı sağlayarak onu hususî yaşamı içerisinde refaha ulaştırmaktır. İşte bu yönü ile İslâm'ın iktisadî siyaseti diğer iktisadî siyasetlerden ayrılır.

İnsan için iktisadî hükümler koyan İslâm, bunları fert için koymakta aynı zamanda bunlarla ferdin yaşama hakkını garanti altına

almaktadır. Yaşama hakkını garanti altına almak ve refahı mümkün kılmak için çalışırken bunu belirli yaşam biçimleri olan toplumlar için öngörmüştür. İslâm, fert için yaşam garantisi ve refahın mümkün olanını gerçekleştirmeye çalışırken toplumun üzerinde bulunması gereken konumu kıstas olarak ele almaktadır. Bunun için İslâmî Devlet'in kanunlarında, kendi fertlerinin yiyecek, giyecek ve mesken gibi tüm temel ihtiyaçlarını toptan karşılaması gerektiğini ifade eden Şer'î hükümler vardır. Bunları da aşağıda anlatacağımız şekilde gerçekleştirir:

Çalışacak kuvveti olan kimseye, kendisine ve bakmakla zorunlu olduğu kimsenin temel ihtiyaçlarını karşılaması için çalışmayı zorunlu kılar. Eğer şahıs çalışmaya muktedir değilse, onun temel ihtiyaçlarının karşılanmasını çocuğuna ve varisine bırakır. Bununla İslâm, insan olarak giderilmesi zorunlu olan giyinme, barınma, yeme gibi ihtiyaçların karşılanmasını her fert için garanti etmiştir. Daha sonra ferdi, kuvveti nispetinde dünya hayatının temiz ve güzel olan şeylerinden faydalanmaya teşvik etmiştir. İslâm, Devlet'in bütün Müslümanlar üzerine farz olabilecek bir şekilde vergi ismi altında ferdin malını elinde almasını yasaklar. Ancak günün şartlarına uygun olarak yaşadığı hayatın temel ve lüks ihtiyaçlarından fazlasını, artan vergi olarak ala-

bilir. Bununla her ferde yaşama hakkını garanti etmiş ve ona hayatta refah imkânı da vermiştir. Bunlarla ferde, temel ve lüks ihtiyaçlarını karşılamak için mal kazanma imkânını verirken, belli sınırlar koymayı da ihmal etmemiş ve ferdin ilişkilerine hususî bir biçim vermiştir. Zira her Müslüman'a, şarabın -onun için iktisadî kıymetinin olup olmamasına bakmadan- üretimini ve tüketimini yasaklamıştır. İslâmî Devlet'in tabiiyetini taşıyan herkese her türlü faizli muamele haram kılınmıştır. Müslüman veya gayri Müslim ayrımı gözetmeden tebaanın tümü için faiz iktisadî bir kıymet olarak kabul edilmemiştir. Böylece iktisadî kıymeti olan bir maldan faydalanmada toplumun üzerinde bulunması gerekli konum esas kıstas olarak ele alınmıştır.

Bunlardan da anlaşıldığı gibi İslâm, ferdi insan oluşundan, bunu da şahsiyetinden (ferdî hususiyetlerden) ayrı tutmamıştır. Aynı zamanda toplumun üzerinde bulunması gerekli konumunu da her ferdin temel ihtiyaçlarının bir bütün olarak doyurulmasından ve lüks ihtiyaçlarının tatminine imkân sağlanmasından ayrı tutmamıştır. Bilakis ihtiyaçların tatmini hususunu toplumun üzerinde bulunması gerekli konumla ilişkilendirip, birinin diğerinden ayrılmaz iki mevzu olduğunu vurgulamıştır. Yani toplumun üzerinde bulunması gereken konum, ihtiyaçların doyuma ulaştırılması biçiminin esasî kıstası ve

belirleyicisidir. Lüks ihtiyaçların karşılanabilmesi ise insanların ellerindeki iktisadî kıymetleri artırabilmeleri ile mümkündür. Bu da çalışmadan gerçekleştirilmez. Bunun için İslâm, kazanç ve rızık aramayı ve bu yolda çalışmayı farz kılmıştır. Allah Teâlâşöyle buyuruyor:

فَامْتُوا فِي مَنَاقِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

Yerin sırtlarında yürüyün (dolaşın) ve Allah'ın rızından yiyin. (el-Mülk 15)

Fakat bu, İslâm'ın servetin üretim tarzına müdahale ettiği veya üretimin artırılmasını keyfiyet ve kemiyet zaviyesinden belirlediği (sınırladığı) manasına gelmemektedir. Çünkü İslâm'ın bunlarla bir ilgisi yoktur. İslâm'ın bunlarla ilgisi sadece çalışarak mal elde etmeye teşvik şeklindedir.

Nitekim mal kazanmaya teşvik eden birçok hadis rivayet edilmiştir. Bir hadiste şöyle denilmektedir:

"Bir gün Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem Sa'ad ibni Muaz Radiyallahu Anh ile musafaha yaparken iki elinin kabardığını görür, sebebini sorunca, Sa'd "Ailemi geçindirmek için balyoz ve kürekle çalışıyorum." deyince, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Sa'd'ın elini öptü ve şöyle dedi:

كفان يحبهما الله تعالى

"İşte Allah'ın sevdiği iki el budur."

Başka bir hadiste Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç biriniz elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiştir."²

Rivayet edildiğine göre; "Ömer RadiyAllahu Anh, bir gün kendisini ibadete verenlerden bir topluluğa rastlar. Bakar ki bunların hepsi başlarını önlerine eğmişler oturuyorlar. Ömer RadiyAllahu Anh "Bunlar kimlerdir?" diye sorunca, "Onlar mütevekkilun (yani Allah'a tevekkül eden) kimselerdir." dediler. Ömer RadiyAllahu Anh ise, "Asla! Bunlar anca müteekkilun (yani yiyici takımdır), halkın malını yemeğe almış kimselerdir. Hakikî tevekkül sahibi olanlar kimlerdir, size bildireyim mi?" dedi. Oradakiler "Bildir." dediler. Deki ki: "Hakikî mütevekkil olan kimse, toprağa tohumu atan sonra da Rabbisi Azze ve Celle'ye tevekkül eden kimsedir."

Görüldüğü gibi ayet ve hadisler, rızık aramak için çalışmaya ve malı elde etmek için gayret göstermeye teşvik etmektedir. Maldan faydalanmaya ve temiz yiyeceklerden yemeye de teşvik etmiştir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

De ki: 'Allah'ın kulları için çıkarttığı ziyneti ve temiz rızık kim haram kıldı?'

(el-A'raf 32)

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ

² Buharî, Kitabu'l-Buyu', 1930

سَيُطَوَّفُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Allah'ın kendi fazlandan olarak kendilerine vermiş olduğu nimete cimrilik edenler, bu hareketin kendileri için hayırlı bir şey olduğunu sanmasınlar. Bilakis onlar için o, bir şerdir. Kıyamet Günü cimrilik yaptıkları şey boyunlarına dolanacaktır. (Âl-i İmran 180)

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

Size rızık olarak verdiğimiz temiz yiyeceklerden yiyiniz. (Tâ-Hâ 81)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ

Ey iman edenler! Kazandığınız malın temizinden ve sizin için yerden çıkardığımız maldan infak ediniz. (el-Bakara 267)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ

Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı şeyleri haram kılmayın. (el-Maide 87)

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا

Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği maldan yiyiniz. (el-Maide 88)

İşte bu ve benzeri ayetler, iktisatla alâkalı Şer'î hükümlerin mal kazanmayı, temiz ve helal olan maldan gereği gibi faydalanmayı ifade eden açık delillerdir. İslâm, fertlere kazanç elde etmeyi farz kıldığı gibi kazandıkları servetten gereği gibi faydalanmayı da emretmiştir. Bunlar, ülkede iktisadî gelişmeyi gerçekleştirmek, her ferdin temel ihtiyaçlarını gidermek ve lüks olan ihtiyaçların karşılanmasına imkân sağlamak

içindir. Görüldüğü gibi İslâm, Müslümanların mal elde etmeleri hususunda, servetin elde ediliş keyfiyetini belirleyen hükümler koyarken insanın mala sahip olma keyfiyetini sınırlandırmaz. Zaten İslâm, mülk edinme sebeplerini ve mülkiyetin el değiştirmesinin oluşumunu kendi kaideleri ile basite indirgeyerek belirlemiştir. Servetin üretim biçimine müdahale etmediği gibi kazanç sağlayan vasıta ve üslupları geliştirmede de insana büyük bir irade vermiştir.

İslâm, mülk edinme sebeplerini, mülkiyetin el değiştirmesine dair akitleşme türlerini, bünyesinde birtakım Şer'î kaideleri ve Şer'î hükümleri, barındıracak şekilde alâkalı birçok mevzuyu kendisine kıyas edilerek çözülebilecek keyfiyette genel hatları ile vermiştir. İnsana çalışmayı ve hükümlerini izah etmiş, çalışacağı sahanın ve mesleğin seçiminde insanı serbest bırakmıştır. İster marangoz, ister ayakkabıcı, ister ziraatçı, ister sanayici vb. herhangi bir mesleği seçebilir. Mülk edinme şekillerinden hediyeyi genel kaidelerle izah ederek, bağış mevzuunun kıyası yapılarak çözülebilmesini sağlamıştır. Yine vekilin ücret almayı hak etmesinde olduğu gibi vekâleti icareye kıyaslamıştır. Görüldüğü gibi Şâri' mülk edinme sebeplerini ve kaidelerini genel manalar içerecek şekilde beyan etmiştir. İşte böylece mülk edinme sebeplerini gerçekleştirebilecek yeni vakıalara çare getirebilecek yetkin-

likte ve kapsamda belirlemiştir. Fakat mülk edinme sebepleri, muamelelerin yenilenmesi ile yenilenmezler. Çünkü insanların Şeriat'ta geçen muamelatla sınırlı olmaları farzdır. Fakat bu kaideler, kapsamı ve türü ne olursa olsun ortaya çıkabilecek her mevzu için bir hüküm koyabilecek keyfiyettir. Bundan dolayı Müslüman, temiz ve helal olmak şartı ile mal edinme hususunda hiçbir engelle karşılaşmadan süratle amacına ulaşmaya çalışabilir. Böylelikle her ferdin karşılanması gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak ortam ve şartlar sağlanmıştır. İslâm, ferdi çalışmaya teşvik etmekle yetinmediği gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını sadece fertlerin kendi kazancına da bağlı kılmamıştır. Bilakis gerektiği zaman Beytu'l-Mal'da fertlere harcama yapılmasını da gerekli kılmıştır. Çalışma kudretinden mahrum aciz kimselerin geçimini Devlet'e yüklediği gibi Ümmet'in ihtiyaçlarını karşılamayı da Devlet'in vazifelerinden biri olarak kabul etmiştir. Çünkü tebaanın bu Devlet üzerinde hakları vardır.

Buharî, ibni Ömer'den Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

الإِمَامُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

"İnsanlar üzerinde İmam olan kimse çobandır ve güttüklerinde mesuldür."³

³ Buharî, Kitabu'l-Ahkâm, 6605

İslâm, kanunlar çerçevesinde yüklendiği vazifeleri yerine getirebilmesi için Devlet'e cizye, haraç ve zekât müesseseleri ile Beytu'l-Mal'a düzenli bir şekilde mal toplama yetkisini vermiştir. İslâm, yolların, hastanelerin yapımı, açların doyurulması gibi Müslümanların hepsine farz olan hususların yerine getirilmesi için vergi toplama hakkını Devlet'e vermiştir. Fertlerin kamu mülkiyetini yönetmelerini, Devlet'in onu, mülk edindirmesini ve idaresini fertlere verilmesini yasakladığı gibi, kamu mülkiyetini Devlet idaresi ve yönetimi altına vermiştir. Çünkü genel yönetim yetkisi Devlet'in olup, Devlet'in bir kimseyi bir işin yapılmasından salâhiyetli kılmadıkça onun o işi yapması kanunî değildir. Kamu mülkiyeti, Ümmet'in iktisadî zaviyeden ilerlemesini sağlayabilmek için Devlet tarafından işletilip gelir getirmesi kaçınılmaz olan; petrol, demir, bakır, vb. kaynaklardır. Çünkü bu mallar Ümmet'in olup, Devlet bunları işletmek ve idare etmek için elinde bulundurur. Bu malların çoğaltılması için harekete eden Devlet, Ümmet'in işlerinin güdülmesi, gözetilmesi yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Aynı şekilde ferdin de mal kazanma yönünde çalışıp uğraşması neticesinde, bir bütün olarak temel ihtiyaçların tümünün doyumunu ve lüks ihtiyaçların ise doyumuna imkân sağlayacak bir vaziyet ve servet çoğalması sağlanmış olur. Fertlerin mal ka-

zanmaya teşvik edilmesi ve bu arada bazı malların Devlet eliyle kamu faydasına işletilip çoğaltılması ile hedeflenen iktisadî ilerleme ancak, malın ihtiyaçları karşılama vasıtası olarak düşünülmesindedir. Yoksa malın kendisi için veya onunla böbürlenmek, günah olan işlere harcamak veya diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurmak için değildir. Bunun için Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

من طلب الدنيا حلالاً متعففاً لقي الله تعالى وجهه كالقمر ليلة البدر، ومن طلبها
مفاخرًا مكاثراً لقي الله وهو عليه غضبان

"Kim haram ve çirkin işlerden kaçınıp helal olarak dünyayı (malı) isterse, Allah'a yüzü ayın on dördü gibi parlayarak kavuşacaktır. Çoğaltmak ve cimrilik, kibirlilik yapmak için mal isteyen kimse, Kıyamet Günü Allah'ın gazabına uğramış olarak huzura çıkar."

وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِيتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ
فَأَمْضَيْتَ

"Ey Âdemoğlu! Senin hakikî malın; ancak yiyip bitirdiğin, giyip eksilttiğin, sadaka olarak verip geriye bıraktığın değil midir?"⁴

Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

İsraf etmeyiniz. Muhakkak ki Allah, israf edenleri sevmez. (el-En'am 141)

İslâm; malı kazanmada, büyüklük taslama-

⁴ Muslim, Kitabu'z-Zühd ve'r-Rakaika, 5258; Ahmed b. Hanbel, el-Medniyyun, 15736

arak temel ihtiyaçları gidermek için bir vasıta kıldığı gibi, iktisadî faaliyetlerin tümünün Allah'ın emir ve nehiyelerine göre yürütülmesini gerekli kılmıştır. Müslüman'a, Ahiret hayatını istemesi dünyadaki nasibini de unutmaması emredilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ

Allah'ın sana verdiği (nimet) ile Ahiret yurdunu gözet. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de (insanlara) iyilikte bulun. Yeryüzünde fesad yapmayı hiç kastetme. (el-Kasas 77)

Onun için İslâm'ın iktisadî felsefesi, Allah ile olan bağlantısının bilincinde olarak iktisadî faaliyetleri Allah'ın emir ve yasaklarına göre oluşan yapısı ile tespit edilmiştir. Yani Müslümanların yaşamındaki toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinin esasî fikrî, iktisadî ilişkilerin Şer'î hükümlerini gerektirdiği yapıda olmasıdır. İslâmî Devlet'in tebaası olanların iktisadî ilişkilerini Şer'î kanunlarla tanzim etmiştir. Böylece onları, İslâm'ın mubah kıldığını mubah, yasakladığı faaliyetleri de yasaklayarak kayıt altına alır. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

Rasul size neyi getirdi ise onu alın, neden nehyetmiş ise ondan kaçının. (el-Haşr 7)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ

Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt ve gönüllerde olan (hastalıklara) bir şifa geldi. (Yunus 57)

فَلْيُحَذِّرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

O'nun emrine karşı gelenler kendilerine bir fitne veya elem verici bir azabın isabet etmesinden çekinsinler. (en-Nur 63)

وَأَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet.

(el-Maide 49)

İslâm, Müslüman ve Müslüman olmayanların hepsini bu hükümlere bağlı kabul eder ve bunu, kanunî düzenlemelerle garanti altına alır. Hususiyetle Müslümanları bu hâlin ve siyasetin tatbikine yönelten, Allah korkusunun itici kuvvetidir. Bir de bu siyaseti Devlet'in halkın üzerine tatbikini sağlayan kanun koyma yetkisidir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Hakikaten iman etmiş iseniz faizden geri kalanı terk ediniz. (el-Bakara 278)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

Ey iman edenler! Beli bir zamana kadar borçlanmış iseniz onu yazınız. (el-Bakara 282) Ve devamla şöyle buyurdu:

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا

Ancak aranızda çevirdiğiniz bir ticaret

olursa, bu hâl farklıdır. İşte o zaman yapmakta olduğunuz alışverişinizi yazıp şahit göstermeniz de bir mahzur yoktur.

(el-Bakara 282)

İşte bu hükümler, tatbik etmelerin keyfiyetini ve insanların bu hükümlerle kayıt altına alınmalarının keyfiyetini izah etmektedirler.

Görüldüğü gibi İslâm'ın iktisadî siyaseti iki esas üzere kuruludur:

1-Belli bir toplumda yaşayan her ferdin insan olarak ihtiyaçlarını karşılamak ve bu gayeyle fertleri ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere servet elde etmeye teşvik.

2-Bu siyaset bir tek fikrî esas üzerine yani işlerin Şer'î hükümlerle yürütülmesi üzerine kuruludur. Şer'î hükümler ise fertler tarafından Allah korkusunun tesiriyle, otorite kuvveti ile de Devlet tarafından tatbik edilir. Yani yönlendirme ve kanun koyma kuvveti tatbikin esasıdır.

Genel İktisadî Kaideler

İktisatla alâkalı Şer'î hükümler incelendiği zaman, İslâm'ın, insanların servetten faydalanma imkânını sağlama hususuna çare getirdiği görülür. İslâm'a göre toplumda var olan iktisadî mesele de budur. İslâm, iktisadı incelerken ancak servetin elde edilmesini, servetin birikimini ve servetin insanlar arasındaki dağıtımını ele alır. Buna

göre iktisatla alâkalı hükümler üç esasî kaideyi içerir.

a-Mülkiyet

b-Mülkiyetin kullanımı

c-Servetin insanlar arasında dağılımı.

Mülkiyet:

Mülkiyet hakkı tümüyle Mâlikü'l-Mulk (Mülkün Sahibi) olması ve malı Kendisine ait kılmış olması itibariyle Allah'a aittir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَأَتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ

Size vermiş olduğu Allah'ın malından onlara veriniz. (en-Nur 33)

O halde mal, yalnız Allah'a aittir. Ancak Allah *Subhanehû ve Teâlâ*, insanoğlunu mal üzerinde temsil yetkisine sahip kılarak onunla insanları kuvvetlendirmiştir. Böylece malın mülkiyet hakkını insanoğluna vermiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ

Size harcama yetkisi verdiği şeylerde infak ediniz. (el-Hadid 7)

وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ

Mallar ve çocuklar vererek sizi kuvvetlendirsin. (Nuh 12)

Görülüyor ki Allah, mala ait mülkiyetin aslını belirtirken malı Kendi Zatına izafe ediyor, '**Allah'ın malı**' diyor. Mal mülkiyetinin insanların ellerine geçmesi hususunu belirtirken de malı insanlara izafe ediyor ve

şöyle buyuruyor:

فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ

Hemen mallarını veriniz (ödeyiniz). (en-Nisa

6)

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ

Onların mallarından al. (et-Tevbe 103)

فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ

Malınızın aslı size aittir. (el-Bakara 279)

وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا

Kazanmış olduğunuz mallar... (et-Tevbe 24)

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ

Onun malı kendisine hiç fayda vermeyecek.

(el-Leyl 11)

Ancak temsil yetkisi ile gelen bu mülkiyet hakkı insanoğlunun bütün fertlerine genel olarak gelmiştir. Böylece insanlar, bununla fiilen değil temsilen mülkiyet hakkına sahip oluyorlar. Zaten insanlar ancak mülk edinebilme hakkında temsilen bir yetkiye sahiptirler.

İslâm, belirli bir ferdin fiilî mülkiyete sahip olabilmesi için Allah'tan ferde bir iznin olmasını şart koşturmuştur. Yani İslâm'a göre bir insan ancak Şâri'in izni olduğu zaman fiilî mülkiyet edinebilme hakkını kazanır. Bu izin, ferdin malın mülkiyetine sahip olduğuna dair hususî bir delalettir. Zaten insanların mülkiyette topluca temsil yetkisine sahip kılınmış olmaları genel temsil yetkisi ile gelmiştir ve mülkiyet hakkının varlığını

temsil eder. Belirli bir ferдин fiilî mülkiyete temsilen sahip kılınması, ferдин ona sahip olduğuna dair Şâri'den hususî bir iznin gelmesi ile mümkündür.

Şeriat, ferdî mülkiyetin varlığını kabul ettiğinden dolayı her ferдин, mülk edinme sebeplerinden biri ile mal elde etmesi normal bir hâldir. Ebu Davud, Semure'den, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim bir yere bir duvar çekerse orası onundur."⁵

Şeriat, bütün Ümmet'i ilgilendiren kamu mülkiyetinin de varlığını kabul eder. Ahmed ibni Hanbel, muhacirlerden bir adamdan Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثِ الْمَاءِ وَالْكَلَا وَالنَّارِ

"Müslümanlar üç şeyde ortaklırlar: Su, mera, ateş."⁶

Şeriat, Devlet'e ait mülkiyetin var olduğunu da belirtmiştir. Zira Müslümanlardan herhangi bir varisi olmadığı halde ölen bir kimsenin malı Devlet Hazinesi (Beytu'l-Mal)'ne kalır. Zekâtın dışında cizye, haraç v.b. gelirler Devlet mülkiyetindedir. Bu türden mallara tasarruf yetkisine Devlet

⁵ Ebu Davud, *Kitabu'l-Harâc ve'l-İmâra ve'l-Fey'*, 2673; Ahmed b. Hanbel, *Musnedi'l-Basariyyin*, 19271, 19368

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Bâkî Müsnedi el-Ensâr*, 22004

sahip olduğundan Şeriat hükümlerine göre malı istediği yere harcayabilir. Şeriat, ferdin, Ümmet'in ve Devlet'in ayrı ayrı mülk edinme sebeplerini ve yollarını belirlediğinden dolayı bu sebep ve hâllerin dışında mülk edinmek yasaktır.

Mülkiyetin kullanımına gelince:

Eğer mülkiyet kamu mülkiyeti ise, Ümmet'in vekili olmasından dolayı Devlet, bu türlü mülkiyetin kullanım hakkına sahiptir. Ancak Şâri', Devlet'in, kamu mülkiyetini mübadele yolu ile kullanmasını yasaklamıştır. Bu iki hususî hâl dışında Şeriat'ın izah ettiği hükümler çerçevesinde istediği tasarrufu yapma yetkisini Devlet'e vermiştir. Devlet mülkiyetinin ve ferdî mülkiyetin kullanılması hususu, ister Beytu'l-Mal isterse alış-veriş, rehin ve benzeri iktisadî ilişkileri düzenleyen hükümlerde açıklığa kavuşturulmuştur. Şâri', Devlet ve ferdî mülkiyette, Şeriat'ın sınırları dâhilinde mübadele ve başış gibi taraflara istedikleri kullanımı yapabilme yetkisini vermiştir.

Servetin insanlar arasındaki dağılımı ise:

Şüphesiz bu mevzu, mülk edinme sebepleri ve bir dünya görüşünün kaideleri çerçevesinde şekillenir. Ancak insanların kuvvet ve ihtiyaçları birbirlerinden farklı olduklarından servetin dağılımı da insanlar arasında çeşitli farklılıklara uğrar. Servet dağılımının hatalı tatbik edilmesi, malın belli bir sınıfın elinde birikmesi ve diğer bir

sınıfın ondan mahrum kalması sonucunu doğurur. Misal olarak, sabit mübadele vasıtası olan altın ve gümüşün belli ellerde toplanması gibi... Bundan dolayı Şeriat, servetin yalnızca zenginler arasında dolaşan bir kuvvet olmasını yasaklamış, bütün insanlar arasında dolaşan bir iktisadî kuvvet olmasını emretmiştir. Hatta zekâtı verilmiş olsa dahi, altın ve gümüşün tedavülden kaldırılması yolu ile stoklanmasına mani olunabileceğini göstermiştir.

Mülkiyet Çeşitleri

Ferdî mülkiyet

İnsan, yaratılışı gereği ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak ister. Bunun için de gayret sarf eder. Çünkü insanın açlığını doyurması kaçınılmaz ve aksinin yapılması mümkün olmayan bir hâldir. Bundan dolayı insanın servete sahip olmasının, yaratılışın bir gereği olmasının yanında mutlak kaçınılmazlığı olan bir yönü de vardır. Onun için insanı servet elde etmekten alıkoymak yaratılışın gereğine ters düştüğü gibi, insanın mülk edinmesini belli bir miktar ile sınırlandırma teşebbüsü de yaratılışa terstir. Bu sebeple hiç bir zaman insan ile servet edinme isteği arasına bir perde konulmaması ve insanın servete ulaşmasındaki gayretin engellenmemesi tabii olandır. Ancak bu manada mal elde etmek, insanın istediği şekil ve keyfiyette olmasını, ona ulaşmak için istediği metotları kullanmasını ve onu istediği şekilde tasarruf etmesi hürriyetine sahip olmasını gerektirmez. Böyle bir anlayış anarşi ve ıstıraba sebep olur. Çünkü insanlar kuvvet ve ihtiyaç bakımından farklı olduklarından onları tümünden serbest bırakırsanız kuvvetlüler servetin tümünü ellerine alır, zayıflar ve güçsüzler yok olup giderler. Şehvetleri peşinden koşanlar tümüyle sapıttırlar. Bunun için insanlara, servete sahip olma imkânının sağlanması mutlaka gereklidir. Bunun sağlanabilmesi içinse tüm in-

sanlara hem temel ihtiyaçlarını karşılamayı, hem de lüks ihtiyaçlarını elde etmeyi garantileyecek şekilde çalışma, çaba gösterme imkânı verilmelidir. Bu sebeple bütün insanların servet elde etmelerine imkân tanıyacak, temel ve lüks ihtiyaçlarını da fıtratı ile uyumlu olarak karşılanmasına yol açacak şekilde mülk edinmenin keyfiyeti açık ve net olarak sınırlandırılmalı, ortaya konulmalıdır. Çünkü insanların ihtiyaçları ve kuvvetleri birbirinden farklıdır. Bundan dolayı mülkiyeti yasaklamakla savaşmak gerekir. Ama mülkiyeti keyfiyet zaviyesinden sınırlandırmak da gerekir. Ancak kemiyet zaviyesinden mülkiyeti yasaklamak veya sınırlandırmak yaratılışın gayelerine terstir ve insanın servet edinmesi için göstereceği gayreti engeller. Bunun yanında *sınırsız mülkiyet hürriyeti* fikriyle de savaşmak gerekir. Çünkü bu *hürriyet* anlayışı insanlar arasındaki ilişkileri olumsuz yönde tesirler ve toplumun bozulmasına sebep olur.

İslâm, ferdî mülkiyeti, *miktar* yönü ile değil de keyfiyet, yani *kazanma şekli* yönünden sınırlandırarak kabul etmiştir. Böylece insanın yapısına uygun bir şekilde insanlar arası ilişkileri tanzim etmiş, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve gidermek için imkânlar hazırlamıştır.

Ferdî mülkiyetin Tanımı

Ferdî mülkiyet, bizzat malın kendisi veya

ondan elde edilen fayda ile alâkalı düzenlemeler getiren Şer'î bir hükümdür. Bu hüküm; insanın bir ekmeğe veya bir eve sahip olması gibi kendisine izafe edilen kimseye bir şeyden fayda sağlaması ve ondan karşılık alabilmesi imkânını sağlar. Zira insanın bir ekmeğe sahip olması imkânının sağlanması ya onu yemesi içindir ya da satın karşılığını alması içindir. Aynı şekilde eve sahip olma imkânı verilmesi, aynı evde oturması veya evi satın parasını alması içindir. Ev ve ekmekten her biri malın kendisidir. Öyleyse bunlar hakkındaki Şer'î hüküm, bunları tüketerek veya mübadele yoluyla faydalanması için Şar'î'nin insanlara izin vermesi ile alâkalıdır. Faydalanmak ile alâkalı olan bu izin, şahsa ekmeği yemesi, evde ikamet etmesi imkânını verdiği gibi onu satma imkânını da verir. Böylece ekmeğe alâkalı Şer'î hüküm, ekmeğin tüketilmesiyle alâkalı izindir. Ev zaviyesinden ise, fayda ile tespit edilmiş olan onda oturma iznidir. Buna göre mülkiyet; Şar'î'nin, malın kendisinden faydalanmakla alâkalı izni olmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet, ancak Şar'î'nin şeyler hakkında sebepler göstermesi veya izin vermesi ile gerçekleşebilir. O halde mal üzerindeki mülkiyet hakkı malın bizzat kendisinden ve tabiatından yani faydalı veya faydasız oluşundan gelmemektedir. O, ancak Şar'î'nin izninden ve onu, malın mülk edinilmesini serbest kılan bir sebep yapmasından gel-

mektedir. Bunun için Şar'î bazı malların mülk olabilmesine izin verirken, bir kısmının da mülk edinilmelerini yasaklamıştır. Yine bazı ticarî akitleri, domuz ve içkinin mülkiyetini Müslümanlara yasakladığı gibi İslâmî Devlet'in tebaasından herhangi biri için faiz ve kumar gelirlerinin mülkiyetini de yasaklamıştır. Faizi yasaklarken alış-veriş serbest bırakmış, "inan" şirketine izin verirken kooperatif teşekküllerini, Anonim şirketleri, sigorta ve sigorta şirketlerini ise yasaklamıştır.

Mülkiyetin kullanımında birtakım şartlar olduğu gibi kanunî mülk edinmenin de birtakım şartları vardır. Bu, mülkiyetin toplumun maslahatından ve toplumun dışında bir fert olarak değil de, toplumun bir parçası olan ferdin faydası için konulmuştur. Mülkiyetin aslını Şar'î belirlediğinden, mülk olunan maldan faydalanma da ancak Şar'î'den bir delilin bulunması ile ortaya çıkar. Şar'î, kanunî düzenleme ile mülkiyeti, ferde vermiştir. Böylece ferdî mülkiyete, toplum içindeki ferde hususî bir şeyin Şar'î tarafından verilmesidir. Bu verme işi olmasaydı fert ona sahip olma hakkını elde edemezdi.

Malın mülk edinilmesi, malın bizzat kendisinin ve faydasının mülk edinilmesi manasına gelir. Yoksa sadece fayda zaviyesinden mülkiyet söz konusu değildir. Mülkiyetten hakikî manada amaçlanan, Şeriat'ın belirlediği faydalanma şekli ile maldan fayda-

lanmaktadır.

Ferdî mülkiyetle alâkalı bu ifadelerden aşağıdaki hususların anlaşılması mümkündür:

a-*Mülk edinme için meşru birtakım sebepler vardır.*

b-*Bu mülkiyetin kullanımı için belirli birtakım sınırlar vardır.*

c-*Sahip olunan maldan faydalanmada belirli sınırlar vardır.*

d-*Ferdî mülkiyet hakkına tecavüz sayılan hâller.*

İşte böylece bu ifadelerde, Şar'î'nin mubah kıldığı mal edinme ile alâkalı hakikatleri anlamamız mümkün olduğu gibi, mal edinme ve ondan faydalanmak için gösterilecek çaba ve gayretin manasını da kavramamız mümkün olur. Diğer bir ifadeyle, yukarıda geçen tanımlama, mülkiyetin kapsamını belirlemektedir.

Mülkiyetin Manası

Ferdî mülkiyet, ferdin Şer'î bir hakkı olup fert, menkul ve gayrimenkul mallar edinebilir. Bu hak, bir kanun ile korunmuş ve sınırlandırılmıştır. Mülkiyet hakkı, malî önemi olan faydalı bir vakıa olmakla birlikte Şeriat tarafından da tanımlanmıştır. Yani ferdî mülkiyet, ferdin sahip olduğu malda kullanım yetkisinin olmasıdır. Bunun için mülkiyet hakkının, Allah'ın emir ve yasak sınırları içinde sınırlandırılması açık bir gerekliliktir.

Mülkiyetin bu sınırlandırılması, mülkiyet hakkının sabit olduğu meşru mülk edinme sebepleri ile cezayı gerektiren hâllerde ortaya çıkar. Misal olarak, hırsızlığın ve gaspın tanımı, v.b. Bu sınırlama mülkiyetteki kullanım hakkında bir serbestlik ve yasaklamanın olduğu hâllerde açığa çıkar. İslâm, mülkiyete sınır getirirken mülkiyetin ke-miyetine değil, ancak mülkiyetin keyfiyet yönüne sınırlama yapmıştır. Sınırlamanın keyfiyet cihetinden olduğunu aşağıdaki hususlar açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır:

1-Sınırlama mülk edinme sebepleri ve mülkün geliştirilmesi yönündendir, yoksa mülk edinilen malın miktarı hakkında değildir.

2-Kullanma şeklinin keyfiyet cihetinden sınırlandırılması gereklidir.

3-Haracî arazi fertlere değil Devlet'e aittir.

4-Belirli şartlarda zorla, ferdî mülkiyetin kamu mülkiyeti haline dönüştürülmesi gereklidir.

5-İhtiyacını giderecek imkânlardan mahrum kimseye, bu ihtiyacını gidermek için o ihtiyacı çerçevesinde bir miktar mal verilmesi gereklidir.

Bunlardan da anlaşıldığı gibi ferdî mülkiyetin manası, ferdin sahip olduğu mal üzerinde, sınırlı ve belirli şartlar altında kullanma yetkisinin verilmesi yani mülkiyetin fert için Şer'î bir hak kılınmasıdır.

Şeriat, ferdî mülkiyete saygılı olmayı, onu çeşitli saldırılardan korumayı bir vazife olarak belirlemiş ve bu mülkiyet hakkının korunması vazifesini Devlet'e yüklemiştir. Bu sebeple hırsızlık veya soygun gibi meşru olmayan yollarla bu hakkı engelleyenlere caydırıcı cezalar koymuştur. Bununla yetinmeyerek, kendileri için mülkiyet haklarından herhangi bir hakkın olamayacağı şeylere ve başkalarının mülkiyet sınırlarında olan şeylere göz dikmelerini engellemek için terbiye edici cezalar da koymuştur. Böylece helal mal, mülkiyet kapsamına giren maldır. Haram mal ise, mülk değildir ve mülkiyet mefhumunun kapsamına girmez.

Malları Mülk Edinmenin Sebepleri

Mal, servet edinilebilen her şeydir. Onun mülk edilmesi yollarından kasıt, daha önce sahip olunmayan bir malın mülkiyetinin bir şahsa verilmesini sağlayan yoldur. Bütün çeşitleriyle mübadele, mülk edinme şekli olmayıp ancak "ayn"ların mülk edinme sebeplerindedir. Zira mübadele belli bir miktar mal karşılığında başka bir maldan belli bir miktarı mülk edinmektir. Mal, esasında mülk edinilmiş olan şey olduğundan mübadele de ancak malın "ayn"ları ile olur. Aynı şekilde ticaret kazancı, ev kirası, ziraat geliri vb. gibi malın çoğaltılması mülk edinme yollarına dâhil değildir.

Zira bunlar her ne kadar mal kapsamında yeni malların oluşmasına sebep olmuşsa da, bu fazlalık başka bir maldan kaynaklandığı için mülk edinme sebeplerinden değil de ancak malın çoğalmasının yollarındandır. Asıl mevzu, malı hiç yoktan ortaya çıkararak mülk edinmektir. Yani ilk kez mala ulaşmaktır. Mal edinme vasıtaları ile malı çoğaltma veya geliştirme vasıtaları arasındaki fark şudur: Mülk edinme ilk olarak malı elde etme yani malın aslına ulaşma iken, malın çoğaltılması ve geliştirilmesi ise daha önce mülk edinilmiş olan malın mevcudunun artırılmasıdır.

Şeriat, mülkün edinilmesi ve çoğaltılmasıyla alâkalı kimi hükümler getirmiştir. Alış-veriş ve kira ile alâkalı hükümler malın

çoğaltılması; av ve ortaklıklar gibi mevzulardaki hükümlerse mülk edinmeyle alâkalı hükümlerdir. Mülkün geliştirilme vasıtaları, mal edinme sebeplerinden biriyle sahip olduğu malın aslını çoğaltma usulüdür.

Mülk edinmenin, Şâri'nin belirli sebepler çerçevesinde koyduğu birtakım sınırlandırıcı Şer'î hükümleri vardır. Şar'î'nin bir malın mülk edinilmesinde kullanılacak vasıtalar hakkında belirlediği sınırları aşmak caiz değildir. Yukarıda mülkiyet tanımında kullanılan "ayn" (*malın kendisi*) ve *faydası ile belirli Şer'î kanunlarla tamamlanan şeylerdir*" ifadesinden, mülk edinmenin mutlak surette Şar'î'nin izin verdiği vasıtalarla olması gerektiği neticesi çıkar. Yani Şer'î hüküm varsa bir mal için mülkiyet vardır. Yoksa malı bilfiil birileri elinde bulundursa dahi mülkiyet gerçekleşmez. Mülkiyet ancak Şar'î'nin izin vermiş olduğu Şer'î bir hükümle mal edinmeden doğar.

Şeriat, mülk edinme vasıtalarını, belirli hâllerle sınırlandırmış ve onları çeşitli tatbikleri de kapsayacak genellikte belli başlıklar altında izah etmiştir. Bu vasıtalar belirli küllî illetlerle illetlendirilmediğinden başka küllî kıyaslar yapılmaz. Yani birtakım yeni ihtiyaçların uygulamada tatmini için yeni mallara ihtiyaç vardır. Bu, ilişkiler nizamı ile değil, sorunun kaynaklandığı alanla ilişkilidir. Buna göre çeşitli yeni ihtiyaçların uygulamada ortaya çıkması sebebi

ile bunları karşılayacak mal ve hizmetlerin belirli şartlar için tanımlanmaları gerekir. Burada; ferdî mülkiyetin, onun sorumsuzca kullanılması neticesinde ortaya çıkacak olumsuzluklardan toplumu muhafaza etmek için yaratılışın fıtratı ile uyumlu bir şekilde sınırlandırılması gereklidir. Evliliğin nevî içgüdüsünün, ibadetlerin dindarlık içgüdüsünün tezahüründen olması gibi ferdî mülkiyet de beka içgüdüsünün tezahüründendir. İşte bu tezahürler, karşılanması ve doyuma ulaştırılması gereken anlarda tümenden serbest bırakılırsa, bu hâl insanı kargaşaya ıstıraba ve anormal bir doyuma götürür. Bundan dolayı insanın mala ulaşmasını keyfiyet cihetinden sınırlandırarak mal vasıtası ile Ümmet'in üzerinde bir azınlık hâkimiyeti oluşmasını ve belirli bazı ihtiyaçların giderilmesinde çoğunluk mahrum bırakılmasını. Bütün çaba ve enerji mal uğruna harcanmasını. Zira insan bu hâlde hayatın tadını ve lezzetini kaybeder. Mal, insanların çoğunun ulaşmayacağı şekilde kasa ve mahzenlere saklanır hale gelir. Bu sebeple mülk edinme vasıtalarının sınırlandırılması muhakkak gereklidir.

Malın ferdî mülkiyete katılabilme hâli için Şer'î hükümler incelendiğinde mal edinebilme şu beş vasıtayla sınırlandırılmıştır: **a) Çalışmak, b) Miras, c) Yaşamak için mala olan ihtiyaç, d) Devlet'in Hazinesinde tebaasına vermesi, e) Karşılığında herhangi bir çaba harcamadan elde edilen mallar.**

Mülk Edinme Sebeplerinden Birincisi:

Çalışmak

Mevcut mallardan herhangi bir mala bakıldığı zaman; ister bu mal, mantar gibi tabii olarak çıkan bir mal olsun, isterse ekmek ve araba gibi insanın emeği ile elde edilmiş olsun kesinlikle çalışmaya bağlıdır.

Çalışma mefhumunun manası geniştir. Çalışmanın birçok çeşidi olduğu gibi onun neticeleri de çeşitlidir. Ancak Şar'î, çalışma mefhumunu tümden genelleme yaparak kullanmamış, belirli faaliyet ve sınırlar dâhilinde izah etmiştir. Çalışmayı izah eden Şer'î hükümler dikkatli bir şekilde incelenecek olursa, mülk edinme sebeplerinden olan meşru çalışma çeşitlerinin, aşağıda belirtilenler olduğu görülür.

1-Ölü araziyi üretime kazandırmak,

2-Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile alâkalı çalışmak,

3-Avlanmak,

4-Komisyonculuk yapmak,

5-Mudarebe,

6-Sulamacılık yapmak,

7-Başkasına ücret karşılığında çalışmak...

Ölü Araziyi Üretime Kazandırmak

Ölü arazi, sahibi olmayan ve hiç kimsenin faydalanmadığı arazidir. Böyle bir yeri

üretime kazandırmak, orayı ekip dikmek veya üzerine bina yapmakla olur. Başka bir ifade ile o yeri ihya etmek ancak yukarıda ifade edilen kullanım şekillerinden biri ile olur. Bir şahsın bir yeri ihya etmesi, o şahsın ona sahip olmasını sağlar. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ

"Kim ölü bir araziyi canlandırırorsa o onun olur."⁷

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim ölü bir araziye bir duvar çekerse o yer onundur."⁸

مَنْ سَبَقَ إِلَى مَاءٍ لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَّا مِسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ

"Kim daha önce bir Müslüman'ın imar etmediği bir yeri imar ederse o yer onundur."⁹

Bu mevzudaki hadislerin hiç birinde şart bulunmadığından Müslüman ile zimmî arasında fark yoktur. Ayrıca zimmînin, vadilerin derinliklerinden, çalılıklar arasından, dağ başlarından çalışarak elde edeceği şeyleri ondan koparıp almak caiz değildir. Böylece zimmînin ölü bir araziyi ihya etmesi halinde onun mülkü olması çok tabiidir.

Bu hüküm; ister Dâr'ul-Harb, ister

⁷ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmâra ve'l-Fey', 2671; Ahmed b. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mekserîn, 14109, 14310, 14550; Mâlik, Kitabu'l-Akdiyeh, 1229, 1230; Dâremî, Kitabu'l-Buyu'

⁸ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmâra ve'l-Fey', 2673; Ahmed b. Hanbel, Müsnedi el-Basriyyîn, 19271, 19368

⁹ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmâra ve'l-Fey', 2669

Dâr'ul-İslâm'da olsun, ister öşrî arazi için, isterse haracî arazi için olsun fark etmez. Her arazi için geneldir. Ancak o yere sahip olabilmenin şartı, ona el koyduktan sonra o yeri, üç sene müddetle değerlendirmesi ve kullanması ve bunun da süreklilik kazanmasıdır.

Ona el koyduğu tarihten itibaren üç sene onu değerlendirmezse veya ondan sonra arka arkaya üç sene boş bırakırsa, o şahsın o yerdeki mülkiyet hakkı elinden çıkar. Bu hususta Ömer RadiyAllahu Anh şöyle dedi:

"(Araziyi) üç sene işletmeden terk eden kimsenin arazide hakkı yoktur."

Ömer RadiyAllahu Anh'ın bu sözü ve onunla ameli, Sahabelerin gözü önünde ve bilgisi dâhilinde oldu. Sahabeler, onu inkâr etmediler. Böylece bu mevzuda Sahabelerin icmaı gerçekleşmiş oldu.

Yeraltı Zenginlikleri

Çalışmanın çeşitlerinden biri de, defineneler gibi toplumun zarurî ihtiyaçlarından olmayan şeyi yer altından çıkarmaktır. Toplumun zarurî ihtiyacı olmayan şeyden gaye, fikhî tabirle bütün Müslümanların hakkının bulunmadığı mallardır. Bütün Müslümanların zarurî ihtiyacı olmayan bir şeyi mesela, bir defineyi çıkaran şahıs 4/5'ünü alır, geri kalan 1/5'ini de zekât olarak verir. Eğer o maden, bütün Müslümanların zarurî ihtiyaç-

larından ise yani Müslümanların genelinin hakkı var ise, bu hâlde o kamu mülkiyetine girer. Daha iyi anlaşılması zaviyesinden; insan emeği ve eliyle yere gömülmüş veya sınırlı miktarda olup da toplumunun ona ihtiyacı yoksa o mal define hükmündedir. Fert onu işletebilir, bunda 4/5'ini alır. İnsan eliyle gömülmeyip, doğada var olan ve toplumun da ihtiyacı olan yeraltı kaynakları kamu mülkiyeti hükmündedir ve define sayılmaz. Doğada bulunduğu halde toplumun ihtiyacı olmayan şeylerden -binalar için taş çıkartılan taş ocakları gibi- ise ne kamu mülkiyeti ne de define hükmündedir. Böyle şeyler ferdî mülkiyete dâhildir. Define mülkiyeti ile alâkalı yukarıda söylediğimiz humus denilen ve 1/5 miktarı zekât olarak alınan miktar hadislerle sabittir:

Neseî, Amr ibni Şuayb'tan, o da babasından, o da dedesinden rivayete göre dedi ki:

"Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e buluntu hakkında soruldu. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَا كَانَ فِي طَرِيقِ مَاتِيٍّ أَوْ فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَعَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَلَاكَ
وَمَا لَمْ يَكُنْ فِي طَرِيقِ مَاتِيٍّ وَلَا فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَفِيهِ وَفِي الرَّكَازِ الْخُمْسُ

"Gidip gelinen bir yolda veya mamur bir köyde bulunan bir buluntu bir sene tanıtılır. Sahibi gelmezse senin olur. Gidip gelinilen bir yol veya oturulan bir köy dışında bir yerdeki buluntuda ve definede humus (1/5

zekât) **vardır.**"¹⁰

Yer altından çıkarılanlar gibi yer üstünden elde edilen şeyler de bu hükme tabidir. Yani, havadan oksijen ve azot elde edilirse, bunun 1/5'ini vermek gerekir. Allah'ın yarattığı ve kendisinden faydalanmayı serbest bıraktığı şeyden Şeriat'ın serbest bıraktığı ürünleri elde etmede de bu hüküm aynen geçerlidir.

Avlanmak

Çalışma çeşitlerinden biri de avlanmaktır. Balık, lü'lü mercan ve sünger gibi deniz avlarından birini avlayan kimse, avladığı şeye malik olur. Karada avlanan kuş ve diğer hayvanların avlanması da böyledir. Bunların mülkiyeti avlayana aittir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا تَمُنَّمُ حُرْمًا

Hem size, hem de yolcu kfilesine fayda olmak üzere deniz avı yapmak size helal kılındı. İhramda olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı. (el-Maide 96)

وَإِذَا خَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

İhramdan çıktığınız zaman avlanın. (el-Maide

2)

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُجِلَّ لَهُمْ قُلْ أَجِلٌ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ نَعْلَمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

Sana soruyorlar ki, 'Kendileri için ne

¹⁰ Neseî, Kitabu'z-Zekât, 2448

helal kılındı?’ Belki sizin için iyi ve temiz şeyler ve Allah’ın size öğrettiğinden öğretip avcı haline getirdiğiniz hayvanların sizin için avlanacağından yiyin ve üzerine Allah’ın ismini anın. (el-Maide 4)

Ebu Sa’lebe rivayet ediyor:

"Ben Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e geldim ve ona şöyle dedim: "Ya Rasulullah, biz avı olan bir yerde bulunsak da orada avlanma işini; okumla, öğretilmiş köpeğimle veya öğretilmemiş köpeğimle yap-sam, bunların hangisi daha iyi olur?" O Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki:

وَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ أَنْتُمْ بِأَرْضِ صَيْدٍ فَمَا صِدْتِ بِقَوْسِكَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ وَكُلُّ وَمَا
صِدْتِ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَأَذْكَرِ اسْمَ اللَّهِ ثُمَّ كُلُّ وَمَا صِدْتِ بِكَلْبِكَ الَّذِي لَيْسَ بِمُعَلَّمٍ فَأَذْكَرْتَ
ذَكَاتَهُ فَكُلُّ

"Avlanma yerinde bulunursanız, üzerine Allah’ın ismini zikrederek ok ile avladığınızı ye. Üzerine Allah’ın ismini zikrettiğin, öğretilmiş köpeğinle avladığın avı da ye. Öğretilmemiş bir köpeğinle avladığına ye-tişip kesersen yine ye."¹¹

Komisyonculuk Yapmak

"Komisyoncu" alış-verişte ücretle başkası için çalışan kimseye denir. Komisyonculuk, Şeriat’a göre kendisi ile mülk edinildiği çalışma çeşitlerinden biridir. Nitekim Kinnanlı Kays ibni Ebu Garze rivayetinde dedi ki:

¹¹ Buharî, ez-Zebaih ve’s-Sayd, 5072; Ahmed b. Hanbel, Müsned eş-Şamiyyin, 17085

"Biz Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem zamanında Medine sokaklarında mallar satıyorduk. Kendi kendimize "komisyoncu" diydük. Rasulullah birden bire çıkageldi ve bizi kendimizden daha güzel bir isimle isimlendirdi. Şöyle dedi:

يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّغْوُ وَالْخَلْفُ فَشُوبُوهُ بِالصَّدَقَةِ

"Ey tacirler topluluğu, alış-verişe boş lakırdı, yemin karışabilir. O halde sadaka verin."¹²

Bunun manası şudur: İnsan satacağı malın vasfını anlatırken bazen bu anlatımda hatalı, boş söz edebilir, bazen malına rağbet sağlamak için yemin etmeye cüret edebilir, bazen de hatalı hareketler yapabilir. İşte Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bu tarz hatalı hareketlerden meydana gelivercek günahın izalesi için sadakaya teşvik buyuruyor.

Alış-veriş için üzerinde ücret talep edilen işin, mal, miktar ve zaman zaviyesinden belli olması lazımdır. Bir adamın belli bir evini veya malını satması veya alması için bir kimseyi (komisyoncu) ücretle çalıştırması caizdir. Belli olmayan iş için bir kimseyi ücret karşılığında çalıştırmak ise caiz değildir.

Bazı ücretlilerin yaptığı fiiller komisyonculuğa girmez. Yani bir tacir, kendisi

¹² Ebu Davud, Kitabul-Buyu', 2890; İbni Mâce, Kitabut-Ticaret, 2136

adına başkasından mal alması için bir elçi gönderdiğinde malı satan şahıs elçiye, malını satın alması karşılığında bir miktar mal verebilir. Bu miktar fiyata dâhil edilmez ve bu tip tatbikata da "komisyonculuk" denmez. Çünkü elçi olarak giden şahıs, tacirin vekili olmasından dolayı *mal satın almadan* ne kadar ucuza alırsa, bundan doğacak fark da asıl müşteriye aittir, elçinin hakkı değildir. Yani onu o iş için gönderene aittir, elçinin bunu alması haramdır. Ancak vazifelendiren tacir buna izin verirse, o zaman caiz olur. Benzer olarak, bir kimse bir şey satın almak için hizmetçisini veya arkadaşını gönderse, satıcı da kendinden mal aldıkları için onlara bir miktar mal veya komisyon verse onların bunu almaları caiz değildir. Bu komisyonculuk olmadığı gibi olsa olsa kendisini vazifelendirenin sahip olduğu malından bir tür hırsızlık yapmaktır.

Mudarebe (Emek-Mal Ortaklığı)

Mudarebe, bir ticaret işinde iki şahsın ortaklığıdır. Ortaklardan biri mal ile diğeri de emeği ile ortaklığa katılır. Ayrıca kazancın belli bir nispeti üzerinden paylaşımında anlaşmaları gerekir. Mesela kazancın 1/3'ünü veya yarısı gibi yani taraflardan biri 1000 Lira ortaya koyar diğeri de onu işletir. Sonuçta anlaştıkları nispet üzerinden kazancı paylaşırlar. Bu ortaklıkta mal ile ortaklığa katılanın işletme sürecinde malı

ortağına teslim ettikten sonra mal ile çalışan ortak arasına girmemesi gerekir. Çünkü mudarebe, malın çalışan ortağa teslimini gerektirir ve emeği ile ortaklığa katılan kimsenin mal sahibinin kazancından 1/3, yarısı veya iki ortaklığın anlaştıkları nispet üzerinden kendine düşen hakkı alması, kiralamadaki ücret veya sulamadan dolayı mahsulden bir miktar alınması gibi caizdir. Böylece mudarebe Şeriat'a göre mülk edinmeye sebep olan çalışma çeşitlerinden biridir. Çalışan ortak akid üzerine çalışmasının karşılığını kazançtan alarak mülk sahibi olur.

Mudarebe, mal ve beden kuvvetinin var olduğu bir şirketleşme çeşitlidir. Şirketleşmenin, Şeriat'ın izin verdiği işlerden olduğuna dair nasslar vardır. Ebu Hurayra'dan rivayetle Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا خَانَ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنَهُمَا

"Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Biri diğerine ihanet etmediği müddetçe iki ortağın üçüncüsü Benim. Bunlardan biri arkadaşına ihanet ettiği zaman aralarından çıkarım."¹³

Bir başka hadiste ise şöyle buyrulmaktadır:

يَدُ اللَّهِ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَتَخَاوَنَا

"Birbirlerine hıyanette bulunmadıkları

¹³ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2936

müddetçe Allah'ın eli, iki ortağın üzerindedir."

Rivayet edildiğine göre; "AbdulMuttalib oğlu Abbas RadiyAllahu Anh bir malı ortağa verdiği zaman ortağına birtakım şartlar koşardı. Mesela; ortağına deniz yolu ile sefere çıkmamasını, hiç bir vadiye konaklamamasını, ortaya konan malı ile canlı bir hayvan satın almamasını. Şayet ortağı böyle bir tatbike giderse onu tazmin şartı koşardı. Bu husus Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e ulaştınca, Abbas RadiyAllahu Anh'ın bu hareketini güzel buldu."

Mudarebeden emeği ile ortaklığa katılan şahıs çalışmanın sonunda kendisine bir mülk oluşturur. Bu hâl emeğini ortaya koyan için bir mülk edinme vasıtası olurken, amel sahibi zaviyesinden mülk edinme vasıtası değildir. Ancak mülkün çoğaltılması vasıtalarından biridir.

Sulamacılık

Çalışma çeşitlerinden biri olan sulama işidir. Sulama; bir şahsın, ağaçlarını sulaması ve diğer bakımlarını yapması için bir başka kimseye ağaçların meyvelerinden belli bir miktar vermesidir. Buna (مساقاة) "musakat" denilmesinin sebebi (السقي) "saky" kökünden (مفاعلة) "mufaale" kalıbından türetilmesidir. Çünkü Hicaz halkı ağaçlarının sulanmasına çok fazla muhtaç idiler. Bu sebeple kuyulardan su

çıkarıldığı için yapılan muameleye "musakat" denilmiştir. Sulama, Şer'î nassların uygun gördüğü işlerden biridir. Nitekim Müslim, Abdullah ibni Ömer *RadiyAllahu Anh'*den şunu dediğini rivayet etti:

*"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Hayber ehli ile oradan çıkan meyve veya ekinin yarısını onlara vermek üzere anlaştı."*¹⁴

Hurma ağaçlarını ve üzüm bağlarını sulayana meyvelerinden bir kısmını vermek gerekir.

Sulamacılık (musakat) ancak, meyvesi olan ağaç için geçerlidir. Söğüt ağacı gibi meyvesi olmayan, meyvesi olduğu halde bir işe yaramayan çam ağacı gibi ağaçların meyveleri karşılığında sulanması caiz olmaz. Çünkü sulamacılık ancak meyveden bir miktarın verilmesi karşılığında olur. Ancak meyve yerine yaprağı işe yarayan dut, gül ağaçlarının yaprakları meyve olarak kabul edilir.

Başkasına Ücret Karşılığı Çalışmak

İslâm, ferdin, kendisi için çalışacak şahısları yani işçileri bir ücret karşılığında tutmasını caiz kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

أَمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ
فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا

Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında aralarında maişet-

¹⁴ Muslim

lerini biz taksim ettik. Derece bakımından bazıalarını bazısından üstün kıldık ki birbirlerine iş gördürsünler. (ez-Zuhruf 32)

İbni Şihab şunu rivayet etmektedir:

"Bana Zübeyr oğlu Urve haber verdi ki, Müminlerin annesi Ayşe RadiyAllahu Anha şöyle buyurdu: "Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ile Ebu Bekir RadiyAllahu Anh, Deyl kabilesinden Müslüman olmayan, yol bilen bir adamı kılavuz olarak ücret karşılığı kiradılar. Bu adama üç geceden sonra Sevr Mağarası'na getirmek üzere bineklerini verdiler."¹⁵

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

Eğer o (boşadığınız) kadınlar, sizin çocuklarınızı emzirirlerse onların ücretlerini verin. (et-Talak 6)

Buharî, Ebu Hurayra'dan Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُؤَقِّهِ أَجْرَهُ

"Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: "Kıyamet Günü ben şu üç sınıf insanın hasmıyım: Benim adıma bir ahitname yapan sonra da ahdini terk eden, hür bir kimseyi köle deyip satıp parasını yiyen, bir adamı ücret karşılığı çalıştırıp ondan faydalandığı halde ücretini

¹⁵ Buharî

vermeyen kimse."¹⁶

İş akdi, ücretle çalışanlardan çalıştırmanın fayda sağlaması, çalıştırandan da çalışana mal aktarılmasıdır. Bu, bir bedel karşılığı faydalanma üzerine yapılan bir sözleşmedir. Ücretlinin bir ücret karşılığı çalıştırılması sözleşmesi, ya işçinin yaptığı işin faydasına yahut işçinin kendisinin bizzat varlığından kaynaklanan faydaya dayanır. Eğer ahitname işin faydası esas alınarak yapılmış ise işin yapılmasından doğacak fayda kıstas alınır. Mesela, belirli işlerde meslek erbabı ve sanatkârların boyacı, demirci, marangoz v.b. ini çalıştırmak gibi. Eğer ahitname, hizmetçi veya işçi gibi bir şahsın sağlayacağı fayda üzerinde yapılmışsa ücretin tespitinde fayda esas alınır.

Ücretli, ya belli bir müddet ile birisine ait çiftlikte, fabrikada veya iş yerinde çalışır ya da memur olarak Devlet dairelerinde çalışır. Veya terzi, marangoz ve ayakkabı boyacısı gibi belli bir iş karşılığında tüm insanlara hizmet verir. Bunlar sırasıyla şu şekilde gruplandırılırlar:

- a.** *Hususî ücretli*
- b.** *Müşterek ücretli*
- c.** *Genel ücretli*

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukserin, 8338

Ücretlinin İşi

İşin Belirlenmesi

İcare, karşılığında ücreti ödenen şeyin sağladığı menfaatlerden faydalanmaktır. Ücretli zaviyesinden ise ortaya koyduğu çabanın neticesinden faydalanmaktır. Ücretliyi kiralarlarken şu hususların mutlaka açık ve net bir şekilde belirlenmesi gereklidir:

- a-**Yapılacak işin ne olduğu,
- b-**Çalışma müddeti,
- c-**Ücret miktarı ve
- d-**Emek.

Bilinmeyen bir mevzu üzerinde olmaması için işin türü kesinlikle belirlenmedir. Çünkü "bilinmeyen" bir şey üzerinde yapılan icare caiz değildir. İşin müddetinin günlük, aylık veya senelik olarak sınırlandırılması da mutlaka gerekir. Çalışanın alacağı ücreti belirlemek de gereklidir. Nitekim ibni Mesud *RadiyAllahu Anh'*dan Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'*in şöyle dediği rivayet edildi:

إذا استأجر أحدكم أجيراً فليعلمه أجره

"Sizden biriniz bir kimseyi ücretle tuttuğu zaman alacağı ücreti ona mutlaka bildirsin."¹⁷

İşçinin yapmak için sarf edeceği emeğin sınırı da belirtilmelidir. Zira işçiler, kuvvetlerinin yetmeyeceği bir işten sorumlu tutulamazlar. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

¹⁷ Buharî, Darekutnî

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

Allah hiçbir nefse taşıyamayacağı bir yük yüklemez. (el-Bakara 286) Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle buyurdu:

إِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

"Ben size bir iş yapmayı emredince onu kuvvetiniz yettiği kadar yerine getiriniz."¹⁸

İşçiden normal kuvvetinin üstünde çaba harcaması istenemez. Hakikî bir ölçü ile harcanabilecek emek miktarını belirlemek mümkün olmadığından dolayı çalışma saatlerini sınırlandırmak, bir günde harcanabilecek emek miktarını belirlemede doğruya en yakın ölçüdür. Çalışma saatlerini sınırlandırmak emek için en uygun bir yaklaşımdır. Bununla beraber işin türü de sınırlandırılmalıdır. Sert veya yumuşak zeminli bir yerde kuyu kazmak, taş kırmak, şoförlük yapmak veya maden ocağında çalışmak gibi hususlar da emeğin miktarını belirleyebilecek bir ölçüdür. Böylelikle işin çeşidi, müddeti, ücreti ve bu işte sarf edeceği emek de sınırlandırılmış olur. Şeriat, işçi çalıştırmayı serbest kılarken işinin yapacağı işin ne olduğunun belirlenmesinin yanında tür, çalışma müddeti ve alması gereken ücret gibi işle alâkalı hususların açıkça ortaya konulmasını gerekli görmüştür. Sarf ettiği emeği ile yapmış olduğu amelin karşılığı

¹⁸ Buharî, *Kitabu'l-E'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sunneh*, 6744; Ahmed b. Hanbel, *Bâkî Müsnedi el-Mukserin*, 9158, 10199

olarak bu ücret, ücretlinin mülküdür.

İşin Türü

Her helâl iş üzerinde icare akdi yapılır. Böylece ticaret, ziraat, sanayi, hizmet, vekâlet, isteyen veya istenen şeklinde hasımın cevabını taşıma, müvekkili için delil bulmak ve onu hâkime sunmak, hak talep etmek, insanlar arasında hükmetmek, kuyu kazmak, bina yapmak, pilot veya sürücü olmak, kitap basmak, mushaf yazmak ve yolcuları taşımak gibi herhangi bir iş üzerine icare yapılması caizdir. İcare, ya muayyen bir iş üzerinde olur yahut zimmette vasıflanmış bir iş üzerinde de olabilir. Eğer icare akdi; şu elbisenin dikilmesi veya şu arabanın kullanılması gibi, Halid'in Muhammed'i ücretle tutması gibi belli bir iş veya belli bir ücretli üzerinde yapılmışsa, bu işi bizzat Muhammed'in yapması icab eder. Muhammed'in yerine bu işi bir başkasının yapması kesinlikle caiz olmaz. Hastalanır veya o işi yapamayacak hâle düşerse, bir başkası onun yerini alamaz. Çünkü ücretli kimse tayin edilmiştir. Yine dikilmek üzere terziye verilen elbise veya idaresine verilen araba tamamen bozulursa, bir başka elbiseyi dikmek veya arabada çalışmak mecburiyeti yoktur. Çünkü işin nevî tayin edilmiştir. Eğer icare akdi, zimmette vasıflanmış bir mal üzerine veya muayyen bir iş için vasıflı ücretli üzerine ya da vasıflı bir iş üzerine ise, o

zaman bu husustaki hüküm değişir. Böyle bir hâlde işçinin işi yapması veya o işi yapmak üzere bir başkasını kendi yerine ikame etmesi caiz olur. Şayet ücret akdi yapılan işçi hastalanır veya işi yapamaz hale gelirse, o işi yapmak üzere yerine bir başkasını ikame etmesi vaciptir. Aynı şekilde hangi araba veya elbise olursa olsun, kiralayan tarafından kendisine getirilen arabayı sürmesi veya elbiseyi dikmesi gerekir. Yeter ki üzerinde icare yapılan işin vasfına uygun düşsün. Çünkü sınırlandırma arabanın veya elbisenin aynı için değil, işin türü için yapılmıştır. Dolayısıyla işin türü ile aynı cinsten oldukça herhangi bir sorun söz konusu değildir. Böyle bir hâlde işin tayini, bizzat kendisi ile değil de, işin keyfiyeti üzerinde yapılmaktadır. Bu sebeple üzerinde sözleşmenin yapıldığı işle aynı cinsten olduğu müddetçe herhangi bir işin getirilmesi sözleşmeye zarar vermez.

İşin türünün sınırlandırılması, mühendis gibi emeğini bu iş için harcayacak olan kimseyi ve bir kuyu kazmak gibi emeğin harcanacağı işin izah edilmesini de kapsar. Buna göre keyfiyeti ile işin ne olduğunun belirlenmesi, işin bizzat kendisinin belirlenmesi gibidir. Bu sebeple işin tayininin vasıfla olması, bizzat kendisinin tayini gibi kâfidir. Tıpkı hazır olması gibi, işin zimmette gıyaben yapılması da kâfidir. Aynı şekilde filan mühendisi ücretle tutmamamız

caiz olduğu gibi, şu keyfiyete sahip herhangi bir mühendisi ücretle tutmamız da caizdir. Herhangi bir kumaşı dikmek için bir işçiyi (terziyi) ücretle kiralamamız caiz olabileceği gibi, vasfı belli olan bir kumaşı dikmek için bir şahsı kiralamamız da caizdir.

Bir kimse bir işi yapmayı kabul etse ve o işi aldığı fiyattan daha ucuza bir başkasına verip ondan bir kazanç elde etse caizdir. İster verdiği ikinci kimseye yardım etsin, isterse etmesin. Çünkü onun bir başka kimseyi ilk ücretle yahut ondan daha aşağı veya daha fazla bir ücretle çalıştırması caizdir. Buna binaen, terziler ve marangozlar gibi sanatkârların yanlarında çalıştırmak için işçiler tutmaları caizdir. Aynı şekilde yapmayı taahhüt etmiş oldukları işi yapmaları için müteahhitlerin işçi çalıştırmaları da caizdir. Bu hususta onlar, aldıkları miktarın aynısını yahut daha fazlasını veya daha azını verebilirler. Çünkü bu hareket bir kiralama faaliyetidir. Bu muamele belirli faaliyetlerin yapılması şeklinde olabileceği gibi belli bir müddet ile herhangi bir işin yapılması şeklinde de olabilir. Bu, Şer'an caiz olan hususî ücretle işçi çalıştırmak gibi bir iştir.

Fakat bir şahsın, ücretlerinden belli bir miktarını kendisine almak üzere işçileri kiralaması veya ücretlerinin bir kısmı karşılığı onlara denetleyici tayin etmesi caiz değildir. Çünkü bu hâlde şahıs, işçilere

takdir edilmiş bulunan ücretlerinden bir kısmını gasp etmiş olur. Bu hususta Ebu Davud, Ebu Said el-Hudri kanalı ile Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

إِيَّاكُمْ وَالْفُسَامَةَ فَقُلْنَا وَمَا الْفُسَامَةُ قَالَ الشَّيْءُ يَكُونُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْتَقِصُ مِنْهُ

"Kisâmeye dikkat edin." Biz, **"Kisâme nedir, ya Rasulullah?"** dedik. **"İnsanların alacağını kendilerine eksik olarak vermektir."** dedi.¹⁹

Yine Ebu Davud'un Ata yoluyla Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den yaptığı rivayet ise şöyledir:

الرَّجُلُ يَكُونُ عَلَى الْفِئَامِ مِنَ النَّاسِ فَيَأْخُذُ مِنْ حَظِّ هَذَا وَحَظِّ هَذَا

"Bir gurup insanın başında bulunup da onların kazancının bir kısmını alan kimse-dir."²⁰

Bir müteahhit, her birine bir dinar vermek şartıyla bir kimse ile yüz işçi bulması üzere akid yapsa, sonra da işçilere taahhüt edilen bir dinardan daha az ücret vermesi caiz değildir. Çünkü her ne sebeple olursa olsun, sınırlandırılmış ve tespit edilmiş olan işçi ücretinden noksan ödeme yapmak onların hakkını yemektir. Fakat ücret belirtilmemek üzere kendisine yüz işçi getirmek üzere bir kimse ile sözleşme yapsa, onlara daha az ödeme yapması caizdir. Çünkü işçilerin takdir edilen ücretlerinden bir şey eksiltilmiş olmamaktadır.

¹⁹ Ebu Davud, Kitabu'l-Cihâd, 2402

²⁰ Ebu Davud, Kitabu'l-Cihâd, 2402

İş çeşidinin sınırlandırılmasında aranan şart, belirsizliğin ortadan kaldırılmış olmasıdır. Ta ki icare bilinen bir iş üzerinde yapılmış olsun. Çünkü bilinmeyen bir şey üzerinde yapılacak icare fasittir. Eğer bir adam, *"bu mal dolu sandıkları benim için şehre taşımak üzere seni on dinar karşılığı kiraliyorum."* derse, bu icare sahihtir. Ya da, *"Her tonunu bir dinara taşımak için seni kiraladım."* derse, yine sahih olur. *"Benim adıma taşıman için seni kiraladım, fazla olanı da ona göre hesaplarız."* derse de caizdir. Aynı şekilde bunların hepsinin taşınmasına delâlet eden herhangi bir söz söylenirse caiz olur. Ancak *"Tonunu bir dinara taşı, fazlasını da ona göre hesaplarız."* derse ve bununla da kalan kısımdan taşıyabileceğini kastetmesi ise doğru değildir. Çünkü akitleşmede bilinenle bilinmeyen iç içedir. Fakat ona, *"benim için her tonunu bir dinara taşı."* derse, bu muamele caizdir. Yine metre başına bir kuruş ödemek üzere su çıkarması için kiralaması da caizdir. Böylece üzerinde icare akdi yapılan şeyin malum olması şarttır. Akde bilinmeyen bir unsur girerse, bu akit sahih olmaz.

İşin Müddeti

Dikiş dikmek ve falan yere kadar arabaya binmek gibi bir kısım kiralamada sadece üzerinde icare akdi yapılan işi belirtmek gerekir. Bu nevî icarede zaman zikredilmez.

Bir kısım icarede de sadece üzerinde icare yapılan işin müddetini zikretmek gerekir. Bu nevî icarede ise miktar zikredilmez. Meselâ; bir kanal veya bir kuyu kazmak üzere bir ay müddetle bir işçi ile icare akdi yapmak böyledir. Bu icarede işin miktarını belirtmeye gerek yoktur. Bu hâlde işçi ister çok ister az kazsın bir ay müddetle çalışmak mecburiyetindedir. Ev yapımı veya bir petrol rafinerisi inşa etmek gibi bir kısım icarede ise, hem işi, hem müddeti belirtmek gerekir.

Müddeti belirtilmeden mahiyeti bilinmeyen işlerde müddetin belirtilmesi zorunludur. Çünkü icarenin bilinen olması lazımdır. Bazı işlerde müddeti belirtmemek işi meçhul kılar. İcare meçhul olunca caiz olmaz. İcare, bir sene veya bir ay gibi belli bir müddet üzerine yapılıncaya müddet bitmedikçe iki taraftan hiç biri icareyi feshetme yetkisine sahip değildir. Ayda yirmi dinar ödemek üzere bir kimseyle aylık olarak ahit yapıldığı zaman ay sonunda ahtin yenilenmesi gereklidir. Aynı şekilde icare ahdinde müddetin belirtilmesi de vaciptir. Ancak her aya ait olan ahit o ay içerisinde yapılmayabilir. Daha önce de yapılabilir. Meselâ; Muharrem ayında Receb ayına ait ahit yapılabilir. Cehaleti kaldırmak için müddeti zikretmek zaruret olduğu zaman, bu müddetin dakika, saat, hafta, ay veya sene olarak belirlenmesi gerekir.

İşin Ücreti

İcare malının, bilinmezliği ortadan kaldıracak şekilde müşahede vasıfla malum olması şarttır. Çünkü Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

إذا استأجر أحدكم أجيراً فليعلمه أجره

"Sizden biriniz bir kimseyi ücretle tuttuğu zaman ona vereceği ücreti bildirsin."²¹

İşin ücretinin nakit olarak alınması caiz olduğu gibi mal veya menfaat olması da caizdir. Malum olması şartı ile ister menfaat olarak elde edilsin isterse ayn (kendi) olarak elde edilsin, fiyat olabilen her şeyin ücret olarak alınması caizdir. Şayet miktar belirtilmeden meçhul kalırsa sahih olmaz. Bu sebeple bir ırgatın ekinin bir kısmı karşılığında kiralanması caiz değildir. Çünkü kesin olarak verilecek miktar belli değildir. Ancak işçiye bir sa' veya bir ölçek vermeyi belirtirse bu icare caizdir. Bir işçiyi yiyecek ve giyecek karşılığında çalıştırmak da caizdir. Çünkü hüküm, süt emziren kadın hakkında inen ayette sabittir.

وَعَلَى الْمَوْلِدِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Çocuğun babası, süt veren kadının yiyeceğini ve giyeceğini marufa (çevrede bilinen) göre temin etmek mecburiyetindedir.

(el-Bakara 233)

Bu ayete göre Allahu Teâlâ, çocukları emzirmeleri sebebiyle kadınlara nafaka ve

²¹ Buhari

giyecek verilmesini istemektedir. Bu husus süt emzirmede caiz olduğuna göre bir başka yerde de caiz olur. Çünkü hepsi icaredir. Zira süt emzirmek icare meselelerinden bir meseledir.

Özet olarak icarenin, bilinmezliği ortadan kaldıracak şekilde bilinen bir yapıda olması gereklidir. Çünkü bütün ahitlerde ücret üzerinde ittifakın olması temel esastır. Ücret üzerinde ittifak sağlanmadan işçiyi çalıştırmak mekruhtur. İcare bir iş üzerine vaki olmuşsa işçi ahit ile ücreti hak eder. Fakat ücretin ancak işin yapılmasından sonra teslim edilmesi gerekir. İş biter bitmez ücretin hemen ödenmesi gereklidir. Çünkü Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bir hadis-i kutsîde şöyle buyurmaktadır:

قَالَ اللَّهُ ثَلَاثَةٌ أَنَا حَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي ثُمَّ عَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ
تَمَنَّهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ

"Allahu Teâlâ şöyle dedi: "Kıyamet Günü ben üç şahsın hasmıyım: Benim adıma yemin edip sonra yeminine ihanet eden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse ve bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde ücretini ödemeyen kimse."²²

Eğer yapılan icare akdinde ücretin ertelenmesi yani belli bir zaman sonra bırakılması şartı varsa, ertelenen müddette ödemek vacip olur. Ücretin azar azar, günlük, aylık gibi zaman dilimlerinde ödenmesi üzere

²² Buharî, Kitabu'l-Buyu', 2075, Kitabu'l-İcâreh, 2109

bir akid yapılırsa, üzerinde akid sağlanan zamanlarda ödenmesi gerekir. İşçinin ücrete müstahak olması için çalıştırmanın bilfiil işçiden faydalanması zarureti yoktur. İşçiden faydalanabilme imkânının olması kâfidir.

Bir kimse evinde çalıştırmak üzere hususî bir hizmetçi tutarsa, hizmetçi eve gelip ev sahibinin yaptıracağı işleri yapmaya hazır olduğunda yani ücret verenin ücretliden istifade imkânının bulunduğu hâllerde müddetin geçmesiyle, işçi ücreti hak etmiş olur. Akdin menfaat üzerinde yapılmasına, çalıştırmanın ise o menfaati bilfiil elde etmemiş olsa da işverenin faydayı elde etme imkânına sahip olmasına rağmen menfaati elde etmeye teşebbüs etmemesi, ücretlinin ücreti hak etmesi için kâfidir. Çünkü burada noksanlık ücretli tarafından değil, onu kiralayan tarafındandır. Fakat müşterek ücretli veya genel ücretli bir kimse, bir malda belli bir işi yapmak üzere ücret karşılığında tutulursa, işçi bu malı sahibine teslim etmeden bu işten kurtulamaz. Meselâ; kendi dükkânında elbiseyi kurutup temizleyen kimse veya kendi dükkânında elbiseyi diken terzi ancak elindeki elbiseyi sahibine teslim edince o işten kurtulur. Yoksa bu işi tamamlamadan önce ücret almayı hak edemez. Çünkü üzerinde akid yapılan iş henüz tamamlanmamıştır. Dolayısıyla elindeki işi akid yapılan şahsa (sahibine) teslim etmeden önce ondan kur-

tulamaz. Ancak iş, elbisenin işverenin mülkünde dikilmesi veya yıkanması gibi bir akde dayalı ise ücretli işi teslim etme gibi bir sorumluluğu taşımaz. Sadece işini yapmakla ücret almaya da hak kazanır. Çünkü ücretli kimse işi ev sahibinin evinde yapmaktadır. Kendisinden istenilen işi yapmakla işin teslimini de gerçekleştirmiş sayılır.

İşe Harcanacak Emek

Ücretlinin kiralanmasında akid, ücretlinin sarf edeceği emekten elde edilecek menfaat üzerinde olur. Verilecek ücret, elde edilecek menfaatle takdir edilir. Sadece emek, ücretin ölçüsü olamayacağı gibi menfaatin ölçüsü de olamaz. Böyle olsaydı taş kıran kimsenin ücreti mühendisin ücretinden fazla olması gerekirdi. Çünkü taş kıran kimsenin emeği mühendisin harcadığı emekten daha fazladır. Hâlbuki hâl aksinedir. Çünkü verilen ücret sadece emeğe göre değil, elde edilebilecek menfaate göre olur. Çeşitli ve değişik işlerde ücret farklı olabildiği gibi, aynı iş ile alâkalı ücret de sağlanan faydanın mükemmelliği ölçüsünde farklı olabilir. Aynı işi daha iyi yapan kimseye daha fazla ücret verilebilir. Ücret, harcanan emeğin az veya çok olmasına göre belirlenmez. Her iki halde de sözleşme işçinin sağlayacağı menfaate göre yapılır. Ücretlinin harcadığı emeğe göre yapılmaz. Böyle hallerde itibar edilecek şey, menfaattir. İster birbirinden farklı işler

için verilecek farklı ücretler olsun, isterse aynı işe işten dolayı farklı ücretler verilsin, her halükarda ücret, elde edilen menfaate göre verilir. Ücretin tespitinde kesinlikle harcanan emek miktarı ölçü olarak alınmaz.

İster çeşitli işlerde olsun, isterse farklı şahıslar tarafından yapılan aynı işte olsun, her işten elde edilen menfaat, harcanan emeğin meyvesidir. Her ne kadar işin yapılmasında harcanan emek miktarı göz önünde bulundurulsa da sadece emeğe değil, elde edilecek menfaate itibar edilir. Bir binanın yapımı için bir kimseyi işçi olarak kiralayan kimsenin, icare akdine, yapılacak işi ve zamanı belirtmesi icab eder. Eğer akid iş üzerinde gerçekleştirilecek olursa işin yeri, uzunluğu, genişliği, yüksekliği ve kullanılacak malzeme belirtildikten sonra elde edilecek menfaat tespit edilir. Eğer akid zaman üzerinde yapılmış olursa, normal olarak zamanın fazlalığıyla menfaat çoğalır, zamanın noksan oluşu ile de azalır. Böylece işin keyfiyeti ve zamanın zikri menfaat için ölçüdür. Zamana bağlı bir işi yapan kimse, normal kuvvetinin üstünde bir kuvvet harcamayacağı gibi, anormal bir sıkıntıya da tabi tutulamaz.

Haram Olan Menfaatlerin İcarı İle İlgili Hüküm

Bir icarenin sahih olabilmesi için men-

faatin mubah olması şarttır. Menfaati haram olan bir işte ücretli işçi çalıştırmak caiz olmaz. Meselâ; müşteriye şarap taşımak üzere işçi tutulması caiz olmaz. Bunun gibi, şarap yapmak için üzüm sıktırmak, domuz veya leş taşımak üzere de işçi kiralamak caiz olmaz. Nitekim Tirmizî, Enes ibni Malik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

*"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, şarap hakkında şu on şahsa lanet etmiştir: Onu sıkana, sıktırana, içene, taşıyana, taşıttırana, dağıtana, satana, onun parasını yiyene, onu satın alana ve ona satın alıverene."*²³

Aynı şekilde faiz işleriyle alâkalı herhangi bir iş için de icare caiz değildir. Çünkü faiz, haram kılınmış olan bir menfaat üzerine icaredir. Bu ise caiz değildir. Zira ibni Mace, ibni Mesud kanalıyla Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şu hadisi rivayet etmektedir:

*"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem faizi yiyene, yedirene, şahitliğini yapana ve yazana lânet etti."*²⁴

Bankalar, faizli muamele yapan diğer şirketlerde çalışanların hâline gelince; Bu tür işlerde çalışanların yaptıkları işin hâline bakılır. Eğer şahsın bizzat kendisinin veya kendisi dışındakilerin yaptıkları iş

²³ Tirmizî; Buyû 59 (1295), İbni Mace; Eşribe 6 (3381)

²⁴ Tirmizî; Büyü 2 (1206), İbni Mace; Ticaret 58 (2277)

faizle alâkalı ise böyle bir iş yerinde çalışması Müslümana haram olur. Müdürler ve muhasebeciler gibi. Eğer işler, kapıcı, bekçi ve temizlikçi olarak çalışmak gibi doğrudan veya dolaylı olarak faizle bağlantılı değilse çalışmak caizdir. Çünkü mubah olan bir menfaate göre ücret karşılığı bir akit yapılmıştır. Faizi yazan ve ona şahitlik edenlere uygun düşen hüküm böylesi bir akde uygun düşmez. Faiz meselesi ile meşgul olan hükümet vazifelileri de bankadaki vazifeliler gibidir. Çiftçilere kredi açan şirketlerde çalışanlar da aynı hüküm altına girerler. Faizle para veren kimsesizler yurdunda çalışan vazifeliler de böyledir. Buralarda çalışmak büyük bir günahı işlemek demektir. Çünkü buralarda çalışanlar "*faizi yazan ve ona şahitlik yapan*" hadisinin hükmüne girer. İşte Allah'ın haram kıldığı bütün işler böyledir. Müslüman'ın böylesi yerlerde ücretle çalışması haramdır.

Kazancı haram kılınan faaliyetleri yapmak veya ortak olmak Şeriat'a göre batıldır. Sigorta şirketleri, Anonim şirketleri ve kooperatifler gibi şirketlere bakılır. Bu türden şirketlerde memurun yaptığı iş Şeriat'a göre batıl olarak kabul edilmiş ise yahut batıl veya fasit bir akid gibi bir vasfa haiz iseler, hiç bir Müslüman'ın bu tip faaliyetleri yapması caiz olmaz. Çünkü bir Müslüman'ın batıl ve fasit akitleri ve onlara dayalı faaliyetleri bizzat yapması caiz

değildir. Yani Müslüman'ın amel veya akit bakımından Şer'î hükme muhalif olacak bir işi yapması caiz değildir. O halde böylesi bir yerde ücret karşılığında çalışması da haramdır. Kabul etmese bile sigorta akitlerini yazması veya sigorta şartlarını görüşmesi ya da sigortaları kabul etmesi caiz değildir. Kooperatiflerde elde edilen kârları dağıtan veya Anonim şirket hisselerini satan ya da bonoların hesaplarıyla meşgul olan, kooperatifler için reklam ve propaganda yapan vazifelilerin hâli da aynıdır. Şer'an yapılması caiz olan işlerle uğraşan şirketlerde çalışmak caizdir. Şirketlerdeki bütün memurlar eğer faaliyetleri Şer'an yapmaları caiz olan işlerden ise, onların o işe memur olmaları caizdir. Eğer şirketlerin faaliyet alanları Müslüman bir şahsın yapması caiz olmayan bir iş ise, böylesi bir şirkette vazife almak da caiz değildir. Çünkü böyle işlerde ücretli olmak caiz değildir. Haram olan bir işi yapmak caiz olmadığı gibi böylesi işler için ücretli olarak bir şahsı çalıştırmak veya ücretli olarak çalışmak da haramdır.

Gayri Müslimi Ücretle Çalıştırmanın Hükümü

Ücretle çalışanın ve çalıştırmanın her ikisinin de Müslüman olmaları ya da en azından birisinin Müslüman olması şart değildir. Bir Müslümanın bir gayri Müslimi çalıştırması caizdir. Çünkü mubah olan herhangi bir işte

gayri Müslimlerin işçi olarak çalıştırılabileceğine dair hem Allah'ın Rasulü *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in tatbiki vardır, hem de Sahabe'nin icması vardır. Nitekim Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, "Kâtip olarak bir Yahudi'yi, mütercim olarak bir başka Yahudi'yi, kendisine kılavuzluk yapması için bir müşriki ücretli olarak çalıştırmıştı." Ebu Bekir ve Ömer *Radiyallahu Anh*, gelir-gider hesabı için bir Nasranîyi ücretle çalıştırmışlardı. Bir Müslümanın bir gayri Müslimi ücretle çalıştırması caiz olduğu gibi yapacağı işin haram olmaması şartıyla kendisinin de gayri Müslim bir kimsenin yanında ücretle çalışması caizdir. İş helal bir iş olduğu müddetçe, işverenin Müslüman veya gayri Müslim olması fark etmez. Buna binaen bir Müslüman, herhangi bir Nasranînin yanında ücretle çalışabilir. Bu hâl, Müslümanı zelil kılmak için kâfirin yanında hapsetmesi türünden bir hadise değildir. Bu muamele, ücret karşılığı bir muameledir ve caizdir. İşveren ile işçinin Müslüman olmaları şartı yoktur. Nitekim Ali *Radiyallahu Anh*, her kova için bir hurma almak şartı ile arazisini sulamak üzere Yahudinin yanında işçi olarak çalışmıştır. Bu hâli, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e anlatınca Allah'ın Rasulü yapılan işin hatalı olduğunu söylemedi. Çünkü yapılan muamele, Müslüman'ın zelil kılınmasını gerektirmeyen karşılıklı menfaate dayalı bir akitten ibarettir.

Ancak Allah'ın rızasını kazanmayı ve O'na yakınlık göstermeyi hedefleyen işlerde çalışan kimsenin, Müslüman olması şartı aranır. İmamlık, ezan, hacc, zekâtı yerine verme, Kur'an ve hadis talimi gibi ameller, ancak Müslüman olan bir kimse tarafından yerine getirilir. Müslüman olmayan bir kimse, bu türden faaliyetleri yapamaz. Dolayısıyla bu türden faaliyetlerin yerine getirilmesi için ancak Müslüman bir kimse ücretle tutulabilir. Buradaki illet, bu türden amellerin ancak Müslüman tarafından yapıldığında sahih olmasıdır. Ancak, gayri Müslim bir kimse tarafından yerine getirilmesi sahih olan, Allah'ın rızasını temine ait amellerin yapılmasında gayri Müslimler ücretle çalıştırılabilirler. Bir iş, işveren zaviyesinden Allah'a yaklaştıracı bir keyfiyeti taşıyor, çalışan zaviyesinden ise böyle bir kıymete haiz değilse hâle bakılır; eğer o iş, ancak Müslüman tarafından yapıldığında sahih olacaksa, böyle bir işte Müslüman'dan başkası çalıştırılmaz, kadılık gibi. Eğer gayri Müslimin çalışması, o işin sıhhatine bir mani teşkil etmiyorsa savaşmak gibi, bu türlü işlerde Müslüman olmayanları çalıştırmak caizdir. Zimmî, harp için ücreti Beytu'l-Mal'dan ödenmek üzere ücretle çalıştırılabilir.

Genel Menfaatler Ve İbadetler İçin İcare

İcare'nin tarifinde şöyle denmişti:

İcare; kiralayanın, faydalanma imkânına sahip olması şartı ile bir bedel karşılığı menfaat üzerine yapılan akittir. Bu tarifi vakıalara tatbik ettiğimiz zaman şu neticelere varmamız mümkündür:

a. *İcare; çalıştırmanın çalışandan tam olarak menfaat elde etmesini mümkün kılan her menfaat üzerine olması caizdir.* Bu menfaat, ister hizmetçi gibi şahsın kendisinin sağladığı bir menfaat olsun, ister sanatkâr gibi iş menfaati olsun, fark etmez. Yeter ki menfaat hususunda yasaklayıcı Şer'î bir delil geçmiş olmasın. Çünkü eşyada asıl olan mubahlıktır. Menfaat ise, eşyadan bir şeydir. Burada şöyle bir iddia ileri sürülemez:

"Bu bir akittir veya bir muameledir. O halde asıl olan mubahlık değil, Şer'î hükme bağlanmaktadır." Böyle söylenemez, çünkü yapılan akdin kendisi menfaat değil, icaredir. Menfaat; üzerinde muamelenin cereyan ettiği ve akdin yapıldığı şeydir. Menfaat, muamele veya akit değildir. Buna göre -ister caiz olduğuna dair bir nass olsun, ister olmasın-, hakkında herhangi bir Şer'î yasağın bulunmadığı her türlü menfaatler üzerinde icare yapılması caizdir. Böylelikle bir kimse, belli bir ücret karşılığı yazı makinesi ile belirli sahifelerdeki yazının yazılması için bir erkeği veya bir kadını ücretle çalıştırabilir. Çünkü bu, hakkında nehyin varit olmadığı bir menfaat üzerinde yapılan bir icaredir. -ister cevazı ile alâkalı bir nass

bulunsun, ister bulunmasın- böyle bir icare caizdir. Herhangi bir ölçekçi veya tartıciyı belli bir müddet ve belli bir iş için icare etmek caizdir. Çünkü Suveyd ibni Kays'ın rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçiyor:

"Bir gün Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem bize yürüyerek geldi. Sonra bizimle pazarlık yaptı ve biz ona sattık. Orada bulunan bir adam, ücret karşılığını tartı işi yapıyordu. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

زَنْ وَأَجْحُ

"Tart ve alınacak şeyin kefesi ağır olsun."²⁵ Bu icare caizdir. Zira caiz olduğuna dair bir nass geçmiştir.

b. İbadetlere gelince; bunlar ister farz, ister nafîle olsun bakılır; eğer menfaati sadece yapanı ilgilendiriyorsa -kendisi için hacc yapması ve zekâtını vermesi gibi- bu tür ibadetler karşılığında ücret alması caiz değildir. Çünkü ücret faydalanma karşılığıdır. Bu ibadetlerden bir başkasının faydalanması söz konusu değildir. Bu sebeple ibadetler üzerinde herhangi bir icare caiz değildir. Çünkü bu farzları yerine getirmek bizzat şahsın kendisine farzdır. Eğer menfaati, yapanın dışında bir başkasını da ilgilendiriyorsa -başkası için ezan ve imamlık yapmak gibi- bu ibadetler üzerinde icare caizdir. Ölen bir kimsenin yerine

²⁵ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2898

hacretmek veya onun yerine zekâtını vermek gibi ibadetler üzerinde icare yapılabilir. Bunların hepsi caizdir. Çünkü bir bedel karşılığı bir menfaat üzerine cereyan eden bir akit yapılmaktadır. Buradaki ücret, faydalanmanın karşılığıdır. Bu faydadan başka şahıs faydalandığı için icare caizdir. Tirmizî'nin, Osman ibni Ebu'l-As'tan rivayet ettiği şu hadise gelince; Osman ibni Ebu'l-As şöyle dedi:

*"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in bana en son vasiyeti, ezan okuduğu için ücret almayan bir müezzin edinmemdir."*²⁶

Bu hadiste Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ücret karşılığında kendisine ezan okuyacak bir müezzin edinmesini yasaklamaktadır. Allah'ın Rasulü'nün müezzinin ücret almasını yasaklamaması ücret alan müezzinler olduğu gibi, ücret almayan müezzinlerin de bulunduğunu göstermektedir. Allah'ın Rasulü Osman ibni Ebu'l-As'ın ücret alan müezzin edinmesini yasakladı. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in bu nehyi, ezan okuduğu için ücret alan şahsın kınandığını göstermektedir. Bu ise ezan okuduğu için ücret almanın hoş karşılanmadığına işaret eder. Ancak bu yasaklama, ezan okumak üzere icarenin haram olduğuna delâlet etmez. Bilâkis icarenin kerahetle caiz olacağına delâlet ediyor.

---

²⁶ Tirmizî

c. İlim öğretme işine gelince; Bir kimsenin çocuklarına veya kendisine veya istediği kimselere öğretmek üzere ücret karşılığı bir öğretmen tutması caizdir. Çünkü öğretmek, mubah bir menfaattir, onun karşılığında bir bedel almak caizdir. Bu sebeple herhangi bir şeyin öğretilmesi için icare yapmak caizdir. Nitekim Şeriat, Kur'an öğretimi karşılığında ücret almayı caiz kılmıştır. O halde Kur'an'dan başkasının öğretimi karşılığında ücret almanın cevazı öncelikle caizdir. Nitekim Buharî, İbni Abbas kanalı ile Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

أَحَقُّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ

"Kendisi için ücret almanızın en haklı olduğu şey Allah'ın Kitabı'dır."²⁷ Yine Buharî'nin Sehl İbni Sa'd es-Saîdî'den rivayetine göre Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, "Kendisine Kur'an öğretmesi şartıyla bir kadını, bir erkekle evlendirdi."²⁸

Öğretmen olarak çalışma karşılığında Beytu'l-Mal'dan geçim sağlamanın caiz olduğuna dair Sahabe'nin icması vardır. İbni Ebu Şeybe kanalıyla rivayet edilen bir habere göre, Vadıyye İbni Ata şöyle dedi:

"Medine'de çocuklara öğretim yaptıran üç öğretmen vardı. Ömer İbni el-Hattab onlardan her birine, her ay on beş (dirhem) verirdi."

²⁷ Buharî, Kitabu'l-İcâreh, Kitabu't-Tıbb, 5296

²⁸ Buharî

İşte bütün bunlar öğretim karşılığı olarak ücret almanın cevazına delâlet ederler.

Bu mevzudaki yasaklayıcı hadis-i şerifler, Kur'an talimi karşılığı olarak ücret almanın yasak olduğunu gösteriyor. Yoksa Kur'an talimi ile alâkalı olarak bir kimsenin ücretle tutulmasının yasak olduğunu göstermemektedir. Bunların hepsi de Kur'an talimi üzerine ücret almanın kerih görüldüğüne delâlet ediyorlar. Yoksa Kur'an öğretilmesi için ücretle birini vazifelendirmenin haram olduğunu göstermiyorlar. Ücret almanın kerih görülüşü ise caizliği kaldırmaz. Zira Kur'an öğretimi üzerine ücret almak onun üzerine ücretle birisini tutmanın cevazı ile birlikte kerih görülmüştür.

d. Doktorun ücretle tutulması ise caizdir. Çünkü muayene ve tedavi için gelen şahıs, bir menfaat temin etmektedir. Ancak hastanın iyileşmesi şartını ileri sürerek icare yapılması caiz değildir. Çünkü o, meçhul üzerine bir icaredir. Muayene için bir doktorun tutulması caizdir. Çünkü o, belirli bir menfaattir. Yine belli günlerde kendisini muayene etmesi üzerine bir doktoru icare, caizdir. Çünkü bu sınırlı bir iştir. Kendisini tedavi için bir doktor ile icare caizdir. Çünkü yapacağı tedavi malumdur. Doktor hastalığın ne olduğunu bilmeseyse bile kiralayanın hasta olduğunu bilmesi kâfidir. Doktorun ücretle tutulması caizdir, çünkü doktor, ücretle tutan kimsenin fayda elde

edebileceği bir hizmet sunmaktadır. Tıp üzerinde icarenin cevazı ile alâkalı Rasullullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den rivayetler vardır. Buharî, Enes'in şöyle dediğini rivayet etti:

*"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kan aldırdı. Ondan kanı Ebu Tayyibe aldı. Rasullullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bunun karşılığında ona içi yiyecek dolu iki ölçek verdi. Ücreti azaltmaları için onun velileriyle görüştü, onlar da onu azalttılar."*²⁹

Bilindiği gibi kan aldırmak o günlerde tedavi ve tıp mesleklerinden biri idi. Onunla tedavi görülüyordu. Onun üzerine ücret almak, doktorun ücretle tutulmasının cevazına delâlet eder. Rasullullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözüne gelince;

كَسْبُ الْحَجَّامِ حَبِيبٌ

"Hacamatçının kazancı pistir."³⁰

Bu hadis, bu işi yapanları ücretle tutmanın men edilmesine delâlet etmiyor. O yolla kazanç elde etmenin mubahlılığını ile beraber kerih görüldüğüne delâlet ediyor. Zira bir rivayette şöyle denilmektedir:

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, mubah oldukları halde soğan ve sarımsağı da pis diye"

²⁹ Buharî

³⁰ Muslim, Kitabu'l-Musâkâh, 2932; Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1196; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2967; Ahmed b. Hanbel, Müsned Mekkiyyîn, 15251, 15267, Müsned Şamiyyîn, 16633; Dâremî, Kitabu'l-Buyu', 2507

isimlendirdi."³¹

Bunların tamamı menfaati hususî olan ücretliler hakkındadır. Fakat sağladıkları menfaati genel olan ücretlilerin sunacakları hizmetlerin tüm insanlara ulaştırılması için Devlet'in üzerine düşenleri yerine getirmesi gereklidir. Bunlar, sağlayacağı fayda fertleri aşip toplumu kapsayan, toplumun muhtaç olduğu, tüm tebaa için çoğaltması Beytu'l-Mal'a farz olan genel maslahatlardan sayılırlar. Emir'in, insanlar arasındaki ihtilafları ortadan kaldırması için hüküm veren bir kadıları veya Devlet dairelerindeki memurları aylık ücretle kiralaması bu türden işlerden sayılmaktadır. Müezzin ve imam tayini de böyledir. Toplumun tümüne, ilim öğretmek ve doktorluk hizmetlerinin sunulması için gerekli elemanların Devlet tarafından ücretle tutulmaları da Devlet'in yapması farz olan işlerdendir.

Öğretim hizmetlerinin Devlet tarafından sunulması ile alâkalı Sahabe'nin icmaı vardır. Bu icma, Sahabe'nin öğretmenlere Beytu'l-Mal'dan muayyen bir ücret tahsis etmiş olmalarıyla sabittir. Yine Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Müslümanların evlatlarından on tanesine okuma-yazma öğretmenin esirleri, bütün Müslümanların malı olan ganimet karşılığında fidye bedeli olarak serbest bırakmıştır.

---

³¹ Muslim; Midan b. Ebu Talha'dan

Tıp hizmetinin ücrete tabi olmasına gelince; Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e bir doktor hediye edilmişti. O da, bu doktoru kendi zatı için kullanmayarak onu bütün Müslümanların istifadesine sunmuştu. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in kendisine gelen bu hediyeyi kendisine tahsis etmeyip bütün Müslümanların istifadelerine tahsis etmesi, bu hediye kendisine değil, Müslümanların geneline ait olduğuna bir delildir. Zira Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e bir şey hediye olarak gelince, onu kendisine tahsis etmeyip bütün Müslümanların tasarrufuna koyarsa bu şey, Müslümanların geneline ait olur. Her ne kadar bir kimsenin kendisi için bir öğretmeni veya bir doktoru ücretle tutması caiz olsa da, öğretmen ve doktorların maaşları Beytu'l-Mal'a aittir.

Devlet'in, zengin-fakir, zimmî ve Müslüman farkı gözetmeksizin tıp ve öğretim ile alâkalı faaliyetleri herkesin hizmetine sunması farzdır. Çünkü bunlar; ezan ve yargı gibidirler. Zira bu tür hizmetler, faydasından herkesin istifade ettiği, insanların muhtaç olduğu hususlardandır. Bu sebeple bu türden hizmetler genel hizmetler kapsamında olup Devlet'in tebaası için temin edip çoğaltmasının farz olduğu ve Beytu'l-Mal'ın karşılamasını gerektirdiği hususlardandır.

Ücretli Kimdir?

İslâm Şeriatı'na göre; çalıştıran -ister

fert, ister cemaat, isterse Devlet olsun-, ücretle çalışan her insan ücretlidir ve ona "ücretli" denir. İster Devlet dairesinde ister başkasının yanında çalışsın, Şer'î hükümler zaviyesinden herhangi bir fark olmamak üzere ücretli ifadesi herkese şamildir. Böylece Devlet dairesinde, bir topluluğun veya bir ferdin yanında çalışan her fert, iş yapandır. Onlar üzerine iş hükümleri tatbik edilir. Yani onlardan her biri ücretlidir ve onlara icare hükümleri tatbik edilir. Çiftçi, hizmetçi ve fabrika işçileri, birer ücretlidirler. Tüccarların hesaplarını takip eden muhasebeciler, birer ücretlidirler. Devlet memurları, birer ücretlidirler. Bunların her biri iş yapandır. İcare akdi, ya malların menfaatleri üzerine olur, ya işin sağladığı menfaat üzerine olur, ya da şahsın sağlayacağı menfaat üzerine olur.

İcare akdi, eğer malların faydaları üzerinde cereyan etmiş ise, o mevzuya ücretli bahsi girmez. Çünkü ücretli bahsinin malların faydaları mevzuu ile alâkası yoktur. Eğer icare akdi, muayyen işler için usta ve sânatkârların ücretle çalıştırılmaları gibi işin sağlayacağı menfaat üzerinde ya da hizmetçi ve işçi çalıştırmak gibi şahıs menfaati üzerinde cereyan etmiş ise, işte bu iki haldeki pozisyonu üzerlerinde bulunduran kimselere ücretli kimse denilir.

Ücret Tespitinde Esas Alınması Gereken Kıstaslar

İcare, bir bedel karşılığını menfaat üzerinde yapılan akittir. İcare akdinin tamamlanması için akit yapan her iki tarafın temyiz kabiliyetine haiz ehil kimseler olması şarttır. İcarenin sahih olması için akit yapanların rızalarının olması da şarttır. Verilecek ücretin belli olması da şarttır. Çünkü ibni Mesud'dan bir rivayette Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmaktadır:

إذا استأجر أحدكم أجرًا فليعلمه أجره

"Sizden biriniz bir kimseyi ücretle tuttuğu zaman alacağı ücreti ona mutlaka bildirsin."³²

"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ücreti belli olmadıkça ücretli tutmayı yasakladı."³³

Ancak ücret belli olmadan icare akdi yapılırsa sahih olur. Fakat ihtilaf çıktığında "ecru'l-misle (benzer ücrete)" ya da piyasanın öylesi bir işçiye ödediği ücrete başvurulur.

İcare akdi yapılırken ücret belirtilmemiş ise, işçi ile işveren arasında belirtilen ücret hususunda bir ihtilaf vuku bulursa yine "ecru'l-misl (piyasa işçi ücreti)" esas kabul edilir. Bu tatbikat mehirin tespiti ile alâkalı hususa kıyas edilerek yapılır. Zira mehirin belirtilmemesi halinde veya belir-

³² Dare Kutni, el-Bedayi; IV-193, el-Mugnu; V-404; Ebu Said'den

³³ Ahmed b. Hanbel

tilen miktarda ihtilaf olduğunda piyasadaki diğer mehire başvurulur. Rivayet edildiğine göre Abdullah ibni Mesud *RadiyAllahu Anh'*ın; kocasının mehirini belirtmediği ve ölünceye kadar da kendisi ile duhul (cinsî münasebet) yapmadığı bir kadın hakkında vermiş olduğu hüküm şudur:

"Onun için mehr-i misil vardır. Kadın iddet bekler. Miras hakkına da sahiptir. Bu sözleri duyan Ma'kıl ibni Sinan el-Escai şöyle dedi:

*"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in de bu hususta bizden bir kadın olan Berva' binti Vâşık hakkında senin hükmettiğin gibi hüküm verdiğine şahit oldum."*³⁴

Buna göre Şâri', mehrin belirlenmediği veya mehrde ihtilaf edildiği zaman *mehr-i misl'*in esas alınmasını emretmektedir. Tespit edilmiş olan mehrdeki ihtilaf da aynıdır. Mehr, nikâh akdinde bir bedel olduğuna göre, akitteki her bedel mehrin hâline kıyas edilir. Akit yapılırken bedel belirtilmezse yahut belirtilmiş bedel üzerinde ihtilaf çıkarsa o zaman mehrin taşıdığı hususiyet gibi *"ecr-i misl"* tatbikine göre hareket edilir. Bunun için icarede *"ecr-i misl"* ile hükmedilir. Aynı şekilde sözleşme esnasında fiyat belirtilmemiş ise, bundan dolayı da bir ihtilaf çıkarsa *"semen-i misl (benzer fiyat)"*e göre hareket edilir.

Bu esasî kaideye göre, işverenle işçi,

³⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Neseî, İbni Mace, Tirmizi

ister akit sırasında belirtilmemiş olan ücretten, isterse belirtilmiş olan ücret üzerinde ihtilafların halli için "ecr-i misl"e göre hükmedilir. Akit yapılırken ücret bilinirse o zaman ücret, bilinen ücret olur. Akit yapılırken ücret bilinmezse yahut bilinen ve belirtilen ücret üzerinde ihtilaf vuku bulursa o zaman ücret, *ecr-i misl*e göre belirlenir. Buna göre ücret iki kısımdır:

e-*Ecr-i musemma* (tespit edilmiş, bilinen ücret)

f-*Ecr-i misl* (piyasa ücreti veya benzer ücret)

"*Ecr-i musemma*"da göz önünde bulundurulacak şey, akit yapan her iki tarafın rızasının şart olmasıdır. Ücret belirtilirken her iki tarafın belirtilmiş olan ücret üzerinde rıza ile ittifak etmeleridir. Belli ve muayyen bir ücret üzerinde iki tarafın rızasıyla sözleşme yapılırsa o ücret, "*ecr-i musemma*" olur. Buna göre bir ihtilaf vukuunda işveren, belirtilen ücretten fazla ödemeye zorlanamayacağı gibi, çalışan da daha önce tayin edilen ücretten az almaya zorlanamaz. Şer'an akitte belirtilen ücretin ödenmesi vaciptir.

"*Ecr-i misl*" -eğer icare akdi, işin menfaati üzerinde yapılmışsa- benzeri işin ve işçinin tespit edilen ücretleridir. Eğer icare akdi şahsın sağlayacağı menfaate göre yapılırsa; bu halde *ecr-i misl*, sadece benzer işçinin ücretidir.

Ecr-i misl, ücret tayininde işin ehli olan bilirkişiler tarafından tespit edilir. Bunun belirlenmesinde devlet veya halkın örfü dikkate alınmaz. Bu mevzuda tek merci bilirkişilerdir.

Bilirkişiler tarafından tespit edilmesi istenen ücretin dayandığı esas menfaattir. Bu menfaat ister işten elde edilecek menfaat olsun, ister işçinin çalışmasıyla elde edeceği menfaat olsun, fark etmez. Bilindiği gibi icare akdi, menfaat üzerinde cereyan eder. Böylece menfaat, ücret takdirinin üzerine oturduğu esas olur.

Ücret, ücretle çalışanın üretimiyle, onun toplum içindeki yaşamının en alt seviyesi ile takdir ve tespit edilmez. Yine ücretin tespitinde ücretlinin yapacağı üretim ve yaşadığı toplumdaki yaşam seviyesinin yüksekliği veya düşüklüğüne ya da gelir seviyesine bakılmaz. Ücret tespitinde ancak menfaate başvurulur. Uzmanların yaşadıkları toplum içerisinde takdir ettikleri menfaat kıymetine göre işçinin ücreti tespit edilir. Uzmanlar, iş ve işçi ücretlerini tespit ederlerken bu menfaatin toplum içindeki kıymetine bakarlar. Böylece onlar ücreti, işçinin veya işin getirdiği menfaatin kıymeti ile tespit ederler.

Toplumdaki menfaat kıymetinin takdir edilmesi üzerinde bir ihtilaf meydana gelince, delil ve beyyine ile takdir edilmesi caiz değildir. Bilâkis, uzmanların görüşü ile

iktifa edilir. Çünkü mesele ücretin miktarını belirleyecek delil getirmek değil, menfaat kıymetini bilmektir.

İşte ücretin belirlenmesinde esas kıstas budur. Bu esas, bilirkişilerin yapacağı takdire göre ortaya çıkan menfaattir. Ancak bilirkişiler, iş ve işçi ücretinin yerine "ecr-i misl"i takdir ederlerken o iş için ücretle çalışan kimseye benzer şahsı dikkate almaları lazımdır. Yani iş ve işçiye bakmalıdırlar. Aynı zamanda icarın zaman ve yerini de dikkate almaları gerekir. Çünkü ücret, zaman, mekân, iş ve işçinin hâline göre değişebilir.

Ücreti veya ecr-i misli tespit eden bilirkişilerin işveren ve işçi tarafından seçilmeleri lazımdır. Taraflar bilirkişileri seçemezlerse yahut bilirkişiler üzerinde ihtilaf ederlerse, Devlet veya mahkeme, bilirkişilerin tayinde salahiyet sahibidirler.

İşçinin Ücretini Tespit (Takdir)

İnsan, tabii olarak kendisi ile ihtiyaçlarını karşılayacağı malı üretmek için çaba ve emek harcar. İnsanın ihtiyaçları ise çeşitlidir. Tek başına yaşamakla bu ihtiyaçlarını gideremez. Bu sebeple insanın çabalarının ürünlerini başkalarıyla değiştirdiği bir toplum içerisinde yaşaması kaçınılmaz bir husustur. Bunun için bir top-

lumda yaşayan insan, doğrudan olarak tüketmek ve mübadele için üretim yapmak üzere emeğini harcar. İnsan sadece tüketim için emek harcamaz. Çünkü ihtiyaçları çeşitlidir. Bazen insan yanında bulunmayan bir mala ihtiyaç duyar. Yine tıp ve öğretim gibi hususlarda dolaysız olarak başkasının emeğinden istifade etmeye muhtaç olur. İşte bu sebeplerden dolayı ürettiği şey ne kadar çok ve çeşitli olursa olsun bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Çünkü insan, hususî gayretleriyle bütün ihtiyaçlarını giderecek eşyayı üretmez. Bilâkis, mutlaka başkalarının emek ve gayretine dayanmak zorundadır. Başkalarının emeği ile ürettiği şeyleri mal veya emek karşılığı mübadele yolu ile elde etmesi lazımdır. Buradan anlaşılıyor ki, insanın emeğinde bu mübadele kaçınılmazdır. Bu emeğin karşılığı olarak ortaya başka bir emek veya mal konabilir. Ancak ortaya konulan emeğe karşılık bir başka emek veya mal ortaya konmalıdır. Fakat mübadelenin mümkün olabilmesi için harcanan emeğin başkasına göre kıymetini belirleyen bir kıstasın bulunması lazımdır. Bundan dolayı emek ve malın kıymetlerini belirleyecek olan kıstasın bir olması lazımdır. Ta ki bu sayede malın malla, malın emekle, emeğin emekle mübadelesi mümkün olabilsin. Bu sebeple insanlar, ihtiyaçlarının karşılanması için lazım olan mal ve emeğin elde edilmesini sağlayacak olan birini diğerine çevirebilecek "nakdî karşılık"

üzerinde anlaştılar. Bu karşılık, mal zaviyesinden "fiyat", emek zaviyesinden ise "ücret"tir. Çünkü mal mübadelesinde malın aynî için karşılık vardır. Emeklerin mübadelesinde insanlar tarafından harcanan emeğin temin ettiği menfaate karşılık vardır. Bu sebeple insan, alış-veriş muamelelerinden uzak duramayacağı gibi, icare (ücret karşılığı işçi çalıştırma) muamelelerinden de bigâne kalamaz. Yani onlarsız olamaz. Ancak her ikisinin, insanlar arasında birer muamele olmaları dışında alış-verişle icare arasında herhangi bir irtibat yoktur. İcare, alış-verişe bağlı olmadığı gibi ücret de, fiyata bağlı değildir. Bunun için ücret takdiri fiyat takdirinden başkadır, birinin diğeri ile alâkası yoktur. Zira fiyat, malın bedelidir, malın karşılığıdır. Malın kıymetinin kıymetle veya fiyatla tespit edilmiş olması fark etmez. Ücret ise, harcanan emeğin karşılığıdır. Bu emekle bir mal üretmesi zorunlu değildir.

Emek bazen mal üretebilir, bazen de üretmeyebilir. Zira emeğin menfaati malın üretimiyle sınırlı değildir. Bilâkis malın dışında başka menfaatler de vardır. Nitekim ziraat, ticaret ve sanayi sahalarında harcanan emek, miktarı ve çeşidi ne olursa olsun, az veya çok olsun, bir mal üretir. Buralarda harcanan emekle dolaysız olarak memleketlerin servetleri fazlalaşır. Fakat doktor, mühendis, avukat, öğretmen ve benzerlerinin

verebildikleri hizmetler, karşılığında elle tutulur bir mal üretmeyen ve dolaysız olarak Ümmet'in servetini artırmayan emeklerdir. Zira imalatçı bir ücret alıyorsa, onun aldığı, ürettiği malın karşılığıdır. Fakat mühendis bir ücret alıyorsa, bu bir mal karşılığı değildir. Çünkü herhangi bir mal üretmiş değildir.

Bu sebeple "*fiyat*" mutlak surette bir malın karşılığıdır. Emeğin sağladığı menfaatin takdiri ise, bundan farklıdır. Zira emek, mal karşılığı değil, tersine bir menfaatin karşılığıdır. Bu karşılık ise mal olabileceği gibi olmayabilir de. İşte bundan dolayı, alış-veriş ile işçinin ücretle çalıştırılması farklı şeylerdir. Fiili takdir bakımından fiyat da, ücretten farklıdır. Ancak alış-verişin icareden ve fiyatın da ücretten farklı oluşunun manası, her ikisinin arasında hiç bir surette bir bağın olmadığı manasına gelmez.

Ücretle fiyat arasındaki farklılığın manası şudur: İcare alış-veriş üzerine bina olunmaz, alış-veriş de icare üzerine bina olunmaz. Zira fiyat, ücret takdirine göre belirlenmez. Yine ücret de fiyat takdirine göre yapılamaz. Çünkü birinin diğerine göre ayarlanması işçinin ürettiği malın fiyatlarının alacağı ücrete tahakkümüne yol açar. Hâlbuki malın fiyatı, işçiye değil, ancak işverene tesir eder. Fiyatların işçiyi etkilemesi, işverenin işçi üzerinde hâkimiyet

kurmasına yol açar ve işverenin istediği şekilde işçinin ücretini yükseltmesine ve azaltmasına sebep olur. Bunu yaparken de bahane olarak fiyat yükselmelerini ve düşmelerini göstermeye çalışır. Bu ise caiz değildir. Çünkü işçinin ücreti, sağladığı menfaat karşılığıdır. İşçi ile işveren arasında ücret belirlendiği sürece, ücret menfaatin kıymeti ile eşit olur. Hiç bir zaman işçinin ücreti, ürettiği malın fiyatına bağlanmaz.

Burada şöyle bir iddia ileri sürülemez: *"Üretilen malın fiyatının düşmesine rağmen, işvereni, işçiye takdir edilen ücreti vermeye zorlamak, işverenin zarar etmesine sebep olur. Bu hâlde ise işçinin işten çıkarılması söz konusu olabilir."* Böyle bir iddia ileri sürülemez. Çünkü bu hâl ancak, piyasanın tümünde mal fiyatları düştüğü zaman söz konusu olur. Böylesi bir halde ise işçinin menfaatinin takdiri için işverenin takdirine değil, bilirkişilerin takdirine başvurulur. Çünkü bilirkişiler ücretle çalışanın menfaatinin tamamına genel bir şekilde bakarlar, bir tek hale bakmazlar. Bundan dolayı ücretin takdir edilmesi malın fiyatına bağlanmaz, ancak bilirkişilerin takdirine bırakılır.

Diğer taraftan icare alış-verişe göre, alış-veriş de icareye göre yapılırsa, ihtiyaç malları fiyatları, işçilerin ücretine tahakküm eder. Hâlbuki ihtiyaç mallarının fiyatları, işçinin ücretine değil, ücretin

kâfiliğine tahakküm eder. İşçinin ücretine tahakküm etmez. İhtiyaç mallarının fiyatları, işçinin ücretine tahakküm ettiği takdirde aldığı ücretin ihtiyaçlarını karşılamaya kâfi olmasını garantilemesi için işverene yüklenilmesine yol açar. Hâlbuki insanın, ihtiyaçlarının karşılanması faaliyetlerinin güdülmesinden bir parçadır. Bunu sağlamak ise, işverenin değil, Devlet'in vazifesidir. Dolayısıyla işçinin aldığı ücretin ihtiyaçlarının tümünü karşılamaya kâfi olması ile ürettiği arasında bir bağ kurulması kesinlikle caiz değildir. Zira bazen işçi zayıf bünyeli olabilir. Bu sebeple ürettiği iş ihtiyacından daha az olabilir. Şayet işçi ücreti, ürettiği şeye yahut muhtaç olduğu ihtiyaçlarına bağlanırsa, işçi rahat bir hayattan mahrum olur. Bu ise caiz değildir. İster çok üretsın, isterse az üretsın, ister üretmeye kudretli olsun, isterse kudretsiz olsun, aldığı ücret ihtiyaçlarına kâfi olsun veya olmasın, İslâmî Devlet'in tebaasından her insan için yaşama hakkı temin edilmelidir. Bu sebeple işçinin ücretini, ürettiği malın fiyatına göre ya da muhtaç olduğu ihtiyaç mallarının fiyatlarına göre tespit etmek hatalı olur. Yine icareyi alış-verişe, alış-verişi de icareye dayandırmak yanlıştır. Zira birinin diğerine dayandırılması caiz değildir. Onun için fiyatı ücrete, ücreti de fiyata binaen yapmak caiz değildir. Zira ücretin takdiri bir şey,

fiyat takdiri başka bir şeydir. Her ikisi ayrı ayrı şeylerdir. Her birinin kendisine has ve muayyen unsurları ve takdirlerinde tesirli hususî itibarları mevcuttur.

Buna göre ücret, harcanan emekten elde edilen menfaat miktarına göre takdir edilir. Her ne kadar menfaat, işçinin harcadığı emeğin bir ürünü ise de takdir, harcanan emeğe göre değil, doğrudan doğruya menfaate göre yapılır. Bu menfaat, faydalanma ölçüsüne göre bilirkişiler tarafından takdir edilir. Menfaat takdiri de ebedî değildir. Üzerinde ittifak olunan zamana veya yapılan işe bağlıdır. Üzerinde ittifak hâsıl olan müddet veya iş bitince ücret için yeni takdir başlar. Bu ya akitleşen iki taraf tarafından olur ya da "ecr-i misl"i izah etmekte uzman olanlar tarafından yapılır. İş akdinde belirtilen müddet gün olabilir, ay olabilir, bazen de sene olabilir.

Fiyat ise, nakit para miktarı ile bunun karşılığı olan mal arasındaki mübadele oranıdır. Fiyat, muayyen bir zamanda muayyen bir birim mala karşılık olarak verilen nakit paradır. Fiyatın tespiti ise, insanların mala olan ihtiyaçlarına göre, malın piyasası tarafından belirlenir. Evet, fiyat bazen, müşterinin mala duyduğu ihtiyaç miktarı ile belirlenir. Zira müşteri, fiyatı ne olursa olsun, onu alır. Bazen de fiyat, satıcının malı satma ihtiyacı ile belirlenir. Zira satıcı, fiyatı ne olursa olsun, onu satar.

Fakat bu caiz değildir. Bu, toplum üzerinde tehlikeli bir husustur, böyle bir tehlikeye müsaade edilmez. Böyle bir tatbika "aldatma" denir. Onun için böyle hâlde ancak piyasadaki müşterilere ve satıcılara birbirleriyle akit yapan iki alıcı ve satıcıya değil, piyasadaki müşterilere ve satıcılara itibar edilir. Başka bir ifadeyle fiyat, piyasada mal için takdir edilen miktardır. Böylece alıcı, piyasa fiyatını kabul etmek mecburiyetinde olduğu gibi, satıcı da piyasa fiyatına göre mal satmak mecburiyetinde olur. Bu fiyatı belirleyen, satıcı ile alıcıyı ona göre hareket etmeye zorlayan şey, üretim maliyetleri dikkate alınmadan satıldığı toplumdaki malın menfaatine duyulan ihtiyaçtır.

Buna binaen fiyat takdiri, ücret takdirden farklıdır. Aralarında bizzat bir bağ yoktur. Bunun için ücret takdiri, fiyat takdirine göre yapılamaz. Fiyatı ancak, mala duyulan ihtiyaç belirler. Malın az veya çok bulunması, fiyatın takdirine tesir eden bir unsurdur. Fiyatın, üretim maliyetleriyle mukayese edilmesi de mümkün değildir. Zira bazen fiyat, üretim maliyetleriyle denk olmayabilir. Kısa bir müddet içinde, şartlara göre fiyat bazen az, bazen de çok olabilir. Uzun dönemde ise üretilen malın piyasa fiyatı ile üretim maliyetleri arasında tabii denge kurulur. Fakat bu hâl, ücreti, malın fiyatına bağlı kılmaz. Çünkü müşteriler, uzun veya kısa dönem içerisinde mal alırken, malın

maliyetlerine bakmazlar. Her iki halde de fiyatı, malın piyasada az veya çokluğu göz önünde bulundurarak mala duyulan talep tarafından tespit edilir.

Kapitalistler ve Komünistler, ücretle çalışan için ücretin takdiri hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kapitalistler, işçiye asgari ücret verirler. Onlara göre asgari ücret, işçinin hayatını devam ettirebileceği asgarî miktarda mala sahip olmasıdır. Asgarî seviyedeki hayat pahalılığı arttıkça bu ücreti artırırlar, fiyatlar düştüğünde de azaltırlar. Buna binaen işçinin ücreti emeğiyle fert ve topluma sağladığı menfaat göz önüne alınmadan hayat pahalılığına göre tespit edilmektedir.

Avrupa ve Amerika gibi Kapitalist ülkelerde, Kapitalist Nizamda yapılan birtakım tadilatlar sebebiyle işçilere, mülkiyet hürriyetinin işçiye verdiği kadar daha fazla ücret ödenmektedir. Bu tadilata rağmen çoğu kere işçinin aldığı ücret miktarı sıkıntı çekmeksizin yaşayabileceği seviyenin altındadır. İşçinin aldığı ücret, sanayide ürettiğinin karşılığı değildir. Fakat Avrupa ve Amerika'da toplumun refah seviyesinin yükselmesine bağlı olarak aldığı asgarî ücret, işçiye iyi bir görünüm verir. Fakat işçi, ürettiği miktara göre ücret almaz. İşçinin aldığı ücret, yine asgarî ücret seviyesi sınırını geçmemektedir. Hakikat olan şudur ki; oralarda yaşayan işçi,

ürettiğinin karşılığını alamamaktadır. Amerika ve Avrupa'da işçiler için tespit edilen ücret her ne kadar bizim içinde yaşadığımız ülkelerdeki işçilere nispeten fakir kılmıyor, temel ihtiyaçlarını ve bazı lüks ihtiyaçlarını karşılayabilir hâle getiriyorsa da bu ücret, işçinin içinde yaşadığı toplumun refah seviyesiyle kıyas edildiği zaman işçinin aldığı ücret düşüktür. Her halükarda Avrupa, Amerika ve bütün Kapitalist ülkelerde işçilerin hayat seviyesinin yüksekliğine rağmen, işçilerin aldıkları ücret, hayat standartları ile kıyaslandığı zaman en alt limiti teşkil etmektedir.

Her halükarda ücret tespiti, işçinin en alt seviyede yaşamasını sağlayacak şekilde ayarlandığına göre işçiler, içinde yaşadıkları toplumun her zaman en düşük seviyesinde yaşayan insanları olacaktır. Bunlar, mülkiyetleri sınırlı toplum arasında ihtiyaçlarını asgarî seviyede karşılamaya çalışan bir zümre olarak devam edeceklerdir. Onların yaşamları ya İslâm memleketleri gibi, fikren geri kalmış toplumlarda olduğu gibi sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için olacak, ya da Avrupa ve Amerika gibi fikren ilerlemiş ülkelerde olduğu gibi, hem temel, hem de lüks ihtiyaçlarını karşılamak için olacaktır. Her iki yerde de işçinin mülkiyeti, içinde bulunduğu topluma nispetle, yaşam için en asgarî seviye ile sınırlı

olacaktır. Toplumda yaşam seviyesi ne ölçüde olursa olsun, toplumun refah payı en üst seviyede veya düşük seviyede olsun, işçinin ücretinin tespitinde asgarî geçim seviyesi esas olarak alındıkça, bu sınırlı mülkiyet devam edecektir.

Komünistlere gelince; onlar, mal üretimi ve sanayinin gelişmesinde işçinin yaptığı işe, çok fazla kıymet vermektedirler. İş ve iş kuvvetinin mal ve eşya üretiminde esaslı bir rol oynadığına inanırlar. Buna göre Komünizm, işçinin emeğini üretimde esas olarak kabul eder. Böylece işçinin alacağı ücreti, ürettiği ile eşdeğerde görür. Komünizm'e göre üretim harcamalarının tümü tek bir unsura, emeğe istinat etmektedir.

Bu fikir hatalı bir görüş olduğu gibi hayat hakikatine de uygun değildir. Hakikatte ise kâinatta Allah *Subhanehû ve Teâlâ*'nın yaratmış olduğu mal, malın kıymetinin esasıdır. Yaratılan bu maldan daha fazla faydalanmak veya çalışarak ondan menfaat oluşturmak hususunda yapılan harcamalar maldan faydalanma şeklini meydana getirirler. Bu da muayyen bir menfaate götürür. Bu sebeple emeği esas almak, hatalıdır ve vakiya terstir. Üretilen malı işçiye ücret olarak vermek ise hem hammaddeyi hem de üretim için yapılan harcamaları boşa harcamak demektir. Bazen de bir işçinin yaptığı üretimi bir başka işçi ücret olarak alabilir. Çalışmakta olan bir işçi, üretim yapmadığı takdirde veya

ürettiği şey emeğine bizzat olarak yansıtılmıyorsa eşya ona ücret olarak verilmez. Üstelik kastedilen işçinin cinsidir desek; Allah'ın yaratmış olduğu hammadde kalır. Bunu hesaba katmamak veya boşa harcamak doğru değildir.

Ayrıca ücretin takdirinde işçinin bir "cins" sayılması da hatalıdır. Çünkü işçiler belirli fertlerdir. Ücret ise, ancak o fertler içindir. İşçinin cinsine itibar etmek ücretin belirlenmesine değil ancak ücretin ve mülkiyetin ortadan kaldırılmasına götürür. Böyle bir tatbik ise insan fıtratına ters düşer. Bu fikir tamamen yanlıştır ve hissedilen bir vakıası da yoktur. Pratikte geçerli olan ve yaşanan hakikat yani hissedilen vakıa insanın ihtiyaçlarını gidermek için kendiliğinden harekete geçtiğini göstermektedir. İnsan, içgüdüsel olarak ihtiyaçlarını giderecek şeyi elde etmek için kâinattan veya bir başka insandan ya da ihtiyaçlarını gidermeye elverişli olması için kâinatta olana emeğini katarak mala sahip olmak için çaba harcar.

Bu sebeple Komünistlerin üretilen malı ücret olarak takdir etmeleri yanlıştır. Yine hammaddeyi eksilterek ürettiği eşyaya göre ücret takdirini yapmak da hatalıdır. Çünkü kullanılan vasıtalar ve üretim için yapılan harcamalar, eşya ve malın oluşumunda katkıda bulunmuştur. Hâlbuki vasıtalar ve yapılan harcamalar işçinin emeğinden bir parça de-

ğildir. Bunlar, emeğin cins olarak kabul edilmesi ile işçinin emeğinden bir parça sayılması ücretin ortadan kaldırılmasına sebep olur. Bu tatbik daha önce belirtildiği gibi yanlıştır. İşçinin ücreti kıymet ve fiyat bakımından üretilen mala bağlı olamaz. İşçinin ücreti ancak işçinin toplum ve fert için harcadığı emeğin sağladığı menfaate göre takdir edilir. Bu fayda ister bizzat hammadde de bulunsun -mantar ve elma gibi- ister buharlı lokomotif gibi işçinin işinde bulunsun fark etmez. Zira emeğin takdiri, ürettiği malda değil malın sağlayacağı menfaattedir. Bu sebeple kıyası ne olursa olsun işçinin ücretini sınırlandırmak hissedilen vakıya ters ve hatalı bir uygulamadır. Ücretin muayyen bir seviye ile sınırlandırılması yerine sadece ücretin malum olması kâfidir.

Buna göre Kapitalizm, Komünizm ve Sosyalizm'in ücret teorisi vakıya ters düştüğü gibi aynı zamanda da hatalı bir iddiadır. Bu teorinin tatbik edilmesi, ihtiyaçların karşılanması için insanlar arasında olması gereken ilişkilerin bozulmasına yol açar.

İşçi ücretinin takdirindeki bu ihtilaflar malın kıymetinin takdirindeki ihtilaflara dayanır. Nitekim bazı Kapitalistler "kıymeti" şöyle tarif ederler: "Kıymet" malın zaman, emek ve yarı mamul mallar bakımından gerektirdiği harcamalardır. Buharlı lokomotifin kıymeti bir bisikletin kıymetinden

fazladır. Kıymet malın azlığına veya çokluğuna bağlıdır. Başka bir gurup ise bir şeyin kıymeti onun menfaatine yani ihtiyaçları karşılama hususundaki kuvvetine bağlıdır. Bir başka gurup da şöyle dedi: Herhangi bir malın kıymeti; onun üretilmesi için harcanan emeğin kıymetine ve ona ilâveten üretim işinde kullanılan vasıtaların üretiminde harcanan emek miktarına bağlıdır. Fakat "Marjinal fayda" ismi verilen modern teori, kıymete hem üretici ve hem de tüketici zaviyesinden yani arz ve talep zaviyesinden bakmaktadır. Buna göre kıymet, arza ve talebe bağlıdır. Marjinal fayda talebe hâkim olmaktadır. Yani ihtiyacı karşılama, bir şeye harcanan en son birim kuvvet. Bu noktadan sonra o şeyin ihtiyacı karşılaması azalır veya zararlı hale gelir. Marjinal üretim için katlanılan zorluklar da malın arzına tahakküm eder. Marjinal üretimle, daha fazla üretim için ilave bir birim emek harcandığında zararın söz konusu olacağı üretim seviyesi kastedilmektedir. Buna göre kıymet, marjinal fayda ile marjinal üretim tarafından sağlanan denge noktasında değişir.

Komünistlere göre kıymete gelince: Karl Marks, "kıymet" in tek ölçüsü malın üretiminde harcanan "emek" olduğunu söylemektedir. Ona göre bir Kapitalist yatırımcı, işçinin emeğini çalışabileceği ve sağ kalabileceği miktarı geçmeyen bir ücretle satın almaktadır. Daha sonra ise satın aldığı işçinin bu

kuvvetini işçiye verdiği ücretten daha fazla mal üretmede kullanarak, daha çok şey kazanıyor. Karl Marks, işçinin ürettiği şey ile karşılığında kendisine fiilen verilen ücret arasındaki farkı belirtmek için "artık kıymet" tabirini kullanmıştır. Karl Marks'a göre bu fark, işverenlerin çeşitli isimler altında işçilerin hakkından gasp ettikleri şeyi temsil etmektedir. İşveren Kapitalistler, işçilerin hakkından gasp ettikleri bu kıymete "rant" ve "kâr" gibi isimler vererek meşrulaştırmaya çalışıyorlar. Karl Marks, Kapitalistin bu faydasını tabii ve kanunî olarak kabul etmemiştir.

Şu var ki; hakikatte bu değerlendirme vakıası bulunan fikirdir. Herhangi bir malın kıymeti, az bulunurluğu da göz önüne alınarak onda var olan fayda tarafından belirlenir. Emek, bazen malda mevcut olan bu menfaati temin için vesile olurken, bazen de malı üretmek için bir vesile olabilir. Fakat bu hâl, faydanın mübadelesinde ve ondan faydalanma esnasında kesinlikle göz önüne alınmaz. Bunun için herhangi bir mala doğru bakış, az bulunurluğu ile birlikte onun sağlayacağı menfaatin dikkate alınması ile gerçekleşir. İster insan başlangıçta buna sahip olsun -av gibi-, ister mübadele yolu ile malik olsun -satış gibi-. Bu hususta Moskova'daki toplum ile Paris ve Medine-i Münevvere'de yaşayan toplumlar arasında herhangi bir fark yoktur. Zira insan, her yerde

malı elde etmek için uğraşırken, az bulunmasını göz önüne alarak malda bulunan menfaati takdir eder. İşte insana göre malın kıymeti budur. Bu kıymet ise, malın hakikî kıymetidir. Fakat malın fiilî kıymeti, o malın başka bir eşya veya para ile olan bedeli ile takdir edilir. Malın bu kıymeti, zaman, mekân ve şartların değişimiyle değişmez, sabit kalır. Malın fiyatına gelince; o, belli bir zaman, belli bir yer ve belli şartlar içerisinde belli bir mal karşılığında verilen paradır. Fiyat zaman, mekân ve şartların değişikliği ile değişir. Başka bir ifade ile *fiyat; bir birim mal karşılığında, birim para arasındaki mübadele nispeti* demektir.

Bir adam evlendiği karısına keyfiyeti belirtilmiş muayyen bir dolabı mehir olarak vermeyi taahhüt etse ve kıymetinin de elli dinar olduğunu söyleyip dolabı bilfiil ona teslim etse, dolap karısına aynî olarak teslim etmesi ile kıymetini de belirlemiş olur. Kocasını o dolabı ondan daha sonra alsa, karısı da onun üzerinde bir dolap alacağını iddia etse, koca dolabın fiyatını değil aynısını teslim etmesi lazımdır. Koca tarafından geri alınan dolabın yok olduğu sübut bulursa veya yok olduğu iddia edilirse, koca karısına elli dinar vermek mecburiyetindedir. Çünkü bu miktar, dolabın kıymeti olarak tespit edilmişti. Dava esnasında dolabın benzerinin kıymeti ister elli dinardan fazla, ister az olsun, fark etmez. Çünkü bilfiil

takdir edilen kıymet bu olduğu için benzeri bir dolabın fiyatına itibar edilmez. Şayet akit sırasında dolap fiyatının elli dinar olduğu belirtilirse, daha sonra da koca dolabı teslim etmek mecburiyetinde olduğu gibi onun fiyatı olan elli dinarı da verebilir. Elli dinar verip karısına bir dolap da satın alabilir. Velew ki o dolap, dava esnasında elli dinardan fazla veya az bir fiyata eşit olsun. Kocanın üzerinde olan şey, her zaman fiyatı elli dinar olan bir dolap vermektir.

Bunun sebebi kıymetin değişmeyip, fiyatın değişmesidir. Böylece eşyanın fiilî kıymeti takdir sırasındaki bedelidir. Eşyanın fiyatı ise piyasada onun mukabilinde bedel olarak verilen şeydir. İşte kıymet ile fiyat arasındaki bu ayırım, alış-veriş ve diğer mübadele nevîlerinde de söz konusu edilir.

Ücretle çalışan işçinin ücreti ise, akit esnasında emeğin sağlayacağı menfaatin takdir edildiği miktardır. Bu ücret, icare müddeti sona erdiğinde yeniden belirlenir. Dolayısıyla ücretle çalışanın ücreti ile malın kıymeti arasında bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Ücretlinin ücreti ile üretim maliyetleri arasında da bir ilişki yoktur. Yine işçinin ücretiyle yaşam seviyesi arasında da ilişki yoktur. İşçinin ücreti kendi başına ve ayrı bir mevzudur. Zira o, işçiyi çalıştıranın kendisinden elde ettiği menfaate karşılık işçinin hak ettiği

miktardır. Bu menfaatin tespiti ve takdiri ise, işveren tarafından değil, bu menfaate duyulan ihtiyaca göre tespit edilir. Ücretlinin ücretini takdir birliği, keyfiyeti belli olan menfaattir. Bu ücret, işlerin farklılığı ile değiştiği gibi belli bir işteki becerinin hâline göre de değişir. Meselâ; mühendisin aldığı ücret ile marangozun alacağı ücret farklı olabilir. Yine becerikli bir marangozun ücreti ile normal bir marangozun alacağı ücret değişik olabilir. İnsanların belli bir işteki ücreti, emeğin sağlayacağı menfaat, ortaya konulan beceriye göre artar ve eksilir. Bu husus, ücretlilerin derece almaları değildir. Ancak eşyadan veya maldan sağlanacak faydayı güzelleştirmeleri ile hak ettikleri ücrettir.

Mülk Edinme Sebeplerinden İkincisi;

Miras

Mülk edinme sebeplerinden biri de mirastır. Miras, Kur'an-ı Kerim'in kat'î nassıyla sabittir. Mirasın kıyasa dayanmayan muayyen tevkifi hükümleri vardır. Kur'an-ı Kerim, her ne kadar tafsilatları ihtiva ediyorsa da mirasın bu teferruatları genel çizgiler halinde belirtilmiştir. Meselâ; Allahu Teâlâ şöyle dedi:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ

Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. (en-Nisa 11)

Biz bu ayet-i kerimeden bir kaç hüküm anlayabiliriz:

a-Erkek evlât, kız evlâdın iki katını alır.

b-Başka çocuklar bulunmadığı takdirde oğlunun oğlu, oğul muamelesini görür. Çünkü oğlun erkek evlâdı ayette geçen (أولاد) 'evlâd' kelimesinin içine girer. Kız çocuğunun oğlu böyle değildir. Bunun için oğlan evlâdı olmadığı hallerde kız çocuğunun erkek oğlu erkek evlât muamelesi görmez. Çünkü lügatte kız çocuğunun erkek evlâdı ayetteki 'evlâd' tabirinin kapsamına girmiyor.

c-Evlat eğer ikiden fazla kızlar ise o

takdirde bunlar terekenin üçte ikisine (2/3) ortaklırlar. Nitekim Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem; "İki kız evlâda ikiden fazla kız evlâda ait hükmü tatbik etmiştir." Sahabe de bu tatbikat üzerinde icmada bulunmuştur. Böylece iki kız evlâda, ikiden fazla kız evlâdın hükmü tatbik edilmektedir.

İşte bu hususlar ayetin zikrettiği umumî manadan anlaşılan hükümlerdir. Bu hükümler muvacehesinde varis terekeden kendine düşen payı hak eder. Buna binaen mülk edinme sebeplerinden biri de Kitap, Sünnet ve Sahabe'nin icmaındaki tafsilî hükümlere göre sabit olan mirastır.

Miras, servetin parçalanıp el değiştirmesi vesilelerinden bir vesiledir. Servetin parçalanıp el değiştirmesi, mirasa bir illet değil, mirasın hadisesinin izah edilmesidir. Bilindiği gibi servetin mülkiyeti mubah kılınmıştır. Bazen de servet, bazı fertlerin elinde hayatta iken birikir. Bu birikme onların ölümünden sonra devam etmemesi için onun insanlar arasında parçalanıp el değiştirmesini sağlayacak bir vesilenin olması kaçınılmazdır. Nitekim bu servetin normal hayatta tabii olarak parçalanmasına *miras* vesile olmaktadır. İncelenme neticesinde mirasta servetin parçalanmasının cereyan ettiği haller şu üç tanedir:

Birinci hal: *Miras ahkâmına göre bütün malı kapsayacak şekilde mirasçılardan oluşur. Bu halde bütün mal mirasçılara dağıtılır.*

İkinci hal: Miras ahkâmına göre bütün malı kapsayan mirasçılarının bulunmayışıdır. Me-selâ; adam ölür, karısı mirasçısı olarak kalır ya da kadın ölür sadece kocası mirasçısı olarak kalır. Kadın kocasının mirasından dörtte birini alır, ya da adam karısının bıraktığı mirastan yarısını alır. Mirasın kalanı Beytu'l-Mal'a ait olur.

Üçüncü hal: Hiç bir mirasçısı olmayan kimsenin bıraktığı mirastır. Bu takdirde bütün mal Beytu'l-Mal'a yani Devlet'e intikal eder.

İşte servetin parçalanması ve varislere intikali ancak miras ahkâmıyla gerçekleşiyor. Mirasçılara intikal eden servet, insanlar arasında iktisadî bir mübadele olması rolüne yeniden başlar. Böylece miras sayesinde servetin belirli bir şahısta birikimi önlenmiş olur.

Miras, mülkiyetin meşru bir sebebidir. Miras olarak bir şeye sahip olan kimse, meşru bir mülke sahip olmuştur. Böylece miras, İslâm Şeriatı'nın izin verdiği mülk edinme sebeplerinden bir sebep olmaktadır.

Mülk Edinme Sebeplerinden Üçüncüsü; Yaşamak İçin Mala İhtiyacın Olması

Hayat için mala olan ihtiyaç, mülk edinmenin sebeplerindedir. Çünkü yaşamak, her insanın tabii hakkıdır. Buna kavuşmak ve elde etmek bir bağış ve merhamet değil, bir haktır. İslâmî Devlet'in kendi tebaasından fertlere bu hakkın elde edilmesi hususunda garanti ettiği sebeplerden biri, ona temin edeceği iştir. Eğer iş yapamayacak kuvvetten mahrum ise o takdirde Devlet, onun ihtiyaçlarını gidermek, bu uğurda gerekli vesileleri hazırlamak mecburiyetindedir. Çünkü Devlet, bu tebaanın çobanıdır. Ve tebaasının ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur. Zira Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, الإمامُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ "**İnsanlar üzerine İmam olan şahıs, bir çobandır. O, güttüklerinden mesuldür.**"³⁵ buyurdu.

Devlet'in tebaasından bir fert, kendisine bir iş temin edemez veya hastalık ya da yaşlılık gibi sebeplerin birisinden dolayı iş yapamaz bir hâlde ise, o takdirde Şariat'ın nafakasını temin etmeye mecbur kıldığı kimselerin (akrabaların) onun maişetini temini vaciptir. Şayet onun nafakasını verecek kimsesi yoksa veya nafaka vermeye kuvveti yeten kimseleri yoksa böylelerin geçimi, Beytu'l-Mal tarafından yani Devlet

---

³⁵ Buharî, Kitabu'l-Ahkâm, 6605

tarafından temin edilir. Ayrıca bu gibi işini-kuvvetini kaybetmiş kimselerin Beytu'l-Mal'da zekât olarak başka bir hakları da vardır. Zira Allahu Teâlâ, **وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ** **Mallarında, isteyen ve mahrum için bir hak olanlar.** (el-Mearic 24-25) buyurmaktadır.

Bu, zenginlerin fakirlere vermek mecburiyetinde oldukları farz olan bir haktır. **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ** **Sadakalar** (zekâtlar) **Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere... mahsustur.** (et-Tevbe 60) Bu ayetin sonunda; **فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ** **Allah tarafından bir farz olarak...** (et-Tevbe 60) tabirine yer veriliyor. Yani farz kılınmış bir hak olarak demektir. Eğer Devlet, bu hususta kusur gösterirse, İslâm Cemaati de bu hususta Devlet'i muhasebe etme vazifesini yerine getirmesse ve muhtaçlara rızıklarını temin etme işini yapmazsa -aslında İslâm Cemaati'nin böyle bir vazifeyi yerine getirmemesi beklenemez-, o zaman fakir ve çaresiz kimse hayatını devam ettirmek için gerekli şeyleri nerede ve kimin malı olursa olsun -ister Devlet'in, ister ferdin malı olsun-, alabilir. Bu hâlde aç olan kimsenin yanında başkasına ait yiyecek varsa, ölü etini ve leşi yemesi mubah olmaz. Çünkü o şahsın yanında bir başka şahsa ait de olsa yiyecek buldukça, leş etini yemeye mecbur kalmış sayılmaz. Şayet başka yiyecek bulunmazsa o zaman hayatını ölümden kurtarması için leş etinden yiyebilir. Yaşamak, mal edinmenin sebeplerinden biri olduğu için, Şâri'; ye-

nilmek üzere hazırlanan yemekten alan kimsenin bu hareketini el kesmeyi gerektiren bir hırsızlık kabul etmemiştir. Yine açlığın ve kıtlığın hüküm sürdüğü senelerde yiyecek çalan kimsenin hareketini hırsızlık olarak kabul etmemiştir. Ebu Emâme, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, لا قطع في زمن المجاع "**Kıtlık zamanında el kesmek yoktur.**" dediğini rivayet etmemiştir.

Şeriat, ferdin hayat için ferdin malı, mülk edinmedeki hakkını birçok nasslarla kanunlaştırarak garanti etmiştir. Bu hakkı o ferde yönlendirerek verilmesini garanti etmiştir. Ahmed ibni Hanbel, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, أَيُّمَا أَهْلُ عَرْصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمْ امْرُؤٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرِنَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى "**Herhangi bir yerleşim halkı içerisinde aç bir kişi sabahlarsa, Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın zimmeti onlardan beri olur.**"³⁶ dediğini rivayet etti. Enes RadiyAllahu Anh, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبَعَانَ وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ "**Yanındaki komşusunun aç olduğunu bildiği halde kendisi tok olarak geceleyen kimse bana iman etmemiştir.**"³⁷ dediğini rivayet etti.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mukserî min es-Sahâbeh, 4648

³⁷ Bezzar

**Mülk Edinme Sebeplerinden Dördüncüsü;
Devlet'in Kendine Ait Olan Maldan Tebaasına
Vermesi**

Mal edinme sebeplerinden biri de, tebaasından kimselere ihtiyaçlarını gidermek veya onları mülkiyetleriyle menfaatlendirmek için Devlet'in Beytu'l-Mal'dan mal vermesidir. *İhtiyaçlarını karşılamaya gelince;* Devlet, kendi tebaasından olanlara arazilerini işletmeleri, borçlarını ödemeleri için mal verebilir. Nitekim Ömer ibni el-Hattab, kendi arazisini ekmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için Irak'taki çiftçilere mal vererek yardım etmiştir. Onlardan bu malı geri ödemelerini istememiştir. Nitekim Şeriat, zekât malından borçluların hakkı olduğunu bildirmiştir. Ödemekten aciz olduklarında ondan borçlulara verilmesini emretmiştir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَالْغَارِمِينَ

(Borcuna karşılık malı olmayan) **borçlulara...** (et-Tevbe 60)

Topluluğun ferdî mülkiyetten faydalanmaya olan ihtiyacına gelince; bu, Devlet'in kendine ait olan işletilmeyen malları ve mülkleri Ümmet'in fertlerine mülk olarak verilmesinde var olan bir husustur. Meselâ;

Devlet, sähipsiz bazı arazileri ikta³⁸ yolu ile fertlere mal olarak verebilir. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Medine'ye geldiğinde Ebu Bekir ve Ömer RadiyAllahu Anhum'a bir araziyi ikta etmesi gibi. Zübeyr'e de geniş bir araziyi ikta etmiştir. Nitekim ona, içinde ağaçlık ve hurmalık bulunan bir araziyi ikta etmiştir. Ondan sonra gelen Raşid Halifeler de bu tatbiki sürdürerek Devlet'e ait bazı arazileri fertlere ikta etmişlerdir.

Devlet'in ikta yolu ile fertlere verdiği arazi, ferdin mülkü haline gelir. Çünkü topluluk, işletilmeyen bir arazinin işletilmesinden faydalanmaya muhtaçtır. Fertler bu faydalanmaya zorlanırlar. Bu mülkiyet dolayısıyla cemaat, bu fertlerin zihni ve bedenî çalıştırmamasından faydalanır. Boş olan arazilerin Devlet tarafından fertlere verilmesi neticesinde fertler ve cemaat, bu mülkiyetten istifade etmiş olurlar.

Burada "ikta" lafzı, lügat ve fıkhi manası ile kullanılmıştır. Yoksa İslâm'ın tanımadığı ve benimsemediği iktanın hususî bir manası olan "derebeylik"le hiç bir ilgisi yoktur.

Bu kapsama, Devlet'in savaşınlara ganimetlerden dağıttıkları ve İmam'ın gazilerin, öldürdüğü kâfirlerin üzerinden çıkan gani-

---

³⁸ İkta: Bir arazinin mülkiyeti veya menfaati ve tasarrufunun devlet tarafından bağış yolu ile bir kimseye verilmesidir.

metleri almasına izin vermesi de dâhil edilir.

**Mülk Edinme Sebeplerinden Beşincisi ;
Bir Mal Ve Emek Karşılığı Olmaksızın
Fertlerin Aldığı Mallar**

Karşılığında bir mal ve emek olmaksızın fertlerin birbirlerinden mal almalı da mülk edinme sebeplerindendir. Bu da beş şeyi kapsar:

1-Fertlerin birbirlerine olan bağışları... İster bu bağış hayatlarında olsun -hibe ve hediye gibi- ister ise ölümlerinden sonra olsun -vasiyet gibi-. Neseî ve İbni İsak, Sireti Nebevi'de rivayet ettiğine göre, Hevazin kabilesinden bir heyet Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek kendilerinden alınan ganimetin kendilerine geri verilmesini istediler. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, onlardan aldığı ganimeti onlara verdi ve şöyle dedi:

مَا كَانَ لِي وَلِإِنِّي عَبْدُ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكُمْ

"Bana ve AbdulMuttalib Oğullarına ait olan şey sizin olsun."³⁹ Yani, "O, benim size hibem olsun." demektir. İbni Asakir, Ebu Hurayra kanalı ile Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

تَهَادُوا تَحَابُوا

"Birbirinizle hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz."⁴⁰ Buharî de, İbni Abbas'tan Rasul

³⁹ Neseî, Kitabu'l-Hibeh, 3628; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mukessirîn min es-Sahabeh, 6441, 6740; İbni İshak

⁴⁰ Malik, Kitabu'l-Câmia, 1413; İbni Asaker

SallAllahu Aleyhi ve Sellem' in şöyle dediğini rivayet etti:

لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السُّوءِ الَّذِي يَعُودُ فِي هَبْتِهِ كَالْكَلْبِ يَرْجِعُ فِي فَيْئِهِ

"Kendi kustuğunu tekrar yalayan köpek gibi, verdiği hediyeği tekrar almaya kalkan kim-senin kötü örneği bize yakışmaz."⁴¹

Hibe ve hediyeğin verileceği kimse kâfir de olabilir. Bu hususta herhangi bir ayırım yoktur. Kâfire hediye vermek mubahtır. Aynı şekilde kâfirin vereceği hediye ve hibe, bir Müslümanın hediyesi gibi alınır ve kabul edilir. Müslim, Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

*"Bir gün müşrik olan annem, Kurayş ile olan akit zamanında yanıma geldi. Buna karşı nasıl davranacağımı Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den sordum. Dedim ki: "Ya Rasulullah, annem bana geldi, benden bir şey istiyor. Anneme iyi muamele edeyim mi?" Dedi ki: نعم "Evet."*⁴²

Buharî, Ebu Humejd el-Sâidî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

*"Eyle Meliki (Kudüs Kralı) Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e beyaz bir katır hediye etti ve ona elbise giydirdi."*⁴³

Hediye ve hibe, hayatta iken mal ile teberru şeklinde olabileceği gibi, öldükten sonra verilmek üzere mal ile yapılan vasiyet de hibe

⁴¹ Buharî, Kitabu'l-Hibe, 2429

⁴² Muslim

⁴³ Buharî

ve hediye kabilindendir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

Birimize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakmışsa, anaya ve babaya, yakınlarla uygun biçimde vasiyet etmek üzerinize yazıldı.

(el-Bakara 180)

Buharî, Sa'd ibni Ebu Vakkas'ın şunu dediğini rivayet etti:

مَرَضْتُ بِمَكَّةَ مَرَضًا فَأَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَأَتَانِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي مَالًا كَثِيرًا وَلَيْسَ بَرِّئِي إِلَّا ابْنَتِي أَفَأَتَصَدَّقُ بِتِلْكَ مَالِي قَالَ لَا قَالَ قُلْتُ فَالْشُّطْرُ قَالَ لَا قُلْتُ التَّلْتُّ قَالَ التَّلْتُّ كَبِيرٌ إِنَّكَ إِنْ تَرَكْتَ وَلَدَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُتْرَكَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّرُونَ النَّاسَ

"Mekke'de Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni ziyarete geldi. Ona dedim ki: "Ya Rasulullah! Benim çok malım var. Kızımdan başka da varisim yok. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi?" Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, "**Hayır!**" dedi. Ben, "Yarısını tasadduk edeyim mi?" dedim. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem yine "**Hayır!**" dedi. Ben, "Üçte birini..." dedim. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, şöyle dedi:

"Üçte bir, çoktur. Muhakkak ki senin çocuğunu zengin bırakman, insanlardan dilenen fakir halde bırakmandan daha hayırlıdır."⁴⁴

Fert; hediye, hibe yoluyla veya hibe ve hediye edilmek üzere vasiyet edilen mal sebebiyle mülk edinebilir.

⁴⁴ Buharî, Kitabu'l-Ferâid, 6226

2-Şahsa yapılan bir zarara karşılık olarak, hak ettiği mal ile mülk edinebilir. Öldürme diyeti ve yaralanma diyetleri bu nevidendir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ

Yanlışıklıkla bir Mümin'i öldüren kimseye (ceza olarak) bir Mümin köle azat etmek ve öldürülenin ehline teslim edilmek üzere bir diyet icab eder. (en-Nisa 92)

Daremî'nin rivayet ettiğine göre, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yemen ehline bir mektup yazdı ve onu Amr ibni Hazm ile gönderdi. Bu mektupta şu söz geçti:

وَإِنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَّةِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ

"Bir nefiste (öldürülmesinde) yüz deve diyet vardır."⁴⁵

Yaralama diyetlerine gelince; Bu hususta Zührî'nin, Ebu Bekr ibni Muhammed ibni Ömer ibni Hazm'dan onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona yazdığını bir mektupta şöyle buyurdular:

وَفِي الْأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَّةُ وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَّةُ وَفِي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَّةُ وَفِي
الْبَيْضَتَيْنِ الدِّيَّةُ وَفِي الذَّكْرِ الدِّيَّةُ وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَّةُ وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَّةُ وَفِي الرَّجْلِ الْوَّاحِدَةِ
نِصْفُ الدِّيَّةِ وَفِي الْمَأْمُومَةِ ثَلَاثُ الدِّيَّةِ وَفِي الْجَائِفَةِ ثَلَاثُ الدِّيَّةِ وَفِي الْمُنْقَلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ
مِنَ الْإِبِلِ

"Burnun tamamı kesildiği takdirde diyet vardır. Dilde diyet vardır. Dudaklarda diyet vardır. İki husyede (yumurtalıkta) diyet

⁴⁵ Dâremî, Kitabu'd-Diyât, 2259

vardır. Zekerde diyet vardır. Omurga kemiklerinde diyet vardır. İki göze diyet vardır. Bir ayağa yarım diyet vardır. Beyin zarına ulaşan yaralamalar da üçte bir diyet vardır. Başın yarılmasında 15 deve diyet vardır..."⁴⁶

Kasten vukua gelen öldürmede, öldürülenin mirasçıları diyet hakkını bizzat katilden alırlar. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

لَا يَجْنِي جَانٍ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ

"Her canı, cinayeti ancak kendi nefsi üzerine işler."⁴⁷

Kastî olmayan, ancak kasta benzer ve hata ile vukua gelen öldürmede diyet, öldüren kimsenin diyetini ödeyen yakını tarafından, öldürülen şahsın varislerine ödenir. Nitekim Buharî, Ebu Hurayra'nın şöyle dediğini rivayet etti:

*"Huzeyl kabilesinden iki kadın dövüşmüşlerdi. Biri diğerine bir taş attı. Kadını ve karnındaki öldürdü. Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e başvuruldu. Kadının karnındaki çocuk için bir cariyeyi diyet olarak azat etmesine hükmetti. Kadının diyetini de, onun "âkilesi" üzerine hükmetti."*⁴⁸

Hadiste geçen "âkile" lafzının ifade ettiği mana, "her akıl taşıyan kimse" demektir.

⁴⁶ Neseî, Kitabu'l-Kisâme, 4770; Dâremî, Kitabu'd-Diyât, 2260

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mekkiyyin, 15484

⁴⁸ Buharî

Burada "akıl" diyetdir. Bu hâlde "âkile" ifadesinin kapsamına baba tarafından akraba olanların tümü girer. Yani, katilin baba ve dedeleri, çocukları, kardeşleri, amcaları ve onların çocukları girer. Eğer katilin böyle bir kimsesi yoksa o zaman, maktulun varislerine verilmek üzere Beytu'l-Mal'dan diyet alınır ve verilir. Çünkü Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Hayber'de öldürülen Ensar'dan birisinin diyetini Beytu'l-Mal'dan vermişti. Rivayet edildiğine göre Ömer *Radiyallahu Anh* zamanında bir kalabalıkta bir adam öldürülmüştü. Fakat katili bulunamamıştı. Ali *Radiyallahu Anh*, Ömer'e şöyle dedi:

"Ey Müminlerin Emiri, Müslüman bir kimsenin kanı heder edilmez, onun diyetini Beytu'l-Mal'dan öde."

Yaralanmalar ile alâkalı diyetlere gelince; onlar, yüz ve baştaki yarıklar veya bir organın kesilmesi veya bir et parçasının kesilmesi ile olabilir. Veya bir uzvun vazifelerini iptali ile olabilir. Kulak, göz ve beyin gibi azaların vazifelerinin iptali gibi olabilir. Böyle bir yara ile yaralanan kimse, bundan dolayı diyet hak etmiş olur. Bütün hâllerde her azaya ait diyetin çeşidini belirten hükümlere göre, bu hakkını alır. Öldürülenin diyeti veya koparılan bir azanın diyeti yahut vazife yapmaktan devre dışı bırakılan organın diyetinden insan mal edinebilir.

3-Nikâh akdiyle mehiri ve ona bağlı hususları hak etmek. Kadın evlenme hükümlerine göre "mehir" denilen bu mala malik olur. Bu mal, bir menfaat karşılığı değildir. Zira menfaat iki zevce arasında karşılıklı bir mübadeledir. Mehir, ancak Şeriat nassıyla meşru kılınan bir haktır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

Kadınlara mehirlerini gönül hoşnutluğu ile veriniz. (en-Nisa 4) Yani, "Allah Teâlâ'nın farz kıldığı bir farzdan dolayı istekle ve gönül hoşluğu ile verin." demektir. Ayette geçen نِحْلَةً 'gönül hoşnutluğu' kelimesi, isteyerek vermektir. Çünkü eşlerden her biri diğerinden faydalanır. Ahmed ibni Hanbel, Enes'ten şöyle dediğini rivayet etti:

فَجَاءَ وَعَلَيْهِ رَدْعُ زَعْفَرَانَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهَيْمٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً فَقَالَ مَا أَصْدَقْتَهَا قَالَ وَزَّيْنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ أَوْلِمْتُ وَأَلُو بِشَاةٍ

"(AbdurRahman ibni Avf), üzerinde safran tozu ve kokusu olduğu halde geldi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ona, "**Bu nedir?**" dedi. AbdurRahman ibni Avf, "Ya Rasulullah, ben bir kadınla evlendim." dedi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, "**Ona ne kadar mehir verdin?**" diye sordu. O, "Ona bir nevât (5 dirhem) ağırlığı altın verdim." dedi. Bunun üzerine Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: "**Allah mübarek kılsın. Bir koyun kadar olsaydı olmaz mıydı?**"⁴⁹

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukessirîn, 13360

4-Buluntu. Bir kimse herhangi bir eşya bulsa, bakılır. Eğer altın, gümüş, cevher ve elbise gibi muhafazası ve tarifli mümkün olan bir şey ise, aynı zamanda korunmayan bir yerde ise, o buluntu mal edinmek için alınabilir. Çünkü Ebu Davud, Abdullah ibni Amr ibni el-As RadiyAllahu Anh'den şunu rivayet etti:

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e buluntu hakkında sorulduğunda şöyle dedi:

مَا كَانَ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْمَيْتَاءِ أَوْ الْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فِيهِ لَكَ وَمَا كَانَ فِي الْخَرَابِ يَعْنِي فِيهَا وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ

"Lukâta (buluntu), herkesin gelip geçtiği bir yolda ya da oturulan bir köyde bulunan şey olur. Onu bir sene boyu bildir ve beklet. Eğer sahibi gelirse onu ona ver. Şayet sahibi bulunmazsa o senin olur. Harabelerde bulunanlarda ve hazinelerde beşte bir (zekât) vardır."⁵⁰

Eğer buluntu (lukâta), korunan bir yerde ise buluntu sayılmaz. Çünkü korunan bir yerde bir şey bulup almak haramdır. AbdurRahman ibni Osman yoluyla rivayet edilen hadiste şöyle denilmektedir:

"Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem, hacının buluntusunu nehyetti."⁵¹ Öylesi yerdeki buluntu ancak sahibine vermek ve muhafaza etmek için alınabilir. Çünkü Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Buharî'nin rivayet ettiği bir hadisinde şöyle dedi:

⁵⁰ Ebu Davud, Kitabu'l-Lukatah, 1455

⁵¹ Muslim, Ebu Davud, Daremi, Ahmed b. Hanbel

وَلَا يَلْتَقِطُ سَاقِطَتَهَا إِلَّا مُنْشِدٌ

"(Orada) **düşürüleni ancak kaybeden alır.**"

52

Eğer bulunan şey (lukâta); muhafazası mümkün olmayan yiyecek, karpuz ve benzeri şeyler ise, bu tip şeyleri bulan kimse muhayyirdir. İsterse onu yer, bulabilirse parasını sahibine verir, isterse satar, parasını bir sene bekleterek muhafaza eder. Bu tatbikin hepsi kaybedilen buluntunun kaybı neticesinde sahibi onu arayabilecek kadar bir kıymete haiz ise, söz konusu edilebilir. Eğer kaybedilen buluntu, bir meyve ve bir lokmalık bir şey gibi ise onu ilân etmeye gerek yoktur. Bulduğu zaman mal edinilebilir.

5-Halife ve işleri yönetici sınıfından olan kimselere verilen tazminatlar. Bunlara verilen mal, çalıştıklarının karşılığı olmayıp kendi işlerini yapmaktan alıkonulmalarının karşılığıdır. Böyleleri mücerret olarak onu almakla mala malik olurlar. Çünkü Allah *Subhanehû ve Teâlâ*, onlara bu tür bir mal edinmeyi helâl kılmıştır. Nitekim Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, Hilâfet'e geçtiği zaman sadece Müslümanların işleriyle uğraşmasını kendisinden Müslümanlar talep edince, ticaretten geri kalmasına karşılık bir mal almıştır. Bu hususu bütün Sahabeler de kabul etmişlerdir.

⁵² Buharî, Kitabu'd-Diyâh, 6372; Muslim, Kitabu'l-Hac, 2415

İşte bu beş mal; *bağış, yapılan bir zarara karşılık verilen, mehir, buluntu ve yöneticilerin aldıkları mallar; emek veya bir mal karşılığı olmadan şahsın aldığı mallardır. Bu şekilde almak, şahsın kendisi ile aldığı malı mülk edinmesi meşru olan mülk edinme sebeplerindedir.*

Malda Tasarruf Keyfiyeti

Tasarruf Hakkı

Mülkiyet, "Ayn veya menfaat ile takdir edilmiş Şer'î bir hüküm" şeklinde tanımlanmıştı. Bu, hükmün kendisine izafe edilen kimseye bir şeyden faydalanabilme ve ondan karşılık alabilme imkânının verilmesini gerekli kılar. Buna binaen mülkiyet, ayn veya menfaat ile takdir edilmiş Şer'î bir hüküm olmaktadır. Yani Şâri'in iznidir. Tasarruf ise, bu Şer'î hükme bağlı olan husustur. Yani Şâri'in izniyle mülkiyet hakkına sahip olan kimseye, bir şeyden faydalanmak veya ondan karşılık almak imkânının sağlanmasıdır. Bu sebeple mülkiyette tasarruf, Şâri'in izniyle kayıtlıdır. Çünkü mülkiyet, faydalanmak ile alâkalı Şâri'in iznidir. Tasarruf ise, maldan faydalanmaktır. Mal, Allah'ın olunca, Allah malda tasarruf yetkisini kendi izniyle kullara vermiştir. Ferdin mala sahip olması, maldan faydalanması, onu çoğaltması için yerine getirdiği bir vazifeye benzemektedir. Çünkü fert, faydalanmak için mal sahibi olur. Fert, maldan faydalanmada Şer'î çerçeve ile kayıtlıdır. Malın mülkiyetine sahip olsa da sınırsız bir tasarruf hakkına sahip değildir. Nitekim şahıs, maldan faydalanırken Şer'î olmayan savurganlık ve dağınıklıkla tasarrufta bulunsa, Devlet'in ona mani olması, onu bu tasarruftan men etmesi ve ona verilmiş olan yetkiyi ondan alması gerekir. Buna göre, ayn

ve fayda olarak tasarrufta bulunmaktan kasıt, *mülkiyette tasarrufta bulunmak* demektir. Mülk edinilen maldaki tasarruf hakkı; mülkü çoğaltma ve geliştirme hakkını ve çeşitli meşru sahalarda harcama hakkını da kapsamaktadır.

Mülkü Geliştirmek

Malın çoğaltılma ve geliştirilmesi, onun üretimi için kullanılan üslup ve vesilelere bağlıdır. Fakat malın mülkiyetinin çoğaltılması ise; ferdin kendisi ile bu mülkiyetin artmasını sağladığı keyfiyetle alâkalıdır. Bunun için iktisadî nizam, malın çoğaltılmasına müdahale etmez. Ancak mülkün çoğaltılmasına müdahale eder. İslâm, malın çoğaltılmasına müdahale etmeyerek, bu sahayı insana bırakmıştır. İnsan, malın çoğaltılmasını sağlayan üslup ve vesilelerle malı çoğaltır, geliştirir. İslâm, bu malın mülkiyetinin geliştirilmesine müdahale etmiş ve ona ait hükümleri beyan etmiştir. Bundan dolayı mülkün geliştirilmesi Şâri'in koyduğu sınırlar ile mukayyettir ve bu sınırı geçmek caiz olmaz. Şâri', kendisi ile mülkiyetin geliştirilmesini sağlayan hususları genel hatları ile belirtmiş, tafsilatını ise vakıayı anlama kapasitelerinde müçtehitlerin içtihadına terk etmiştir. Ayrıca Şâri', yasakladığı ve haram kıldığı belirli keyfiyetler hakkında gerekli nasslar koymuştur. İçerisinde mülkün çoğaltılıp geliştirildiği

akit ve muamelelerle alâkalı hükümleri beyan etmiştir. Şahsın birtakım yollarla mülkünü çoğaltılmasını yasaklamıştır.

Dünya hayatı içerisinde mevcut mallara bakan bir kimse, inceleme neticesinde bunların şu üç hususta toplandığını görür:

a-Yer (arazi),

b-Eşyanın mübadelesinden elde edilen ürün,

c-Eşyaların bulunduğu halden bir başka hale dönüştürülmesi neticesinde elde edilen ürün...

Buna göre, insanın mal sahibi olabilmesi ve geliştirmesi için gayret sarf ettiği alanlar; ziraat, ticaret ve sanayi alanlarında toplanmaktadır. Bu sebeple, ferdin malını artırdığı tarzların neler olduğu, iktisadî nizamin mevzuunu oluşturması kaçınılmazdır. Ziraat, ticaret ve sanayi ile alâkalı hükümler, malın üretimi için ferdin kullandığı vasıtalar ve üslûplardır.

Şeriat, toprak ve toprakla alâkalı hükümleri izah ederken, ziraatla alâkalı hükümleri de izah etmiştir. Alış-veriş ve şirketleri ilgilendiren hükümleri belirtirken, ticaretle alâkalı hükümleri belirtmiştir. Ücretli ve üretim ile alâkalı hükümleri izah ederken, sanayi ile alâkalı hükümleri de izah etmiştir. Zira sanayide üretilen şeyler, ticaret sahasına girer. Bunun için mülkiyeti çoğaltmak, Şeriat'ın bildirdiği hükümlerle sınırlıdır. Bu hükümler ise şu hususları kapsamaktadır:

1-Arazi ve arazi ile alâkalı hükümler

2-Alış-veriş, şirketler ve bunlarla alâkalı hükümler.

3-Ücretli ve üretim, imalatla alâkalı hükümler.

Arazi Hükümleri

Arazinin, rekabesi (bizzat kendisi) ve bir de menfaati vardır. Rekabe, arazinin aslıdır. Menfaati ise, o yeri ziraat ve başka sahada kullanmaktır. İslâm, hem arazinin kendisinin mülk edinilmesini hem de menfaatinin mülkiyetini mubah kılmıştır. Bunlardan her biri için birtakım hükümler koymuştur.

Arazinin kendisinin mülk edinilmesine gelince; Eğer arazinin bulunduğu beldeler, kuvvet kullanarak savaşıla fethedilmişler ise, o arazinin bizzat kendisinin mülkiyeti Devlet'e aittir. Arap Yarımadasının dışındaki böyle yerler, *haracî arazi* sayılırlar.

Eğer arazinin bulunduğu beldeler sulh ile fetholunmuşlarsa, bakılır: Eğer sulh, arazinin bizim olması ve oranın ehlinin ödeyecekleri bir haraç karşılığı orada kalmasına müsaade etmemiz üzerine olmuş ise, bu haraç arazi üzerinde sürekli kalır. Arazi, sahibinin Müslüman olması, satması veya başka bir yol ile arazi Müslümanlara geçse dahi arazi, Kıyamet Günü'ne kadar haracî arazi olarak kalır.

Eğer sulh, arazinin onlara ait olması ve ellerinde kalması, buna karşılık olarak da kendilerine konulacak belirli bir haracı kabul etmeleri üzerine olmuş ise, bu haraç, cizye konumundadır. Arazi sahiplerinin Müslüman olmaları ya da araziyi bir Müslümana

satmaları ile haraç düşer. Ancak onlar araziyi bir kâfire satarlarsa haraç düşmez devam eder. Çünkü kâfir, cizye ve haraç ehliindedir.

Eğer bir beldenin üzerindeki halk, kendiliğinden Müslüman olmuşsa, -Endonezya gibi ya da Arap Yarımadası'ndan- ise, arazinin rekabesi, bölge halkına ait bir mülk olur ve orası öşrî arazi sayılır. Böyle bir taksime sebep, arazinin harpte kazanılan ganimetlerden bir ganimet sayılan bir mal konumunda olmasıdır. Bu Beytu'l-Mal'a ait helâl bir mülktür. Nitekim Hafs ibni Ğıyas Ebu Zi'b'den, o da Zuhrî'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Bahreyn Mecusîlerinden cizyeyi kabul etti. Sonra onlardan Müslüman olanların Müslümanlığı kabul edildi. Müslüman olmakla arazisi hariç olmak üzere canını ve malını korumuş oldu. Zira o şahıs, kuvvetli iken ilk adımda Müslüman olmadığından dolayı o arazi, Müslümanlar için bir fey (ganimet)tir."

Arazi ile arazi dışındaki ganimet olarak alınan mallar arasındaki fark şudur: Mal, taksim edilerek tasarrufu ile beraber halka dağıtılır. Arazi ise, aslî mülkiyeti hükmen Beytu'l-Mal'ın tasarrufunda kalmak kaydıyla araziden faydalanma hakkı, yerli halkın elinde kalır. Arazinin daima Beytu'l-Mal'a ait kalmasından dolayı rekabesi taksim edilmez. Ancak halka, ondan faydalanma imkânı

sağlanır. Bu hâl, arazinin bütün Müslümanlara ait genel mülkiyet (ganimet) oluşunu gösterir. Müslümanların, fetih esnasında veya sonrasında orada bulunmaları hâli değişmez.

Arap Yarımadası arazisinin tamamı öşrî arazidir. Çünkü Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Mekke'yi kuvvet kullanarak fethetmiş ve arazisini oranın halkına terk ettiği halde haraç için herhangi bir muamele yapmamıştır. Çünkü araziye haraç koymak, halkına cizye verme mecburiyetini getirmek gibidir. Arap Yarımadası'nda böyle bir tatbikatın varlığı sabit olmamıştır. Bir beldeye haracın konmasının şartı, o ülke insanının inanç ve ibadetleriyle baş başa bırakılmasıdır. Irak'ın kırsal kesimi gibi... Hâlbuki Arap müşrikleri o gün ya Müslümanlığı ya da kılıcı kabul etmek mecburiyetinde bırakılmışlardı. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ
وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ

Haram aylar bitince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın ve hapsedin. Her yerde onları arayın. Eğer tövbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse artık yollarını boşaltın (onları serbest bırakın).

(et-Tevbe 5)

سَنَدُّعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ

Siz ilerde kuvvetli bir kavimle karşılaşmaya çağrılacaksınız, ya onlar Müslüman olurlar, ya da onlarla savaşacaksınız. (el-Fetih

16)

Kendilerinden cizye alınmayan kimselerin arazilerinden de haraç alınmaz. Buna binaen İslâm'ın zor kullanarak ya da bize ait olmak şartı ile sulh yoluyla fethettiği bütün beldelerdeki arazilerin aslî mülkiyeti Devlet'e ait bir mülk olarak kalır. Fetih yolu ile alınan arazi; Mısır, Irak, Türkiye arazileri gibi ister halen Müslümanların elinde bulunsun, isterse İspanya, Ukrayna, Kırım, Arnavutluk, Yugoslavya, Hindistan ve benzeri yerlerin arazileri gibi kâfirlerin elinde olsun, bu arazilerin tümü haracî arazidir. Üzerindeki halkı İslâm'ı kabul etmiş olan Endonezya gibi yerler ile Arap Yarımadası'nın bütün arazisininin mülkiyeti, oradaki halka aittir. Bu tür yerler öşrî arazidir.

Arazinin menfaati ise, ferdî mülkiyetlerdendir. Arazi, ister haracî, ister öşrî arazi olsun, ister Devlet tarafından fertlere ikta edilmiş olsun, ister fertler tarafından ihya edilmiş arazi olsun, fark etmez. Bu menfaat, arazideki tasarruf sahibine, mala sahip olana verilen hakları verir. Arazi sahibi, onu satabilir, başış yapabilir ve miras olarak bırakabilir. Zira Devlet, araziyi ister öşrî, isterse haracî olsun, fertlere ikta edebilme yetkisine sahiptir. Ancak haracî arazide yapılan ikta, aslî mülkiyeti Beytu'l-Mal'da kalmak şartıyla, o yerin menfaatini mülk olarak başkasına

vermektir. Öşrî arazide yapılan ikta ise, o yerin hem menfaatini, hem de bizzat kendisini mülk olarak başkasına vermektir.

Öşür ile haraç arasındaki fark şudur: Öşür, arazinin ürününden alınır. Öşür, Devlet'in araziyi işletenden fiilî ürünün onda birini almasıdır. Eğer arazi, bizzat olarak yağmur suyu ile tabii olarak sulanıyorsa, fiilî mahsulden olmak üzere çiftçiden 1/10 (onda bir) alınır. Eğer taşıma suyu veya benzeri sun'î sulama metotları ile sulanıyorsa, fiilî mahsulün 1/20 (yirmide biri) alınır. Nitekim Müslim, Cabir'den, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

فِيمَا سَقَّتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ وَفِيمَا سَقَّى السَّائِيَةَ نِصْفُ الْعُشْرِ

"Bulutun (yağmurun) ve nehirlerin suladığı arazilerde 1/10 (onda bir) miktar vardır. Sulama suyu ile sulanan arazinin (mahsulünde) 1/20 vardır."⁵³

Bu tür arazilerden alınan öşür, zekât sayılır ve Beytu'l-Mal'a gelir olarak kaydedilir. Ancak zekâttan elde edilen malın sarf edildiği şu ayette belirtilen sekiz sınıftan başkasına harcanmaz:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ

Sadakalar ancak fakirlere, miskinlere, ... verilir. (et-Tevbe 60)

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Ebu

⁵³ Muslim, Kitabu'z-Zekâh, 1630

Musa ve Muaz'ı Yemen'e gönderirken onlara, insanlara dinlerinin emirlerini öğretmelerini emretmiş ve onlara şöyle demiştir:

لا تأخذوا الصدقة إلا من هذه الأربعة الشعير والحنطة والزبيب والتمر

"Ancak şu dört şeyden: Arpa, buğday, üzüm ve hurmadan zekât alın"⁵⁴

Araziden alınan haraca gelince; Devlet, normal şartlarda araziden elde edilmesi beklenen ürünün bir kısmını arazi sahibinden haraç olarak alır. Haraçın alınmasında, araziden elde edilen fiilî ürün miktarı esas olarak alınmaz. Ne arazi sahibine, ne de Beytu'l-Mal'a haksızlık yapılmaması için araziden elde edilebilecek ürün miktarı tahmin edilir. Arazi sahibi, ister eksin, ister ekmesin, ister verimi az, ister çok olsun, her sene takdir edilen miktarın haraç olarak verilmesi icab eder.

"Ömer ibni el-Hattab, Osman ibni Huneyfî'yi Irak'ın kırsal kesimine gönderdi ve ona, arazileri ölçmesini emretti. Arazi ister ekilmiş olsun, ister olmasın, her dönümü için bir dirhem ve bir ölçek ekin almasını emretti."⁵⁵

Haccac ibni Ertaa'nın ibni Avf'tan rivayet ettiği hadis ise şöyledir:

"Ömer ibni el-Hattab RadiyAllahu Anh, Helvan Dağları'nın eteklerindeki Irak ara-

⁵⁴ Hâkim, Beyhakî, Taberani

⁵⁵ Ebu Yusuf, "el-Haraç" kitabında Amr b. Meymune ve Haris b. Mıdrab'tan rivayet etti

zilerini ölçtürdükten sonra; sürülmüş olsun olmasın, ekilmiş olsun olmasın, boş halde bırakılan araziye bile hesap ederek her dönüme bir dirhem para ve bir ölçek ekin haracını koydu.”⁵⁶

Toplanan haraç, zekâtтан ayrı olarak Beytu'l-Mal'da toplanır. Devlet, diğer mallar gibi bunu da uygun göreceği yerlere sarf eder.

Zor ve kuvvet kullanarak fethedilen ve üzerine haraç konulan arazi zamanın sonuna kadar haracî arazi olarak kalır. O arazinin ehli, Müslüman olsalar ya da onu bir Müslüman'a satsalar da o arazinin haracı düşmez. Çünkü onun sıfatı, zor ve kuvvet kullanılarak fethedilmiş olmasıdır. Onun için Kıyamet'e kadar o sıfatı devam eder. Bu tür arazi sahiplerinin haraçla birlikte öşür de vermeleri farzdır. Çünkü haraç, arazi ile alâkalı farz kılınan bir haktır. Öşür ise, Müslüman'ın arazisinin mahsulü ile alâkalı olarak ayet ve hadislerle farz kılınmış bir haktır. Bu iki hak arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü bu ikisi farklı iki sebeple farz kıldılar.

Hanefîlerin haraç ile öşürün birleştirilmesi ile alâkalı olarak getirdikleri delile gelince; Hanefîler, Rasulullah Sal-lallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet ettikleri şu sözü delil göstermektedirler:

---

⁵⁶ Ebu Yusuf; el-Harac

لَا يَجْتَمِعُ عَشْرٌ وَخَرَاجٌ فِي أَرْضِ مُسْلِمٍ

"Müslüman'ın arazisinde öşürle haraç birleştirilmez." Bu söz hadis değildir. Hadis hafızları, onun Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in sözü olduğunu tespit etmemişlerdir.

Bu tür bir arazinden önce haraç ödenir. Haracın ödenmesinden sonra arta kalan ekin ve meyvelerden (mahsulden) nisab miktarına ulaşanından zekât çıkartılır. Eğer o mahsul, nisab miktarına ulaşmaz ise zekât verilmez.

Ölü Araziyi Üretime Kazandırmak

Ölü arazi; üzerinde birisinin mülkü olduğuna dair bir görünümün olmadığı arazidir. Üzerinde duvar çekmek, ziraatta bulunmak veya bina gibi bir şeyin izinin görülmediği arazidir. Bu tür bir yerin üretime kazandırılması, imar edilmesi arazinin ziraata elverişli hale getirilmesidir. Ölü araziyi ihya eden kimse, onu mülk edinebilir. Şeriat onu, ihya edene mülk kılmıştır. Buharî, Âişe Radiyallahu Anha'dan Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ أَعْمَرَ أَرْضًا لَيْسَتْ لِأَحَدٍ فَهُوَ أَحَقُّ

"Herhangi bir kimseye ait olmayan bir araziyi, kim imar ederse o, ona sahip olmaya daha layıktır."⁵⁷ Ebu Davud, Nebi Sallallahu

⁵⁷ Buharî, Kitabu'l-Muzâraah, 2167

Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ أَحَاطَ حَاطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim bir araziyi duvarla çevirirse, arazi onun olur."⁵⁸

Buharî, Amr kanalıyla Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ

"Kim ölü bir araziyi ihya ederse, orası onun olur."⁵⁹ Hadis-i şeriflerdeki ifadelerin mutlak oluşundan dolayı yeri ihya eden kimsenin Müslüman veya zimmî olmasında bir fark yoktur.

Araziyi ihya, iktadan farklıdır. İhya; bir kimsenin mülkü olduğuna dair ve üzerinde duvar, ekim veya bir imar görünümü bulunmayan ölü arazi ile alâkalıdır. Böylesi bir ölü araziye ihya, onu imar şekillerinden birini gösterecek şekilde imar etmektir. İkta ise; ziraata elverişli halde bulunan işlek bir arazinin yani üzerinde daha önce birisinin mülkü olduğuna dair bir görünüm olan bir arazinin, Devlet tarafından bir başkasına verilmesidir. Arazinin sınırlarına taşlar dikmek, onu ihya etmek gibidir. Zira Rasul

⁵⁸ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2673; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Basriyyîn, 19271, 19368

⁵⁹ Buharî, Kitabu'l-Muzârah; Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2671; Ahmed b. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukessirîn, 14109, 14310, 14550; Mâlik, Kitabu'l-Akdiyah, 1229, 1230; Dâremî, Kitabu'l-Buyu'

Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim bir araziyi duvar ile çevirirse arazi onun olur."⁶⁰ Bir başka hadiste ise şöyle buyrulmaktadır:

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى شَيْءٍ فَهُوَ لَهُ

"Kim bir şeyi duvar ile çevirirse orası onun olur." Aynı husustaki bir diğer hadis ise şöyledir:

مَنْ سَبَقَ إِلَى مَاءٍ لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ

"Kim daha önce kendisine bir Müslüman'ın ulaşmadığı bir suya ulaşırsa o, onundur."⁶¹

Bir yeri taşla çevirmek, bu işi yapan kimseye o yer hakkında tasarruf hakkı tanır. Bir başkası taşla çevrilen bir yeri işgal etmeye kalkışırsa orayı mülk edinemez ve işgal ettiği arazi geri alınarak taş çeviren kimseye geri verilir. Çünkü taş dikmek, arazide tasarruf bakımından aynen ihya gibidir. Araziye konan ve dikilen taş, arazi üzerinde yetki hakkını doğurur. Etrafına taş diktiği araziye sahibi olduğu için satabilir. Sahibi olmanın bir gereği olarak o araziye mal karşılığında satabilir. Araziyi çeviren kimse ölürse, o arazinin mülkiyeti diğer mallar gibi mirasçılarına intikal eder. Mirasçılar o yerde istedikleri tasarrufu yapabilirler. Diğer mallar gibi, o da Şer'î

⁶⁰ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2673; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Basriyyîn, 19271, 19368

⁶¹ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2669

farziyet usulü içerisinde mirasçılara taksim edilir.

Araziye taş koymaktan maksat, sadece onun üzerine taş koymak değildir. Taşla çevirmekten kasıt, ona ait olduğuna delâlet eden şeyler koymak demektir. Bu da çeşitli şekillerde olabilir. Meselâ; sınırlarına taş koymakla olabileceği gibi, etrafına çalı ve dal gibi şeyler dikmek veya araziye temizlemek ve içindeki çimen ve zararlı bitkileri yakmakla da olur. İnsanların oraya girmesine mani olmak için çalı ve dikenlerden etrafına çit çevirmekle de olur. Ya da orayı sulamak için bir ark kazmakla da olabilir, v.b. İşte bu türlü ameliyenin hepsi "*tahcir*" yani "*taşlarla çevirme*" ifadesi kapsamına girer.

Hadisten de anlaşıldığı üzere tahcir, araziye ihya gibidir. Böyle bir tatbik de ancak sahipsiz ölü araziler üzerinde yapılabilir. Ömer'in, "*taşla çeviren kimsenin, üç sene sonra hakkı yoktur.*" yani ölü araziye taşla çeviren kimsenin üç sene sonra hakkı yoktur, sözü de bunu göstermektedir. Ölü olmayan, imar edilmiş olan bir arazi, taş ve benzeri şeyler dikmekle yahut ihya etmekle sahip olunmaz. İhya edilmiş bir araziye ancak İmam'ın iktâı ile sahip olunabilir. Çünkü nasslarda ölü arazilerle alâkalı olarak "*ihya*" ve "*tahcir*" kelimeleri kullanılmaktadır. Nitekim hadis-i şerifte; *مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً*

"Kim ölü araziyi ihya ederse.."⁶² denmektedir. Burada geçen "ölü" kelimesi bir sıfattır ve kendisiyle amel olunan bir mefhumdur. Ve bu sıfat aynı zamanda bir kayıttır. Ayrıca Beyhakî, Amr ibni Şuayb'tan şu hadisi rivayet etmektedir:

*"Ömer, taşla çevirmekle araziye mülk edinme müddetini üç sene ile sınırlandırdı. Taşla çeviren kimse, araziye işletmeden üç sene terk ederse ve başka birisi de onu ihya ederse o şahıs, o araziye daha çok hak sahibi olur."*⁶³ Bunun manası; ölü olmayan araziler, ihya ve tahcir yolu ile mülk edinilmezler demektir.

Ölü ve ölü olmayan arazilerin arasındaki bu fark, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in insanlara ihya ve tahcir yoluyla ölü arazilere sahip olmalarını mubah kıldığını göstermektedir. Bu sebeple ister ihya, isterse tahcir İmam'ın iznine bağlı değildir. Ölü olmayan araziler, İmam ikta etmedikçe mülk edinilemezler. Çünkü bu tip araziler, mubah olanlardan değildir, onlar ancak İmam'ın eli altında olanlardandır. Bu arazilere, Devlet arazileri denir. Buna şu hadis delalet etmektedir:

"Bilâl el-Müzennî, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelip bir araziye kendisine ikta etmesini istedi. Rasul Sallallahu Aleyhi ve

⁶² Buharî, Kitabı'l-Muzârah; Ebu Davud, Kitabı'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2671; Ahmed b. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukessirîn, 14109, 14310, 14550; Mâlik, Kitabı'l-Akdiyah, 1229, 1230; Dâremî, Kitabı'l-Buyû'

⁶³ Beyhakî

Sellem orayı ona ikta edesiye kadar o, orayı mülk edinmedi.” Eğer sırf etrafına taş ve ihya yolu ile mülk edinilmesi mümkün olsaydı, gelip Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den kendisine ikta etmesi talebinde bulunmadan orayı mülk edinirdi.

İster Müslim, ister gayri Müslim olsun, kim öşrî araziden bir araziye ihya ederse, arazinin bizzat kendisini ve menfaatini mülk edinir. O araziye ihya eden Müslüman’ın nisab miktarına ulaşınca, ekin ve mahsulden zekât olarak öşür vermesi farzdır. O araziye ihya eden gayri Müslimin ise, ne öşür, ne de haraç vermesi gerekmez. Çünkü o şahıs, zekât ehline değildir ki, ona zekât farz olmadığı gibi öşrî araziden haraç da alınmaz.

Daha önce üzerine haraç konulmamış haracî araziden ölü bir araziye ihya eden kimse Müslüman ise, arazinin hem aslî mülkiyetine, hem de menfaatine sahip olur. Eğer o şahıs gayri Müslim ise, arazinin sadece menfaatini mülk edinir. O arazi hakkında Müslümanlara haraç değil, öşür farz olur. Kâfire ise, o arazi hakkında sadece haraç vacip olur. Fetih esnasında hakkında ödeyecekleri bir haraç karşılığı üzerinde kalmalarına müsaade edilen o arazinin kâfir ehline konulduğu gibi, o kâfire de haraç konur.

Kim haracî araziden ölü araziye ihya ederse, o araziye girmeden önce oraya daha önce haraç konulmuş ise, o şahıs o arazinin aslî mülkiyetinin dışında sadece menfaatine

malik olur. O şahıs, ister Müslüman olsun, ister ise kâfir olsun, fark etmez. Ona, o arazi hakkında haraç vacip olur. Çünkü o arazi, fethedilen bir arazidir ve üzerine haraç konulmuştur. Onun için onu mülk edinen, ister Müslim olsun, ister gayri Müslim olsun, onun üzerine haraç, zamanın sonuna kadar kalır.

Bu izahatlar; ziraat gayesiyle arazinin ihya edildiği hâller hakkındaki izahatlardır. Ölü arazi, oturmak, fabrikalar kurmak, depolar ya da ahırlar yapmak için üretime kazandırılmışsa, ne öşür ne de haraç vermek gerekir. Bu tür bir arazi, ister öşrî araziden olsun, ister haracî araziden olsun, fark etmez. Zira Irak'ı ve Mısır'ı fetheden Sahabeler; Kûfe, Basra ve Fuslât'ın fethini de planlamışlardı. Onlar oralara Ömer ibni Hattab zamanında yerleştiler. Onlarla beraber başkaları da yerleşti. Onlara haraç konulmadı. Onlar, o yerleştikleri yerler hakkında zekât da ödemediler. Çünkü meskenler ve binalar hakkında zekât farz değildir.

Arazide Tasarruf

Bir araziyi mülk edinen herkes onu işletmeye mecbur kılınır. Arazi sahiplerinden muhtaç olanlara arazilerini işletebilmeleri için kendilerine Beytu'l-Mal'dan yardım verilir. Fakat arazi sahibi onu üç sene boş bırakır, işletmezse kendisinden alınır, bir başkasına verilir. Ömer *RadiyAllahu Anh* şöyle

demıştır:

"Ölü bir araziyi taşla çeviren kimsenin üç seneden sonra (işletmezse) hakkı yoktur."

Yahya ibni A'dem, Amr ibni Şuayb'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir grup insana bir yer ikta etmişti. Başka bir topluluk gelip orayı ihya ettiler. Hâl Ömer'e intikal edince, Ömer, "Eğer o arazi benim tarafımdan ya da Ebu Bekir tarafından ikta edilmiş olsaydı araziyi geri almazdım. Fakat orası Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem tarafından ikta edilmiştir." Sonra şöyle dedi: "Kim bir araziyi üç sene işletmeden terk eder, bir başkası da gelip onu imar ederse, arazi onun olur."⁶⁴

Ömer'in yukarıdaki ifadesinden kastedilen şudur: Terk edilmiş arazinin üzerinden üç seneden fazla bir zaman geçmiştir. Yani o arazinin iktası Ebu Bekir tarafından olsaydı üç sene geçmemiş olurdu. Aynı şekilde benim tarafımdan olsaydı yine üç sene geçmemiş olurdu. Fakat arazi, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem tarafından ikta edildiği için üzerinden üç seneden fazla zaman geçmiştir. Onun için onun geri verilmesi mümkün değildir.

Ebu Ubeyd "el-Emval" kitabında Bilâl ibni el-Haris el-Müzennî'den şunu rivayet etti:

---

⁶⁴ Yahya b. A'dem

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Bilâl'e bir vadinin tamamını vermişti. Ömer, Hilâfet'e geçince, Bilâl'e şöyle dedi: "Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem bu araziyi insanlardan men etmen için sana vermedi. Bu araziyi sana ancak işletmen için verdi. İşletebileceğin ve imar edebileceğin kadarını al, diğerini bırak."⁶⁵

Böylece kim arazisini işletmeden ardı ardına üç seneden fazla terk ederse, o arazi ondan alınıp başkasına verileceğine dair Sahabelerin icmaı hâsıl olmuştur. Buna göre, arazi sahibi isterse arazisini kendi aleti, tohumu hayvanı ve işçileri ile ekebilir. Ekim için de çalıştırabilir. Eğer buna kuvveti yetmezse Devlet ona yardım eder. Eğer arazi sahibi onu işletmezse, o araziyi karşılıksız başış olarak işletmesi için başkasına verir. Eğer bunu yapmaz ve araziyi elinde tutarsa kendisine üç sene mühlet verilir. Şayet bu müddet içerisinde yine araziyi ihmal ederse, Devlet ondan alır ve başkasına ikta eder. Yunus, Muhammed ibni İshâk'tan, o da Abdullah ibni Ebu Bekir'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Bilâl ibni el-Haris el-Müzennî, Rasullullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek ondan bir arazi istedi. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem de ona geniş, uzun bir arazi verdi. Ömer Hilâfet'e geçince Bilâl'e şöyle

⁶⁵ Ebu Ubeyd; "el-Emval" dan

dedi:

"Ey Bilâl, sen Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den bir arazi istedin, O da sana geniş bir arazi verdi. Bilindiği gibi Allah'ın Rasulü kendisinden bir şey istemeye geleni mahrum etmez, verirdi. Şimdi ise sen, elindeki araziye ekecek kuvvette değilsin." Bilâl, "Evet" dedi. Ömer RadiyAllahu Anh, "O halde kuvvetinin yettiği kadarını al, kuvvetinin yetmediğini bize geri ver de, Müslümanlar arasında paylaşalım." dedi. Bilâl, "Vallahi, Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bana verdiği araziden hiç bir şey vermem." dedi. Ömer, "Vallahi vereceksin." dedi ve işlemediği arazileri Bilâl'in elinden alarak Müslümanlara taksim etti."⁶⁶

Bu hadise, üç sene ihmal edilerek işletilmeyen veya sahibinin ekemediği arazilerin Devlet tarafından alınıp başkasına verildiğine açık bir delilidir.

Hâli özetlersek arazi; tahcir ile mülk edinilebilir. Halife'nin iktâ ile mülk edinilebilir. İhya yolu ile mülk edinilebilir. Miras ve satın almak yolu ile mülk edinilebilir.

Üç sene araziye boş bırakarak işletilmesine mani olan kimseden, arazinin alındığına dair varit olan nasslar, tahcir yapanı ve Halife'nin kendilerine arazi verdiği kimseleri zikrettiler. Bu ikisinin dışındaki arazi

---

⁶⁶ Yahyâ b. Adem el-Harac kitabında rivayet etti

sahiplerini zikretmedi -ki onlar, varisler, araziye ihya edenler ve satın alanlardır-. Acaba mülk sahibinin sahip olduğu her arazinin üç sene boyunca terk edilmiş olması, Halife'yi o araziye ondan alıp başkasına vermeye salâhiyetli kılar mı, yoksa bu hüküm tahcir yapan ve Halife'nin kendisine ikta ettiği kimseye mi hastır? Buna cevap şöyledir: Tahcir yapan şahıs, bir arazinin tahciri, orayı satın almak veya miras yolu ile elde etmek veya arazide tasarrufu ve araziye mülk edinme sebebinden bir sebeple elde etmek gibi olduğunu görür ve araziye el koyar. Tahcir yapan şahıs, tahcir yaptığı araziye satarsa, onun karşılığını alır. Çünkü mal karşılığı onu satma hakkı vardır ve caizdir. Eğer tahcir yapan kimse ölürse, o arazinin mülkiyeti diğer mallar gibi mirasçılarına intikal eder. Mirasçılar o arazide istedikleri tasarrufu yapabilirler. Bu arazi onlara Şer'î farziyetin hükümlerine göre taksim edilir.

Halife'nin ikta ettiği arazi de böyledir. O halde çevrilmiş arazi ve Halife tarafından verilen arazi, diğer arazilerden farklı bir özelliğe sahip değildir. Elde edilişleri yukarıdaki iki şeklin dışında olan arazilerin farklı hâlleri yoktur. Dolayısıyla üç sene işletilmedikleri zaman ayrı bir muameleye tabi tutulmazlar. Başka bir ifade ile üç sene işletilmedikleri zaman Devlet tarafından alınan arazi, sadece tahcir edilen ve Halife

tarafından ikta edilen arazi ile sınırlı değildir.

Ancak nassın ikisi ile sınırlı olmasından "takyit" sınırlandırma manası çıkmaz. Çünkü o bir mefhum sıfatı değildir ki, hüküm sadece yukarıda geçen iki tür araziye şamil olsun, diğer arazi çeşitlerine şamil olmasın. Bu hüküm (yani üç sene işletilmeden terk edilen arazinin Devlet tarafından alınıp bir başkasına verilmesi) mutlak olarak bütün arazi çeşidine şamildir. Bu sebeple nass geneldir. Nasslarda tahcir yapanın ve ikta olarak alanın zikredilmesi, bir bütünün parçalarından bir kaçının zikredilmesi türünden bir ifade olup diğerlerini kapsam dışı bırakmazlar.

Ancak bir vakıa hakkında bir nass varit olmuş ise bakılır: Eğer nassta bir de illet (o hükmün teşri sebebi) varit olmuş ise, bu nass aynı illeti taşıyan her vakıaya şamil genel bir nass olur. Burada arazi ile alâkalı nasstan bir illet anlaşılıyor. O da ziraattan üç sene ihmal edilen arazinin geri alınmasıdır. O halde araziyi geri almanın illeti, üç sene araziyi ihmal etmektir. Buna binaen tahcir yapandan arazinin alınma illeti, etrafını çevirmiş olmak değil, araziyi üç sene ihmal etmiş olmaktır. Çünkü arazinin herhangi bir şeyle çevrilmesi arazinin geri alınma illetini göstermemektedir. Böyle bir illet, ne yalnız başına, ne de yanındaki bir başka şeyle söz konusu değildir. Bu sebeple

arazinin işletilmemesinin tek illeti, işletilmeden boş bırakılmasıdır. Buna göre arazinin işletilmeden boş bırakılması, varlığında ve yokluğunda illetli olan şeyle birlikte illeti oluşturmaktadır. Dolayısıyla ister ikta, ister tahcir, ister miras, ister başka yollarla elde edilen bir arazi, ne zaman sahibi tarafından işletilmeyip boş bırakılırsa, üç sene üst üste işletilmezse sahibinden alınarak başkasına verilir. Eğer araziyi elinde bulunduran kimse üç sene üst üste araziyi muattal bırakmazsa elinden alınmaz. Ancak Ömer'in sözündeki (وَأَيْسَ لِمُحْتَجِرٍ) "tahcir yapan için hak yoktur" tabiri, arazinin mülk edinilmesine kinayedir. Çünkü adet olarak arazi sahipleri arazilerinin etrafını taş ile yani duvarla çevirirler. Ta ki oranın kendisine ait olduğu bilinsin, başkasının mülkünden ayırt edilsin. Bunun taşla çevrilmesi de şart değildir. Arazinin etrafı ağaç, çalı, kanal, tümsek gibi şeylerle çevrilebilir. Bütün bunlara "ihticar" bunu yapanlara da "muhtecir" denir. Bunun için Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem başka bir hadiste şöyle dedi:

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim bir araziye duvar çekerse."⁶⁷

Bu hadis, arazinin taşla çevrilmesinin, mülk edinilmesinden kinaye olduğuna delâlet

⁶⁷ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2673; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Basriyyîn, 19271, 19368

etmektedir. Nitekim ihticarın lügatte manası, *kucağına almak* manasına da gelir. *وضعه* "onu hicrine koydu" yani *kucağına koydu*, demektir. Böylece *حضرها بمعنى ملكها* "araziyi mülk edindi" manasında, *araziyi kucakladı*, demektir. Buna binaen Ömer RadiyAllahu Anh'in sözü; "Üç seneden sonra o araziyi kucaklayan yani mülk edinen kimse için bir hak yoktur." manasına gelmektedir. O şahıs, ister arazinin sınırına taş koysun, ister etrafına duvar çeksün, isterse mülkiyetinin kendisine ait olduğuna delâlet eden herhangi bir şey yapsın fark etmez.

Bu, nass zaviyesinden izahtı. Ömer'in tatbiki ve diğer Sahabe'nin bu tatbik karşısında sükûtlarına gelince; Ömer RadiyAllahu Anh, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in, Müzeyne'ye verdiği araziyi ondan alıp, onu imar edecek birine vermesiyle hükmetmiştir. Bilâl ibni el-Haris el-Müzennî'nin araziyi elinde bulundurmasını men etmiştir ve şöyle demiştir:

"Kim bir araziyi üç sene ihmal eder ve onu imar etmezse, bir başkası gelip o araziyi imar ederse, o arazi imar edene ait olmuştur." Ömer'in bu sözü geneldir. Çünkü "Kim bir araziyi ihmal ederse" demiştir. Ömer ayrıca Bilâl ibni el-Haris el-Müzennî'ye şöyle dedi:

"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem sana elinde bulundurup kimseye vermeyesin diye o araziyi ikta etmedi. Onu çalıştırasın diye sana verdi. İmarını yapabileceğin

miktarı al, kalan kısmı geri ver."⁶⁸ Böylece imarından aciz kaldığı kısmı bilfiil ondan almıştır.

Bu tatbiki açık ve tahsis edici bir delil ve karine bulunmadığı müddetçe sadece ikta ile tahsis etmek caiz değildir. Bilâkis bu genel olarak kalır. Vakıanın ve tatbikatın kendisine bir arazinin, ikta edilen kimse ile olması bir vakıayı ifade etmek içindir. Onu bu hadise ile kayıtlamak değildir.

Buna binaen araziye mülk edinen, onu hangi sebeple edinirse edinsin, o araziye üç sene ekmez, işletmeden alırsa, arazi ondan alınır ve başkasına verilir. Burada nazar-ı itibara alınan şey, arazinin mülk ediniliş sebebi değil, ihmal edilmesidir. Böyle bir tatbiki halkın malını haksız yere almak nazarıyla bakılmaz. Çünkü Şeriat menkul ve gayrimenkul mal mülkiyeti ile arazi mülkiyetini aynı kefeye koymamıştır. Her iki mülkiyete farklı konumlar getirmiştir. Zira arazi mülkiyetini ziraata bağlamıştır. Şeriat'ın bildirdiği müddet içerisinde arazi ziraattan alıkonursa arazi mülkiyeti sahibinin elinden çıkar. Nitekim Şeriat, arazinin mülk edinilmesini imar yolu ile ziraatına bağlamıştır. Arazi mülkiyetini; ikta, miras, satın alma ve benzeri yollarla gerçekleştirilmiş ve onu ihmal ile sahibinin elinden alınmasına hükmetmiştir. Bunların hepsi,

⁶⁸ Ebu Ubeyd; "el-Emval" kitabında rivayet etmiştir.

arazinin ziraatla işletilmesinin devamını temin için tedbirlerdir.

Arazi İcarının Yasaklığı

Arazi sahibinin, arazisini ziraat için icara vermesi kesinlikle caiz değildir. Bu şahıs, ister arazinin hem aslî mülkiyetine ve menfaatine malik bulunsun, ister sadece menfaatine malik bulunsun. Yani arazi, ister öşrî, ister haracî olsun. Ücret, ister nakit, ister başka bir şey olsun fark etmez. Aynı şekilde araziye, arazide yetişen yiyecek ve benzeri şeyler karşılığı ya da ondan çıkan herhangi bir şey karşılığında icara vermek kesinlik caiz değildir. Çünkü bunların hepsi de icaredir. Arazinin ziraat için icara verilmesi ise kesinlikle caiz değildir. Nitekim Sahih-i Buharî'deki bir hadiste, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle diyor:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا أَوْ لِيَمْنَحْهَا أَخَاهُ فَإِنْ أَبِي فَلْيُمْسِكْ أَرْضَهُ

"Arazisi olan bir kimse onu ya kendisi eksin veya kardeşine bağışlasın. Eğer bunu kabul etmezse arazisini elinde tutsun."⁶⁹ Sahih-i Müslim'deki bir hadiste de şöyle geçiyor:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, arazi için bir ücret veya pay alınmasını

⁶⁹ Buharî, Kitabu'l-Muzâraah, 2172, Kitabu'l-Hibeh, 2439; Muslim, Kitabu'l-Buyu', 2875; İbni Mâce, Kitabu'l-Ahkâm, 2443; Ahmed b. Hanbel, Bâki Müsnedi el-Mukessirîn, 14285

yasakladı.”⁷⁰

Neseî'nin Süneni'nde ise şöyle geçti:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا نُكْرِيهَا
بِشَيْءٍ مِنَ الْحَبِّ قَالَ لَا قَالَ وَكُنَّا نُكْرِيهَا بِالتَّبَنِ فَقَالَ لَا وَكُنَّا نُكْرِيهَا بِمَا عَلَى الرَّبِيعِ السَّاقِي
قَالَ لَا أَرْعَهَا أَوْ امْتَحَهَا أَخَاكَ

"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, arazinin kiraya verilmesini yasakladı. Biz, "Ya Rasulullah, onu tohumdan bir şey karşılığı kiraya versek olmaz mı?" dedik. Allah'ın Rasulü: "**Hayır!**" dedi. Biz, "Akara rebi'de (derede) olana karşılık versek?" dedik. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: "**Hayır. Onu ya sen ek, yahut kardeşine bağış et.**"⁷¹

Hadiste geçen (الرَّبِيعِ) "er-rabi'" kelimesi "küçük nehir" yani "dere" manasını ifade eder. Yani hadisin manası; "Biz suya yakın olan kısmın ziraatına karşılık olarak yani derenin kenarına karşılık olarak kiraya versek?" demektir.

Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, arazi için (icareden dolayı) bir ücret veya bir pay almayı, arazinin (mahsulünün) üçte biri veya dörtte biri karşılığında kiraya verilmesini yasaklamıştır. Ebu Davud, Râfi' ibni Hadic kanalı ile Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا أَوْ فَلْيُزْرِعْهَا أَخَاهُ وَلَا يُكَارِبْهَا بِثَلَاثٍ وَلَا بِرُبْعٍ وَلَا بِطَعَامٍ

مُسْمَى

⁷⁰ Muslim

⁷¹ Neseî, Kitabu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 3802

"Kimin bir arazisi varsa onu eksin. Veya onu kardeşine ektirsin. Araziyi 1/3 (üçte bir) ve 1/4 (dörtte bir) karşılığı veya belli bir yiyecek karşılığı kiraya vermesin."⁷²

Buharî, Nafi'den rivayet ettiğine göre, Abdullah ibni Ömer Rafi' ibni Hudeyc'ten rivayet etti ki:

"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ziraat arazisini kiraya vermeyi nehyetti."⁷³ Bunun üzerine Abdullah ibni Ömer Rafi'e gitti. Ben de onunla beraber gidip ona sorduk. Dedi ki; "Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ziraat arazisini kiraya vermekten men etti." Buharî Salîm'den rivayet etti ki:

"Abdullah ibni Ömer, araziyi kiraya vermeyi terk etti."⁷⁴

Bu hadisler, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in araziyi kiraya vermekten nehyettiğine dair gayet sarıhtirler. Bilindiği gibi nehy, her ne kadar bir işin yapılmamasını mücerret olarak talepten ibaret ise de, ancak buradaki karine bu talebin kesinlik ifade ettiğini belirtiyor. Çünkü onlar, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e, "Araziyi tohumlar karşılığında kiraya verebilir miyiz?" diye sorduklarında, Allah'ın Rasulü, ♪ **"Hayır"** demiştir. Yine tekrar "Saman karşılığında verebilir miyiz?" dediklerinde, ona da, ♪ **"Hayır"** demiştir. Tekrar "Dere

⁷² Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2947

⁷³ Buharî

⁷⁴ Buharî

kenarında bulunan bir arazi karşılığında kiraya verebilir miyiz?" diye sordular. Yine, ﷺ "Hayır" cevabını vererek, sonunda şöyle buyurmuştur:

أَزْرَعُهَا أَوْ أَمْنُحُهَا أَخَاكَ

"Onu ya kendin ek veya kardeşine ver."⁷⁵

Bu vakıa, bu husustaki yasaklamayı, ısrarı ve tekidi gayet açıkça belirtmektedir. Bilindiği gibi Arapçada bir ifadeye tekitleştirmek, ya lafzın tekrarı ile lâfzen olur, ya da manevî tekit olur. Bu hadiste ise nehiy lafzı tekrar edilmiştir. Böylece tekide delâlet eder.

Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Hayber arazisini mahsulün yarısına karşılık icare vermesi, bu konuma girmez. Çünkü Hayber arazisi, diğer araziler gibi yalın arazi değildi. Orası ağaçlıktı. Bu hususa ibni İshâk'ın "Siretu'n Nebeviyye" kitabında, Abdullah ibni Ebu Bekr'den rivayeti delâlet etmektedir. Şöyle ki:

"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Müslümanlarla Yahudilerin ağaçlarını tahmin etmesi için Abdullah ibni Revaha'yı Hayber ehline gönderdi. Abdullah, kendine verilen vazifeyi yaptı. Daha sonra Abdullah ibni Revaha, Mûte Savaşı'nda şehit edildikten sonra onun bu vazifesini Cebbar ibni Sahr ibni Ümeyye ibni Hansa yürüttü."⁷⁶

⁷⁵ Neseî, Kitabu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 3802

⁷⁶ İbni İshak Siretinde

Hadiste geçen (الْخَارِصُ) "el-Haris" kelimesi, daha olgunlaşmadan ağaçların üzerindeki meyveyi takdir eden kimse manasına gelir. Bu ikinci manadan Hayber arazisinin yalın değil, ağaçlık bir arazi olduğu anlaşılıyor. Ekilen kısmı ağaçlara göre daha az olduğu için hükmün tatbikinde ağaç nazar-ı itibara alınmıştır. İşte bu sebeple Hayber arazisi, arazinin icarı konumuna girmez. Bilâkis o, sulama konumundadır. Sulama ise caizdir. Üstelik Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bu nehyden sonra aralarında Abdullah ibni Ömer'in de bulunduğu Ashab topluluğu arazi icarından kaçınmışlardır. Bu davranışları onların arazi icarının haram olduğuna dair anlayışlarına delâlet etmektedir.

Ancak arazi icarının haram kılınması, onun ziraat için icara verilmesi halinde söz konusudur. Ziraat dışında araziyi icara vermek caizdir. Meselâ; bir şahıs, araziyi, üzerinde çiftlik, park veya mal koymak için, depo tesisleri kurmak için kiraya verebilir. Yani ziraat dışında ondan herhangi bir şeyle faydalanmak için arazi kiraya verilebilir. Çünkü arazinin kiraya verilmesinin nehyi, ziraat için arazinin icara verilmesi ile alâkalı olarak sabit olmuştur. Bu husus sahih hadislerden anlaşılabilir.

Arazi ile alâkalı bu hükümler ve bununla alâkalı hususlar, ziraî faaliyet yoluyla mülkünü geliştirmek isteyen bir Müslümanı, Şâri' tarafından bağlı kalmasını gerektiren

---

hususlardır.

İmalat Ve Alış-Veriş

Alış-veriş

Kulların maslahatlarını yerine getirmeleri için Allahu Teâlâ, dünyada malı bir sebep olarak yaratmıştır. Bu maslahatları elde etmek için de ticarî faaliyeti meşru kılmıştır. Çünkü herkesin muhtaç olduğu şeyler, her yerde kolayca bulunmamaktadır. İnsanların ihtiyaç duydukları malları zor ve kuvvet kullanmak yolu ile elde etmeye çalışmaları ise bozgunculuktur. O halde bozgunculuk ve zorbalık yapmadan herkesin ihtiyaç duyduğu malları elde edebilmesi imkânını sağlayacak bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. İşte bu düzenlemenin ismi "ticaret"tir ve alış-veriş hükümleri içerisinde incelenir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

Ey iman edenler! Karşılıklı rızadan doğan ticaretin dışında mallarınızı kendi aranızda batıl (haksız ve haram yollar) ile yemeyiniz.

(en-Nisa 29)

Ticaret iki kısımdır:

A-Helâl ticaret. Buna Şeriat alış-veriş ismini verir.

B-Haram ticaret. Buna da Şeriat "riba" (faizcilik) ismini verir.

Bunların her biri ticarettir. Zira Allahu

Teâlâ, kâfirlerin alış-veriş ile riba (faiz) arasında bir fark görmediklerini haber vermiştir. Onlar akıllarına göre şöyle diyorlar:

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا

Buna (cezaya çarptırılmalarına) **sebebi**; **onların, 'alış-veriş de riba (faiz) gibidir', demeleridir.** (el-Bakara 275)

Sonra Allah, bu ikisinin arasındaki farkı, helâl ve haram olmaları bakımından şu sözü ile izah etmiştir:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

Allah, alış-verişi helâl, ribayı (faizi) haram kılmıştır. (el-Bakara 275)

Bu ayete göre, her ikisinin de ticaret olduğunu biliyoruz. Ancak bunlardan Şer'an caiz ve helâl olanı *alış-veriştir*. Bu alış-verişin gerçekleşmesi iki lafızla olur. Biri icaba, diğeri kabule delâlet eder. Bunlar "sattım" ve "aldım" sözleri ile veya aynı manaya gelen söz ve davranışla olur. Mal sahibinin gerek gördüğü hâllerde kendi namına satış yapacak bir vekil veya elçi tayin etmesi caizdir. Yine isterse satışı yapacak birini belli bir ücretle -ücreti belli olmak şartı ile- çalıştırabilir. Eğer ücretle tuttuğu kimseyi kazancının bir kısmını vermek karşılığında çalıştırırsa, bu bir Mudarebe şirketi olmuş olur. Buna ücretli hükmü değil de, mudarebe hükmü tatbik edilir.

Aynı şekilde satın alan kimsenin ister

kendisi, isterse vekili veya elçisi vasıtasıyla mal satın alması, isterse birisini kendi namına mal almak üzere ücretle çalıştırmayı caizdir.

Velhasıl ticaret caizdir. Ticaret, mülkün çoğalması ve gelişmesini temin eden sebeplerden biri olup, alış-veriş ve şirket hükümleri içerisinde izah edilmiştir. Ticaretle alâkalı deliller, Kur'an'da ve hadislerde yer almaktadır. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُوهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا

Ancak aranızda çevirdiğiniz hazır bir ticaret olursa, onu yazmazsanız üzerinizde bir günah olmaz. (el-Bakara 282)

Rifaa rivayet ediyor:

"Rifaa, bir gün Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile birlikte namaz yerine çıkmıştı. İnsanlar alış-veriş yapıyorlardı. Onları görünce Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

يَا مَعْشَرَ التَّجَارِ فَلَمَّا رَفَعُوا أَبْصَارَهُمْ وَمَدُّوا أَعْنَاقَهُمْ قَالَ إِنَّ التَّجَارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فُجَارًا إِلَّا مَنِ انْتَقَى اللَّهَ وَبَرَّ وَصَدَّقَ

"Ey tüccar topluluğu!" gözlerini kaldırıp boyunlarını uzattıklarında, O, şöyle devam etti: **"Allah'tan korkan, birr yapan ve doğru söyleyenler müstesna Kıyâmet günü tüccarlar fâcirler (günahkâr) olarak dirilecekler-**

dir."⁷⁷

Ebu Saîd Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den, şöyle dedi:

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

"Emin ve doğru tâcir, Nebiler, siddikler, ve şehitlerle beraberdir."⁷⁸

Ticaret iki kısımdır: İç ticaret, dış ticaret.

İç ticaret; kendi ülkelerinde mevcut olan mal üzerinde insanların yaptıkları ticarî alış-verişlerdir. İster bu mal, ziraat ya da sanayi mahsulü olarak kendi üretimleri olsun, isterse başkaların üretimleri olsun fark etmez. Aynı ülkede üretilen bu tür mal üzerinde yapılan alış-veriş çeşidine iç ticaret denir. Dâhilî ticaretin alış-veriş ile alâkalı hükümlerde varit olanın dışında herhangi bir kayıt ve sınırı yoktur. Her türlü eşyanın ve malın ülke içinde bir yerden bir yere nakli Şeriat hükümlerine göre ticaret yapan her insanın kabiliyetine bırakılmıştır. Devlet'in, dâhilî ticarete denetim hakkından başka hiç bir müdahale hakkı yoktur.

Dış ticarete gelince; belde dışından mal almak ve belde dışına mal satmaktır. Bu mal, ister ziraat ürünü olsun, ister sanayi ürünü olsun, fark etmez. Bu ticaret, doğrudan

⁷⁷ Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1131; İbni Mâce, Kitabu't-Ticâret, 2137

⁷⁸ Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1130; Dâremî, Kitabu'l-Buyu', 2427

doğruya Devlet'in denetimi altında olur. Mal ithali ve ihracını, muahedeli ve harbî tüccarların hâllerini doğrudan doğruya Devlet kontrol eder.

İmalat ya da Sipariş Vermek

İmalat; bir şahsın başkasına kap-kacak ve araba gibi sanayi kapsamına giren şeyleri yaptırmasıdır. İmal ettirmek caizdir ve Sünnetle sabittir. Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bir mühür yaptırmıştır. Enes'ten:

"Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bir mühür yaptırdı."⁷⁹ İbni Mesud'dan da şöyle rivayet edildi:

"Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, altından bir mühür yaptırdı."⁸⁰

Yine Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, minber yaptırmıştır. Sehl'den şöyle dediği rivayet olunur:

بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى امْرَأَةٍ مَرِيٍّ غُلَامَكَ النَّجَّارَ يَعْمَلُ لِي أَعْوَادًا
أَجْلِسُ عَلَيْهِمْ

"Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bir kadına şöyle haber gönderdi: **"Marangoz oğluna emret de benim için üzerlerinde oturacağım oturaklar yapsın."**⁸¹

İnsanlar, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında birtakım şeyleri sipariş

⁷⁹ Buharî

⁸⁰ Buharî

⁸¹ Buharî, Kitabu's-Salâh, 429

vererek yaptırıyorlardı. Allah'ın Rasulü bunları görüyor ve bir şey söylemiyordu. İşte Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in bu tatbiki karşı sükûtu, imalat yaptırımalarını kabul ettiğinin delildir. Allah'ın Rasulü'nün bir şeyi takriri ise, sözü gibi Şer'î bir delildir. Vakıalara bakıldığında üzerinde akit yapılan malların; yüzük, dolap, minber, araba ve başka şeyler olduğu görülür. Bu türden muameleler ise "icare" alış-veriş kapsamına girmemektedirler. İcare kapsamında değerlendirilemezler. Şayet bir kimse imalatçıya hammaddesini getirip kendisine muayyen bir şeyin yapılmasını ondan isterse o zaman bu muamele, icare konumuna girer.

Hangi toplumda olursa olsun herhangi bir ümmet ve halk için sanayi, iktisadî hayatın en önemli esaslarından birisini oluşturur. Daha önceleri sanayi, yalnız el işleriyle sınırlıydı. Zamanla insanoğlu, aletlerin ve makinelerin yürütülmesinde kullanılan buharı kullanmaya başlayınca makine sanayisi yavaş yavaş el sanayisinin yerini almaya başladı. Yeni icad ve keşifler meydana çıktıkça sanayileşme sahasında çok büyük bir devrim meydana geldi. Tabi ki bunun neticesi olarak üretim alanında da büyük ilerlemeler zuhur etti. Böylece makine sanayisi iktisadî hayatın esaslarından biri haline geldi.

Makine ve el sanayisi ile alâkalı hükümler; şirketler, icare ve alış-verile alâkalı hükümlerden kopuk değildir. Zira bir fabrika,

bir şahıs tarafından kurulabileceği gibi genellikle birden daha fazla fertlerin ortaklaşa teşebbüsleri ile kurulmaktadır. Bu hâlde ise bu faaliyete İslâmî şirketlerle alâkalı hükümlerin tatbik edilmesi gerekir. Fakat idare, ancak fabrikanın farklı bölümlerinde vazife alan idarî personel, teknik elemanlar veya işçiler zaviyesinden ise, icare hükümleri tatbik edilmesi gereklidir. Fabrikada üretilen ürünlerin pazarlanması ve satımı hususunda ise alış-veriş ve dış ticaret hükümleri tatbik edilir. Ticarî muamelelerde alış-veriş hükümleri gereğince hile yapmak, malın kusurunu gizlemek, sahtekârlık veya stokçuluk yapmak, fiyatı sınırlamak yasaklanır. Az veya çok miktarda fabrikada sipariş üslubu ile imal edilen ürünler için ise imalat yaptırmakla alâkalı hükümler tatbik edilir. Şeriat, imal ettiren kimseyi kendisi için yapılan şeye bağlı kalması ya da kalmaması hakkında hüküm verir.

Şirketlerle İlgili Hükümler

İslâm'da Şirket

Lügatte şirket; biri diğerinden ayırt edilemeyecek şekilde iki veya daha fazla hissenin birbirine karışmış olmasıdır.

Şeriat'a göre şirket; iki veya daha fazla şahsın, kazanç sağlamak amacı ile mâlî bir iş yapmak üzere aralarında yaptıkları bir akittir.

Diğer akitler gibi şirket akti de "icab" ve "kabul"ün bir arada bulunmasını gerektirir. İcab, ortak olacıklardan birisinin diğerine; "Şu hususta seninle ortak oldum" demesidir. Kabul ise, diğerinin "Kabul ettim" demesidir.

Ancak bu lafızların aynen söylenmesi gerekmez. Önemli olan manadır. Yani ortakların icab ve kabul manasını ifade edecek şekilde sözlü veya yazılı bir davranış içerisinde olmalarıdır. Bu sebeple sadece ortaklık yapmak üzere anlaşmaya varmak akit sayılmaz. Aynı şekilde ortaklık için malın ödenmesi de akit sayılmaz. Akit, bir mal üzerinde ortaklık manasını içermelidir. Şirket akdinin sahîh olmasının iki şartı vardır:

a-Üzerinde akdedilen husus "tasarruf" olmalıdır.

b-Bu tasarruf, vekil edinmeye elverişli olmalıdır. Böylece aralarında tasarruftan ortaklaşa istifade etme imkânı bulunsun.

Şirket Şer'an caizdir. Çünkü Rasul olarak gönderildiğinde, insanların ortaklaşa iş yapmalarına şahit olan Allah'ın Rasulü Sallallahu Aleyhi ve Sellem onların bu davranışlarına ses çıkarmadı. Dolayısıyla Allah'ın Rasulü'nün herhangi gibi bir şey hakkındaki ikrarı, yapılan işin Şer'î zaviyeden caiz olduğunun delilidir.

Buharî, Ebu el-Minhâl'in şöyle dediğini rivayet eder:

"Ben ve benim ortağım peşin ve veresiye bir şey aldık. Bize Berâe ibni Azib geldi. Ona bunu sorduk. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ben ve ortağım Zeyd ibni Erkam da aynı şekilde ticaret yapıyorduk. Bu faaliyetimiz hakkında Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e sordumuzda bize şöyle dedi:

مَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ فَخُدُّهُ وَمَا كَانَ نَسِيئَةً فَذَرُوهُ

"Peşin olanı alın, veresiye olanı geri verin."⁸²

Ebu Hurayra Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet eder:

إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكِينَ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا

"Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Bir diğeri arkadaşına ihanet etmediği müddetçe, ben iki ortağın üçüncüsüyüm. İhanet edince ben aralarından çıkarım."⁸³

⁸² Buharî, Kitabu'ş-Şerikeh, 2317

⁸³ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2936; Darekutnî

Müslüman'ın Müslüman'la, zimmînin zimmîyle, Müslümanların zimmîlerle şirketleşmeleri caizdir. Bir Müslüman'ın Nasranî, Mecusî veya diğer dinlerden olan zimmîlerle ortaklaşa iş yapmaları caizdir. Abdullah ibni Ömer'den:

*"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Hayber halkı ile -ki onlar Yahudi idiler- Hayber'in meyve ve ekinlerinin yarısına karşılık akit yaptı."*⁸⁴

Aişe RadiyAllahu Anha'dan:

*"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir Yahudi'den yiyecek satın aldı ve ona zırhını rehin olarak verdi."*⁸⁵

İbni Abbas RadiyAllahu Anh'tan:

*"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, zırhını ailesi için almış olduğu yirmi ölçek yiyecek karşılığı rehin vermiş olduğu halde vefat etti."*⁸⁶

Aişe RadiyAllahu Anha'dan:

*"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir Yahudi'ye, bedelini vaktinde ödemek üzere iki takım elbise ısmarladı."*⁸⁷

Bu hadislerle göre; Yahudi, Nasranî ve diğer zimmîlerle ortaklık yapmak caizdir. Çünkü yukarıdaki delillerde de görüldüğü gibi zimmîlerle muamelede bulunmak caizdir. Ancak

⁸⁴ Muslim

⁸⁵ Buharî

⁸⁶ Tirmizî

⁸⁷ Tirmizî

Müslümanlarla ortaklık halindeyken zimmîlerin şarap ve domuz gibi haram kılınmış şeylerin alım-satımını yapmaları caiz değildir. Fakat Müslümanlarla ortak olmadan önce şarap ve domuz satmışsa, karşılığında almış olduğu bedeli şirkete koyması caizdir. Ancak caiz tasarrufta bulunması halinde şirket sahih olur. Çünkü şirket, malda tasarrufa dayalı olarak yapılan bir akiddir. Malda tasarrufta bulunması kendisine caiz olmayan şahıs ile şirket kurulması sahih olmaz. Bu sebeple hacr altına alınan (tasarruftan men edilen) kimseler ve tasarrufta bulunmaları caiz olmayan kimselerle şirket kurulması caiz değildir.

Şirket, ya emlak şirketi olur ya da akit şirketi olur. Emlâk şirketi aynı zamanda mal şirketidir. İki adamın, miras düşen veya satın aldıkları veya birisi tarafından bunlara hediye edilmesi gibi bir "ayn"da ortak olmaları şeklindeki ortaklıklar.

Mülkün geliştirilmesi ile alâkalı hususlarda ise akit şirketi söz konusu olur. İslâm'daki akit şirketleri, bunlarla alâkalı Şer'î hükümler ve Şer'î deliller derinlemesine incelendiğinde akit şirketlerinin beş gruba ayrıldığı görülür.

- 1-*Înân Şirketi,*
- 2-*Ebdân Şirketi,*
- 3-*Mudarebe Şirketi,*
- 4-*Vücuuh Şirketi,*

5-Mufavaze Şirketi.

İnan Şirketi

İnan şirketi, iki bedenın mallarıyla ortaklaşmalarıdır. Yani iki şahsın bedenleriyle çalışmak ve kazancı aralarında paylaşmak üzere ortaya koydukları malda ortaklaşmalarıdır. Bu türlü şirkete "İnan" denmesinin sebebi, her iki ortağın tasarrufta birbirlerine eşit olmalarıdır. Esasında "İnan" lafzı; *yular ve yuların ipi demektir*. İki at sürücüsü atları eşit olur ve seyirde aynı hizada bulunurlarsa, ikisinin de yuları eşit olur. Buna kinaye olarak "İnan Şirketi", her iki ortağın mal ve kuvvetlerini aynı ölçüde kullanması demektir. Bu şirket, Sünnet ve Sahabe'nin icması ile caizdir. İnsanlar Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ve Sahabe döneminden beri bu ortaklığı devam ettirmektedirler.

Şirketlerin bu çeşidinde, sermaye, nakit para olarak ortaya konulur. Çünkü nakit para, malların kıymeti ve satın alınacak eşyanın fiyatıdır. Kıymeti tespit edilmeyen mal ve eşyanın, akit yapılırken şirkete konması caiz değildir. Şayet akit sırasında kıymeti tespit edilir, sermayeye çevrilirse o zaman caiz olur. Aynı zamanda sermayenin malda tasarrufu mümkün kılacak şekilde belli olması da şarttır. Miktarı ve keyfiyeti meçhul bir sermaye üzerinde şirket caiz değildir. Yine ortada bulunmayan bir mal veya borç üzerinde

de şirket caiz olmaz. Çünkü şirketin dağılması esnasında sermayeye başvurmak gerekir ve borçtan tasarruf ise hemen mümkün olmaz. Hâlbuki tasarruf, şirketin maksadıdır. Miktar bakımından malî şeylerin, eşit olması şart olmadığı gibi, iki malın aynı cinsten olması da şart değildir. Ancak konan mallar, akit yapılırken tek bir kıymet olarak tespit edilmeli ki, konan malın toplamı tek bir mal olabilsin. Konan malların kıymeti tespit edildikten sonra eldeki nakit, Mısır ve Suriye parası olabilir. Böylece bu değişik nakitlerle ortaklık gerçekleşebilir. Yeter ki her ikisi bir kıymette tespit edilebilsinler. O takdirde nakit ayrılığı yerine müşterek tek bir kıymet ortaya konmuş olur. Çünkü ortaya konan şirketin sermayesi herkesçe bilinen tek bir sermaye haline gelmesi şarttır. Malın ortakların tasarrufunda olması da şarttır.

İnan şirketi, vekâlet ve emana dayanır. Çünkü ortaklardan her biri malı arkadaşına verdiğiğinde ona güvenmiş oluyor ve arkadaşına o malda tasarruf izni verdiğiğinde de vekâlet vermiş olur.

Şirketin kuruluşu tamamlanınca, şirket tek bir şey haline gelir. Dolayısıyla ortakların her birinin bizzat kendi bedeniyle çalışmaya başlaması gerekir. Çünkü şirket, onların bedenleri üzerine kurulmuştur. Şirkette tasarruf yetkisini kullanmak için ortaklardan biri, bedeniyle çalışmak üzere her-

hangi bir kimseyi yerine vekil tayin etmesi caiz değildir. Bilâkis manevî bir şahsiyet kazanmış bulunan şirket uygun görürse çalışmasını istediği herhangi bir şahsı, ücretli olarak yanında çalıştırabilir.

Ortaklardan her birisinin, şirketin çıkarına uygun bir şekilde şirket namına alım-satımda bulunmaları caizdir. Şirket adına satılan şeyin bedelini veya alınan şeyi teslim alabilir. Şirketin borcu hakkında tartışır, borcu talep eder, havale alır, havale eder, kusurlu malı geri verebilir. Şirketin sermayesinden ücretli işçi tutabilir ve ücret verebilir. Çünkü menfaatler, mallar gibidir. Böylece alış-veriş gibi olur. Ortak, şirket namına araba ve benzeri eşya satın alabilir. İsterse alış-verişe ait bir mal gibi, arabayı kiralayabilir. Arabanın sağlayacağı menfaat aynen mal gibi şirkete ait olmuş olur.

Ortakların koydukları malda eşit olmaları şart değildir. Fakat tasarrufta eşit olmaları şarttır. Koydukları mal birbirine göre fazla olabileceği gibi eşit de olabilir. Kazanç ise akitlerine bağlıdır. Kazançta da hem eşit olabilirler, hem de biri diğerinden fazla olabilir. Bu hâl, akit sırasında ortaya koydukları şartlara bağlıdır. Bu hususta Ali RادیAllahu Anh şöyle demiştir:

"Kâr, akit yapanların üzerinde anlaşlık-

ları şartlara göredir."⁸⁸

İnan şirketinde zarar; ortaya koydukları mal miktarına bağlıdır. Eğer koydukları mal, miktar bakımından eşit ise zarar da yarı yarıyadır. Eğer konan mal üçte bir ise, zarar da üçte bir olarak tahakkuk eder. Eğer bunun dışında bir şart yapmışlarsa onların şartının bir kıymeti yoktur. Şartlarına bakılmaksızın zarar hükmü infaz edilir. Zarar hükmü ise *"Zarar, mal nispetinde taksim edilir."* şeklindedir. Çünkü beden, para olarak herhangi bir şeyi kaybetmez. Bedenin zararı sadece sarf ettiği emeğidir. Böylece zarar yalnız malda kalır. Bu zarar da ortakların hisselerine göre paylaşılır. Şöyle ki: Ortaklaşma vekâlettir. Vekâlet hükmüne göre vekil tazmin ettirilmez. Zarar ise müvekkilin malına düşer. AbdurRezzak, *"el-Câmi'"* kitabında Ali *RadiyAllahu Anh'dan*, şöyle dediğini rivayet etti:

"Kâr üzerinde anlaştıkları şartlara göredir. Zarar ise malların miktarına göredir."

Ebdân Şirketi

Bu şirket, ortaya mal koymaksızın iki veya daha fazla şahsın sadece bedenleriyle yani elleriyle yani emekleriyle kazanmak hususunda belli bir işi yapmak üzere ortaklık kurmalarıdır. Yapılacak olan işin, fikrî ya da bedenî olması fark etmez. Meselâ; sanat

⁸⁸ AbdurRezzak, *"el-Câmi'"* kitabında rivayet etmiştir.

sahibi kimselerin sanatları ile alâkalı bir işi yapmak üzere ortak kurmaları gibi. Elde ettikleri kazanç kendi aralarında taksim edilir. Mühendis, doktor, avcı, hamal, marangoz ve benzerlerinin bir araya gelerek yapacakları ortaklık da bu kapsamda değerlendirilir. Hepsinin aynı sanatı yapmakta ortak olmaları şart değildir. Hepsinin sanatkâr olması da gerekmez. Çeşitli sanat dallarından anlayanların bir araya gelerek ortak olmaları caizdir. Çünkü onlar, serbest ve mubah bir kazanç üzerinde ortak oldukları için ortaklıkları sahihtir. Bütün sanatkârların aralarında yaptıkları ittifak gibi... Eğer üç şahıs bir araya gelip biri şirketi idare, ikincisi mal alma, üçüncüsü de eliyle çalışmak üzere muayyen bir iş üzerinde bir şirket kurarlarsa bu ortaklık caizdir. Kurdukları şirket sahihtir. Buna binaen bir fabrika kurmak üzere birtakım işçilerin bir araya gelip şirketleşmeleri caizdir. Bunların tümünün ya da bir kısmının sanatkâr olmaları fark etmez. Sanatkârı, işçisi, kâtibi ve bekçisi bir araya gelerek şirket kurdukları takdirde bunların hepsi fabrikanın ortağı sayılırlar. Ancak kazanç elde etmek için üzerinde ittifak ettikleri işin mubah olması şarttır. Yapılacak iş haram ise, ortaklık da caiz olmaz.

Ebdân şirketinde kârın dağıtımını, ortakların üzerinde anlaştıkları şartlara göre eşit veya fazla olabilir. Çünkü çalışma

kazanmayı gerektirir. Ortakların iş hususunda birbirinden üstün olmaları caiz olduğu gibi elde edilen kazançta da birbirinden üstün olmaları caizdir. Ortaklardan her birinin kendilerini çalıştıran kimseden ücretin tamamını veya imal ettikleri malın kıymetini, malı satın alan kimseden isteme hakkı vardır. Onları ücretle çalıştıran veya onlardan yaptıkları malı alan kimse, ücreti ve malın kıymetini onlardan birine veya hepsine verebilir. Eğer ortaklardan biri çalışır, diğerleri çalışmazsa, elde edilen kâr aralarında taksim edilir. Çünkü onlar, iş üzerinde birbirlerine kefil hâledirler. Dolayısıyla onlardan birisi, bir işi yaptığı zaman diğerlerinin de, elde edilen gelirden pay alma hakları doğar.

Ortaklardan biri, bir başkasını kendisine vekâleten beden ortağı yapamayacağı gibi, kendisi yerine ortak gibi çalışmak üzere birisini ücretle çalıştırma hakkı da yoktur. Çünkü akit, zatı üzerinde yapılmıştır. Bu sebeple doğrudan doğruya ortakların bizzat kendilerinin çalışması gerekir. Çünkü ortak olan onun bedenidir. Şirkette belirlenen onun bedenidir. Fakat ortaklardan birisi, isterse ücretle işçi çalıştırabilir. Bu ise şirket adına yapılmış bir iş olur. Her ortağın girişeceği tasarruf şirkete aittir. Bir ortağın yapacağı işi diğer ortakları da kabul etmelidir.

Bu şirket, Ebu Davud ve Esreme'nin, Ebu

Ubeyde ibni Abdullah ibni Mesud'a isnad ettikleri hadise göre caizdir. Abdullah ibni Mesud dedi ki:

*"Bedir günü elde edeceğimiz ganimet üzerinde ben, Ammar ibni Yasir ve Sa'd ibni Ebu Vakkas bir şirket kurduk. Sa'd iki esir getirdi. Fakat ben ve Ammar bir şey getiremedik. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bu tatbiki gördü ve bir şey demedi."*⁸⁹
Ahmed ibni Hanbel şöyle der:

*"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem onları ortak yaptı."*⁹⁰ Bu hadis, Sahabe'den bir grubun bedenleri ile yapacakları bir iş -ki o da, düşmanla savaştı-, üzerinde bir araya getirerek ortaklık kurmaları ve savaşı kazandıkları takdirde elde edecekleri ganimetleri aralarında paylaşabilecekleri hususunda açık ve net bir ifadedir.

"Ganimetlerle alâkalı hüküm, bu şirket yapısına uymaz." şeklindeki sözlere gelince; hadiste böyle bir ifade yer almamaktadır. Çünkü ganimetlerle alâkalı hüküm, Bedir Savaşı'ndan sonra inmiştir. Sahabe'nin bu şirketi kurduğu dönemde ise ganimetlerle alâkalı hüküm, henüz mevcut değildi. Daha sonra inen ganimetlerle alâkalı hüküm ise oluşturulan şirketi yani ortaklığı feshetmedi. Sadece savaşa katılanların elde edecekleri, ganimetlerin taksimini belirtti.

⁸⁹ Ebu Davud, Esreme

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel

Böylece ebdân şirketine ait hüküm bu hadisle sabit kalmaktadır.

Mudarebe Şirketi

"Kırad" şeklinde de isimlendirilen bu şirket, beden ve malın ortaklığı manasına gelmektedir. Yani bir şahsın bir başka şahsa ticaret yapması, elde edilen kazancın da aralarındaki anlaşmaya göre paylaşılması için mal vermesidir. Ancak Mudarebe şirketine zarar, ortakların akitlerine göre değil, Şeriat'ın belirttiği hususa göredir. Bu türlü şirkette zarar, hususî olarak malın üzerinde olur. Mal sahibi ile çalışan kendi aralarında kâr ve zarar üzerinde ittifak etmiş olsalar da zarar, çalışana değil, mala yüklenir. Kâr, aralarında taksim edilir, fakat zarar, maldan karşılanır. Çünkü şirket, vekâlettir. Vekil hakkındaki hükme göre zarar tazmin ettirilmez. Zarar, sadece vekil kılan üzerine düşer. AbdurRezzak, *el-Câmi'* kitabında Ali *RadiyAllahu Anh'*dan şöyle dediğini rivayet etti:

"Kâr, koştukları şartlara göredir, zarar ise malların miktarına göredir." Mal olarak beden zarar etmez. Sadece harcadığı emekten zarar eder. Böylece zarar, mal üzerinde kalır.

Bedeni ile çalışacak olan ortağa, mal teslim edilmediği ve mal ile baş başa bırakılmadığı müddetçe Mudarebe şirketi sahih

olmaz. Çünkü mudarebe, malın çalışana teslim edilmesini gerektirir. Mudarebe şirketinde, çalışanın payının belirlenmesi ve üzerinde mudarebenin cereyan ettiği malın da bilinen bir miktar olması gerekir. Birlikte çalışmayı şart koşmuş olsalar dahi mal sahibinin, çalışanla beraber çalışması sahih değildir. Çünkü mal ortağı, şirkete ait malda tasarruf yetkisine sahip değildir. Aynı şekilde mal sahibi, şirkete ait birtakım işlerde de kesinlikle tasarruf hakkına sahip değildir. Mal üzerinde tasarrufta bulunma ve yetki, bedenen çalışan ortağa yani mudaribe aittir. Çünkü şirket akdi, çalışanın bedeniyle, mal sahibinin malı üzerinde yapılmıştır. Mal sahibinin bedeni üzerinde yapılmamıştır. Böylece mal sahibi, şirket karşısında bir yabancı gibidir. Şirkette tasarruf yetkisine sahip değildir. Ancak, bedeniyle çalışan ortak tasarruf hususunda mal sahibinin izin verdiği hususla mukayyet olup ona muhalefet etmesi caiz değildir. Çünkü mal sahibi, izin hususunda tasarrufa sahiptir. Eğer mal sahibi olan ortak, çalışan ortağına yalnızca yün ticareti yapmasına izin vermiş ise yahut deniz yolu ile naklini yasaklamış ise o takdirde mal sahibinin görüşü geçerlidir. Bu demek değildir ki, mal sahibi şirkette tasarruf edebilir. Bunun manası, mudarib (çalışan) ortak, mal sahibi ortağın kendisine izin verdiği husus ve sahanın dışına çıkarmaması demektir. Bununla beraber şirkette

tasarruf, yalnız çalışan ortağa aittir. Mal sahibinin şirket tasarrufunda herhangi bir yetkisi yoktur.

Mudarebe şirketinin bir başka türü daha vardır. Ortakların her ikisi de sermaye koyar. Buna ilave olarak birisi emeğini de ortaya koyar. Meselâ; iki şahsın elinde 3000 lira olsa, bu paradan 2000 lirası birine, 1000 lirası diğerine ait olsa, 2000 liranın sahibi olan kimse, 1000 liranın sahibi olan kimseye kazancın yarı yarıya olması üzerinde anlaşarak yani 3000 lira üzerinde tasarrufta bulunmasına izin verse, bu şirket sahih olur. Böylece 1000 liranın sahibi, 2000 liranın sahibi yanında, mudarib (emek ve sermaye de ortak) ve ayrıca mal ortağı sayılır.

Mudarebenin bir başka çeşidi de; iki şahıstan sermaye, bir üçüncü şahıstan emeğin birleşmesiyle meydana gelen ortaklıktır. Bunların hepsi Mudarebe şirketi konumuna girer.

Mudarebe, Şer'an caizdir. Nitekim Abbas ibni AbdulMuttalib'in, birtakım şartlar koşarak malını bir kimseye mudarebe malı olarak vermiştir. Bu hâl, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'*e ulaştınca, o bunu hoş karşılamıştır. Mudarebe şirketinin cevazı hakkında Sahabelerin icması da gerçekleşmiştir. Nitekim ibni Ebu Şeybe, Abdullah ibni Hamid'den, o da babasından, o da dedesinden şunu rivayet etmiştir:

"Ömer ibni el-Hattab *Radiyallahu Anh,*

kendisine çalıştırmak üzere bir yetimin malını verdi." İbni el-Kudâme, *el-Muğnî* kitabında Malik ibni Ala' ibni AbdurRahman'dan, o da babasından, o da dedesinden şunu rivayet etti:

"Osman RadiyAllahu Anh, kendisiyle mudarebe ortaklığı yapmak üzere mal vermiştir." Yine ibni Kudame, ibni Mesud ve Hâkim ibni Hazm da şunu rivayet ettiler:

"O ikisi (Osman ve Malik ibni Ala' ibni AbdurRahman) Mudarebe şirketinde çalışan ortak idiler."

Bütün bunlar Sahabe'nin gözü önünde cereyan etmiştir. Hiç birisinin bu tatbikata karşı çıktığı ve inkâr ettiği görülmemiştir. Böylece Mudarebe şirketinin cevazı hakkında Sahabelerden icma hâsıl olmuştur.

Vücut Şirketi

Bu şirket, iki bedenin kendileri dışında bir başka birisine ait mal ile ortaklaşmasıdır. Yani bir şahsın malını iki ya da fazla şahsa mudarib (çalışan ortakları) olarak vermesidir. Böylece iki mudarib başkasının malı ile elde edilecek olan kârda ortak olurlar. Onlar kazancın taksimi hakkında üçte bir (1/3) üzerinde anlaşabilirler. Yani çalışan iki ortağın her birine ve mal sahibine üçte bir verilir. Böylece ortaklardan her birine 1/3 (üçte bir) düşer. Kârın dağıtımı hakkında dörtte bir (1/4) üzerinde de ittifak

edebilirler. Mal sahibine $1/4$ (dörtte bir), bir ortağa $1/4$ (dörtte bir), diğer ortağa ise $2/4$ (dörtte iki) düşmek üzere de akid yapabilirler. Kârın paylaşımı mevzuunda daha farklı şartlarda da anlaşabilirler. Aralarındaki akid çerçevesinde, malı çalıştıranlardan biri diğerinden fazla kâr alabilir. Dolayısıyla mudarib ortaklardan birinin veya her ikisinin yapacakları işteki becerileri zaviyesinden ya da şirket yöneticilikleri zaviyesinden de sahip oldukları itibara göre kârın paylaşımında farklı oranlara sahip olabilirler. Ne var ki, o ikisinin sahip oldukları Şer'î tasarruf, kendileri dışındaki bir başka şahsın malındaki tasarrufta bulunmalarıdır. Bundan dolayı bu şirket, her ne kadar Mudarebe şirketi görünümünde olsa da Mudarebe şirketinden farklıdır.

Vücut şirketinin başka bir şekli de; iki veya daha fazla şahsın ortaya sermaye koymadan tüccarların kendilerine olan güvenlerine dayalı saygınlıkları ile satın aldıkları malda ortak olmalarıdır. Bu iki ortak, satın aldıkları maldaki mülkiyetin yarısı, üçte biri, dörtte biri veya daha farklı bir nispeti üzerinde anlaşabilirler. Malı sattıkları zaman elde edilen kazanç, yarı yarıya, üçte bir, dörtte bir gibi aralarındaki anlaşmaya göre taksim edilir. Bu taksim, mal ve eşyadaki mülkiyetlerine göre yapılmaz. Zarar ise, satın aldıkları mallardaki mülkiyet miktarlarına göre olur.

Çünkü güven üzerine satın alınan mallar, onların malları gibidir. Zarar etmeleri hâlinde kimin, zararın ne kadarını yükleneneceği veya kâr nispeti ile alâkalı olarak yaptıkları anlaşmaya göre zarar paylaştırılmaz. Kârın, satın aldıkları mal miktarına göre veya daha farklı nispetlerde olması hâli değiştirmez.

Vücut şirketi her iki kısmıyla caizdir. Çünkü bir başkasının malı ile iki şahıs ortaklık yaparlarsa, Sünnet ve Sahabe'nin icma ile sabit olan Mudarebe şirketi türünden bir şirketleşmeye gidilmiş olur. Tüccarların güvenini kazanmış iki şahıs bu güven ve saygınlıklarıyla satın aldıkları malda ortak olmaları, Sünnet'le sabit olan Ebdân (Beden) şirketi kabilindedir. Böylece Vücut şirketi Sünnet ve icma ile sabit olmaktadır.

Ancak şu bilinmelidir ki; burada söz konusu olan güvenden kastedilen, malî güvendir. O da, doğrulukla elde edilen güvendir. Makam, nüfuz ve saygınlık değildir. Çünkü şirket ve ticaret mevzuunda güvenden maksat, doğrulukla elde edilen güvendir ki bu da, malî güven ve itimattır. Buna binaen bazı kimseler vardır ki toplumun hürmet ve saygısını kazanmıştır. Fakat doğrulukla elde edilmiş güvenilir şahıs olmayabilirler. Kendilerine malî zaviyeden güvenilmeyebilir. İşte böylesi birisindeki güven, ticaret ve şirket hususlarında bir güven sayılmaz. Nitekim o

şahıs; bakan, zengin ve büyük bir tüccar olmasına rağmen doğruluktan kaynaklanan güven bulunmayabilir. Bu sebeple de bu tür şahıslar toplumda bilinen şahıslar olmalarına göre, malî zaviyeden toplumun güvenine sahip kimseler sayılmazlar. Çarşı ve pazarda para vermeden hiç bir şey satın alamaz. Fakat öte taraftan fakir bir şahıs, dürüstlüğünden ve doğruluğundan dolayı tüccarlar, mal zaviyesinden ona güvenirliler. Böylece o şahıs, malın bedelini ödemediği malı satın alabilir. Bu sebeple Vücut şirketine doğruluktan kaynaklanan güven esastır. Sadece saygınlık ve nüfuz kâfi değildir. Ancak bazı şirketlerin, faaliyetlerini daha kolay yürütmelerini temin için bir bakanı ve benzeri kimseleri, emek harcamaya katılmaksızın veya mal ödemeksizin kazançtan ona belli bir pay vererek şirkete ortak etmeleri bu Vücut şirketi kapsamına girmez. İslâm'daki şirket tarifine uygun düşmez. Bu türlü bir ortaklık caiz değildir. Böyle bir adam, ortak olmayacağı gibi şirketten bir şey alması da helâl değildir.

Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi bazı beldelelerde tatbik edilen bir kanuna göre, Kuveytli ve Suudi Arabistanlı olmayanlar, oralarda çalışma veya ticarethane açma ruhsatı alamazlar. Bu sebeple bir Suudlu veya Kuveytli hiç bir para ödemediği bir yabancıya verdiği malî imkânla ticarî izin almakta, ortağının adına iş yeri açabilmektedir.

Suudlu veya Kuveytlinin ortaklığı, temin edeceği ruhsat karşılığıdır. Onların namına verilen ruhsata binaen kurulan şirket onlara kârdan bir hisse vermektedir. Bu tatbik ise, Vücut şirketinden sayılmaz. Şer'an böyle bir ortaklık caiz olmadığı gibi, Suudlu veya Kuveytli de ortak sayılmazlar. Bunların, kuruluşu bu şekilde olan şirketten bir şey almaları helâl olmaz. Çünkü Şeriat'a göre ortak olmaları için, Şeriat'ın ortakta bulunmasını farz kıldığı şartlar, Suudlu ya da Kuveytli ortakta yoktur. Şeriat'ın ortaklarda aradığı şartlar şunlardır:

a-Mal ortaklığı

b-Beden ortaklığı (emek)

c-Doğrulukla hâsıl olan ticarî güvenle aldığı malı işletmeye bizzat katılması.

Mufavada Şirketi

Mufavada şirketi, yukarıda ismi geçen İnan, Ebdan, Mudarebe ve Vücut şirketlerinin tümünü bir araya getiren şirkete denir. Buna göre; bir şahsın çalışmalarını ve mallarını katacak olan iki mühendise, konutlar yapıp satmaları için Mudarebe ortaklığı ile mal verir. Mühendisler ise aralarında, ellerindeki sermayenin üstünde bir gayretle çalışmak üzere ittifak ederler ve tüccarların kendilerine olan güvenine binaen bedelini ödmeden mal almaya başlarlar. Bu şekilde faaliyet gösteren bir şirket Mufavada şirketi olur. Zira

iki mühendisin bedenleriyle beraber ortaklaşmaları Ebdan şirkettir. Hem çalışmaları, hem de mal koymaları bakımından İnan şirkettir. Ortak olarak başkalarından mal almaları bakımından ise Mudarebe şirkettir. Tüccarların kendilerine olan güvenine binaen satın almış oldukları malda ortaklaşmaları bakımından da Vücut şirketi olmaktadır. İşte böyle bir şirket, İslam'daki şirket türlerinin tümünü bir arada bulundurmaktadır. Bu tür bir ortaklık, İslâm nazarında sahih bir ortaklıktır. Çünkü bu şirketlerin her biri yalnız başlarına sahih oldukları için, bir araya gelip Mufavada şeklini almaları da caizdir ve sahihtir. Mufavada şirketinde kâr, ortakların aralarında anlaştıkları şekle göre dağıtılacağı için kârın, her iki ortağın sermaye miktarları ölçüsünde olması caiz olduğu gibi, sermaye miktarlarının birbirine eşit ya da farklı olmasına rağmen eşit seviyede olması da caizdir.

Mufavada şirketinin bu çeşidi hakkında nassın varit olmasından dolayı caizdir. Bazı fakihler, Mufavada şirketinin bir başka türünden daha bahsederler ki bu, kesinlikle caiz değildir. Buna göre iki şahıs, sermayede, tasarrufta ve borçta eşit olacak şekilde bir araya gelerek şirketleşirler. Bu şirkette ortaklardan her biri, diğerinin malına, borcuna sahip çıkar ki, bu caiz değildir. Çünkü buna delil olabilecek Şer'î bir nass yoktur. Bu hususta fakihlerin delil

olarak kullandıkları şu hadislerle gelince;

إِذَا تَقَاوَضْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْمَقَاوِضَةَ

"Mufavada yaptığınızda o mufavadayı güzel yapınız." Bir diğer hadis ise, فَأَوْضُوا فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْبَرَكَةِ

"Mufavada yapınız. Zira o, bereketin en büyüğüdür." Bu iki hadiste sahih bir şey yoktur.

Delaletlerinin sıhhatli olduğu kabul edilse bile manalarında sahih bir şey yoktur. Çünkü bu şirket, meçhul bir sermaye ve meçhul bir iş üzerine kurulmuş şirkettir. Bu husus, yalnız başına şirketin sahih olmadığına kâfidir. Ayrıca öldükten sonra murisin bıraktığı malın ortağına intikali meselesine bakalım. Ortaklardan birinin zimmî olması hâlinde Müslüman ortağın bırakacağı miras zimmîye nasıl intikal eder? Ayrıca şirket, vekâlet manasını da içermektedir. Hâlbuki vekâlet edilecek cins, meçhul olursa caiz olmaz. Bu sebeplerin hepsi Mufavada şirketinin bu çeşidinin sahih olmadığına delâlet eder.

Şirketin Feshi

Şirket, Şer'an caiz olan akitlerdendir. Ortaklardan birinin ölümü veya aklî dengesini kaybetmesiyle, ya da sefihliğinden dolayı hacr edilmesiyle veya feshi ile şirket bozulur. Şirket, iki şahıstan oluşuyorsa -ki bu, caiz olan bir akittir- vekâlet gibi şirket de bozulur. Eğer ortaklardan biri ölürse ve reşit bir varisi varsa, isterse şirketi devam

ettirir. Ortağı ona şirkette tasarruf yetkisini verir. İsterse hakkını alır. Ortaklardan biri şirket feshini talip ederse, diğer ortağın onun talebine icabet etmesi vaciptir. Birçok ortağın bulunduğu bir şirkette ortaklardan biri şirketin feshe dilmesini isterse, diğer ortaklar da şirketin devam etmesini isterlerse şirket feshedilir. Şirketin devamını isteyenler kendi aralarında şirketi yenileyebilirler.

Ancak bu fesh hususunda Mudarebe şirketi ile diğer şirketler arasında fark vardır. Mudarebe şirketinde çalışan ortak, şirketin satılmasını, sermaye sahibi ortak da taksimini isterse; çalışan ortağın isteğine uyulur. Çünkü çalışan ortağın kârda hakkı vardır. Kârın tespiti ise ancak şirketin satılması ile meydana çıkar. Geri kalan şirketlerde ise ortaklardan biri taksimi, diğeri şirketin mal varlığının hepsinin satılmasını isterse, taksim isteyenin isteğine uyulur.

Kapitalist Şirketler

Kapitalist Nizamda şirket; iki veya daha fazla şahsın doğacak olan kâr ve zararı aralarında bölüştürmek amacı ile malî bir projenin gerçekleşmesi için sermaye veya emek ortaya koymaları ile oluşan bağlayıcı bir akiddir. Genel olarak iki kısımdır:

a-Şahıs şirketleri

b-Sermaye şirketleri

Şahıs şirketleri; şahsî unsurun söz konusu olduğu şirketlerdir. Şirkette ve hisselerin takdirinde şahsın tesiri vardır. Kolektif şirketler ve Adî Komandit şirketler bu türdendir.

Sermaye şirketleri, böyle değildir. Sermaye şirketlerinde şahıs unsurunun varlığı yani herhangi bir itibarı ve tesiri yoktur. Bilâkis bu şirketler, şirketin oluşumunda ve yürütülmesinde şahıs unsurunun varlığını uzaklaştırmak ve sadece sermaye unsuruna dayanmak esası üzerine kuruludurlar. Anonim ve Limited şirketleri bu guruba girerler.

Kolektif Şirket

Bu şirket, iki veya daha fazla şahısların bir araya gelerek belli bir isim altında ticaret yapmak üzere aralarında yaptıkları ittifak üzere oluşan bir anlaşmadır. Şirketin bütün üyeleri, şirketin borçlarını ödeme hususunda bütün mal varlıklarıyla herhangi

bir kayıt olmaksızın sorumludur. Onun için diğer ortakların izni olmadan herhangi bir ortak, şirketteki kendi hakkını bir başkasına devredemez. Ortaklardan birinin iflası, tasarrufuna el konulması veya ölümü ile şirket dağılır. Dağılmaması için bir ittifak olmadığı müddetçe şirket yukarıdaki üç sebepten biriyle dağılır. Şirketin bütün taahhütlerine karşı ortakların tümü, taahhütlerin yerine getirilmesinde başkaları karşısında dayanışma içerisinde olmaları lazımdır. Bu hususta ortakların sorumlulukları sınırsızdır. Her ortak sadece şirketin malından değil, gerekirse bütün mal varlığıyla şirketin borçlarını ödemeye mecburdur. Şirketin malı bittiğinde arta kalanı kendi malından ödemesi gerekir. Bu şirket, belirtilen program ve projenin genişlemesine elvermez. Bu şirketin oluşumu birbirlerini iyi tanıyan ve güvenen az şahıs ile sağlanır. Bu şirkette itibar edilecek en önemli unsur, ortakların şahsiyetleridir. Bu da sadece bedenle sınırla kalmayıp şahsiyetin toplum içerisindeki tesiri ve sosyal yeridir.

İslâm'a göre bu şirket, fasittir. Varlığını meydana getiren şartlar, İslâm'daki şirketlerin şartlarına uymamaktadır. Şer'î hükme göre ortakların tasarruf hakkına sahip olmaları dışındaki şartlar geçersizdir. Şirket isterse iş alanını genişletebilir. Eğer ortaklar daha fazla sermaye veya fazla ortak alarak şirketi genişletmek üzere it-

tifak ederlerse, bu ittifak onlara istedikleri şekilde hareket etmeyi sağlar. Ortanın, şirketteki hissesi nispetinde sorumlu olmasının dışında şahsî olarak sorumluluğu yoktur. Ortaklardan herhangi biri, diğer ortakların muvafakatini almadan istediği zaman şirketten çıkabilme hakkına sahiptir. Ortaklardan birinin ölümü ile veya üzerine hacr konulması ile şirket dağılmaz. Sadece onun ortaklığı feshedilir. Eğer ikiden fazla şahıs tarafından teşekkül etmiş ise, diğer ortakların ortaklığı devam eder. Şirketle alâkalı Şer'î şartlar işte bunlardır. Kolektif şirketin şartları ile Şer'î şartlar birbirine uymamaktadır. Bu da bu şirketi, İslâm nazarında fasit kılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir şirkete ortak olmak Şeriat'a göre caiz olmaz.

Sermaye (Anonim) Şirketleri

Sermaye şirketleri, toplum tarafından bilinmeyen ortaklar tarafından meydana getirilen şirketlerdendir. Bu şirkette kurucular, şirket için ilk akdi imzalayan herkestir. Çünkü ilk akid, onu imzalayanlar arasında ortak hedefin gerçekleştirilmesi için çalışma zorunluluklarını doğurur ki bu, şirkettir.

Şirkete ortak olmak ve yazılmak, üzerinde yazılı kıymeti karşılığında şirketin projesini ihtiva eden bir veya birden fazla hisse satın almakla gerçekleşmiş olur. Bu, bir

bakıma şahsî irade ile tasarruf yetkisini gösteren bir vesikadır. Diğer ortakların rızalarının olup olmamasına bakılmaksızın herhangi bir kimsenin bu hisselerden birkaç tanesini satın alması şirkete ortak olması için kâfidir.

Ortak kaydetme işi iki şekilde olur:

Birinci şekil: Şirketin kurucuları şirkete ait hisse senetleri çıkarır. Bu senetler şirketin kurucularına ait olup, sadece kurucuları arasında dağıtılır. Bunlar herkese dağıtılmaz. Bu katılma şeklinde, şirketin takip edeceği şartları ihtiva eden şirket tüzüğüne, onlar tarafından imzalanması ile gerçekleşir. Bu tüzüğü imzalayan herkes, şirketin kurucusu ve ortağı sayılır. Kurucuların hepsi imzaladıktan sonra şirket kurulmuş olur.

İkinci şekil: Anonim şirketlerin dünya çapında en yaygın şekli budur. Bir kaç şahıs şirketin kuruluş işini yürütür, tüzüğünü hazırlarlar. Daha sonra şirketin ortak kaydetmek için hisse senetleri halka arz edilir. Şirkete kayıt müddeti bitince, şirketin idare meclisini tayin etme ve şirketin tüzüğünü tasdik için şirketin kurucu meclisi toplantıya çağrılır. Her ortağın, almış olduğu hisse sayısı ne olursa olsun, bir hisse senedine sahip olsa bile kurucu mecliste bulunma hakkı vardır. Kayıt için belirlenen müddet dolduktan sonra şirket faaliyete başlar.

Her iki kuruluş biçimi de sermaye ödemekten ibaret olan tek şekilden ibarettir. Birinci şekilde kurucuların imzaları bitmedikçe, ikinci şekilde de üye kaydetme müddeti sona ermedikçe, şirket kurulmuş sayılmaz. Bu türlü şirketlerin akidleri, sadece sermaye ile sınırlıdır. Şirket akdinde şahıs unsuruna yer verilmez. Şirketin ortağı şahıslar değil, sermayeleridir. Şahıslar değil, sermayeler birbirlerine ortak olurlar. Bundan dolayı hisse miktarı ne olursa olsun, herhangi bir ortağın şirketin faaliyetlerini yürütme yetkisi yoktur. Şirketin faaliyetleri, şirketi temsilen şirket müdürü tarafından yürütülür. Şirket müdürü ise idare meclisi tarafından bu vazifeye getirilir. İdare meclisi, genel kurul tarafından seçilir. Genel kurulda ise herkes şirketteki hisse miktarına göre oy hakkına sahiptir. Her hissenin bir oyu vardır. Söz hakkı, şahıslar yerine hisselerle aittir. Çünkü ortak olan şahıs değil, sermayedir.

Bu şirketlerde hisse alan şahsa itibar edilmez. Yalnızca ortaya konulan sermayeye itibar edilir. Bu şirketler, şahısların hayatıyla kayıtlı değildir. Süreklilikleri vardır. Bazen bir ortak ölebilir, fakat şirket dağılmaz. Bazen bir ortağa hacr konabilir, fakat şirketteki ortaklığı devam eder. Şirketin sermayesi, "hisse" ismi verilen ve kıymetçe birbirine eşit hisselerle taksim edilir. Hisse sahiplerinin şahsî

sıfatlarının hiçbir surette önemi yoktur. Hisse sahibinin sermayede hissesi kadar sınırlı sorumluluğu vardır. Ortaklar, şirketteki hisseleri kadar zarara iştirak ederler. Hisse senetleri tedavül özelliğine sahiptir. Hissenin sahibi isterse hissesini satabilir, isterse başka ortakların rızası olmasa bile bir başkasını kendi hissesine ortak edebilir. Her şahsın sahip olduğu hisseler, sermayeyi temsil eden nakdî kâğıtlarıdır. Bazen bu evrak, nama yazılı, bazen de hamiline ait olabilir. Mülkiyeti bir kimseden bir başkasına intikal edebilir. Sermaye sahibi, hisselerde yazılı kıymetin ancak nominal kıymetini öder.

Hisse, parçalanmayı kabul etmeyen şirketin varlığından bir parçadır. Hisse, şirketin sermayesinden bir parça değildir. Hisse senetleri hissedarın şirketteki payını temsil eden tescil, evrakı konumundadır. Hisse senetlerinin kıymetleri bir değildir. Şirketin kâr ve zararına göre değişir. Kâr ve zarar her sene bir olmaz. Değişik ve farklı olabilir. O halde hisse senetleri, şirket kurulurken ödenen sermayeyi temsil etmezler. Ancak satış anında yani muayyen bir zamanda şirketin sermayesini temsil ederler. Zira onlar, borsa düştüğü zaman kıymeti düşen, yükseldiği zaman da yükselen kâğıt para gibidirler. Şirket kâr ederken, hisse senetlerinin kıymeti yükselir. Zarar ederken de kıymetleri düşer. Şirket, çalışmaya başla-

dıktan sonra hisse senetleri sermaye olmaktan çıkarak piyasaya göre kıymet kazanan veya kaybeden, muayyen bir kıymeti olan malî evrak haline dönüşürler. Bu da şirketlerin kâr ve zarar edişlerine ve insanların şirket malına rağbetine göre olur. Tıpkı arz-talep kaidesine terk edilmiş bir mal gibidir. Hisse senetleri, malî kâğıtlar gibi sürekli olarak insanlar arasında el değiştirir. Hisse, hamiline ait ise, şirketin defterlerinde herhangi bir şekilde kayda gerek kalmadan, nama yazılı olduğunda ise, şirket defterlerinde muamele yapılarak insanların ellerinde dolaşır.

Senelik bilanço yapılırken şirket mallarının kıymetleri, istenilen kıymetlerden fazla olursa, şirket kâr etmiş sayılır. Aradaki fark kârdır. Senelik kârlar, şirketin malî senesinin bitiminde dağıtılır. Şirketin mal varlığı beklenmedik bir sebepten dolayı artış gösterirse, şirket bilfiil kâr elde etmemiş olsa dahi, bu fazlalığın dağıtımına mani yoktur. Bunun tersi de olabilir. Şöyle ki: Şirket mallarının kıymet kaybetmesine rağmen, şirket bilfiil kâr yapmış olabilir. Ancak yaptığı kazanç, malların kıymet kaybına ilâve edildiği zaman, istenen kıymetten fazla olmazsa kârların dağıtımına yer yoktur. Kâr dağıtılırken kârdan ihtiyat akçesi ayrıldıktan sonra geri kalan kâr, hisselerine dağıtılır.

Şirket, manevî bir şahsiyete sahip olduğu

için lehinde veya aleyhindeki davalar şirket adına sürdürülür. Şirketin hususî bir ikamet yeri ve tâbiyeti vardır. Hiç bir ortak, şirkete ortağı veya idare meclis üyesi veya ortaklık keyfiyeti olduğu için şirketi temsil edemez. Bu yetkiye ancak kendisine şirket namına konuşma salahiyeti verilen kimse sahiptir. Böylece tasarruf sahibi olan şirkettir, yani manevî şahıstır.

Sermaye Şirketlerinin Eleştirisi

Sermaye şirketlerinin yapısı budur. Bu tür şirketler İslâmî zaviyeden batıl olan şirketlerden ve Müslüman zaviyesinden caiz olmayan muamelelerdendir. Batıl oluşu ve ortak olmanın haram oluş sebepleri şunlardır:

1-İslâm'da şirketin tarifi şöyle idi: *Kazanç gayesiyle malî bir işi yapmak üzere iki veya daha fazla şahıs arasında yapılan bir akittir.* Bu akit, iki veya daha fazla şahıs arasında yapıldığı için tek taraflı bir akid sahih olmaz. İki veya daha fazla şahıslardan meydana gelen bir şirkette, her iki tarafın muvafakatının olması icab eder. Şirkette akit, kazanç gayesi ile malî bir işin yapılması üzerine olmalıdır. Sadece sermaye, akdin sahih olması için kâfi değildir. Hedefin mücerret olarak ortaklık olması da kâfi değildir. Malî bir işin yapılması, şirket akdinin esasıdır. Malî bir iş ise, ya akid yapan her iki ortak tarafından bedenen olur ya da birisinin bedenen diğerinin de sermaye

ile katılımı ile gerçekleştirilir. Malî bir işin yapılması için akid yapanlardan başkası tarafından gerçekleştirilmek üzere iki taraf arasında akit yapılamaz. Çünkü İslâm'da böyle bir akit yapılamayacağı gibi, bağlayıcı da değildir. Zira akit, ancak akdi yapanı bağlar ve onun tasarrufunda geçerli olur. Başkasının tasarrufunda geçerli değildir. Dolayısıyla malî işin yapılmasının sadece akid yapanlarla sınırlandırılması zorunludur. İş, ya ortakların tümü tarafından, ya da en azından birisi tarafından emek, diğerinden de sermaye katılımı ile gerçekleştirilir. Şirket teşkilinin ve varlığının tamamlanabilmesi için malî işin akid yapanlardan en azından birisi tarafından yapılması zorunludur. Şirkette üzerinde akdin cereyan ettiği bir beden olması mutlaka lazımdır. Böylece İslâm'da bedenin mevcudiyeti şarttır. Zira beden, şirket akdinin tamamlanmasında esasî unsurudur. Beden var ise, şirket akdi geçerlilik kazanır. Beden yoksa şirket akdi geçerlilik kazanmaz.

Kapitalistler ise, Sermaye şirketini şöyle tarif etmişlerdir: *Oluşacak olan kâr ve zararı aralarında paylaşmak maksadıyla, iki veya daha çok şahsın, sermaye koymak suretiyle malî bir teşebbüse ortak olmaları ile gereğine bağlandıkları bir akiddir.* İster bu tarif, isterse yukarıda geçen iki türlü şirket biçimleri, bu akdin İslâm Şeriatı'nın hükümlerine göre iki veya daha fazla şahıs

arasında yapılan bir akit olmadığını göstermektedir. Çünkü Şeriat'a göre akit, iki veya daha fazla şahıs arasında icab ve kabulden ibarettir. Yani akit esnasında iki tarafın bulunması mutlaka lazımdır. Bir taraf akdin arzı ile başlayarak icabı üstlenir ve "Seni aldım", "sana sattım", "seni icar ettim", "sana ortak oldum", "sana hibe ettim" gibi ifadeleri kullanarak akde başlar. Diğer taraf da, "Kabul ettim", "razı oldum" gibi ifadeler kullanarak kabulü üstlenir. Herhangi bir akitte, iki taraftan biri bulunmazsa veya icab ve kabul ameliyesi yapılmazsa, akid yapılmış olmaz. Şeriat'a göre de buna akid denmez.

Fakat Sermaye şirketine baktığımızda şirket kurucularının birtakım ortaklık şartları üzerinde ittifak ettiklerini görürüz. Şirketin şartları üzerinde ittifak ederlerken, fiilen ve doğrudan doğruya kendileri ortaklığa girmezler. Sadece şartlar üzerinde görüşüp akitleşmeye varırlar. Sonra şirketin tüzüğünü hazırlarlar ve bastırırlar. Daha sonra da bu tüzüğü imzalama safhasına başlarlar. Ortak olmak isteyen herkes, bu tüzüğü imzalar. Bu imza işi "kabul" olarak itibar olunur. Tüzüğü imzalayan şahıs, o andan itibaren şirketin hem kurucusu, hem de ortağı sayılır. Yani imza atılınca ya da kayıt müddeti sona erince, ortaklığı da tamamlanmış olur. Bu hâl ise, akitte her iki tarafın bir arada bulunma-

dıklarını, yani ne icabın, ne de kabulün bulunmadığını gösterir. Burada sadece şartları uygun gören böylece muvafakatiyle ortak olan bir taraf mevcuttur. Şu halde sermaye iki şahıs arasında yapılan bir akid değildir. Bilâkis tek şahsın şartları uygun gördüğünden dolayı meydana gelen muvafakettir. Bundan dolayı Batı hukukçuları ve Kapitalist iktisatçılar akiddeki iltizamdan söz ederlerken, şirketin tüzüğünü kabul etmeyi, şirkete ortak olmanın bir çeşit ferdî iradeyle yapılan tasarruftur derler.

Ferdî irade, her şahsın kendi zaviyesinden halka ve bir başka şahsa ait bir hâli kabullenmektir. Halk, ister başka şahsın bu kabulüne muvafakat etsin, isterse etmesin. Hediye verme vaadi gibi. Onlara göre Sermaye şirketi, hisse alanı veya kurucularını veya şirketin şartlarını ihtiva eden belgeyi imzalayan herkesi şirketin havi olduğu bazı şart ve vazifelerle zorunlu kılar. Başkasının buna muvafakat edip etmemesine bakılmaz. Onlar bunu ferdî tasarruf çeşitlerinden sayarlar. Buna binaen ferdî tek taraflı irade beyanı ile kurulan olan Sermaye şirketi akdi, Şer'an batıl bir akittir. Çünkü Şeriat'a göre akit; üzerinde akit yapılan hususta izi görülecek şekilde, akit yapanlardan birisinden sadır olan icab ile diğersinin kabulünün birleştirilmesidir. Hisse şirketindeki akitte bu gerçekleşmemektedir. Zira Anonim şirketlerde iki veya daha fazla şahıs ara-

sında ittifak yapılmamaktadır. Yapılan sözleşme ancak malî bir teşebbüste şahsı bağlamaktadır. Şirket ortaklarının veya sözleşmeye bağlı olanların sayıları ne kadar çok olursa olsun bunların tümü tek şahıs gibi kabul edilirler.

Şöyle denilebilir: "Ortaklar şirketin şartları üzerinde kendi aralarında anlaşmaktadırlar. Bunların bu ittifakları "icab ve kabul" sayılır. Akid metni, üzerinde anlaştıkları hususların tescili için yapılan şekli bir muameledir. O halde buna niçin akit denmesin?"

Buna cevap şöyledir: Ortaklar, şirketin şartları üzerinde anlaştılar. Fakat bu akid ile onlar kendilerini bilfiil şirketin ortağı olarak görmemektedirler. Bu akid ile kendilerini şartlara bağımlı hissetmemektedirler. Nitekim şartlar üzerinde akde varıldıktan ve akid metni yazıldıktan sonra, bir kısmı ortak olmayabildiği gibi ortaklığı terk de edebilir. Tüzüğün yazılması da kendi anlayışlarına ve ittifaklarına göre bağlayıcı değildir. Ancak tüzüğü imza ettikten sonra sorumluluk başlar. Bundan önceki safhada bir bağlayıcılık söz konusu değildir. Bu sebeple onlara göre imzadan önce şartlar üzerindeki akid bağlayıcı değildir ve akit sayılmaz. Bu vakıa Şer'an da akit sayılmaz. Çünkü ortaklık şartları ve ortaklık üzerinde varılan akid, şirket akdi olarak kabul edilmez. Çünkü imzadan önceki akidler ken-

dilerini bağlayıcı değildir. Akid, akid yapan her iki tarafın bağlandığı şeydir. Bunun için ister ortaklık isterse, ortaklık şartları üzerindeki akitleri "icab" ve "kabul" sayılmaz. Çünkü yapılan muamele, Şeriat hükümlerine göre akit sayılmaz. Üstelik onlar tarafından da akit sayılmamaktadır.

Denilebilir ki; *"Ortağın akdi imzalamayı kabullenmesi, kendisi dışındaki şahıs için "icab" sayılır. Akdi fiilen imzaladıktan sonra ise kendisi dışındaki şahıs için de "kabul" sayılır. Hal böyleyken niçin, akdin imzaya açılması icab, imzalanması da kabul sayılmasın?"*

Buna cevap şöyledir: Akde imzasını koyan her ortak, şirket ortaklığını kabul ettiği için buna "kabul" diyebiliriz. Fakat arz, yani icab belli bir kimseden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla akdi imzaya sunan bir kimse yoktur. Ne kurucular, ne de ilk imza koyanlar, arz eden konumunda değildirler. Ancak ortada sadece her bir ortağın kabulü vardır. İmzalayan kimse, kendisine herhangi bir kimse tarafından tasarruf arzı sunulmadan yani herhangi bir kimse tarafından ona, "Sana ortak oldum" denilmeden, kendi kendine şartları kabul etmiş ve şartlara bağlanmıştır. Sözleşme metninin imza için kendisine verilmesi de tasarruf arzı sayılmaz. Yani icab değildir. Bu sebeple Sermaye şirketlerinde sadece her ortağın kabulü vardır. İcab olmadan kabullerden teşekkür eden şey,

Şer'an akit sayılmaz. Kabullerle beraber icabete delâlet eden lafızların söylenmesi gereklidir. Önce icab, sonra da kabule delâlet eden lafızlar yer almalıdır. Buna göre şirket akdine imzasını koyan herkes, icab şartını yerine getirmiş sayılmaz. Bilâkis onların hepsi "kabul" diyenler sayılırlar. Böylece şirkette kabullerin icab olmaksızın bulunması ile şirket akdi yapılmış olmaz.

Kapitalistler şirkete ait belgeye yani şirket tüzüğüne "akit" ismini verirler ve "akid imzalandı." derler. Şeriat'a göre ise bu belge hiçbir surette akit sayılmaz. Akit ancak, iki taraf arasındaki icab ve kabulden ibarettir. Bu sebeple Sermaye şirketi Şer'î bir akid sayılmaz.

Ayrıca bu akitte, kazanç kastıyla malî bir iş üzerinde ittifak da hâsıl olmuş değildir. Kurucular ya da kayıt olanlar, malî bir projeye sermaye koymak üzere muvafakat etmişlerdir. Bu, malî bir işi yapmak üzere ittifak unsurlarından mahrumdur. Ortaya bir iş yapma mecburiyeti koymadan, böyle bir hususu hesaba katmadan, şahsî olarak sermaye katkısında bulunmakla kendini bağımlı hale getirmek vardır.

Hâlbuki şirket kurmaktan maksat sermayeyi işletmektir. Yoksa sadece şirket kurmak bir hedef değildir. Böylece akdin iş yapma ittifakından mahrum olması akdi batıl kılar. Zira malî işin yapılması için bir ittifakın

olmayışından dolayı sadece sermayenin ödenmesi üzerindeki bir muvafakat ile şirket vücut bulmuş olmaz. Bundan dolayı da o şirket, her yönü ile batıldır.

Denilebilir ki; *"Bazen şirkete ait akid metninde şirketin yapacağı iş çeşidi, meselâ; şeker fabrikası kurmak, ticaret yapmak gibi işler belirtilmiştir. Bu hâlde ise malî bir iş üzerinde akid meydana gelmektedir."*

Buna cevap ise şöyledir: Akidde zikredilen iş türü şirketin ileride yapacağı bir iştir. Fakat bu iş üzerinde henüz ortakların ittifakı hâsıl olmuş değildir. İttifak ancak, ortaklık ve şirketin şartları üzerinde hâsıl olmuştur. İşin yapılması, şirket kurulduktan sonra sahip olacağı manevî şahsiyete terk edilmiştir. Bu hâlde ise malî bir işin bizzat ortaklar tarafından yapılması hususunda bir ittifak meydana gelmemiştir.

Buna ilâveten İslâm'a göre kurulan bir şirkette beden varlığı yani tasarruf edecek şahıs şarttır. Çünkü ister şirkette, isterse alış-veriş ve icarede ve diğer akitlerde bedenin varlığından maksat, tasarruf yapan şahıstır. Yoksa mal veya emek değildir. Bu sebeple şirketin oluşturulmasında beden varlığı esasî bir unsurdur. Beden olmadıkça şirket, kurulmuş sayılmaz. Sermaye şirketlerinde ise kesinlikle beden bulunmaz. Daha doğrusu şahsî unsur şirketten kasten uzaklaştırılır ve şahsî unsura herhangi bir şekilde kıymet verilmez. Çünkü hisse şir-

ketinin akdi, yalnız sermayeler arasında yapılan bir akitten ibarettir. Akid, şahsiyet unsurundan mahrumdur. Gerçek şahıslar yerine sermayeler birbirlerine ortaktırlar. Bedenin yokluğu sebebiyle bu tip şirketler, İslâmî zaviyeden kurulmuş sayılmazlar. Dolayısıyla sermaye şirketleri Şer'an batıldır. Çünkü malı harcayacak ve işletecek bedendir. Maldaki tasarruf da ancak bedenle olur. Beden olmayınca tasarruf da olmaz.

Şirkete sermaye koyarak ortak olmayı kabul edenlerin sermaye sahibi şahıslar olması, şirkette işi yürütecek idare meclisini seçenlerin şahıslardan meydana gelmesi, şirkette beden varlığına delâlet etmez. Çünkü onlar, ortak olmaları üzerinde değil, ortak sermaye konulması üzerinde akde varmışlardır. Dolayısıyla şirketin ortağı gerçek şahıs değil, sermayedir. Onların idare meclisini seçmelerinin manası, kendi yerlerine vekil seçmek değil, onlar tarafından sermayelerine vekil tayin işini yapmaktadır. Bu hareketleriyle de kendilerine vekil tayin etmiş sayılmazlar. Bunun delili ise, hisse sahiplerinin elindeki hisse sayısınca oy hakkına sahip olmasıdır. Tek bir hisseye sahip olan bir oya, yani bir vekâlete sahiptir. Bin hissesi olan da bin oya, yani bin vekâlete sahiptir. O halde görüldüğü gibi vekâlet şahsa değil, sermayeye verilmektedir. Bu hâl, beden unsurunun şirkette yok olduğunu, tesirinin olmadığını ve şirketin

sadece sermaye unsurundan meydana geldiğini göstermektedir.

Tüm bunlar çerçevesinde sermaye şirketlerinin İslâm'da şirketin teşekkülü için gerekli şartlara sahip olmadıkları görülmektedir. Zira iki veya daha fazla şahıslar arasında akid gerçekleşmemiştir. Ortada sadece tek taraflı ferdî iradeye bağlanma söz konusudur. Bir işin yapılması hususunda akid sağlanmamıştır. Sadece gerçek şahsın ortaya sermaye koyma zorunluluğu vardır. Şirkette gerçek şahsiyeti ile doğrudan doğruya tasarruf hakkına sahip bir beden yoktur. Ortada sadece sermaye vardır. Bundan dolayı Anonim şirket akdi batıldır. Çünkü kuruluş biçiminden dolayı şirket olmamıştır ve İslâm'daki şirket tarifine uymamaktadır.

2-Şirket, malda tasarruf üzerine yapılan bir akiddir. Şirket vasıtası ile malın geliştirilmesi ve çoğaltılması, mülkün çoğaltılması ve geliştirilmesidir. Mülkün geliştirilmesi ise Şer'î tasarruflardan bir tasarruftur. Şer'î tasarrufların hepsi sözlü tasarruflardır. Bu ise, sermayeden değil, şahıstan kaynaklanır. Mülkün çoğaltılması ve geliştirilmesi mutlaka tasarrufa sahip şahıs tarafından olmalıdır. Yani sermaye tarafından değil, bir şahıs tarafından olmalıdır. Sermaye şirketi ise, tasarruf hakkına sahip gerçek şahıs ve bu şahsın beden olarak ortaklığı olmaksızın sadece sermaye ile mülkün geliştirilmesi esasına dayalıdır. Sermaye

şirketi, bir araya toplanıp kendisinde tasarruf kuvveti oluşan sermaye demektir. Bu sebeple şirket; alış-veriş, iş sahaları açmak, şikâyetler ve benzeri hususların hepsinde tasarruf hakkının sadece kendisine ait olduğu manevî şahıs olarak kıymetlenir. Ortakların hiçbir surette şirkette tasarruf hakları yoktur. Şirketteki tasarruf haklarının tamamı manevî şahsiyete yani şirkete aittir.

Hâlbuki İslâm'a göre kurulmuş şirketlerde tasarruf, şirketin ortağı olan gerçek şahıslara aittir. Ortaklar birbirinden izin alarak istedikleri tasarrufu yapabilirler. Ortakların sermayelerine havale edilecek hiç bir tasarruf yoktur. Tasarruf yetkisi ortağın şahsına aittir. Dolayısıyla manevî şahsiyet vasfıyla şirketten kaynaklanan tasarruflar Şeriat'a göre batıldır. Çünkü tasarrufların muayyen bir şahıstan yani insandan kaynaklanması gereklidir. Bu şahsın da tasarruf ehliyetine sahip olması gerekir. Hâlbuki Sermaye şirketinde böyle bir hâl mevcut değildir.

Burada şöyle denilmez: *"Şirkette bizzat olarak iş yapan işçilerdir. Bu işçiler, hisse alan sermaye sahiplerinin ücretle çalıştırdıkları kimselerdir. İdare ve tasarrufta bulunanlar da şirket müdürü ve idare meclisidir. Bunlar da hisse sahiplerinin vekilleridirler."*

Böyle denilmez. Çünkü ortak olan kimse,

şirkette şahıs ve zat olarak tespit edilmiştir. Şirket akdi onun zâtı üzerinde gerçekleşmiştir. Buradan hareketle şirketin faaliyetlerini yürütecek birini kendi yerine vekil tayin etmesi caiz olmayacağı gibi, şirketin faaliyetlerini yapmak için bir işçiyi kendi yerine ücretle çalıştırmaması da caiz olmaz. Bilâkis şirketin faaliyetlerini şirkete ortak olanın bizzat kendisinin yürütmesi lazımdır. Ortakların kendi yerine işi yürütmek için ücretli çalıştırmaları ve idare heyetini kendilerine vekil kılmaları caiz değildir. Zaten idare meclisi, hisse sahibi şahısların vekili değildirler. Onlar ancak mal ve sermayenin vekilidirler. İdare meclisinin seçilmesi ise, gerçek şahsiyete sahip ortaklar yerine gerçek şahısların ellerinde bulundurdukları hisseler tarafından gerçekleştirilir. Kaldı ki ister müdür, isterse idare meclisi şu üç husustan dolayı şirkette yetki ve tasarruf sahibi olamazlar:

a-Çünkü onlar, hisse sahiplerinin vekâletiyle yani ortakların kendilerini seçmeleriyle tasarruf hakkına sahip olmaktadır. Hâlbuki ortağın bir başkasını yerine vekil bırakması caiz olmaz. Çünkü ortaklık şahsın bizzat kendisi üzerine yapılmıştır. Tıpkı yerine evlenmek için birini vekil tayin etmesi caiz olmayacağı gibi. Vekâlet ancak kendisi için evlenme akdini yapacak olana verilebilir. Bunun gibi kendi yerine ortak olmak üzere bir başkasını vekil

ta $\ddot{y}$ in edemez. Ancak ortaklık akdini yapacak birini vekil ta $\ddot{y}$ in edebilir.

b-Hisse sahipleri yani ortaklar, zatlarının vekâletini değil, mallarının vekâletini vermişlerdir. Bu hususu belirten delil, seğim sırasında şahsın şahsiyeti değil, katkıda bulunduğu hisse miktarının çıkardığı oylardır. Bu şekilde bir vekâlet, şahıslar yerine sermayeleri ilgilendirmektedir. Çünkü mal, yani sermaye söz sahibidir.

c-Hisse sahipleri bedenleri ile değil, sermayeleri ile ortaktırlar. Sermaye ortağı, şirkette kesinlikle tasarruf hakkına sahip olamaz. Bundan dolayı şirkette tasarruf etmek üzere bir başka ortağın vekâleti sahih olmaz.

Bu sebeplerden dolayı şirket müdürünün ve idare meclisinin tasarrufu, şeriat'a göre batıl bir tasarruf olur.

3-Sermaye şirketinin daimi oluşu şeriat'a muhaliftir. Zira şirket, şeriat'a göre caiz olan akitlerdendir. Eğer şirket, iki şahıstan oluşmuş ise ortaklardan birinin ölümü, cinnet geğirmesi, üzerine hacr konulması ve ortaklardan birisinin feshetmesiyle şirket iptal olur. Eğer şirket ikiden fazla şahıstan oluşuyorsa, ortaklık bozulur. Varisi olan ortaklardan biri ölünce bakılır; eğer geride kalan mirasçı rştne ermemiş ise onun şirketteki ortaklığı devam etmez. Eğer rştne ermiş ise, şirkette olan ortaklığını devam ettirebilir. Tasarruf etmek iznine sahip olduğu gibi, şirket malının taksimini

de isteyebilir. Eğer ortaklardan birine hacr konmuş ise, o takdirde şirket dağılır. Çünkü şirkete ortak olacak kimsenin tasarruf yetkisini kullanabilecek ehliyetinde olması icab eder.

Sermaye şirketinin ortaklarından birinin ölümü veya üzerine hacr konulmasına rağmen devam etmesi, dağılmaması, şirketi Şeriat'a göre fasit kılar. Çünkü bu keyfiyetleri taşıyan bir şirket, varlığını ve akdin mahiyetini ilgilendiren fasit bir şartı ihtiva etmektedir.

Meseleyi özetleyecek olursak; Şeriat'a göre Sermaye şirketi, aslında şirket olarak sayılmaz. Çünkü ortaklıkta görülen tek unsur sermaye ortaklığıdır. Hâlbuki beden ortaklığı, esasla alâkalı olan bir şart olduğu halde böylesi bir şirkette bu esaslı unsur, yer almamaktadır. İslâm'a göre bir şirket, hem mal, hem de beden katılımıyla gerçekleşir. Bu iki unsurdan, beden unsuru mevcut değilse, şirket teşekkül etmiş olmaz. Sermaye şirketlerinde ortaklık, sadece mal ve sermayenin varlığı ile tamamlanır. Beden ortaklığı aranmadan ve bu ortağa herhangi bir itibar vermeden şirket, faaliyetini devam ettirir. İşte bu sebeple, Şeriat'a göre şirket oluşmadığından şirket, batıldır. Ayrıca şirkette doğrudan doğruya tasarrufta bulunanlar, idare meclisidir. İdare meclisi ise, hisse sahiplerinin vekilleri konumdadır. Yani sermaye ortaklarının vekili-

dirler. Hâlbuki Şeriat'a göre bir ortağın şirkette çalışması için birisini yerine vekil tayin etmesi caiz değildir. Bu ortak, ister sermaye ortağı, ister beden ortağı olsun. Çünkü şirket akdi, ortağın kendi zatı üzerinde yapılır. Dolayısıyla şirkette bizzat kendisinin tasarrufta bulunması gerekir. Yerine şirkette çalışmak üzere bir başkasını vekil tayin etmesi sahih olmadığı gibi, çalışmak üzere yerine bir başkasını ücretle tutması da caiz olmaz. Sermaye ortağı ise, şirkette ortak olarak tasarruf yetkisine ve çalışma hakkına kesinlikle sahip değildir. Tasarruf yetkisi ve çalışmak, sadece beden ortağına aittir.

Sermaye şirketi, manevî bir şahsiyete sahiptir. Bu yapısı itibarıyla da tasarruf hakkına sahip olan bu manevî şahsiyettir. Hâlbuki Şeriat'a göre tasarruf hakkı ancak; baliğ, akıllı ya da mümeyyiz akıllı özelliğine sahip, tasarruf yetkisine haiz gerçek şahıs insan tarafından kullanılır. Bu şekilde meydana gelmeyen her tasarruf Şeriat'a göre batıldır. Tasarruf hakkının manevî şahsiyete dayandırılması caiz değildir. Bilâkis tasarruf yetkisinin tasarruf ehliyetine sahip olan bir insana dayanması gerekir.

İşte tüm bu sebeplerden dolayı sermaye şirketleri batıldır. Kuruluşu batıl olan bir şirketin bütün tasarrufları da batıldır. Böylesi şirketler tarafından kazanılan mallar da batıldır ve mülk edinilmesi helâl

olmaz.

Sermaye Şirketinin Hisseleri

Şirketin hisseleri, takdir zamanında şirketin kıymetini temsil eden malî evraklardır. Şirketin kuruluşu sırasındaki sermayesini temsil etmezler. Hisse, şirketin varlığından ayrılmayan bir parçadır. Hisse, şirketin sermayesinden bir parça değildir. Hisse, şirket mallarının kıymetini gösteren bir senet konumundadır. Hisselerin kıymeti her zaman bir değildir. Hisselerin kıymeti, şirketin kârına ve zararına göre değişebilir. Her sene bu senetler aynı kıymette olmayıp zamanla değişebilir. Buna göre hisseler, Anonim şirket kurulurken verilen sermayeyi hiç bir zaman temsil etmezler. Hisseler, ancak satış esnasındaki yani belli zamanda şirketin sermayesini temsil eder. Hisseler, kâğıt para gibidir. Borsalarda fiyatları düşünce kıymeti de düşer. Borsalardaki kıymeti yükselince de kıymeti yükselir. Şirket işe başlayınca hisseler sermaye olmaktan çıkarak muayyen bir kıymete haiz malî evraka dönüşürler.

Malî evrakla alâkalı Şer'î hükme gelince; Eğer malî kâğıtlar, altın veya gümüş karşılığı olan kâğıt paralarda olduğu gibi helâl maldan bir meblağı garanti ediyorsa; alım-satımları helâl olur. Çünkü garanti edilen ya da ihtiva edilen mal helâldir. Eğer senetler, haram maldan elde edilen bir

meblağı ihtiva ediyorsa, bunların alış-verişi haramdır. Meselâ, faizli bonolar, banka hisseleri ve benzeri senetlerin alış-verişi gibi. Çünkü garanti edilen mal haramdır. Sermaye şirketlerinin hisseleri ise bir miktar helâl sermayeyi, bir miktar da haram kazancı garanti etmektedir. Yani helâl ve haramı karıştırmaktadır. Bu karışım ise Şeriat'a göre batıl olan akid ve muameleden kaynaklanmakta, dolayısıyla sermaye ile kâr birbirinden ayırt edilememektedir. Her senet, batıl şirketin mallarından bir hissenin kıymetini göstermektedir. Şirket ise, bu malları Şeriat'ın haram kıldığı batıl bir muameleden elde etmiştir. Dolayısıyla bu, haram bir maldır ve hisselerinde haram mal bulunmaktadır. Onun için bu malî evrakların alış-verişi ve onlarla muamele, caiz değildir.

Gelelim, Müslümanların sermaye şirketlerine ait hisseleri satın almalarına, kurulmasına katkıda bulunmalarına ve bu tür bir şirketin hissedarı olmalarıyla şirkete ortak olmalarının hükmüne: Yaptıkları işin hükmünü bilmemeleri veya sermaye şirketlerinin gerçek yapısını bilmeden fetva veren birtakım hocaların fetvalarına istinaden ortak olmaları ile Müslümanlar haram bir iş yapmış olurlar mı? Elleriindeki bu hisseler onlar için mülk kabul edilir mi? Şeriat'a göre batıl olan bir muamele ile elde edilse bile, o mallar helâl olur mu? Yoksa bu yol ile ka-

zanılan bir mal, mülk edinilemeyen haram bir mal mı olur? Müslümanların bu hisse senetlerini halka satmaları caiz midir, yoksa caiz değil midir?

Buna verilecek cevap şudur: Şer'î hükmü bilmemek mazeret değildir. Çünkü günlük hayatta İslâm Şeriatı hükümlerine göre yaşayabilmesi için bağlanması gereken Şer'î hükümleri öğrenmesi her Müslüman'a farz-ı ayındır. Ancak yapılan işin benzerine müteallik hüküm, fiili yapan tarafından bilinmiyorsa, o işten dolayı şahıs cezalandırılmaz. Onun hakkındaki Şer'î hüküm, batıl da olsa onun ameli, sahih olur. Çünkü "Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Muaviye ibni el-Hakem'i namaz kılarken birinin aksırmasına "Yerhamükellah" dediğini işitti. Namaz bitince ona, namazda konuşmanın namazı bozduğunu, aksırana cevap vermenin de namazı bozacağını söyledi. Fakat namazını iade etmesini ona emretmedi."⁹¹

İşte bu hüküm, yani namazda iken konuşmanın namazı batıl hale getireceği hükmü, genel manada o şahıs gibi herkesin bilmediği bir husus olduğu için, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem bu konuda onu mazur görerek namazını sahih kabul etmiştir. Sermaye şirketlerinin Şeriat'a göre haram oluşu hükmü, birçok Müslüman'ın benzerini bilmediği hükümlerdendir. Bundan dolayı bu husustaki bilgisizlik mazur sayılabilir. Bu hâl karşısında

⁹¹ Muslim, Neseî (Ata b. Yasir yoluyla rivayet ettiler.)

Müslümanların tesis ettikleri ortaklık Şeriat'a göre batıl olsa bile, sahihtir. Muaviye ibni el-Hakem'in namazı gibi. Her ne kadar yapılan amel namazı batıl hale getiriyor ise de namaz, sahih kabul edildi. Çünkü Muaviye, konuşmasının namazı batıl hale getireceğini bilmiyordu. Müftülerin fetvası da, fetva sorana göre böyledir. Fakat müftünün kendisi sermaye şirketleri mevzuunda hüküm vermeden önce, şirketlerin vakıasını anlamak için gayret göstermediği için hiç bir zaman mazur sayılmaz. Böyle bir şirketin hisse senetlerine sahip olan kimselerin bu mülkiyeti sahihtir. Onların amelleri hakkındaki Şer'î hüküm onu sahih olarak gördüğü müddetçe malları helâldir. Fakat bu hisseleri Müslümanlara satmak caiz değildir. Çünkü bunlar, Şeriat'a göre batıl olan malî evraklardır. Mülkiyetinin helâl oluşu ile alâkalı sebep, cehaletten kaynaklanan, arızî bir mazerettir. Fakat bu husustaki Şer'î hüküm bilindiği halde, bir kısım insanların bunu bildikten sonra böyle bir kazanç edinmeleri haram olur; ne alınır, ne satılır, ne de başkası adına satışı yapılabilir.

Hakkında Şer'î hükmün bilinmemesi sebebi ile mülk edinilen bu türlü hisselerden kurtuluş çaresi; şirketin dağılması ile olabileceği gibi, kurulu şirketi İslâmî bir şirkete dönüştürme yolu ile de olabilir. Bir başka çare de, hisse şirketlerinin hisselerini helâl kabul eden bir gayri Müslime

hisseleri verip sattırarak parasını alma yolu ile de olabilir. Süveyd ibni Gafele'den rivayet edildiğine göre; "Bilâl, Ömer ibni Hattab'a şöyle dedi: "Senin amillerin haraç olarak domuz ve şarap alıyorlar." Bunun üzerine Ömer onlara şöyle dedi: "Onları almayın, fakat onlara sattırın, paralarını alın."⁹²

Görüşünü bu şekilde izah eden Ömer'e hiç bir Sahabe karşı çıkmadı. Hâlbuki Şeriat'a ters düşen bir hüküm taşısa idi Ömer'e karşı çıkılırdı. Karşı çıkmamaları bir icmayı oluşturur. Şarap ve domuz, zimmet ehlinin mallarındandır. Bu tip şeyler Müslümanların malı olamaz. Gayri Müslimler, bunları cizye bedeli olarak Müslümanlara vermek istedikleri zaman, Ömer o malı kabul etmemelerini, onlara sattırıp, satıştan elde edilen parayı almalarını emir buyurdu. Sermaye şirketlerinin hisseleri de Batılı Kapitalistlerin mallarındandır, Müslümanların malı olamaz. Müslümanların doğrudan doğruya onları almaları caiz değildir. O halde hisseleri onlara sattırıyorlar ve paralarını alırlar. Cizye ve haraç mevzuunda, domuz ve şarapta Müslümanların alacağı tahakkuk etmesinde olduğu -Ömer'in onları sattırıp, paralarını almalarını emrettiği gibi Müslümanların bu tip hisseleri de zimmîlere sattırıp paralarını almaları haklarıdır.

⁹² Ebu Ebuyd; el-Emvâl kitabında rivayet etti

Kooperatifler

Kooperatifler de Kapitalist şirketlerin bir çeşididir. Her ne kadar bunlara "kooperatif" deniliyorsa da, bunlar da birer şirkettir. Bunlar, bir gurup şahsın hususî birtakım faaliyetlerde bulunmak üzerine kendi aralarında ittifak etmeleri ile oluşan ortaklıktır.

Kooperatifler, üyelerine yardım etmeyi veya üyelerinin sınırlı iktisadî maslahatlarını garanti etmeyi amaçlayan ticarî şeklide teşekkül etmiş, şirketler gibi manevî şahsiyet kazanmış yardımlaşma kuruluşlarıdır. Bu yönü ile iktisadî gayesi bulunmayan diğer cemiyetlerden ayrılırlar. Kooperatif, sadece kendi üyelerinin kazançlarını arttırmayı, üyeler arasında sağlam bir iktisadî bağın gelişmesini ve her üyenin iktisadî hâlini düzeltmeyi gaye edinir.

Kooperatif, bir kaç üyenin bir araya gelmesiyle meydana gelir. Bazen bu sayı yedi, bazen daha çok, bazen daha az olabilir. Fakat kooperatif yalnız iki şahsın bir araya gelmesi ile kurulmaz. Bunlar iki kısımdır:

A-*Kuruluş hisselerine sahip şirketler. Bu nevî şirketlerde bu hisseleri elinde bulunduran herhangi bir kimse, ortak olma sıfatını elde etmiş olur.*

B-*Kuruluş hisseleri olmayan şirketler. Bu türlü bir şirkette üye olmak, her sene genel*

kurulun tespit edeceği senelik ortaklık aidatını vermekle gerçekleşir.

Kooperatifte şu beş şartın bulunması lazımdır:

1-Kooperatife katılma serbestiyeti. Kooperatife katılma kapısı daha evvelki ortaklara tatbik edilen şartların aynısı ile herkese açık olmalıdır. Kooperatifin tüzüğü, tüzüğün ihtiva ettiği kayıt ve disiplinler, iştirak eden her üyeye tatbik edilmelidir. Bu kayıtlar, ister belli yere ait olsun, -köy kooperatifi gibi-, ister bir meslek gurubunu kapsamına alsın -berberler kooperatifi gibi-, hâl değişmez.

2-Hukuk karşısında her üye aynı hakka sahip olmalıdır. Bunun en belirgin tarafı oy kullanmaktır. Her ortak, tek bir oya sahiptir.

3-Hisseler için belli kâr tespit etmek. Bazı kooperatifler, -elde ettiği kâr imkân verirse-, daimî ortaklarına belli bir miktar kâr verirler.

4-İşletmeden doğan kâr gelirini geri vermek. Kooperatifle beraber yapmış oldukları işler nispetinde -bunlar, ister satışlar olsun, isterse kooperatifin ve organlarının hizmetlerini kullanmak olsun, fark etmez-, elde edilen net kârın ortaklara geri verilmesi.

5-Kooperatif için ihtiyat akçesi olarak bir servet teşkilini sağlamaktır.

Şirketi idare etme yetkisini ve bizzat işletmesini üzerine alan idare meclisidir. Yönetim kurulu, ortakların yapacağı genel kurul toplantısında seçilirler. Genel kurulda yatırdıkları ortaklık hisselerine bakılmaksızın her üyenin bir oy hakkı vardır. Yüz hissesi olan da, bir hissesi olan da, tek bir oya sahiptir. Yönetim kurulunu seçmek için her üye, tek bir oya sahiptir. Kooperatiflerin bir kaç çeşidi vardır:

- a-Meslek kooperatifleri,*
- b-Tüketim kooperatifleri,*
- c-Ziraî kooperatifler,*
- d-Üretim kooperatifleri.*

Genel olarak bunlar, ya tüketim kooperatifleridir ki, bu tür kooperatiflerde kâr, yapılan alış-verişe göre dağıtılır. Yahut üretim kooperatifleridir ki, böyle kooperatiflerde de kâr, üretime göre taksim edilir.

İşte kooperatifler bunlardır. Bunların hepsi aşağıdaki sebeplerden dolayı İslâm hükümlerine ters düştükleri için batıldır.

1-Kooperatifler aynen şirket gibidirler. Bunun sahih olabilmesi için Şeriat'ın belirttiği şirket şartlarına tam olarak sahip olması lazımdır. İslâm'da şirket; iki veya daha fazla şahsın, içerisinde kazanç maksadıyla malî bir işi yapmak için üzerinde ittifak ettikleri akde denir. Buna binaen işin bizzat ortaklar tarafından yapılabil-

mesi için şirkette beden varlığı şarttır. Yani şirketin, Şeriat'a göre şirket sayılması için, bedeninin katkısı lazımdır. Şirkette, şirketin uğruna kurulduğu işi yapacak mülk ve tasarruf sahibi birisi bulunmazsa şirket teşekkül etmiş sayılmaz. Bu esasî kaideyi kooperatife tatbik ettiğimizde, bunların Şer'î ölçüler içerisinde teşekkül etmediklerini görürüz. Çünkü bunlar, sadece sermayeye dayalı şirketlerdir. Bunlarda ortağın bedenle çalışması yoktur. Şirketi meydana getiren tek unsur maldır. Ortaklar arasında bir işin yapılması üzerinde ittifak hâsıl olmuş değildir. Ancak işi yapacak kimseleri araştırıp bulacak bir idare meclisini oluşturmaları uğruna belirli bir sermayeyi vermek üzere bir ittifak hâsıl olmuştur. Böylece şirkete katkıda bulunan şahıslar, sadece mallarıyla ortak olmuşlardır. Bu sebeple şirket, beden ortaklığından mahrumdur. Kooperatif, beden ortaklığından mahrum olduğu için de Şer'î bir şirket sayılmaz. Esas itibarıyla şirket kurulmuş sayılmaz. Çünkü şirket, mal ile tasarruf üzerinde yapılan bir akittir. Tasarruf ise ancak beden ile olur. Eğer bedenden mahrum olursa, Şeriat'a göre şirket olmuş olmaz ve o şirket, batıl bir şirket olur.

2-Kâr dağıtımının sermaye ya da emek yerine, alınan mallar veya üretime göre olması da caiz değildir. Çünkü şirketler, mal üzerine kurulursa, kazanç da ona tâbi olur.

Eğer şirket, iş üzerine kurulmuşsa, kazanç da ona tabi olur. Keza kazanç, ya mala ya işe veya hem mala, hem de işe tabi olur. Kâr dağıtımının, alınan eşyaya veya üretilen mala göre yapılmasını şart koşmaksa, Şeriat'a göre akidleşmeye ters düştüğünden caiz değildir. Akdin gereğine ters düşen, akdin maslahatından ve gereğinden olmayan her şart, fasit bir şarttır. Kârı, yapılan alışverişe veya üretime göre taksim etmek akdin gereğine aykırıdır. Çünkü akit, Şeriat'a göre mal ya da iş üzerine yapılır. Keza kâr, mal ya da işe göre taksim edilir. Kârın, satın alınan mala ve üretilen eşyaya göre dağıtılmasının şartı fasit bir şarttır.

Sigorta

Hayat, eşya veya benzeri şeyler üzerinde yapılan sigorta muamelesi de, bir tür akittir. Bu akit, sigorta şirketi ile sigorta şirketi tarafından sigortalanmak isteyen kimse arasında yapılır. Bu akitte sigortalı, sigorta şirketinden; mal veya varlıkları zaviyesinden zarar edeceği malın ya aynısını veya kıymetini almak için, hayat sigortası zaviyesinden ise hayatına eşdeğer bir paranın verilmesi için taahhüt ister. Buna göre her iki tarafın tayin edeceği belli bir zaman içerisinde meydana gelecek akid, söz konusu vakıa için belli bir meblağ karşılığında sigorta şirketi zararı ödemeyi kabul eder. Bu icab ve kabule göre sigorta şirketi, iki

tarafın üzerinde ittifak edecekleri muayyen şartlar içerisinde sigortalıya taahhüt ettiği şeyi yerine getirir. Yani zararın, ya aynısını veya kıymetini, felâket meydana geldiğinde sigorta ettiği şahsa öder. Meselâ; malı telef olduğunda, arabası hasar gördüğünde, evi yandığında, malı çalındığında, öldüğünde ve benzeri vakıalar karşısında sigorta şirketi, sigortalının belli zaman içerisinde sigortaya ödediği prim karşılığında sigortalının uğradığı zararı varılan akde göre öder.

Bundan anlaşıldığına göre sigorta; sigorta şirketi ile sigortalı arasında, sigorta mevzuu mal ve şartları üzerinde yapılan ittifaktan doğan bir akittir. Fakat her iki taraf arasında yapılan bu akde binaen şirket, üzerinde ittifakın cereyan ettiği şartlar çerçevesinde, ya muayyen bir miktarı veya karşılığını ödemeyi taahhüt eder. Sigortalı, akid maddelerine uyan bir felâketle karşı karşıya kalırsa, şirket, telef olan malın ya aynısını yahut piyasa kıymetini vermek mecburiyetindedir. Şirket, malın kıymetini veya aynısını sigortalıya veya başkasına verme hususunda serbesttir. Şirket, tazminatın ödenmesine ikna olduğu veya mahkeme tarafından böyle bir hüküm verildiği zaman, akid şartlarında yer alan hususlardan birinin meydana gelmesiyle sigortalı, sigorta şirketindeki hakları gereğince tazminat almaya hak kazanır.

İşte böylesi bir akde "sigorta" denilmektedir. Sigorta, bazen doğrudan doğruya akitleşmeye giren şahsın faydası için yapılır. Bazen de çocukları, karısı veya diğer varislerine fayda sağlamak için yapılır. Hayat sigortası, eşya sigortası, ses sigortası ve benzeri ifadeler ve sloganlar sigorta şirketlerinin çoğu kez sigorta muamelesini halka sevdirmek için kullandıkları tabirlerdir. Aslında hayat sigorta edilmiyor. Sadece sigorta ettiren kimsenin, ölümünden sonra çocuklarına, karısına ve diğer mirasçılara belli bir miktarın verilmesi üzerine sigorta yapılıyor. Sigorta aslında eşya, araba ve mal edinilebilen diğer şeyleri garantiye almıyor. Garantiye aldığı tek şey bozulmuş veya zarara uğramış olan eşya, araba ve diğer mallar karşılığında ya aynısının ödenmesi veya kıymetinin ödenmesidir. Hakikatte, belli bir miktar meblağın sigortalıya veya başkasına ödenmesini garanti etmektir. Ne hayatın ne de malın garanti edilmesi diye bir şey yoktur. İşte sigortanın hâli budur. İyice tetkik edildiğinde sigorta işleminin iki cihetten batıl olduğu ortaya çıkar:

1- İcab ve kabul unsurlarını taşıdığı ve iki taraf arasında varılan bir akid olduğu için akid sayılır. Sigortalı olmak isteyen kimse icabı, şirket ise kabulü üstlenmektedir. Bu akdin Şeriat'a göre sahih olabilmesi için Şeriat'ın belirlediği şartları içermesi gerekmektedir. Eğer onları içeriyorsa sa-

hihtir, değilse sahih olmaz. Şeriat'a göre akdin, bizzat bir mal veya menfaat üzerinde yapılması gerekir. Bizzat mal veya menfaat üzerinde yapılmayan akit batıl olur. Çünkü böylesi bir akit Şeriat'a uygun bir şey üzerinde yapılmamıştır. Şeriat'a göre akit şu hususlar üzerinde yapılır:

a- *Satış, selem veya şirket gibi bir ayn karşılığı,*

b- *Bağış gibi karşılıksız bir mal üzerinde,*

c- *İcare gibi karşılığı olan bir menfaat üzerinde,*

d- *Ödünç olarak bir malın alınması/verilmesi gibi karşılıksız bir menfaat üzerinde yapılır. Dolayısıyla Şeriat'a göre akdin mutlak surette bir şey üzerinde yapılması lazımdır.*

Sigorta akdi ise ne bir "ayn" ne de bir "menfaat" üzerinde yapılmış değildir. Sigorta akdi sadece bir "taahhüt" yani bir "garanti" üzerine yapılan akittir. Taahhüt veya garanti ise "ayn" sayılmaz. Çünkü bu, tüketilemeyen, menfaati alınamayan bir şeydir. Dolayısıyla menfaat de sayılmaz. Çünkü yapılan bir taahhütten, ne ücret, ne de emanet olarak faydalanılamaz. Bu taahhüde binaen mal elde edilmesi ise menfaat sayılmaz. Elde edilen mal sadece, yapılan bir muamelenin tesirlerinden birisidir. Bundan dolayı sigorta akdi, bir "ayn" veya bir "menfaat" üzerinde yapılmış sayılmaz. Bu

sebeple de batıl bir akittir. Çünkü Şeriat'a göre doğru bir akdin şartlarını bünyesinde taşımamaktadır.

2-Sigorta şirketi, sigortalıya hususî şartlar içerisinde bir taahhüt vermektedir. Bu, bir bakıma garanti (kefalet) gibidir. Şeriat'a göre bir kefaletin meşru olması için aranan ve istenen şartların buna tatbiki icab eder. Eğer bu şartlara haiz olursa sahih olur, değilse sahih olmaz. Şeriat'a göre kefalete baktığımızda aşağıdaki hususlar açığa çıkar:

Garanti (kefalet); tazminat altına alınanın zimmetinin, kendisi adına zimmet tazmin edilenin zimmetine herhangi bir hakkı getirmek üzere eklenmesidir. Kefalette bir yükümlülüğün bir başkasının yükümlülüğüne ilhaki lazımdır. Böyle bir vakıada üç esasî unsur aranır.

a-Garanti eden kimse (dâmin)

b-Garanti edilen kimse (madmunun anhu)

**c-Kendisine garanti verilen kimse.
(madmunun lehu)**

Kefalet; karşılıklı olmadan zimmetteki bir hakkı zorunlu kılmaktır. Kefaletin sahih olabilmesi için, üzerinde kefaletin yapıldığı şeyin vacip olan yahut vacip hale gelen malî haklardan bir hak olması lazımdır. Yerine getirilmesi vacip olmayan ya da vacip hale gelmeyen bir hakta kefalet olmaz. Çünkü kefalet hakkı, yerine getirmek hususunda bir yükümlülüğü bir başka yükümlülüğe ilhak

etmektir. Böylece garanti edilen kimsenin üzerinde bir sorumluluk yoksa onun hakkında zimmetin ilhakı diye bir şey de olmaz. Bu vacip olan hakta zahirdir. Vacip hale gelen hakka dair de, şu misal verilebilir: Meselâ; bir erkek bir kadına "*falan kimse ile evlen, ben senin mehirine kefilim*" derse, burada kefil olan kimse, kefil olduğu kimsenin yükümlülüğünü yüklenmiş olmaktadır. Yani ona lazım olan şey, kefile de lazım olmaktadır. Kefil olunan kimseye sabit olan zimmet, kefil için de sabittir. Fakat ortada hiç bir kimseye tahakkuk eden vacip bir hak veya vacibe dönüşen bir hak yoksa kefalet mefhumunun manası tahakkuk etmemiş olur. Çünkü zimmete bir başka zimmetin ilâvesi yoktur. Bu takdirde kefalet sahih olmaz. Buna binaen kefil isteyenin, kefil olunan kimse üzerinde bir vacip veya vacibe dayalı bir hakkı yok ise, kefalet sahih olmaz. Çünkü kefil olunan kimsenin ya bir eşyayı -kayıp olur veya zarar görürse- ödemek zorunda olması yahut bir borcu ödemek zorunda olması şarttır. İster zimmette sabit olan bu hak vacip olup borçlu tarafından bilfiil ödenmesi gereksin, ister ise zimmette sabit vacip hale gelen bir hak olup kuvvet kullanarak ödenmesi gereksin, fark etmez. Böylece kefil olunan kimse, bilfiil ya da kuvvet kullanılarak ödeme yapmak zorunda değilse, bu hâlde kefalet sahih olmaz. Çünkü garanti edilen kimseye bir hak ödemesi vacip değilse, garanti edene ise

hiçbir surette vacip olmaz.

Mesela; insanlardan temizlemek üzere elbise toplayan bir kimse için bir adam, bir başkasına, "elbiseni ona ver, ben kefilim" dese, sonra da elbise telef olsa, kefil olan kimsenin kefaleti kabul eden kimsenin yerine elbisenin kıymetini ödemesi gerekir mi?

Buna cevap şöyledir: Eğer elbisenin bozulması onun fiili ile kaynaklanmıyor ise ve ortada ihmalkârlık da yoksa kefilin bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü aslında kefil olunan kimsenin bir şey ödemesi gerekmemektedir. Asıl olanın bir şey ödemesi gerekmezince, kefil olanın ise öncelikli olarak ödemesi gerekmez. Bu sebeple kefaletin sahih olabilmesi için, kefil olunan yani alacaklı için başkaları üzerinde vacip veya vacibe dönüşmüş bir hakkın olması gerekir. Hakkın, başlangıçta veya bilahare zimmette sübutu kefaletin sıhhatinin şartıdır. Ancak garanti edilen kimse ve kendisine garanti verilen kimsenin bilinen olması şart koşulmaz. Meçhul de olsa kefalet sahih olur. Meselâ bir adam, bir diğerine, "elbiseni temizlemeciye ver" dese, diğeri de "elbiselerimin kaybolmasından, bozulmasından korkarım" dese, bunun üzerine birinci şahıs ona, "Elbiselerini temizlemeciye ver, elbisen telef olacak olursa ben temizlemeci adına sana kefilim" dese fakat temizlemeciyi belirtmese verilen kefalet sahihtir. Bu kefalet üzerine adam elbiselerini temizlemeciye verse, sonra da elbisesi

telef olsa, kefil olan kimse tarafından elbiselerin karşılanması gerekir. Garanti edilen kimsenin meçhul olması mani değildir. Aynı şekilde bir şahıs kalkar da, "*falan temizlemeci çok tecrübelidir, ona elbiselerini veren herkesin elbiselerinin telef olmasına karşı temizleyici adına ben kefilim*" derse ve adına kefil olunan kimse meçhul olsa bile, bu kefalet sahihtir.

Garanti etmenin (kefaletin) delili açıktır. Bu delil, bir zimmeti bir başka zimmete eklemektir. Zimmette sabit olan bir hak için garanti vermektir. Böylesi bir muamelede ise,

a-Garanti eden kimse,

b-Garanti edilen kimse,

c-Kendisine garanti verilen kimse olarak üç unsur mevcuttur. Ve bu garanti, herhangi bir karşılık olmadan meydana gelir. Burada, hem kendisine garanti verilen kimse, hem de garanti edilen kimse meçhul olabilir.

Kefaletin deliline gelince; Ebu Davud, Câbir'den şöyle rivayet etti:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُصَلِّي عَلَى رَجُلٍ مَاتَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ فَأَتَيْتُ بِمَيِّتٍ فَقَالَ أَعْلَيْهِ دَيْنٌ قَالُوا نَعَمْ دِينَارَانِ قَالَ صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ فَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيُّ هُمَا عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ فَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا فَعَلَيَّ قَضَاؤُهُ وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, üzerinde borç varken ölen bir adamın namazını kılmıyordu. Nitekim bir cenaze getirildi. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, "Onun

borcu var mı?" diye sordu. Oradakiler, "Evet, iki dinar borcu var." dediler. Bunun üzerine Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem; "Arka-daşınızın (cenaze) namazını kılın." dedi. Bunu işiten Ebu Katade el-Ensârî, "O iki dinarı ben öderim, ya Rasulullah!" dedi. Bundan sonra Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem kalkıp onun namazını kıldı. Gün gelip Allah, Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e fetihler nasip edip maddî cihetten kuvvetlenince şöyle buyurdu:

"Ben her Mümin'e kendi zatından önce gelirim. Kim bir borç bırakarak ölürse onu ben ödeyeceğim. Kim de mal bırakırsa (öldükten sonra) varislerine ait olur."⁹³

Sarih olarak anlaşılan manaya göre Ebu Katade, borç verene ait vacip olmuş malî hakkın ödenmesinde kendi zimmetini, borçlu olarak ölen kimsenin zimmetine katmıştır. Bu hadisten anlaşılan diğer bir husus da; garanti (kefalet) hususunda bir kefil (garanti eden), bir garanti edilen kimse ve bir de kendisine garanti verilen kimse mevcuttur. Ayrıca başkasına ait zimmet tekeffülü karşılıksız olmuştur. Yine hadisten anlaşıldığı üzere, garanti edilen kimse ki o, ölen kimsedir ve kendisine garanti verilen kimsenin yani alacaklının kefalet sırasında kim olduğu meçhuldür. Böylece bu hadis, kefaletin sıhhat şartlarını ve in'ikad şartlarını

⁹³ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2902

ihtiva etmektedir.

Şer'î kefalet işte budur. Sigorta taahhüdünü, kesin garanti olan Şer'î kefalete tatbik ettiğimizde şu hâller karşımıza çıkmaktadır:

a- Sigorta, kefaletin sıhhatine ve in'ikadına ait olarak Şeriat'ın bildirdiği şartlardan mahrumdur. Sigorta, bu şartları taşımamaktadır. Onda, bir zimmeti bir zimmete ilhak etmek hususu kesinlikle yoktur. Sigorta şirketi, sigortalıya ait bir malî mükellefiyette kendi zimmetini hiç bir kimsenin zimmetine katmamaktadır. Dolayısıyla herhangi bir garanti (kefalet), mevcut değildir. Dolayısıyla sigorta batıldır.

b- Sigorta vakıasında, sigortalının üzerinde bir başkasına ait herhangi bir hak yoktur ki, sigorta şirketi onu ödemeyi üzerine almış olsun. Sigorta, malî hakkın varlığından mahrumdur. Bu hâlde şirket, herhangi bir nakdî hakkı ödemeyi taahhüt etmiş değildir. Dolayısıyla böylesi bir şirketin, Şeriat'a göre garantör olduğu söylenemez.

c- Şirketin sigortalıya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal, sigorta akdi esnasında kendisine garanti verilen kimsenin başkalarına karşı ne bizzat, ne de dolaylı vacip hak değildir ki, ödenmesi sahih olsun. Sigorta şirketleri hemen ve sonra vacip olmayan bir şeye kefil olmuştur. Böylece o kefalet sahih olmaz. Buna bağlı olarak sigorta da batıl olur.

d- Sigortada garanti edilen kimse ortada yoktur. Çünkü sigorta şirketi, üzerinde bir hakkın var olduğu kimse hakkında kefalet vermiyor ki, buna kefalet diyelim. O halde sigorta akdi Şeriat'a göre gerekli kefalet unsurlarından esasî bir unsuru oluşturan "garanti edilen kimse" unsurundan mahrumdur. Çünkü kefalette şu üç unsur mutlaka bulunmalıdır: Garanti eden kimse, garanti edilen kimse ve kendisine garanti verilen kimse. Sigorta akdinde garanti edilen kimse bulunmadığı için bu akit, Şeriat'a göre batıldır.

e- Sigorta şirketi bir felâket sırasında zarara uğrayan üyesine para veya telef olan şeyin aynısını vermeyi taahhüt ederken, bunu bir miktar mal karşılığında yapmayı kabul etmektedir. Hâl böyle olunca, kefalet bir menfaat karşılığı yapılmış olmaktadır. Bu ise sahih değildir. Çünkü kefaletin sıhhatinin şartı, onun karşılıksız olmasıdır. Böylece içerisinde karşılık olmasından dolayı sigorta batıl bir kefalet olmaktadır.

Bu izahatla, sigorta taahhüdünün Şeriat'ın belirttiği kefalet ile alâkalı şartlardan mahrum oluşunun boyutu ve kefalet akdinin ve sıhhatinin şartlarından da uzak oluşu açığa çıkmaktadır. Böylelikle sigorta şirketlerinin verdikleri taahhüt senetleri ve onunla garanti ettiği bedel, para, mal ve hepsi, esastan batıldır. Bu sebeple bütün sigorta şirketleri Şeriat'a göre batıldır.

Buna binaen, ister hayat, ister eşya, ister mal sigortaları olsun, v.b. bunların hepsi Şeriat'a göre haramdır. Haram olmalarının sebebi, akdinin Şeriat'a göre batıl bir akit olmasıdır. Bu akit gereği şirketlerin verdiği taahhüt, Şeriat'a göre batıl taahhüttür. Bu taahhüt ve akde göre mal almak haramdır. Bu husus, batıl ile mal yemektir, haram kazanç neviine girer.

Malı Çoğaltma Ve Geliştirmenin Yasaklanan Yolları

Bilindiği gibi İslâm Şeriatı, mülkü geliştirme ve araştırmayı belli şartlara bağlamış ve bu sınırları aşmayı da men ederek şahısların belirli bazı yollarla mülkünü çoğaltmasını yasaklamıştır. Yasaklanan Mülk edinme yollarından bazıları şunlardır:

Kumar

İslâm Şeriatı, kumarı kesinlikle yasaklamış, kumar yoluyla kazanılan malı, kazanılmış bir mal olarak kabul etmemiştir. Bu hususta Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

Ey iman edenler! Muhakkak ki, şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer Şeytan işi pisliktir. Ondan kaçının ki, felaha eresiniz. Şeytan, kumar ve içki ile aranızda kin ve düşmanlık yaymak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?

(el-Maide 90-92)

Allah, içki ve kumarın haram kılınışını te'kidli (pekiştirmeli) bir anlatımla ifade etmiştir. Çünkü ayet '**Muhakkak ki**' manasına gelen (إِنَّمَا) edatı ile başlamakta, içki ve kumarı putlara tapmakla aynı manada zik-

retmektedir. Ayrıca başka bir ayette de; **فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ O halde putların pisliklerinden kaçının.** (el-Hacc 30) buyurarak içki ve kumarı 'pislik' tabiri ile ifade etmiş, kumar ve içkinin kendisinden ancak şerli işlerin çıktığı Şeytan'a ait birer iş olduğunu belirtmiştir.

Ayette '**kaçının**' emrinde de bir başka te'kid söz konusudur. Burada kaçınmanın, kurtuluşu beraberinde getireceği beyan edilmiştir. İçki ve kumardan kaçınmak kurtuluşa vesile olunca bu fiilleri işlemek de felaket ve helâke sebep olacaktır. Ayette; kumar ve içki düşkünleri arasında düşmanlık ve buğzun meydana çıkması, ayrıca insanları namaz ve namaz vakitlerine riayetten de alıkoyması içki ve kumardan doğan veballer olarak zikredilmiştir.

فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

Artık (bunlardan) **vazgeçtiniz değil mi?** (el-Maide 91) diyerek nehyin en açık ve net şekli vurgulanmıştır. Sanki şöyle denmektedir:

"İşte gördüğünüz gibi içki ve kumarda size bildirilen birçok zarar söz konusudur, bunlar Allah'ı zikretmeye ve namaz kılmaya engeldirler. O halde bunlardan vazgeçmeyecek (uzak durmayacak) mısınız?"

Kumarın bir başka şekli de, türü ne olursa olsun, hangi sebeple icat edilmiş olursa olsun "millî piyango" ismi altında anılanıdır. Millî piyango gibi, at yarışlarında

oynanan bahisler de kumar hükmündedir. Netice itibarıyla kumardan kazanılan mal haramdır ve bu yolla bir kazanç elde etmek de caiz değildir.

Faiz (Riba)

İslâm Şeriatı, faizi kesin bir şekilde yasaklamıştır. Faiz nispeti az veya çok olsun faizden elde edilen mal, her halükarda haramdır. Faizden elde edilen malı sahiplenmeye kimsenin hakkı yoktur. Alınan faizler eğer biliniyorsa sahiplerine iade edilmelidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Faiz yiyenler (kabirlerinden) **kalkarken Şeytan çarpmışçasına kalkacaklardır**. Böyle bir cezaya çarptırılmalarının sebebi, alış-veriş de riba gibidir, demeleridir. Hâlbuki Allah alış-verişi helâl, faizi haram kıldı. Kime Rabbinden bir nasihat gelir de faiz almaktan vazgeçerse, faiz haram kılınmadan önce faizden yediğinden sorumlu tutulmaz. Onun işi Allah'a aittir (Allah Kıyamet Günü'ne kadar onlarla ilgilenir). **Kim ki tekrar faize dönerse onlar Cehennemlik-tirler ve orada ebedî kalıcıdırlar**. (el-Bakara 275)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبُنُّوا فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer iman etmiş iseniz, faizden geri kalan kısmı bırakın. Eğer böyle yapmaz iseniz, Allah ve elçisi ile savaşa girdiğinizi bilin. Tevbe ederseniz ana malınız sizindir. Ne zulmedilirsiniz, ne de zulme uğrarsınız. (el-Bakara 278-279)

Faiz hadisesinin belirgin vasfı şudur: Faiz, tefecinin halkın emeğini sömürerek hiç bir emek harcamaksızın elde ettiği faydadır. Kendisinden faiz elde edilen mal, herhangi bir zarar riskine sahip olmayan kârı garantili olan bir maldır ve zarar etme ihtimali sıfırdır. Faiz vakıası "Zarar, elde edilecek kâra göredir" kaidesine de uymaz. Bundan dolayı şirket kurarak malı çalıştırmak ya da sulama ortaklıklarında olduğu gibi mal edinmek Şeriat'a göre caizdir. Çünkü söz konusu işlerden toplum istifade ettiği gibi bir başkasının emeğinin sömürülmesi de söz konusu değildir. Hem iş sahiplerinin, hem de başkalarının menfaatlenmelerine vesile olan bu işlerde kâr edilebileceği gibi zarar da söz konusudur.

Fakat faiz böyle değildir. Bu sebeple faizin haram kılınışı, kesin nasslarla herhangi bir illete bağlanmaksızın yasaklanmıştır. Sünnette de faizden söz edilen mallar açıkça beyan edilmiştir.

Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: "Faiz korkusu ile malını koruyan mal sahibi ihtiyacını gidermek için mala muhtaç ve

sıkışık hâlindeki ihtiyaç sahibine borç vermeyebilir. Oysaki bu ihtiyacın giderilmesi için mutlaka bir vasıtanın bulunması gerekir. İhtiyaçların çoğalıp çeşitlendiği günümüzde faiz, ticaret, sanayi ve ziraatın esasî direği konumuna gelmiş, faizle işleyen bir sürü bankalar ortaya çıkmıştır. Öyle ki ihtiyaçların giderilmesi için faiz dışında başka bir çare bulmak adeta imkânsız hale gelmiştir. Şu halde ihtiyaç sahibinin ihtiyacı nasıl giderilecektir?"

Bu sorunun cevabı şöyle verilebilir: Burada kastettiğimiz toplum, İslâm'ın bir bütün olarak tatbik edildiği bir toplumdur. İslâmî tatbikin bir bölümü de iktisadî tatbiklere yöneliktir. Burada, günümüz toplumlarından bahsetmiyoruz. Çünkü günümüz toplumları mevcut konumları ile Kapitalizm nizamına uygun bir hayat yaşıyorlar. Bu sebeple, bu toplumda bankalar, hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Böylesi bir toplumda yaşayan kimse, Devlet'in hiç bir kontrol ve kanunî sınırlaması olmaksızın kendi mülkünde istediği tasarrufu yapmak hürriyetine sahiptir. Öyle ki, istediği karanlık işleri çevirmek, karaborsa, vurgun, kumar, faiz ve benzeri gayri meşru faaliyetleri yapma hürriyetine sahip olduğunu gören kimse, elbette ki, bankaları ve tüm faiz şirketlerini hayatın vazgeçilmez birer unsuru olarak kabul edecektir.

Bu sebeple, kapsamlı ve yaygın bir inkılâp

yapılırken hali hazırdaki kokuşmuş iktisadî nizamı bütünü ile değiştirmek, onun yerine İslâmî İktisat Nizamı'nı koymak farz olmuştur. Mevcut Kapitalist Nizam ortadan kaldırılıp, yerine İslâm Nizamı tatbikata koyulunca, İslâm Nizamı'nı yaşayan toplumun, faize ihtiyaç duymayacağı açıktır. Çünkü borç para alma ihtiyacını, herkesin geçimini temin etmek vazifesini üstlenmiş olan İslâmî Nizam giderecektir.

İkinci ihtiyaca gelince; İslâmî Devlet muhtaç olanlara faizsiz borç vermekle bu ihtiyacı karşılar. Nitekim ibni Hibban, ibni Mesud'dan, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلَّا كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً

"İki defa bir Müslüman'a borç veren Müslüman, bir sadaka vermiş gibidir."⁹⁴

Muhtaç olanlara borç vermek mendubtur. Bu sebeple borç istemek çirkin görülmez, bilakis o da mendubtur. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* borç isterdi. O halde borçlanmak olduğu müddetçe, hem borç isteyen, hem de borç veren birer mendub işlemiş olacaklardır.

Faizin iktisadî hayata verdiği zararın ne kadar büyük olduğu artık tüm insanlık tarafından bilinmektedir. Hatta bu zarar o kadar açıktır ki, faizi yok etmek ve faizle toplum arasında İslâm Nizamı'na uygun kanun

⁹⁴ İbni Mace, Kitabu'l-Ahkâm, 2421; İbni Hibban

ve yönlendirmelerle caydırıcılığı yüksek katî engellerin konulması zaruret halini almıştır.

Faiz olmayınca mevcut bankalara olan ihtiyaç da ortadan kalkacak ve bu andan itibaren faizsiz borç verme işini sadece Beytu'l-Mal üstlenecektir. Nitekim "Ömer ibni Hattab RadiyAllahu Anh, arazilerini değerlendirme ve işletmeleri için Irak'taki çiftçilere Beytu'l-Mal'dan mal vermiştir." Şer'î hüküm gereğince mahsul hasat edilene kadar çiftçilere arazilerini işlemelerini sağlayacak kadar Beytu'l-Mal'dan mal verilir. İmam Ebu Yusuf'a göre de geçimini temin etmekten aciz olan kimselere bir iş kurmasını ve toprağı işletmesini sağlayacak kadar mal Beytu'l-Mal'dan borç olarak verilir.

Çiftçilere Beytu'l-Mal'dan toprağı işlemek için borç para verildiği gibi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda ihtiyaçları olanlara şahsî işlerini görebilmeleri için de borç para verilir. Ömer'in çiftçilere borç para vermesi, onların geçimlerini sağlamayacak hâlde olmalarındandır ve Ömer onlara, geçimlerini sağlayabilecekleri miktarda mal vermiştir. Bu esasî sebepten hareketle zengin çiftçilere üretimlerini fazlalaştırmaları için Beytu'l-Mal'dan bir şey verilmez. Fakir çiftçilere verilen borç, onlara kıyasla aynı hâlde bulunan ve diğer iş kollarında çalışan kimselere de verilir. Nitekim "Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, geçimini sağ-

layabilmek için bir adama odun toplasın diye ip ve balta vermiştir."

Ancak faizle çalışmayı terk etmek, İslâmî bir toplumun ve İslâmî Devlet'in varlığına ya da borç para verecek şahsın varlığı şartına bağlanamaz. Zira faiz haramdır ve terk edilmesi farzdır. İster İslâmî bir Devlet veya İslâmî bir toplum, isterse de faizsiz borç verecek şahıs bulunsun veya bulunmasın faizin haramlılığı değişmez.

Gabn-ı Fahiş (Aşırı Kâr ve Aldatma)

Lügatte (الْغَبْنُ) "gabn" kelimesinin manası, *aldatmaktır*. Nitekim "alış-verişte onu aldattı, ona galip geldi" şeklinde kullanılır. Birisini aldatmaktan kasıt, fiyat hususunda o şahsı kandırmaktır.

Şer'î ıstılahta ise, *bir şeyi kıymetinden fazla veya noksan satmaktır*.

Gabn-ı fahiş (aşırı kâr ve dolandırıcılık), Şeriat'a göre haramdır. Bu husus, sahih hadislerde de kesinlikle yasaklanmıştır. Abdullah ibni Ömer RadiyAllahu Anh'ın rivayetine göre; "Satış yaparken müşterisini aldatıldığını söyleyen adama Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ

"Satış yaptığında aldatma yoktur de."⁹⁵

⁹⁵ Buharî, Kitabu'l-Buyu', 1974, Kitabu'l-İstikrâd Ve Edâu'd-Duyûn, 2230, Kitabu'l-Husûmât, 2237, Kitabu'l-Hîle, 6449; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 3037;

Ahmed ibni Hanbel'in, Enes'ten rivayetine göre; "Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem zamanında ticaretle uğraşan ve aklından biraz zafiyeti olan bir adam vardı. Adamın akrabaları Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek; "Ya Rasulallah, filanın üzerine hacr koyun (onu tasarruftan men edin de alış-veriş yapmasın). Zira o aklından bir zafiyet olduğu halde alış-veriş yapıyor." dediler. Bunun üzerine Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem o adamı çağırdı ve alış-verişi ona yasakladı. Buna karşı o adam; "Ey Allah'ın Nebisi, ben ticaret yapmadan duramam." dedi. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ise ona şöyle dedi:

إِنْ كُنْتَ غَيْرَ تَارِكِ الْبَيْعِ فَقُلْ هَا وَهَا وَلَا خِلَابَةَ

"Eğer alış-verişi terk edemeyeceksen, o zaman bu böyledir aldatma yoktur de."⁹⁶ Bezzar da Enes'ten şu hadisi rivayet etti:

"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, süslü ve gösterişli kılınmış şeylerin satışını yasakladı."⁹⁷

Bu hadislerde tatlı dil ile aldatarak satış yapılmasının terk edilmesi talep ediliyor. Bu sebeple aldatma haramdır. Bu delile istinaden de "gabn"ın kesin olarak haram olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak haram olan gabn, fahiş

Ahmed B. Hanbel, Müsned el-Mukserin Min es-Sahâbeh, 5699; Mâlik, Kitabu'l-Buyu', 1191

⁹⁶ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 3038; Ahmed B. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukserin, 12799

⁹⁷ Bezzar

olan gabndır. Zira gabnın haram kılınmasına illet, fiyattaki aldatmadır. Az bir fazlalık, aldatma değildir. Çünkü bu, pazarlıkta bir üslûp ve beceridir. Ancak gabn, fahiş olduğu zaman aldatmaya gider.

Bir alış-verişte gabn vakıyası söz konusu olursa, aldanan kimse muhayyerdir; ister bu alış-verişi fesheder, isterse kabul eder. Yani alış-verişte bir aldanma varsa, aldanan, ister parasını, isterse malı alır. Ya da ister satılan malı geri verir, isterse parasını alır.

Burada müşteri, malın hakikî fiyatı ile satın aldığı fiyat arasındaki farkı isteyemez. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* böyle bir hâlde şahsı, alış-verişi feshetme veya kabul dışında üçüncü bir şıkkı seçme noktasında serbest bırakmamıştır. Muhammed ibni Yahya ibni Hibban'dan, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

إِذَا أَنْتَ بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ ثُمَّ أَنْتَ فِي كُلِّ سَلْعَةٍ ابْتِغَاءَهَا بِالْخِيَارِ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَإِنْ رَضِيتَ فَأَمْسِكْ وَإِنْ سَخِطْتَ فَارْزُدْهَا عَلَى صَاحِبِهَا

"Sen satış yaptığında aldatma yoktur de. Sonra sen satın aldığın her malda üç gece muhayyersin; eğer memnum kalırsan tutarsın, eğer hoşlanmazsan onu sahibine geri iade et."⁹⁸

Bu hadis, aldanan kimsenin muhayyer olduğuna delalet etmektedir. Ancak bu muhay-

⁹⁸ İbni Mace, *Kitabu'l-Buyu'*, 2346; Darekutnî

yerlik iki şarta bağlanmıştır:

a-*Akit esnasındaki bilgisizlik*

b-*Fiyatta fazlalık veya eksiklik ki, burada ölçü, satış ya da alış akdinin yapıldığı tarihte malın halk arasında o fiyattan satılmamasıdır.*

Gabn-ı fahiş ticaret erbabının "aşırı kâr" diye ifade ettikleri ıstılahtır. Bu kâr nispeti da, üçte bir veya dörtte bir gibi ölçülerle tespit ve takdir edilemez. Bu noktada kâr oranını, akit yapılırken o belde bulunan tüccarların ıstılafları takdir ve tespit eder. Çünkü söz konusu tespit, piyasa ve malın hâline göre değişiklik arz eder.

Hileli Satış

Satış ve alış-veriş akdinde asıl olan akde uymaktır. Satıcı ile alıcı arasında icab ve kabul ile akit tamamlanıp satış vakıası sona erince alış-veriş akdi taraflar için bağlayıcı olur ve her iki taraf için de bu akdin gereğini yerine getirmek vacip olur. Ancak iş akdinin insanlar arasında meydana gelebilecek muhtemel ihtilafları ortadan kaldırması icabı gereği, Şeriat, insanlara satışta hileyi haram kılmış ve günah olarak belirlemiştir. Söz konusu hile, ister alıcı, ister satıcı tarafından yapılsın, isterse malda ya da para hususunda olsun, hepsi haramdır. Hile, satıcının sattığı maldaki bozukluğu

bildiği halde onu müşteriden gizlemesi ve sanki sattığı malın hiç kusuru yokmuş gibi sadece malın iyi yönlerini göstermesi şeklinde olabileceği gibi, alıcının da bile bile satıcıya sahte para vermek veya paradaki eksikliği satıcıdan gizlemesi şeklinde de olabilir. Hile sebebi ile malın fiyatı değişebileceğinden alıcının kendisine uygun gelen fiyat sebebi ile de talebi artabilir. İşte bu tür hilelerin hepsi haram kılınmıştır. Bu hususta Buharî, Ebu Hurayra'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

لَا تُصَرُّوا الْإِبِلَ وَالْعَنَمَ فَمَنْ ابْتَاعَهَا بَعْدُ فَإِنَّهُ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْتَلِبَهَا إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ وَإِنْ شَاءَ رَدَّهَا وَصَاعٌ تَمْرٍ

"(Satmak için) **koyun ve develerin memelerinde süt biriktirmeyin. Bunları sonra kim satın alırsa, sağdıktan sonra iki seçenek arasında muhayyedir. Dilerse tutar, dilerse beraberinde bir ölçek hurma ile birlikte geri verir.**"⁹⁹ İbni Mace, Ebu Hurayra kanalı ile Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ ابْتَاعَ مُصْرَاةً فَهُوَ بِالْخَبَارِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنْ رَدَّهَا رَدَّ مَعَهَا صَاعًا مِنْ تَمْرٍ لَا سَمْرَاءَ

"**Kim memelerinde süt birikmiş bir hayvanı satın alırsa, üç gün serbesttir. Onu geri verirse buğday değil de onu bir ölçek hurma ile beraber geri versin.**"¹⁰⁰

Hadislerde kastedilen bir ölçek hurma,

⁹⁹ Buharî, Kitabu'l-Buyu', 2004

¹⁰⁰ İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2230

sağılan sütün karşılığıdır. Bezzar, Enes kanalı ile Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet etmiştir:

"Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, süslü satışlardan nehyetti."¹⁰¹

Hadisler, deve ve koyunların memelerinde süt biriktirip, çok süt veriyor görünümünü vererek satışa arzın ve ayıbı örtmenin ve süslü satışın yasaklandığına dair gayet açık hükümler ihtiva etmektedir. Bu tür maldaki ayıbı örtüp gizleyen tutumlar, haram olan hile kapsamına girmektedir. Hile, ister malda, ister ödenen parada olsun, her ikisi de haramdır. Müslümanların mal ve parada var olan ayıbı izah etmesi üzerlerine vaciptir. Satışın ve talebin artması için malı fazla bir fiyata satma fikrinden hareketle mal ve ödemede hileye başvurmak helâl değildir. Çünkü Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bunu kesinlikle yasaklamıştır. Nitekim İbni Mace, Ukbe İbni Amir'den Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

المُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ إِلَّا بَيَّنَّهُ لَهُ

"Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Kardeşine, kendisinde bir ayıp (kusur) bulunan malı satması, o ayıbı ona izah etmedikçe helâl olmaz."¹⁰² Buharî, Hâkim İbni Hizam'dan Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etti:

¹⁰¹ Bezzar

¹⁰² İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2237

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَّفَقَا فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُرُوكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَذَبَا وَكْتَمَا
مُحِقَّتْ بَرَكَهُ بَيْعِهِمَا

"Alan ve satan ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdirler. Eğer doğru söyleyip açıklarlarsa her ikisi de satışlarında bereket bulurlar. Eğer yalan söyleyip gizlerlerse satışlarının bereketi yok olur gider."¹⁰³ Yine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَشَّ

"Aldatan bizden değildir."¹⁰⁴

Her kim aldatma ve hile ile bir fayda elde ederse, onu mülk edinemez. Çünkü hile ve aldatma, bir mülk edinme sebebi değildir. Aksine yasaklanmıştır ve bu yolla elde edilen mal, haramdır. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir hadisinde; لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ لَحْمٌ نَبَتَ مِنْ سُحْتِ النَّارِ "Haramdan beslenen et (vucüt) Cennet'e giremez. Ateş, ona daha evladır."¹⁰⁵ demiştir.

İster mal, isterse para zaviyesinden olsun, alış-verişte hile söz konusu olunca aldatan kimse şu iki seçenekten birini seçer: isterse bu alış-veriş akdini fesheder, isterse akdi sürdürür. Bu iki çare dışında bir hareket tarzı söz konusu değildir. Yani aldatan

¹⁰³ Buharî, Kitabu'l-Buyu', 1968; Muslim, Kitabu'l-Buyu', 2825; Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1167; Ahmed B. Hanbel, Müsned el-Mekkiyyîn, 14783, 14786; Dâremî, Kitabu'l-Buyu', 2435

¹⁰⁴ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2995; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2215; Ahmed B. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukserîn, 6991, Müsned el-Mukserîn, 15273; Müsned el-Mediniyyîn, 15892

¹⁰⁵ Ahmed B. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukserîn, 13919

kimse, kusurlu malla kusursuz arasındaki fiyat farkını talep ederek kusurlu malın kendinde kalması hakkına sahip değildir. Çünkü Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* aldatılan kimseye bu hakkı tanımamıştır. Buharî'nin Ebu Hurayra yoluyla rivayet ettiği hadise göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

إِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا وَإِنْ شَاءَ رَدَّهَا

"Dilerse onu tutar, dilerse onu geri verir."¹⁰⁶

Satıcının, sattığı malının kusur veya hilesini bilmesi sözü edilen muhayyerlik için şart değildir. Yalnızca hilenin ve aldatmanın tespiti ile seçme hakkı doğar. Çünkü bu konudaki hadislerin kapsamı geneldir ve satışta yasaklanan hususlara yöneliktir. Gabn (fahiş kâr) vakıasında ise hâl böyle değildir. Fahiş kârla satış yapan satıcının haberi yokken piyasada fiyatlar düşmüş ve bu sebeple fahiş fiyat vakıası söz konusu olmuşsa, o zaman alıcıya hileli satışıdaki gibi bir hak doğmaz. Çünkü satıcı, bilmeyerek fazla fiyatla mal satmıştır. Burada fahiş kâr vakıası söz konusu olmakla beraber, alıcıya hak doğmaması dikkate değerdir.

İhtikâr (Stokçuluk)

¹⁰⁶ Buharî, *Kitabu'l-Buyu'*, 2004; Muslim, *Kitabu'l-Buyu'*, 2803, 2805; Ahmed B. Hanbel, *Bâkî Müsnedi el-Mukserîn*, 7004, 9028, 9078,

İhtikâr, İslâm'da kesinlikle men edilmiştir ve kesinlikle haramdır. İhtikâra müteallik kesin ve çok açık nehiyeler vardır. Nitekim Said ibni el-Museyyeb, Muammer ibni Abdullah el-Adevî'den Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

لَا يَحْتَكِرُ إِلَّا خَاطِيٌّ

"Ancak bir günahkâr ihtikâr yapar."¹⁰⁷

el-Esreme'nin, Ebu Emame'den rivayetine göre; *"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem yiyeceklerin İhtikârını nehyetmiştir."*¹⁰⁸ Müslim, Said ibni el-Müseyyeb isnadı ile Muammer'den, *Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

مَنْ احْتَكَرَ فَهُوَ خَاطِيٌّ

"İhtikâr yapan kimse günahkârdır."¹⁰⁹

Hadisteki nehiy, stokçuluk yapan kimseyi **"günahkârdır"** vasfı ile kınayarak, İhtikârın terkinin istemektir. Söz konusu hadislerdeki ifade şekilleri kesinlik ifade eden tarzda bir "terk"i talep etmektedirler ve İhtikârın haramlığına delildirler.

Muhtekir (stokçu) ile kastedilen; ileride daha fazla fiyatla satabilmek için mal ve eşyayı piyasadan toplayıp depolayarak darlık ve malın kıtlığı zamanlarında pahalanmasını

¹⁰⁷ Muslim, Kitabu'l-Musâkât, 3013; Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1188, Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2990; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2145; Ahmed B. Hanbel, Müsned el-Kabâile, 25987, 25988; Dâremî, Kitabu'l-Buyu', 2431

¹⁰⁸ el-Esreme

¹⁰⁹ Muslim, Kitabu'l-Musâkâh, 3012

bekleyen kimselerdir. "Muhtekir, pahalı için mal İhtikâr yapan kimsedir" diye tarif edilmesindeki bir diğer sebep de lügat manası ile (حَكَزَ) "hakere" kelimesinin "haksızlık ve zulmetmek" manasına gelmesidir. Burada haksızlık, pahalı satabilmek için malı İhtikâr etmekten doğmaktadır. Lugatte, bir şeyin stoklanması için kullanılan (اِحْتَكَرَ الشَّيْءَ) "ihtikara's-şey'e" ifadesi, ileride daha yüksek bir fiyata satabilmek için malı saklamak manasında kullanılmaktadır. İhtikârın, ihtikâr olarak ortaya çıkabilmesi için ihtikâr edilen mala karşı halkın aşırı ihtiyacının söz konusu olması gerekir. Bu şartlar gerçekleştiğinde ihtikâr fiili meydana gelir. Eğer halk, istediği malı, istediği miktarlarda zorlanmadan satın alabiliyorsa zaten pahalı satmak için mal toplamanın ve ihtikârın bir manası olmayacaktır. Bundan dolayı ihtikârın şartı sadece piyasadan mal toplamak değil, bilakis daha pahalı satabilmek amacı ile malı, piyasadan toplamaktır. Burada, malın ihtikârı vakıası, ister piyasadan mal toplamak şeklinde olsun, isterse kıt olan malı kendi arazisinde az miktarda üreterek ya da ürettiği şeyin kendi tekelinde olması fırsatından faydalanarak piyasa fiyatını artırmak için bekletmek şeklinde olsun, fark etmez. Neticede bu vakıa bir ihtikâr vakıasıdır.

İhtikârın bir başka şekli de üretilen sanayi mallarının bir kısmının piyasada az

bulunur olmasından faydalanarak ihtikâr yapmaktır. Bu ihtikâr çeşidi, Kapitalistlerin en çok itibar ettiği ihtikâr çeşididir. Çünkü Kapitalistler, piyasada kendileri ile rekabet edebilecek tüm diğer sanayi şirketlerini ortadan kaldırıp piyasada tekel oluşturabilmek için oldukça gayret sarf ederler. İşte bu tür ticarî davranışların hepsi ihtikâr kelimesinin ifade ettiği "*daha pahalı mal satabilmek için mal veya eşyayı tekeline almak*" manasına geldiğinden, ihtikârdır ve yasaklanmıştır.

Burada ister insan ihtiyaçlarına yönelik olsun, isterse insanların faydalandığı hayvanların ihtiyaçlarına yönelik olsun, fark gözetmeksizin ihtikâr haramdır. Ayrıca ister gıda malları gibi insanlığın zarurî ihtiyaçlarından olan mallarda olsun, isterse lüks tüketime yönelik ihtiyaçlarda olsun, fark etmeksizin ihtikâr yine haramdır. Çünkü (إحتكاز) "*ihtikâr*" kelimesi lügatte, herhangi bir kayda bağlanmaksızın "*bir şeyin toplanması*" olarak geçer. Kelime, sadece yiyecek veya başka herhangi bir şeyin ihtikârı gibi hususî bir manaya gelmemektedir. Dolayısıyla ihtikârın lügat manası dışında bir tanım getirmek doğru olmaz. Ek olarak, zikredilen hadislerin zahirleri de her ne olursa olsun ihtikârın haramlığına işaret etmektedirler. Çünkü söz konusu hadisler, bir kayıt ve sınırlama olmaksızın mutlak olarak genel bir hüküm ortaya koymaktadırlar. Bu sebeple

hadisler mutlak ve geneldirler.

İhtikârın sadece yiyeceklere tahsisine işaret eden bazı hadislere gelince; "Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, yiyecekleri ihtikârı yasakladı."¹¹⁰ gibi hadislerdeki "yiyecek" ifadesi ihtikârın sadece yiyeceklerle sınırlandırılmasını gerektirmez. İhtikârın yasaklığını ihtiva eden hadisler bazı rivayetlerde genel, bazılarında "yiyecek" ifadesi ile sınırlandırılarak kullanılmıştır. "O zaman, genel olarak tanımlanmış ifadeleri sınırlıya indirgeyebiliriz" de denilmez. Çünkü içinde "yiyecek" ifadesi geçen hadisler, genel yasağın bir bölümünü örneklemek için kullanılmıştır. Tahsis için değildir.

Yiyeceklerin dışındaki malların kapsam dışı tutulması ancak "lakap" mefhumu ile olur. Oysa burada böyle bir ifade kullanım dışıdır. Bu şekilde bir ifade tarzı ise ne kayıtlamaya, ne de özelleştirmeye uygun değildir. Yani ihtikâr ile alâkalı rivayetlerde, "yiyecek" kelimesinin geçmesi, yapılabilecek bir ihtikâra misal teşkil etmesi sebebiyledir. Dolayısıyla ihtikâr, sadece "yiyecek"le sınırlandırılmaz ve bu sınırlandırma ile amel edilemez. Çünkü yiyecek, belli bir nesne grubuna verilmiş isimdir. Hükmü sınırlandıran ve özelleştiren bir mefhum değildir.

---

¹¹⁰ el-Esreme

İçinde "yiyecek" ibaresi geçen hadisler dâhil olmak üzere, ihtikârı yasaklayan hadislerin tümü mutlak ve genel bir hüküm ortaya koymaktadırlar. Muhtekir, ihtikâr ettiği mal ile piyasaya hâkim olup, ihtikâr malı istediği fiyattan sattığında, halk da başka bir seçeneği olmadığından muhtekirin sattığı malı, onun istediği fiyattan almak zorunda kalmaktadır. Bu sebeple Müslümanlara muhtekirin, fiyatı yükselterek satış yapması haramdır. Çünkü Makıl ibni Yesar'dan rivayet edildiğine göre, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

مَنْ دَخَلَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَسْعَارِ الْمُسْلِمِينَ لِيُغْلِبَهُ عَلَيْهِمْ فَانْحَقَّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعْذَهُ
بِعُظْمٍ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim Müslümanların fiyatlarından bir şeye, o şeyi onlara pahalılaştırmak için müdahil olursa, Kıyamet Günü'nde o kimseyi ateş yığınınına oturtması Allah Tebâreke ve Teâlâ üzerine bir haktır."¹¹¹

Fiyatı Belirleme

Allahu Teâlâ insanlara, malını istediği fiyattan satma yetkisini vermiştir. İbni Mace, Ebu Said'den Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmektedir:

إِنَّمَا النَّبِيُّ عَنْ تَرَاضٍ

"Satış ancak karşılıklı rızayladır."¹¹²

Fiyat belirlemesinin ancak Devlet tarafından

¹¹¹ Ahmed B. Hanbel, Mütsned, el-Basriyyin, 19426

¹¹² İbni Mace, Kitabu't-Tecârât, 2176

yapılabileceği zannedilmekle beraber, Allah, Devlet'e mal için belli bir fiyat belirleyip insanların söz konusu fiyatlara göre alış-veriş yapmaya zorlaması yetkisini vermemiş ve böyle bir Devlet zorlamasını haram kılmıştır.

Fiyat belirleme işi ancak, Devlet Başkanı veya vekili tarafından yahut da Müslümanlar üzerinde idare yetkisi olan bir kimse tarafından fiyatların fırlamasını ve malın kıymetinin üzerinde satılmasını engellemek ya da başkaları zarar etmesin diye düşük fiyattan satmaktan alıkoymak amacı ile çarşı-pazar esnafının malını şu ya da bu fiyattan satmasına yasak koyabilir.

Yani burada kastedilen, insanların faydaları için belirlenen fiyattan fazla veya eksik kıymette satışı yasaklamaktır. Bu da Devlet'in, toplumun menfaatlerini muhafaza etmek gayesi ile bazı mallara belirli fiyatlar koyarak tespit edilen kıymetin üzerinde veya altında malın satışını engellemek için müdahalesidir.

İslâm, fiyatların sınırlandırılmasını kesinlikle haram kılmıştır. İmam Ahmed, Enes'ten şu hadisi rivayet etmiştir:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem zamanında fiyatlar yükselmişti. (Bir kısım insan ona;) "Ey Allah'ın Rasulü fiyatları sınırlandırınız." dediler. Bunun üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْخَالِقُ الْفَاضِلُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ الْمُسَعِّرُ وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْفَى اللَّهَ وَلَا يَطْلُبُنِي أَحَدٌ بِمَظْلَمَةٍ ظَلَمْتُهَا إِيَّاهُ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ

"Şüphesiz Allah, yaratan, (rızkı) daraltan, genişleten, Rezzak ve fiyat koyandır. Ben Allah'la hiç kimsenin ne bir kan, ne de bir malda kendisine zulmetmiş olduğum bir zulümü benden talep etmeyerek kavuşmamı umuyorum."¹¹³

Ebu Davud, Ebu Hurayra'dan şunu rivayet etmiştir:

أَنَّ رَجُلًا جَاءَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَرَ اللَّهُ فَقَالَ بَلْ أَدْعُو ثُمَّ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَرَ فَقَالَ بَلِ اللَّهُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ

"Bir adam gelip Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e; "Malların fiyatını sınırlandır." dedi. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona; **"Hayır, ben Allah'a dua edeyim."** buyurdu. Bir başka adam geldi ve "Ya Rasulullah fiyatları sınırlandır." dedi. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ona şöyle dedi: **"Allah, alçaltır ve yükseltir."**¹¹⁴

Zikredilen hadisler, fiyat belirlemenin haram olduğunu ve herhangi bir sınırlama söz konusu olduğunda, bu haksızlığın mahkemeye başvurulabilecek türden bir haksızlık olduğunu göstermektedir. Yöneticiler böyle bir teşebbüste bulunurlarsa haram işlemiş olduklarından günaha girerler. Böyle bir fiyat sınırlaması söz konusu olduğunda, tebaadan herkesin Mezalim Mahkemesi'nde -ister bu

¹¹³ Ahmed B. Hanbel, Bâkî Müsnedi el-Mukserin, 12131

¹¹⁴ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2993

yönetici Halife, isterse vali olsun- dava açma hakkı vardır. Böylelikle Mahkeme, mevzu hakkında hüküm verip haksızlığa mani olur.

Fiyat sınırlamasının haramlılığı tüm malları kapsar. *Gıda malları* ya da *başka mallar* diye ayırım söz konusu değildir.

Fiyat sınırlaması mevzuunda mevcut hadisler herhangi bir kayıt olmaksızın bu vakıayı genel hatlarla herhangi bir tüketim mallarına has kılmadan nehyetmişlerdir.

Herhangi bir malın fiyatını sınırlama işi, ister harp, isterse barış zamanı gibi hangi şartlar altında olursa olsun, İslâm Ümmeti için pek çok zararın ortaya çıkmasına sebep olur. Zira fiyat belirleme Devlet'in müdahalesi ile gerçekleştiğinde, Devlet'in kontrolünden uzak *karaborsa* diye bilinen gizli bir pazarın doğmasına ve fiyatların yükselmesine sebep olur. Bu hâlde, ancak zenginler karaborsa malına sahip olabilecekler, fakirler ise bu haktan mahrum kalacaklardır. Ayrıca Devlet'in fiyatları belirlemesi, hem üretim, hem de tüketime tesir ederek bazen iktisadî krize sebep olur. Fiyat sınırlamasının olduğu yerde, sahip olduğu mal üzerinde hâkimiyet ve tasarruf hakkı olan kimselerin, mallarına sanki "*hacr*" koyulmuş gibi mal sahiplerinin malları üzerindeki tasarruf hakları kaldırılmış olur. Bu ise ancak Şer'î nass ile caizdir ve bu mevzuda bir nass yoktur. Bu sebeple, şahısların mallarına belirli bir fiyat koyup

malın, bu fiyatın ne altında, ne de üzerinde satılmasını engelleyerek "hacr" konulması İslâm'da caiz değildir.

Harp ya da siyasî bunalım dönemlerinde fiyatlarda artışlara sebep olan iki esasî sebep vardır:

a- Piyasada malın ya çok az bulunması ya da hiç bulunmaması,

b- İhtikâr sebebi ile malın piyasadan çekilmesi.

Eğer piyasadaki mal yokluğunun sebebi ihtikârdan ileri geliyorsa, Allah *Subhanehû ve Teâlâ* bunu haram kılmıştır. Eğer yokluğun sebebi malın kıtlığından kaynaklanıyorsa, Halife ve diğer yöneticiler, halkın işlerini götme sorumluluğunun bir gereği olarak yokluğu çekilen malı çeşitli şekillerde temin ederek halkın ihtiyaçlarını gidermeye çalışacağı gibi bu yolla piyasadaki malın fiyat artışını da engellemiş olacaktır.

Nitekim Ömer ibni Hattab, Rimade Senesi olarak isimlendirilen kıtlık zamanında, sadece Hicaz bölgesine has bu kıtlık sebebi ile yükselen yiyecek fiyatlarına sınır koymamış, Mısır ve Şam gibi civar bölgelerden getirttiği yiyeceklerle, yükselen fiyatların kendiliğinden düşmesini sağlamıştır.

Bağış Ve Nafaka Yönünden İnfakla Tasarruf Hakkı

İnfak (Allah yolunda harcama) bir tasarruf şeklidir. *Malın infak edilmesi, malın herhangi bir karşılık beklemezsizin harcanması manasına gelmektedir.* Herhangi bir karşılık ve menfaat bekleyerek yapılan harcamaya, infak tanımı girmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

Allah yolunda infak edin (harcayın).

(el-Bakara 195)

وَمِمَّا زَرَعْنَا لَهُمْ يُنْفِقُونَ

Onlar kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler. (el-Enfal 3)

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ

İmkânı fazla olan imkânına göre infak etsin. (et-Talak 7)

İslâm, koyduğu metot istikametinde infakın usullerini tespit ve tahdit ederek infakla alâkalı birtakım kaideler belirlemiş ve mal sahibini, arzuları istikametinde keyfî harcamalarda bulunma noktasında başıboş bırakmamıştır. Aksine mal sahibinin ister yaşarken ve isterse ölümünden sonra malın tasarruf keyfiyetini belirlemiştir.

Şahsın herhangi bir karşılık beklemezsizin malını başkasına vererek malı üzerinde yapacağı tasarruf, ya malın bizzat kendisince

insanlara verilmesiyle ya da nafakalarının temini kendisi üzerine vacip olan kimselere harcanmasıyla olur. Bu harcama, bağış, hediye, sadaka ve nafaka gibi yollarla, mal sahibi hayatta iken ya da ölümünden sonra vasiyet şeklinde olur.

Nitekim İslâm, şahsın bu mevzudaki tasarruf hakkına müdahale ederek belirli sınırlar koymuştur. Meselâ; İslâm, harp anında şahısların Müslümanların aleyhine olacak şekilde düşmanı kuvvetlendirmeye yönelik hediye ve bağışlarda bulunmasını, hatta sadaka vermesini yasaklamıştır. Yine şahsın çoluk-çocuğuna bir şey kalmayacak şekilde malını sadaka, bağış ve hediye olarak harcamasını da yasaklamıştır. Şahıs ancak ehline yetecek miktardan fazlasını sadaka olarak verebilir.

Eğer şahıs, kendisine ve çoluk-çocuğuna bir şey kalmamak şartıyla tüm malını dağıtmışsa onun bu muamelesi iptal edilir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bu mevzuda şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَىٰ وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ

"Sadakanın hayırlısı, bir zenginlik üzerinden olanıdır. Sen efradu iyâlinle işe başla."¹¹⁵

Daremî, Cabir ibni Abdullah'tan, şu ha-

¹¹⁵ Buharî, Kitabu'z-Zekât, 1337, Kitabu'l-Nafakât, 4937; Neseî, Kitabu'z-Zekât, 2497; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mükessirin, 7414, 8855

diseyi rivayet etmiştir:

"Biz Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in yanındayken harp alanında (Ahmed ibni Hanbel, "bir maden yerinde" diye rivayet eder, doğru olan da budur.) yumurta büyüklüğünde bir altınla bir adam geldi ve "Ya Rasulullah, bunu benden sadaka olarak al. Vallahi bundan başka malım yoktur." dedi. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem yüzünü ondan çevirdi. Sonra adam ona sol taraftan geldi ve aynı şeyi söyledi. Sonra önünde durup aynı şeyi söyledi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kızarak; **هَاتَهَا، مُغَضِباً** "Onu bana getir." dedi. Ve o altını ona süratle fırlattı, eğer adama isabet etseydi canını yakar ya da onu yaralardı. Sonra şöyle dedi:

يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ إِلَى مَالِهِ لَا يَمْلِكُ غَيْرَهُ فَيَتَصَدَّقُ بِهِ ثُمَّ يَقْعُدُ يَنْكَفُفُ النَّاسَ إِنَّمَا الصَّدَقَةُ
عَنْ ظَهْرِ غَنَى خِذِ الَّذِي لَكَ لَا حَاجَةَ لَنَا بِهِ فَأَخَذَ الرَّجُلُ مَالَهُ

"Biriniz, başka bir şeye sahip olmadığı halde malına yönelip onu sadaka olarak veriyor, sonra da oturup insanlara el açıyor. Sadaka ancak bir zenginlik üzerindedir. Sana ait olan şeyi al. Bizim ona ihtiyacımız yok!" Ve adam malını geri aldı."¹¹⁶

Malın, ihtiyaç tanımını içerisindeki kısmı, insanın kendisinin, çoluk-çocuğunun, yiyecek, giyecek, mesken gibi ihtiyaçları ile gerekliliği açık zarurî ihtiyaçlar dışı ihtiyaçlarına yetecek miktarıdır ki bu da insanların normal bir geçim sağlayabilmeleri

¹¹⁶ Daremî, Kitabu'z-Zekât, 1600

için gerekli miktara karşılık gelir.

Allahu Teâlâ'nın şu ayetine gelince;

وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

Kendi ihtiyaçları olsa bile kendilerine tercih ederler. (el-Hasr 9) Bu ayetin manası zannedildiği gibi, "Kendileri fakir olsalar bile" demek değildir. Aksine ayet "temel ihtiyaçları dışında ihtiyaçları olsa bile" manasına gelmektedir.

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, mala muhtaç olan fakirlerin infakını yasaklamıştır. Ayette geçen (خَصَاصَةٌ) kelimesinin manası, "gedik, küçük delik" demektir. Yani her ne kadar evde bir ihtiyaç açığı olsa da manasına gelmektedir. Ayetin tamamı ise şöyledir:

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

Onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı, nefislerinde herhangi bir boşluk duymazlar. Kendilerinin bazı ihtiyaç açıkları olsa bile, onları kendi nefislerine tercih ederler. (el-Hasr 9)

Yani ayet, Ensar *Radiyallahu Anhuma'nın*, Muhacirlere verdiklerinden dolayı nefislerinde herhangi bir şey duymadıklarını ve her ne kadar bazı işlerini görmek için infak ettikleri mala ihtiyaçları da olsa -zarurî ihtiyaçları dışı ihtiyaçlar için- verdiklerinin arkasına düşmediklerini beyan etmektedir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, **"Muhakkak ki sadaka, bir zenginlik üzerindedir."** ve **"Biriniz, başka bir şeye sahip olmadığı halde malına yönelip onu sadaka olarak veriyor, sonra da oturup insanlara el açıyor..."** hadislerinden kasıt şudur:

Fakir, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan kimsedir. Dolayısıyla temel ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu olan kimsenin sadaka vermesi caiz değildir. Zira sadaka ancak zenginden alınır. Yani temel ihtiyaçlarını karşılama hususlarında insanlara muhtaç olmayan kimselerden alınır. Kendi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra zarurî ihtiyaçları dışı harcamalar için fazla bir malı varsa, bu zarurî olmayan ihtiyaçlarını gidermek yerine, fakirleri kendi nefislerine tercih etmesi mendubtur.

Aynı şekilde İslâm, bir kimsenin tam ölüm döşeğinde iken malını bağışlamasını, hediye etmesini ve vasiyette bulunmasını yasaklamıştır. Eğer bir kimse ölüm döşeğindeyken malını hibe, hediye veya vasiyet etse dahi, ölümünden sonra malın ancak üçte biri verilebilir. Ebu Derda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ عِنْدَ وَفَاتِكُمْ زِيَادَةً فِي حَسَنَاتِكُمْ لِيَجْعَلَهَا لَكُمْ زَكَاةً فِي أَعْمَالِكُمْ

"Allah, vefatınız anında mallarınızın üçte

birini, hasenatinıza artırarak onları sizin için amellerinizde bir zekât kılması için sizlere sadaka olarak vermiştir."¹¹⁷

İmran ibni Husayn'ın rivayetine göre, "Mal olarak yalnız altı kölesi olan Ensar'dan bir adam, ölüm döşeğinde (hastalığı sırasında) bu altı köleyi azat etmiş. Hâlden haberdar olan Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem kölelerin hepsini yanına çağırılmış ve altı köleyi ikişer şahsiyet üç gruba ayırıp aralarında kur'a çekerek kur'anın isabet ettiği iki köleyi azat ettikten sonra geri kalan dört köleyi tekrar sahiplerine köle olarak iade etmiştir."¹¹⁸

Köle azadı mevzuunda Şeriat'ın bunca teşvikinin bulunmasına rağmen, bu mevzudaki şahsın isteği uygulanmadığına göre, vefat öncesi başka mevzulardaki tasarrufların uygulanmaması da doğru olacaktır.

Şahsın, kendisi ve üzerine nafakası vacip olan kimseler için harcamada bulunma tasarrufuna gelince; İslâm, bu hususta belirli sınırlamalar koymuştur. Bu sınırlamalardan bazıları şunlardır:

A-İslâm, ferdin harcarken israf etmesini yasaklamış ve israfı sefihlik olarak vasfetmiştir. İlâveten savurganın kendi çıkarı için mallarına hacr koyup, malları üzerine tasarruftan men ederek onun adına mallarında

¹¹⁷ Darekutnî

¹¹⁸ Muslim

tasarrufta bulunacak birisinin vasi edilmesini de vacip kılmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

Allah'ın sizi salâhiyetli kıldığı mallarınızı, sefihlere vermeyin. Onları o mallar ile yedirin, giydirin. (en-Nisa 5)

Bu ayette, Allah *Subhanehû* ve *Teâlâ* aklını kullanmayanlara, savurganlara mal vermeyi nehyetmiş, bu hâldeki kimselerin yedirme ve giydirme gibi hususlardan faydalanmalarını tavsiye etmiştir. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمِلْ وَالِيُهُ بِالْعَدْلِ

Eğer üzerinde hak olan kimse sefih, zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak hâlde ise, onun yerine velisi adaletle yazdırsın ve imzalasın. (el-Bakara 282)

Bu ayetler istikametinde sefih üzerine velayet vacip kılınmıştır. Muğire ibni Şube'den rivayet edildiğine göre; "*Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, malı boş yere harcamaktan nehyetti.*"¹¹⁹

İsraf ve tebzir (savurganlık) kelimelelerinin her ikisinin, hem lügat, hem de Şer'î manaları söz konusudur. İnsanlar her iki kelimeyi de Şer'î manasından soyutlayarak lügat manası ile kullanıp Şeriat'ın kas-

¹¹⁹ Buharî, Muslim, Daremî

tettiği manalar dışında yorumlamaya başlamışlardır. Lügatte (السَّرْفُ) "sarf" kelimesi ölçüyü aşmak, (التَّبْذِيرُ) "tebzir" kelimesi ise, malını çalıp savurdu, parçaladı, ayırdı, manalarına gelmektedirler.

Kelimelerin Şer'î manasına gelince; israf ve tebzir "malın Allah'ın yasakladığı yerlerde harcanması" manasına gelmektedir. İster az, ister çok olsun, Allah'ın mubah kıldığı ve emrettiği harcamalar, israf ve tebzir olmamaktadır. Allah'ın yasakladığı her tür harcama ise ister az, ister çok olsun, israf ve tebzirdir. Rivayete göre Zührî aşağıdaki; **Eline boynuna bağlı olarak tutma** (eli sıkı olma) **ve büsbütün eli açıkta olma.** (el-İsra 29) ayetini "O malı haktan men etme ve batıl yolda harcama" şeklinde tefsir etmiştir.

"İsraf" kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde geçmektedir. Meselâ:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

Ve onlar ki harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler. İkisi arasında dosdoğru bir yol tutarlar. (el-Furkan 67)

Burada geçen 'israf', isyan yolunda (günaha) mal harcamaktır. Allah'a yakınlığı sağlamak için mal harcamaksa, israf değildir. Bu hâlde yukarıdaki ayetin manası şöyle olacaktır: "Mallarınızı israf yolunda harcamayın! Mubah olan yerlerde harcamakta cimrilik etmeyin. Bilakis mallarınızı mu-

bahlardan daha üstün olan yerlerde, yani itaat amacıyla harcayın." Sonuç olarak, Mubah olmayan yerlerde mal harcamak kınandığı gibi, Mubah olan yerlerde cimri olmak da kınanmıştır. İnfakın övülen şekli, mubah ve ibadetler çerçevesinde yapılanıdır.

وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

İsraf etmeyin! Zira Allah, israf edenleri sevmez. (el-En'am 141) Bu ayette de Allah'ın yasakladığı yerlerde mal harcayarak yapılan israfın kınanması söz konusudur.

'İsraf edenler' kelimesi, Allah'ın zikrinden yüz çevirenler manasında kullanılmıştır. Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır:

قَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ غُضْرَهُ مَرَّ كَأَنْ لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زَيْنٌ لِّلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Fakat Biz ondan, uğradığı hastalık ve zararı kaldırıncaya sanki bize bu konuda yalvarmamışçasına yine eski hayatına devam etmektedir. Böylece müsriflere (Allah'ın zikrinden yüz çevirenlere) yapageldikleri şeyler kendilerine süslü gösterildi. (Yunus 12) Yani Şeytan, verdiği vesvese ile müsriflerin Allah'ın zikrinden yüz çevirmek ve şehvetlerine uymak hususundaki fiillerini onlara süslü ve hoş gösteriyor. Burada Allah'ın zikrinden yüz çevirenlerle, "müsrifler" kastedilmektedir. Müsrifler kelimesi, şerhleri hayırlarından fazla olan kimseler için de kullanılmaktadır. Bir ayette şöyle den-

mektedir:

لَا جَزْمَ أَمَّا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ
وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

Şüphesiz Beni çağırdığınız şey, ne dünyada, ne de Ahiret'te ibadete layık değildir. Hepinizin varacağı yer Allah'tır. Şüphesiz müsrifler (şerleri hayırlarına üstün gelenler), **işte onlar Cehennem ehlidirler.** (el-Mümin 43)

Katade'nin rivayet ettiğine göre buradaki 'müsrifler' tabirinden müşrikler kastedilmektedir. Mucahid'e göre ise buradaki 'müsrifler' den kasıt maksatsız yere kan dökenlerdir. Şerri hayrına galip gelenlere de *müsrif* denilmektedir.

Ayrıca Kur'an'da "müsrifler" tabirinin bir diğer kullanımı da fesat çıkaranlar manasındaki kullanımdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

Allah'tan korkun ve Bana itaat edin, yeryüzünde ıslahat yerine fesat çıkaran müsriflerin emrine itaat etmeyin. (eş-Şuara 151-152)

İşte bu ayetlerin tümünde geçen "israf" kelimesi, kesinlikle lügat manasında kullanılmamıştır. Aksine burada geçen israf ile Şer'î mana kastedilmektedir. İsrâf kelimesi, infak ile beraber kullanıldığında kastedilen, malı Allah'a isyan vasfı taşıyan yer-

lerde harcamaktır. Bu sebeple Allah'ın Şer'î bir mana yüklediği israf kelimesini, lügat manası ile kullanmak caiz olmaz.

"Tebzir" kelimesinin ifade ettiği manaya gelince; bu kelimenin Şer'î manası, *malı haram işlerde harcamaktır*. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

Saçıp savurma, şüphesiz saçıp savuranlar (malı haram yerde harcayanlar) **Şeytanların kardeşleridir.** (el-İsra 26-27)

Öyle ki bu kimseler, şer işlemekte Şeytan'a benzerler. Bu tür bir tabir, kınamanın son sınırındadır. Çünkü Şeytanlardan daha şerli bir mahlûk yoktur. Burada geçen *tebzir, malı layık olmayan, gereksiz yerlere harcamak* manasına gelmektedir.

Abdullah ibni Mesud'dan rivayet edildiğine göre; "Tebzir, malı harcanması gerekli olan yerlerin dışında harcamaktır." Mücahid'den rivayet edildiğine göre; "Az bir şey de olsa, batıla harcamak tebzirdir."

İbni Abbas'tan bir rivayette *savurgan*, "Hak olmayan şeyde harcayan" olarak, Katade'den bir rivayette ise, "Allah'a isyanda, hak olmayan yerde ve fesada harcayan" olarak tanımlanmıştır. Bu rivayetleri Taberî de tefsirinde kullanmıştır.

Tüm bu delillerden, israf ve savurganlıktan Allah'ın haram kıldığı hususlarda harcama yapmanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu

sebeple Allah'ın haram kıldığı yerlerde harcama, caiz olmayan bir infak kabul edilerek bu tür harcamalarda bulunanlara hacr koyulması vacip olmaktadır. Hacr koyulan şahsın, ne sadakası, alış-verişi, ne de hibe ve nikâhı infaz edilir. Bu şahsın borç olarak aldığı herhangi bir şeyin ödenmesi de gerekmez, ancak kendisine hacr koyulmadan önce yaptığı muamelelerden sorumlu tutulur.

Allahu Teâlâ'nın şu ayetine gelince;

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

Elini boynuna bağlı bırakıp kalma (cimrilik etme), **büsbütün açık da olma. Sonra kınanır** (kaybettiklerinin) **hasretini çeker kalırsın.**

(el-İsra 29)

Bu ayette geçen '**elini büsbütün açma**' tabiri *büsbütün* ibaresini içerdiğinden sadece *el açıklığı* manasına gelmez. Çünkü Allah, helal olan noktalarda çokça harcamak manasına gelen *el açıklığını* yasaklamamıştır. Burada yasaklanan "*büsbütün eli açık*" olarak yapılan infaktır ki bu, haram olan infaktır. *El açıklığının* mutlak olarak yasaklanmamış olması, helal yerlerde infakın fazlası ile yapılabileceğine delalet eder. *Büsbütün el açıklığı* ile infak etmenin yasaklandığı yerler ise, harama yönelik harcamalardır.

Buraya kadar olan izahatlarımız infakla alâkalı delillerin incelenmesine yönelikti. *İnfak hadisesinin vakıası ile alâkalı izahata*

gelince; İnfakın ölçüsünü takdir ve değerlendirmek zordur. Çünkü yaşanmakta olan beldenin hayat standartlarına göre çok infak eden olabileceği gibi, az infak etmek hâlinde kalan da olacaktır. Bazı beldelerde öyle kimseler vardır ki, kendi zarurî ihtiyaçlarını bile tam olarak karşılamaya muktedir değillerdir. İşte böylesi şartlar altında zarurî olmayan alanlarda yapılan infak, haram kapsamında mütalaa edilir. Günümüzde birçok İslâmî beldeler bu kapsama girmektedir.

Fakat öyle beldeler vardır ki, orada insanlar zarurî ve temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılamaktan sonra zaruret dışı lüks ihtiyaçlarını bile temin edebilmektedirler. Meselâ; bu beldelerde buzdolabı, çamaşır makinesi, hususî araba v.b. gibi şeyler rahatlıkla alınabilmektedir. Söz konusu bu yerlerde yaşayan kimselerin bu tür lüks sayılan harcamalarına fazla harcama (israf) denmez.

Eğer israf ve tebzir, kelimelerini lügat manaları ile ele alacak olursak, bu hâlde zarurî ihtiyaçlar dışındaki harcamaların haram olması gerekecek ve o takdirde buzdolabı, çamaşır makinesi ve araba gibi zaruret dışı malların satın alınması haram olacaktır. Ya da Şer'î hükme istinaden, bazı beldelerde bazı ihtiyaçları temin için yapılan harcama haram, bir diğerinde ise helâl olacaktır. Bu ise hiç bir illet olmaksızın aynı konuda değişik iki Şer'î hükmün bu-

lunmasına yol açacaktır ki bu, caiz değildir. Çünkü bir vakıa hakkındaki hüküm, vakıa değişmediği müddetçe hiç bir şekilde değişmez. Üstelik Allah'ın eşyayı kullanma ve tüketmede tanıdığı mubahlık mutlak ve harcama, ne çoğu, ne de azı ile kayıtlı değildir. Bu hâlde çok harcamak nasıl olur da haram olur? Eğer Allah *Subhanehû ve Teâlâ*, helâl olan şeyde fazla harcamayı haram, aynı eşyada normal harcamayı helâl saymış olsaydı, o zaman aynı zamanda bir şeyi hem helâl, hem de haram kılmış olacaktı ki, bu hâlde Allah, uçak kullanmayı helâl kılarken, uçağı bir şahsın satın almasını ise fazla harcama hükmü ile haram kılmış olacaktı. Bu ise çelişkidir ve böyle bir hüküm doğru değildir. İşte bu sebeple *israf* ve *tebzir* kelimelerini lügat manası ile kullanmak caiz değildir. Bu hâlde bu iki mefhumun ayetlerdeki manaları ile bazı Sahabelerin ve güvenilir âlimlerin yorumlarında geçen Şer'î manalarına göre tefsir edilmesi vacip olmaktadır.

B-İslâm, bir şahsın mal içinde sorumsuzca, şaşalı ve şımarıkça yaşamasını günah sayarak yasaklamış ve bu tür kimselerin azaba uğrayacağını vaad etmiştir. Allahu Teâlâ, ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır:

وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٌّ مِنْ يَحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ

Sol ashabı, nedir sol ashabı? Onlar vücudun her tarafına işleyen sıcak ve kapkara bir duman gölgesi içerisindeyler ki o, ne

serindir, ne de hoştur. Çünkü onlar bundan önce mal içinde sınırsız şımarık idiler.

(el-Vakıa 41-46)

Yine onlar, istedikleri gibi yaşayan kibirli ve şımarık kimselerdi. Allahu Teâlâ bir başka ayetinde şöyle buyurmaktadır:

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ

Ta ki onlardan kibirli ve şımarık olanları azapla yakaladığımızda bakarsın ki onlar, feryadı basarlar. (el-Müminun 64)

Burada geçen (مُتْرَفِيهِمْ) kelimesi, "onların kibir ve zorbalıkları" diye tefsir edilmektedir. Bu kelimenin Kur'an'da değişik ayetlerdeki kullanımlarını da incelemekte fayda vardır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

Biz hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek, oranın zengin ve şımarık, mal ve çocukları ile böbürlenmiş kibirli şahısları karşı gelerek; 'Biz, bize gönderilmiş şeyi hemen inkâr edicileriz.' derler. (Sebe' 34) Yani malları ve evlatları ile Müminlere karşı böbürlenmektedirler. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ

Zulmedenler ise, içerisinde kibirlilik, şımarıklık ve şamata yaptıkları şeye tabi oldular. (Hud 116) Burada kastedilen manada "şehvetleri için harcama yapmak" yani şehvetlerine tabi olmaktır.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا

Bir memleketi helak etmek istediğimiz zaman orada çeşitli nimetler içinde yaşayan zorbalara emrederiz. Onlar orada fısk işlerler.

(el-İsra 16)

Bu ayetteki (مُتْرَفِيهَا) 'mutrafîhâ' kelimesi, "türlü nimetler içinde yaşayan zorbalar" diye tefsir edilmiştir.

وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

Onları dünya hayatında şımarık insanlar yaptık. (el-Müminun 33) Burada ise şımarık, azmak manasında kullanılmıştır.

(التَّرَفُ) kelimesi lügatte; şımarık, kibirli, türlü nimetler içerisinde yaşayan zorbalar manasında kullanılmaktadır. Bir kimse malı ifsat ettiği, kibirli ve şımarık bir şekilde kullandığı zaman (وَأَتْرَفُهُ تَرْفُهُ) "etrafehu, terafehu" denir. (أَتْرَفَ الرَّجُلُ أَوْ أَصَرَ عَلَى الْبُعْيِ) "Etrafe'r Raculû ev Esarra Alâ'l Bağiyy" ve (إِسْتَرْفَ) "İstetrafe" kelimeleri de azgınlık ve kibirlenmek manalarında kullanılır. Bu izahatların tümü, Kur'an-ı Kerim'in kınayıp yasakladığı şımarık hayattan kastın, nimetlerin bolluğundan şımarıp sapan yaşam şekli olduğunu göstermektedir. Yoksa Allah'ın verdiği nimetlerden faydalanmak manası kastedilmemektedir. Bu sebeple (التَّرَفُ) "et-teraf" kelimesini, Allah'ın verdiği nimet ve rızıklardan faydalanma şeklinde tefsir etmek doğru değildir. Çünkü Allah'ın verdiği rızıklardan faydalanmak Şeriat ta-

rafından kınanmamıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

De ki: 'Allah'ın kulları için yarattığı ziyneti ve rızıktan temiz olanları kim haram kıldı?' (el-A'raf 32)

Tirmizî, Abdullah ibni Ömer'den, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ

"Şüphesiz Allah, nimetinin eserini kulu üzerinde görmek ister."¹²⁰

Şüphesiz Allah, kullarına verdiği temiz nimet ve rızıklardan faydalanmalarını ister. Fakat aynı nimetlerin fesat, sapkınlık, şımarıklık ve hırçınlığa götüreceği, insanlara zulüm ve işkenceye sebep olacak yollarda kullanılmasından da hoşlanmaz.

Maldan faydalanmak ve ondan haz almaktan dolayı bazı insanlarda kibir, şımarıklık ve zorbalık yani "Et-Teraf" ortaya çıkabileceği için İslâm, mal ve evlatların çokluğundan doğan şımarıklığı haram kılmış ve bu vasıfları barındıran şahısları de diktatör ve zorba tanımlaması ile şiddetlice kınamıştır. "Et-Teraf (mal çokluğundan doğan şımarıklık), haram" dediğimizde maldan faydalanmak değil de sadece ondan doğacak şımarıklık kastedilmektedir. Lügatte (الْتَرَفُ) "şımarıklık"

¹²⁰ Tirmizî, Kitabu'l-Edeb, 2744

kelimesinin kullanımı ile Kur'an'da kastedilen mana birbirinin aynısıdır.

C-İslâm, şahsın nefesine karşı cimri davranıp onu helâl nimetlerden mahrum bırakmasını yasaklamıştır. Çünkü Allah, temiz rızıklardan faydalanmayı, uygun ziynetler edinmeyi helâl kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

Ne elini büsbütün boynuna bağla (cimri ol), ne de onu büsbütün aç. Aksi takdirde kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker kalırsın.

(el-İsra 29)

وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

Harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik... İkisinin arasında orta bir yol tutarlar. (el-Furkan 67)

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

De ki: "Allah'ın kullar için yarattığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram etti?"

(el-A'raf 32)

Tirmizî'den bir rivayette Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَىٰ أُمَّتَهُ نِعْمَتَهُ عَلَىٰ عِبَادِهِ

"Şüphesiz Allah, nimetinin eserini kulu üzerinde görmek ister."¹²¹

Mevzu ile alâkalı Hâkim'in, Valid Ebu'l-Ehves'ten rivayet ettiği bir başka

¹²¹ Tirmizî, Kitabu'l-Edeb, 2744

hadis de şöyledir:

إِذَا آتَاكَ اللَّهُ مَالًا فَلْيُرْ أَنْتَرُ نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ

"Allah sana bir mal verdiğinde, Allah'ın nimetinin eseri ve kerameti senin üzerinde görülsün."¹²²

Bu sebeple eğer bir kimse malı olduğu halde nefisini mahrum bırakır da cimrilik yaparsa, Allah katında günahkâr olur. Bu şahıs malını, nafakasını temin mecburiyetinde olduğu kimselere de harcamıyor, cimrilik yapıyorsa, o takdirde Allah katındaki günahı daha da fazla olacaktır. Bu hâlde Devlet, bu şahsı nafakasının temini üzerine vacip olan kimselere harcama yaparak, onlara güzel bir geçim seviyesi temin etmesi için zorlar. Allahu Teâlâ bu mevzuda şöyle buyurmaktadır:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ

Herkes kuvveti yettiğince harcasın. (et-Talak

7)

أَسْكِنُوهُنَّ مِمَّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تَضَارُوهُنَّ لِيُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

Onları (kadınları) oturduğunuz yerlerde iskân ettirin ve sahip olduğunuz nimetlerden istifade ettirin. Onları, sıkıntı vererek zarara uğratmayın. (et-Talak 6)

Nafakasını sağlamak mecburiyetinde olan şahıs, cimrilik yapıp geçindirmek zorunda olduklarının ihtiyaçlarını gidermezse, ihtiyaçlarını giderecek kadarlık bir miktarı almaları, o kimseler üzerine bir haktır.

¹²² Ebu Davud, Kitabu'l-Libâse, 3541; Hâkim

Buharî ve Ahmed ibni Hanbel'in Aişe Radiyallahu Anha'dan rivayetine göre, Hind binti Utbe bir gün Rasulullah'a gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasulü! Ebu Sufyan cimri bir adamdır. O bana ve çocuklarına yetecek kadar nafaka vermiyor. Ben ancak ondan habersizce aldıklarım ile geçiniyorum." Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدِكَ بِالْمَعْرُوفِ

"Örfe göre sana ve çocuğuna yetecek miktarı al." ¹²³ Hadise göre Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Hind'e, eğer kocası vermezse, haberi olmadan malından alması yolunda ruhsat vermiştir. Çünkü karısı Hind ve çocuklarının nafakalarını temin, Ebu Sufyan üzerine farzdır. Bu sebeple hâkimin de böyle bir hâl söz konusu olduğunda, bu nafakanın kadına verilmesine hükmetmesi, üzerine farzdır. Üzerine nafaka farz olan kimse, nasıl nafaka vermek zorunda ise nafaka alacak şahsın da aldığı nafakayı farz olan yerlere harcaması üzerine vaciptir. Eğer nafaka, çocuklara verilirse ve bu nafakanın, çocuklarının bakımını üstlenen anne ve ninelerine verilmesi şart koşulursa, nafakanın onlara harcanması da vacip olur. Eğer nafaka, şart koşulan yerlere harcanmazsa Kâdı, nafaka sahiplerini buna zorlar.

¹²³ Buharî, Kitabu'n-Nafakât, 4945; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2284; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Ensâr, 23098

Fakirlik

Fakirlik, lügatte *muhtaç* olmak manasına gelmektedir. Arapça'da, zengin olmanın karşıtı manada (فَقْرَ) "fekara" ve (إِفْتَقَرَ) "iftekara" şeklinde kullanılır. Mana itibarıyla ihtiyaç sahibi olmaktır. "Birine muhtaç olmak" manasına gelen (إِفْتَقَرَ إِلَيْهِ) "iftekara ileyhi" şekliyle de kullanılır. (فَقِيرٌ) "fakîr" in çoğulu (فُقَرَاءُ) "Fukarâ"dır. (أَفْقَرُهُ) "Efkarahu" şeklinde kullanılırsa "onu zenginletti" manası karşılığında kullanılır. Mastarı (أَفْقَرُ) "el-Fakru"dur ve bu da zenginliğin zıddını, fakirliği ifade eder.

Fakir, muhtaç olup sahip olduğu mallarının ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği kimse demektir. Şer'î ıstılahta fakir kelimesi ile, dilenmeyen, zayıf ve muhtaç kimseler kastedilir. Mücahid ve Cabir ibni Zeyd'e göre *fakir*, dilenmeyen muhtaç kimse; İkrime'ye göre ise, zayıf ve muhtaç kimsedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

Rabbim bana verdiğin her hayra fakirim (muhtacım). (el-Kasas 24)

Yani bana az veya çok vereceğın her şeye fakirim (muhtacım). Bir başka ayette ise; وَأَطِيعُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ **Sıkıntıya düşmüş fakir kimseye yediriniz.** (el-Hacc 28) buyrulmaktadır. Ayette geçen (الْبَائِسُ) "el-Bâis" kelimesi "şiddetli sıkıntıya düşen kimse" manasına gelir ki, söz

konusu zorlukların kendisini zayıf düşürdüğü fakir kimsedir.

Söz konusu ayet ve hadisler, fakirliğin, muhtaç olmak manasına geldiğine delalet etmektedirler. Bu noktada "ihtiyaç"la kastedilen mananın ve içeriğinin açılması bir gereklilik olmaktadır.

Kapitalist İktisadî Nizam'da fakirlik, izafî ve nispi bir vakıa olarak vasedilmekte ve fakirlik, değişmeyen belirli bir hâlin tanımlanması olarak algılanmamaktadır. Kapitalizm'e göre *fakirlik, mal ve hizmetlerden faydalanmamak, zarurî ihtiyaçlarını karşılayamamak halidir*. Medeniyetteki ilerlemeler neticesinde günbegün artan ihtiyaçlara yenileri eklenmekte, şahısların ve milletlerin ihtiyaçları da buna paralel olarak değişmektedir. Geri kalmış toplumlarda sınırlı ihtiyaçların zarurî hizmet ve mallarla karşılanabilir olması yanında, maddî olarak ileri ve gelişmiş ülkelerde ihtiyaçların çokluğu, beraberinde bu hizmetlerin karşılanmasında geri kalmış toplumlara nazaran daha fazla mal ve hizmete ihtiyaç doğurmaktadır. Bu sebeple gelişmiş ülkelerdeki fakirlik, geri kalmış ülkelerdekinden farklı bir hal almıştır. Mesela, Avrupa ve Amerika'da zarurî olmayan lüks sayılabilecek ihtiyaçları karşılayamamak fakirlik kabul edilirken, Mısır yahut Irak'ta bu ihtiyaçları karşılayamamak fakirlik tanımı içerisine girmez.

Kapitalizm'in fakirliğe bu şekilde yaklaşımı esasta hatalıdır. Çünkü Kapitalist Nizam, eşyanın manasını hakikî değil, itibarî olarak tanımlamaktadır. Bu anlayışı hatalı kılan bir diğer sebep de "şey" diye tabir edilen malların bir asıl hakikatinin olması ve malların bu hakikati ile tanımlanmasıdır. Yani söz konusu mal, herhangi bir karşılığı olmayan itibarî bir şey değildir. Bu sebeple insan için konulan hükümler ve nizamlar, insanın insanlık vasfına yönelik koyulduğu müddetçe şahısların değişmesi ile bir değişikliğe uğramazlar. Mademki Devlet, İspanya'da insanları idare ettiği gibi, Yemen'de de idare ediyor, o halde Devlet'in fakirliğe bakış açısı ülkeden ülkeye değişmemelidir. Çünkü İspanya'da yaşayan da Yemen'de yaşayan da insandır. Bu sebeple ülkeler arasında fakirliğe bakış farklılık arz etmemelidir. İnsan, her yerde insandır ve tüm çareler, onun meselesini çözmeye yönelik koyulmuştur.

İslâm, hangi ülke ve çağ için olursa olsun, insanlığın fakirliğine tek bir bakış zaviyesinden bakmaktadır. İslâm'a göre fakirliğin ölçüsü, temel ve zarurî ihtiyaçların tam olarak karşılanmamasıdır. İslâm Şeriatı, temel ve zarurî ihtiyaçları şu üç başlık altında toplamaktadır: *Yiyecekler, giyecekler ve mesken ihtiyaçları*. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Onların (annelerin), yaşadığı çevrenin hâline göre yiyeceği, giyeceği, çocuğu kendisinden olana (babaya) aittir. (el-Bakara 233)

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ

O kadınları kuvvetiniz ölçüsünde oturduğunuz yerde iskân ettiriniz. (et-Talak 6) İbni Mace de, Ebu'l-Ehvas'tan Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ

"Dikkat edin kadınların sizin üzerinizdeki hakkı, onları giydirme ve yedirmede onlara iyi muamelede bulunmanızdır." ¹²⁴

Bu ayet ve hadislerin delalet ettiği marnalar; yerine getirilmediği zaman fakirlik sayılan temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve mesken olduğuna delalet etmektedir. Temel ve gerekli ihtiyaçları karşılandığı halde lüks (zarurî olmayan) ihtiyaçları karşılanmamış kimseler fakir sayılmamaktadır.

İslâm'da temel ihtiyaçların giderilmesini sağlayacak şeylerin yokluğu fakirliktir. Fakirlik meselesi ile temel ihtiyaçlarını karşılama kuvvetinden mahrum fert ve toplumlar ise çökmeye mahkûmdurlar.

İslâm, fakirlik halini Şeytan'ın istismar ettiği tehdit unsurlarından biri olarak kabul etmekte ve Allahu Teâlâ bu konuda şöyle

¹²⁴ İbni Mace, *Kitabu'r-Rıda'*, 1083, *Kitabu'n-Nikâh*, 1841

buyurmaktadır:

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ

Şeytan sizi fakirlikle korkutur. (el-Bakara 268)

İslâm, fakirliği bir zaaf hali olarak kabul etmiş ve zaafa düşmüş fakirlere acıyarak yardımda bulunmayı emretmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

Eğer sadakaları açık olarak verirsiniz ne güzel şeydir. Eğer onu gizleyip fakirlere gizlice verirsiniz, işte sizin için bu daha hayırlıdır. (el-Bakara 271)

وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

Sıkıntı içinde olan fakirlere yediriniz. (el-Hacc 28)

İslâm, temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak hâlde olanların bu ihtiyaçlarını karşılamayı ya da ihtiyaçlarını karşılayabileceği ortamı hazırlamayı farz kılmıştır. Şayet bir kimse ihtiyaçlarını kendi gayreti ile karşılayabilecek hâlde ise bu normal bir hâldir. Yok, yeter miktarda mal kazanıp, ihtiyaçlarını gideremeyecek hâlde ise, İslâm Şeriatı, o şahsa temel ihtiyaçlarını giderilecek seviyede yardım edilmesini emretmiştir. İslâm Şeriatı, şahısların ihtiyaç sahiplerine yapacakları yardımın keyfiyeti tafsilatlı bir şekilde izah etmiş ve bu yükü akrabalara vacip kılmıştır. Allahu Teâlâ, Kitabı'nda şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَالِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ

Annelerin yiyecek ve giyeceği yaşadığı çevrenin hâline göre (tabii olarak), çocuk kendisinin olan babaya aittir. Hiç bir nefis kuvvetinin fazlasıyla mükellef kılınmaz. Ne bir anne ve ne bir baba çocuğundan dolayı zarara uğramasın. Mirasçıya düşen de bunun gibidir. (el-Bakara 233) Yani babanın ölümü ile mirasçılar, çocuğunun annesinin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması hususunda baba gibidirler. Burada mirasçı ile kastedilen bizzat mirasçı olan kimsenin kendisi değil, mirasa hakkı olan herkestir. Eğer babası ölen çocuğun nafakasını temin edecek hiç kimse yoksa bu hâlde çocuğun nafakası Beytu'l-Mal'ın Zekât Fonu'ndan karşılanır. Müslim, Ebu Hurayra'dan Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmektedir:

مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرِثَتِهِ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا فَلِإِنَّا

"Kim bir mal terk ederse, onun varislerine aittir. Kim de kimsesiz birisini terk ederse (onun bakımı) bize aittir."¹²⁵ Allahu Teâlâ da şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ

Ancak sadakalar (zekât), fakirlere, mis-kinlere... aittir. (et-Tevbe 60)

¹²⁵ Buharî, Kitabu'l-Ferâid, 6266; Ebu Davud, Kitabu'l-İhrâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2566; İbni Mace, Kitabu'l-Ferâid, 2728; Muslim

Şayet fakir ve miskinlerin zarurî ihtiyaçlarının karşılanmasına Beytu'l-Mal'daki Zekât Fonu kâfi gelmezse, o takdirde Devlet, zenginlerin malları üzerine bu ihtiyaçların karşılanması için vergi koyar. Buradan elde edilecek gelikle, fakir ve miskinlerin ihtiyaçları giderilir. Çünkü nafakanın temini akrabaların üzerine farzdır, akrabalar yoksa harcamalar zekât gelirinden yapılır, bu da kâfi gelmezse Beytu'l-Mal'dan harcama yapmak farzdır. Eğer sözü geçen yerlerce ihtiyaçlar karşılanamazsa, fakirlerin nafakaları bütün Müslümanların üzerine farz olur. Ahmed ibni Hanbel'den rivayetle Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

أَيُّمَا أَهْلٌ عَرَصَتْ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرَيْتُ مِنْهُمْ ذِمَّةَ اللَّهِ تَعَالَى

"Herhangi bir yerde, bir adam aç olarak sabahlarsa, o yerde yaşayan insanların hepsi Allah'ın zimmetinden uzaklaşır." ¹²⁶ Bezzar'ın, Enes'ten rivayet ettiği bir hadis-i kutsîde Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmaktadır:

ما آمن بي من بات شبعان وجاره جائع إلى جنبه وهو يعلم به

"Kendisi bildiği halde komşusu aç iken, tıka basa tok olarak geceleyen kimse, bana iman etmiş değildir." ¹²⁷ Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْزُومِ

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mükessirîn min es-Sahâbeh, 4648

¹²⁷ Bezzar

Onların mallarından dilenen ve mahrum olanlar için bir hak vardır. (ez-Zariyat 19)

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Ensar'ı, fakir Muhacirlerin geçimini sağlamaya mecbur etmişti. Tüm bu deliller, fakirlerin geçimlerinin temininin, tüm Müslümanlar üzerine farz olduğuna delalet etmektedir. Tüm Müslümanlar üzerine farz olan bir husus, Ümmet'in işlerini idare vazifesini üzerine almış olan Halife'nin üzerine de farzdır. Buna göre Halife, bu farziyetin yerine getirilmesi için Müslümanların mallarından alarak gerekli yerlere harcar. Fakirlerin geçiminin temini ilk adımda Müslümanlar üzerine farz iken onlardan Beytu'l-Mal'a intikal eder. Halife de Müslümanlar adına fakir ve miskinleri yedirme işini yürütür.

Netice olarak, ihtiyaç sahipleri önce kendi nafakalarını temine zorlanırlar, eğer şahsın kuvveti buna yetmezse, o takdirde akrabaları nafakayı temin etmeye zorlanırlar. Burada kastedilen akrabaların akrabalık derecesi, Kur'an'da zikredilen yakınlık derecesine göredir. Eğer nafakayı temin edecek akraba da yoksa üçüncü yol olarak Zekât Fonu devreye girer. Daha sonra farz, Beytu'l-Mal'a ve en sonunda Müslümanların tümüne intikal eder ki, böylelikle fakir ve miskinlerin ihtiyaçları karşılansın.

Buraya kadar yaptığımız izahat, nafakasını temin etmek kendisine farz olan fakir ve miskinlere yöneliktir. Akrabalardan fakir ve

misikinlerin nafakasını temin etmek üzerine farz olan kimseler zaviyesinden izah etmemize gelince: Fakir ve misikinlerin nafakasını temin, akrabalardan, ancak başkasına muhtaç olmayacak bir zenginlik sahibi olanlara farz olur. Bir kimse, eğer zekât verebiliyorsa zengin sayılır. Zekât veremiyorsa zengin sayılmaz. Buharî, Ebu Hurayra'dan, Rasullullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى

"Sadakanın hayırlısı, ihtiyaçtan fazla olanıdır."¹²⁸ Hadiste geçen (غنى) "**gına**" kelimesi, insan ihtiyaçlarını temin için gerekli malın fazlasıdır. Fakihler şöyle demişlerdir:

"Zenginlik, şahsın kendisinin ve ehlinin yiyeceğini, giyim ve barınma ihtiyacını karşılayan, aynı zamanda binek ve süsünü karşılayan şeydir." Burada sözü edilen malın miktarı, şahsı başkalarına muhtaç olmaktan koruduğu için bu, lügatte (غنى) "**gına**" şekli ile kullanılmaktadır. Bu tür kullanımda "*şahsa kâfi oldu*" manası vardır. Buna göre, fakir ve misikinın nafakasını temin etmek, ancak kendisi başkalarına muhtaç olmayan kimseler üzerine vaciptir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ

¹²⁸ Buharî, Kitabu'z-Zekât, 1337, Kitabu'l-Nafakât, 4937; Neseî, Kitabu'z-Zekât, 2497; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mükessirin, 7414, 8855

İmkânı geniş olan nafakayı imkânına göre versin. Rızkı daralmış bulunan da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğiinden ayırsın. (et-Talak 7) Müslim de Cabir'den, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

أَبْدَأُ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ فَإِنْ فَضَلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا يَقُولُ قَبِيْنُ يَدِيْكَ وَعَنْ يَمِيْنِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ

"Muhtaç hâlde isen infaka önce kendi nefsinden başla. Eğer bir şey artarsa ailene harcarsın, ondan da artarsa yakınlarına infak edersin, ondan da artarsa çevrende bulunanlara harcarsın."¹²⁹

İnsanın kendi nefesine olan infakı, sadece temel ihtiyaçlarını karşılması değil, karşılanmasını istediği bütün ihtiyaçlarına yetecek kadar şeyin harcanmasıdır. Çünkü Şeriat, şahsın zevcesinin nafakasının, bilinen örfe göre temin mecburiyetini getirmiş ve o kadının hâline ve kendi emsallerinin hâline uygun bir biçimde nafaka alması diye tefsir edilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

رَزُقْنَهُنَّ وَكِسُوْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ

Kadının, yaşadığı çevrenin hâline göre yedirilmeleri ve giydirilmeleri kocalarına aittir. (el-Bakara 233)

Zevce için nasıl 'yaşadığı çevrenin hâline

¹²⁹ Muslim, Kitabu'z-Zekât, 1663; Neseî, Kitabu'z-Zekât, 2499, Kitabu'l-Buyu', 4573

göre' tabiri kullanmışsa erkek de kendi nefsi için infak ederken normal hayat şartlarına göre infak etmesi gerekir. Sadece "yeterlik" kelimesi izah etmeye kâfi gelmez. Nitekim Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Ebu Sufyan'ın karısı Hind'e şöyle demişti:

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدِكَ بِالْمَعْرُوفِ

"Örfe göre sana ve çocuğuna yetecek miktarı al."¹³⁰

Bu hadiste sadece (يَكْفِيكَ) "yetecek miktarı" denmemiş, (بِالْمَعْرُوفِ) "Örfe göre" tabiri eklenmiştir. O zaman burada, içinde yaşanan toplumun örfünün gerektirdiği emsalinin haline göre kâfi miktarın alınması kastedilmektedir. Şu halde bir başkasının, nafakasını temin mecburiyetinde olabilmek için çevreye göre şahsa ihtiyaç olarak görülen diğer ihtiyaçlarının karşılanması için de kâfi malî imkânın olması gerekir. Şu da var ki, bu miktarın takdiri ne şahsa, ne de yaşadığı çevrenin hâline tek başına bağlı değildir. Nitekim bazı fakihler fazlasını zenginlik saydıkları beş temel ihtiyacı şöyle belirlemişlerdir:

a- Yiyecek

b- Giyecek

c- Mesken

d- Evlenmek

¹³⁰ Buharî, Kitabu'n-Nafakât, 4945; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2284; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Ensâr, 23098

e-Uzak yerlerdeki ihtiyaçlarını görmek için gerekli binek.

Ancak fakihlerin bu beş ihtiyacı tespitleri hakkında kesin ve açık bir nass ortaya konmuş değildir. Fakat normal hayat standardı göz önüne alınarak tespit edilmişlerdir. Bu hâlde örfe göre ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra fazla mala sahip olana, fakir ve miskinlerin nafakasını temin vaciptir. Aksi halde sorumluluğu yoktur. Velhasıl fakir, yiyeceğe, giyeceğe ve meskene muhtaç olan şahıstır. Böyle bir şahıs temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı için ona infakta bulunmak vaciptir.

Zengin ise, infak etmek kendisine vacip olan kimsedir. Yani sadece temel ihtiyaçlarını değil, örfe göre (bilinen şartlar içinde) ihtiyaçlarını kendi ve benzerlerinin hâline göre karşılayabilecek miktardan daha fazla mala sahip olan kimsedir.

Kamu Mülkiyeti

Kamu mülkiyet; Şâri'in mallardan faydalanma hususunda topluma verdiği izindir. Kamu mülkiyeti kapsamına giren mallar, Şâri'in, ferdin tek başına sahip olmasını yasakladığı ve toplumun ortak kullanımına sunduğu mallardır. Kamu mülkiyeti şu üç şeyde karşılığını bulur:

A. *Toplumun genel ihtiyaçlarını oluşturan mallar. Öyle ki bu tür mallar, bir belde veya toplulukta bulunmadığı zaman, toplum malları bulabilmek ve elde edebilmek için zaruret hisseder.*

B. *Tükenmez vasıflı madenler.*

C. *Tabiatı gereği ferdin mülkiyeti altına girmesinde mani olan mallar (şeyler).*

A. *Toplumun esasî dayanağı sayılan şeyler genel olarak insanların temel ihtiyaçları kapsamına giren her tür mallardır. Nitekim Ebu Davud, ibni Abbas RadiyAllahu Anh'dan Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:*

المُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْكَلَا وَالْمَاءِ وَالنَّارِ

"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar; su, mera ve ateş."¹³¹

Enes RadiyAllahu Anh'ın ibni Abbas'tan rivayet ettiği aynı hadisın metninde (وَتَمَنَّهُ حَرَامٌ)

¹³¹ Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 3016; İbni Mace, Kitabu'l-Ahkâm, 2463

"**ondan para kazanmak haramdır**"¹³² cümlesi ilaveten rivayet edilmiştir.

Yine İbni Mace, Ebu Hurayra'dan, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmektedir:

ثَلَاثٌ لَا يُمْنَعَنَّ الْمَاءُ وَالْكَلا وَالنَّارُ

"**Üç şey men edilmez; su, ateş ve mera.**"¹³³

Bu hadisler; fertlerin su, ateş ve meralarda ortak oldukları ve bunların ferdi mülkiyete girmesinin yasaklandığının delilleridir.

Hadislerde geçen ibarelerde kastedilen üç şey, sadece isim bazında ele alınmıştır. Bu üç şey, hadis içinde bir illet içermektedirler. Bu ise; tanımlanan üç şey kendilerine ihtiyaç duyulması vasıfları bakımından değil, sadece kamuya mülkiyet oluşları zaviyesinden ele alınmaktadır, vehmini doğurur. Hâlbuki vakıyı dikkatle inceleyen kimse, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Taif ve Hayber'de fertlere suyun mülkiyetini mubah kıldığını ve bölge halkının da, bostan ve ekinlerini sulamak için suyu mülk edindiklerini görür. Eğer su kendisine ihtiyaç duyulan bir mal olması bakımından değil de sadece su olması zaviyesinden insanlar arasında ortak kabul edilmiş olsaydı, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Taif ve Hayber'de fertlerin suyu mülk edinmelerine müsamaha

¹³² İbni Mace, *Kitabu'l-Ahkâm*, 2463

¹³³ İbni Mace, *Kitabu'l-Ahkâm*, 2464

göstermezdi. Bir taraftan Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in; *المُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْمَاءِ* "**Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar; su, mera ve ateş.**"¹³⁴ sözü, diğer taraftan fertlerin suyu mülk edinmelerine müsaadesi, su, mera ve ateşle alâkalı ortaklığın illetini ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu hadis bu üç şeyi, toplumun esasî dayanağı olmaları zaviyesinden ele almıştır ve toplumun temel ihtiyaçlarından olması bakımından bu üç şey illetlendirilmiştir. Buradaki illetin özü, toplumun bu üç şeyden yararlanamamasından kaynaklanmaktadır. O halde toplumun kendisine muhtaç olduğu şeyler, ister su, mera ve ateş gibi hadiste zikredilen şeyler olsun, isterse zikredilmeyenlerden olsun, kamu mülkiyeti sayılır. Eğer bu şey, toplumun muhtaç olduğu mallar kapsamında çıkarsa -isterse su gibi, hadiste zikredilen bir şey olsun-, o şey, kamu mülkiyeti olmaktan çıkar ve ferdî mülkiyet kapsamına girer. Toplumun muhtaç olduğu şeyle kastedilen ise, ister çadırdaki oturan bir topluluk olsun, isterse köy veya Devlet sınırları içerisindeki halk kitleleri olsun, bu ihtiyaç mallarını bulamadıkları takdirde onu bulmak için dağılabildikleri (yurtlarından ayrıldıkları) temel ihtiyaç mallarıdır. İşte bu hususiyette su kaynakları, ormanlar, hayvan meraları ve benzeri mallar, toplumun temel

¹³⁴ Ebu Davud, *Kitabu'l-Buyu'*, 3016; İbni Mace, *Kitabu'l-Ahkâm*, 2463

ihtiyaçlarından sayılır ve kamu mülkiyeti kapsamına girer.

B. Madenlere gelince; madenler iki kısımda incelenmektedir:

1-Herhangi bir fert için büyük bir miktar sayılmayacak, miktarı sınırlı olan madenler.

2-Tükenmeyecek kadar çok madenler.

Miktarı sınırlı olan madenler, ferdi mülkiyete girer ve mülkiyeti kimin üzerinde ise o kimselerce işletilir. Rikaz (define) muamelesine tabi olarak 1/5'i Devletçe alınır. Amr ibni Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e buluntular hakkında sorulduğunda Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

مَا كَانَ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْمِيَاءِ أَوْ الْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فَهِيَ لَكَ وَمَا كَانَ فِي الْخَرَابِ يَعْنِي فِيهَا وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ

"İşlek bir yolda yahut meskûn bir köyde bulduğun malı, bir sene ilan et. Talibi gelirse ona ver, eğer gelmezse senindir. Harabede bulunan ise mahfuzdur, onda ve rikâzda (define) 1/5 (beşte bir) vardır."¹³⁵

Miktarı sınırsız madenler ise tamamıyla kamu mülkiyetidir. Hiç bir ferdin bu tür bir malı alması caiz değildir. Tirmizî, Ebyad ibni Hammal'den şu hadisi nakletmektedir:

أَنَّهُ وَقَدْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْطَعَهُ الْمِلْحَ فَقَطَعَ لَهُ فَلَمَّا أَنْ وُلِيَ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمَجْلِسِ أَتَدْرِي مَا قَطَعْتَ لَهُ إِنْمَا قَطَعْتَ لَهُ الْمَاءَ الْعِدَّ قَالَ فَاَنْتَزَعَهُ مِنْهُ

¹³⁵ Ebu Davud, Kitabü'l-Likatah, 1455

"O Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelip bir tuz bölgesinin kendisine verilmesini istemiş, Rasul de bu teklifi kabul etmişti. Ebyad kalkıp gidince Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in yanında bulunan şahıslardan biri; "Ey Allah'ın Rasulü ona ne verdiğinizizi biliyor musunuz? Ona kaynağı kesilmeyen bir su verdiniz." dedi. Bunun üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem; **"Onu ondan geri alıyorum."** buyurdu."¹³⁶

Kaynağı sürekli olan su, ferdî mülkiyet olamaz. Bu sebeple, hadiste Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'i uyaran adam, tuz kaynağını suya benzetti. Çünkü o bölge bitmez tükenmez bir tuz kaynağı idi. Ayrıca hadis, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in bir tuz dağını Ebyad ibni Hammal'e mülk olarak verdiği ve dolayısıyla tuz madenlerinin ferdî mülkiyete girebileceğine delalet eder. Ancak Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in hadiste geçen madenin tükenme ihtimali olmayan bir maden olduğunu anlayınca, onu vermekten vazgeçmesi ve mülkiyet hakkını iptal etmesi, tükenmez vasıflı madenlerin fert mülkiyetine giremeyeceğini, kamu mülkiyeti kapsamında olduğunu göstermektedir.

Burada kastedilen asıl mana, tuz değil, tuz madenidir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'de önceleri onu belli bir miktar

¹³⁶ Tirmizî, Kitabu'l-Ahkâm, 1301

bildiğinden, ferdin mülkiyetine vermişti. Fakat sonradan onun tükenmez bir maden olduğunu anlamış ve madeni ferdi mülkiyet kapsamından çıkarmıştır.

Ebu Ubeyd bu mevzuda şöyle demiştir:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Me'rib'deki tuz madenini önce Ebyad ibni Hammal'e verip sonra da ondan geri almasının hikmeti şudur: Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Me'rib'deki o yeri, ihya edilmesi gereken bir arazi olarak biliyordu ve imarı için orayı ona verdi. Fakat oranın tükenmeyen, bitmeyen su hükmünde bir tuz madeni olduğunu anlayınca orayı geri aldı. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in mera, ateş ve su gibi şeylerde insanların ortak olduğunu belirleyen Sünneti gayet açıktır."

Tuzun maden olarak kabul edilmesi ve Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in de onu Ebyad'a vermemesi, bu hususlarda ferdi mülkiyetin olamayacağına dair illet sayılır ki bu illet, tuzun tükenmeyen tuz kaynağı olarak değil, tükenmeyen maden kapsamında ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Amr ibni Kays'ın rivayet ettiği hadiste de görüldüğü gibi "tuz madeni" ibaresi kullanılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki hadiste geçen "tuz"un tuz madeni manasında kullanıldığı açıktır. Bu sebeple hadis, hususî olarak "tuz"la değil, genel olarak madenlerle alâkalıdır.

Ebu Davud'un rivayet ettiği, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Bilal ibni

el-Haris'e, Kubelliye madenlerinin mülkiyetini vermesi ve Ebu Ubeyde'nin "el-Emval" kitabında Ebu İkrime'den rivayet ettiği Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Bilal'a şu araziyi, şu sınırdan şu sınıra kadar, içindeki dağ ve madenle birlikte vermiş olması, Ebyad'ın rivayet ettiği hadise ters düşmez. Yukarıdaki rivayette, Bilal'a mülkiyet hakkı verilen madenlerin sınırlı miktarda maden içerdiği anlaşılmaktadır. Sınırlı ve tükenebilir madenlerin ferdi mülkiyete verilmesi ise caizdir. Nitekim Ebyad'a önce tuz madeni verilmiş, sonra sınırsız bir maden olduğu anlaşılınca geri alınmıştı. Yukarıdaki hadisler, mutlak maddada madenlerin mülk edinilmesine delalet etmez ve böyle bir iddia doğru olmaz. Eğer öyle olsaydı, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in önce bir şahsa verdiği madeni geri alması fiilî Sünneti'nde bir çelişkiye sebep olurdu, aksine bu iki rivayet, kendisine dağla birlikte maden verilen şahsa ait madenin, sınırlı ve tükenebilir bir maden olduğuna yorumlanır.

Hükme göre tükenmeyecek bolluktaki madenlerin kamu mülkiyeti kabul edilmesi, bu türden tüm madenleri kapsar. Söz konusu madenler, ister çıkarıldıktan sonra herhangi bir muameleye tabi tutulmadan kullanıma sunulan, tuz, sürme, yakut gibi madenler olsun, isterse birtakım muameleler neticesi kullanılabilen altın, demir, bakır, kurşun,

v.b. gibi madenler olsun, tüm bu madenlerin hepsinin mülkiyeti, kamu mülkiyeti kapsamında değerlendirilir. Ayrıca madenlerin katı -billur gibi- veya sıvı -petrol gibi- olması fark etmez, tüm madenler hadis-i şerifin sınırları içine girer.

C. *Tabiatları icabı ferdin mülkiyeti altında bulunmaları mümkün olmayan şeylere gelince;* bu tür mallar, toplumun genelinin menfaatlerini karşılayan mallardır. Toplumun zarurî ihtiyaçlarını karşılayan bu tür mallar, her ne kadar bir önceki seçenekte anlattığımız mallara benziyorsa da, onlardan miktarları sınırlı olanlar ferdî mülkiyet altına girebildikleri halde, burada söz konusu ettiğimiz toplumun genel menfaatlere yönelik mallar, hiç bir şart altında ferdî mülkiyete giremezler. Meselâ; su kaynakları bazı şartlarda ferdî mülkiyette olabileceği halde, toplum o suya muhtaç olur ve o su olmaksızın hayatiyetini devam ettiremeyecek hâle düşerse, o zaman su, ferdî mülkiyet olmaktan çıkar. Ancak yollar, aynı mantıkla kıymetlendirilemez ve yol hiç bir şartla ferdî mülkiyet olamaz. Önceki seçenekte izah ettiğimiz Şer'î illet gereği yollar da toplumun temel ihtiyaçları kapsamına giriyorsa da yollar, madenlere benzemez ve her zaman kamu mülkü olarak kalır. Yollar gibi nehir, deniz, ırmak, umumî kanallar, liman ve boğazlar, mescitler, Devlet, okulları, hastaneler, oyun yerleri, sığı-

---

nıklar da kamu mülkiyeti kapsamına girer.

Devlet Mülkiyeti

Ferdî mülkiyet hususiyetlerini taşıdığı halde kamu mülkiyeti kapsamına giren bazı mallar da vardır. Meselâ; ferdî mülkiyete giren arazi ve menkul kıymetler üzerinde, bazen Müslümanların genelinin hakkı doğar. Bu hâlde bu tür mallar, ferdî mülkiyet özelliğini kaybeder. Fakat tamamen kamu mülkiyet kapsamına da girmez.

İşte ne kamu mülkiyetine giren, ne de ferdî mülkiyetten olan böylesi mallar, Devlet mülkiyetidir. Devlet mülkiyeti, Müslümanların genelinin hakkı olduğu mallardır ve idareleri Halife'ye aittir. Eğer Halife uygun görürse bu malları bazı kimselere tahsis edebilir.

Malların Halife'ye ait oluşuyla kastedilen, Halife'nin o mallar üzerinde tasarruf yetkisine sahip olmasıdır. Bu da bir nevî mülkiyettir. Çünkü mülkiyetin tanımı; "*Sahip olduğu mal üzerinde şahsın tasarruf yetkisine sahip olmasıdır.*" Bu tanım gereği tasarruf ve işletimi Halife'nin yetki ve içtihadına bırakılmış her tür mal, Devlet mülkü kabul edilir. Nitekim Şâri'; fey', haraç, cizye gibi belirli bazı malları Devlet mülkü olarak tanımlamıştır. Halife'nin de bu mallar üstünde içtihat ve reyine göre tasarruf hakkı doğmuştur. Çünkü bu malların harcanacağı

yerler Şâri' tarafından tayin edilmemiştir. Şeriat harcanacakları yerleri belirttiği mallar hususunda ise, Halife'ye rey ve içtihat hakkı tanımamıştır. Bu tür, yeri belli mallar, Devlet mülkü tanımına girmediği gibi malın mülkiyeti ise Şeriat'ın belirttiği yerlere aittir. Bundan dolayı zekât, Devlet mülkü kapsamına girmediği gibi zekâtın mülkiyet hakkı Şeriat'ın belirttiği sekiz sınıfa aittir. Beytu'l-Mal ise zekâtın ait olduğu sınıflara dağıtımı için biriktirildiği ve korunduğu yerdir.

Her ne kadar Devlet, hem kamu mülkiyetinin, hem de Devlet'e ait mülkiyetinin gereklerini yerine getiriyorsa da her iki mülk arasında bir fark vardır. Şöyle ki: Kamu mülkiyeti kapsamındaki bir malın, Devlet mülkü olması caiz değildir. Bu sebeple Devlet, kamu mülkiyetindeki bir malı hiç kimseye veremez. Fakat bu kamu mülkiyetinden herkesin faydalanmasını sağlar. Devlet mülkiyeti ise böyle değildir. Devlet isterse kendisine ait herhangi bir malı istediği herhangi bir şahsa verebilir. Ya da malda insanların işlerinin görülmesi gibi bir husus görürse, o malı fertlere vermeyebilir.

Su, meralar ve şehir alanları, herkesin faydalandığı yerler olduğundan, Devlet bu yerleri fertlere kesinlikle veremez. Fakat haraç malını, isterse ziraatla alâkalı bazı işlerin görülmesi için çiftçilere verir, başkalarını bu malda faydalandırmayabilir.

Ya da bu parayı hiç kimseye vermeden bizzat silah alarak silahlanmaya harcayabilir. Kısaca Devlet, kendisine ait malı tebaasının çıkarlarına uygun gördüğü şekilde tasarruf eder.

Kamulaştırma, Ne Kamu Mülkiyetinden Ne De Devlet Mülkiyetindedir

Kamulaştırma, ne kamu, ne de Devlet mülkiyetindedir. Kamulaştırma, Kapitalist Nizam'ın kendi yırtıklarına yaptığı yamalıklardandır. Kamulaştırma, Devlet'in, ferdi mülkiyet hususiyetini taşıyan bir malda kamu menfaatini görmesi neticesinde ferdi mülkiyeti Devlet mülkiyetine dönüştürmesidir. Devlet, kamulaştırmaya mecbur değildir. İster kamulaştırır, isterse kamulaştırmaksızın o malı öylece terk eder.

Kamulaştırma ise, hem kamu mülkiyetinden hem de Devlet mülkiyetinden farklıdır. Zira kamu ve devlet mülkiyeti, Devlet'in görüşüne göre belirlenmez. Bu mülkiyetler, malın hususiyeti ve keyfiyeti hakkında sabit olan İslâm'ın hükümlerine göre belirlenir.

İslâm, malın taşıdığı hususiyetlere bakar, eğer herhangi bir malda Müslümanların genelinin hakkı var ise o mülk, Devlet'e aittir. Devlet'in onu mülk edinmesi vaciptir. Eğer malın hususiyetinde Müslümanların geneline ait bir hak yoksa o mülk, fertlere ait olup, Devlet'in onu mülk edinmesi doğru olmaz. Eğer herhangi bir mal, topluluğun temel dayanağını teşkil eden bir mal ise, maden yahut tabiatı gereği ferdin mülkü olamayacak bir mal ise, bu vasıfları taşıyan bütün mallar tabii olarak kamu mülküdür. Bu türlü bir mülkü Devlet, ferdi mülk olarak bırakamaz. Eğer bu

mal, kamu mülkiyeti nevînden değilse, bu mal, ferdî mülk olarak kalır. Devlet böyle bir mülkü de kamulaştıramaz ve onu sahibinden zorla alıp kesinlikle mülk edinemez. Ancak mal sahibi, malını kendi rızasıyla herhangi bir kimseye sattığı gibi Devlet'e de satmaya razı olursa, bu caiz olur. Bunun için Devlet istediği zaman kamu menfaati fikrinden ve bahanesinden hareket ederek rastgele zorla ferdî mülkiyete müdahale ederek kamulaştıramaz. Kıymetini vermiş olsa bile bunu yapamaz. Çünkü fertlere ait malların dokunulmazlığı vardır ve korunmuştur. Devlet dahi olsa hiçbir kimsenin, fertlere ait mülklere ve mallara tecavüz yetkisi yoktur. Bu türden bir müdahale caiz değildir ve zulüm sayılır. Bu zulme maruz kalan kimse, karşılaştığı haksızlığı ortadan kaldırmak için yönetici aleyhine Mezalim Mahkemesine şikâyetinde bulunur. Zira Halife bile, sabit bir hak olmadan hiçbir kimsenin elinden bir şeyi alma kuvvetine sahip değildir.

Aynı şekilde Devlet, kamu mülkiyeti ve Devlet mülkiyetine dâhil olan herhangi bir mülkü, menfaat ve maslahat fikriyle bir ferdin elinde bırakamaz. Çünkü Şeriat, neyin kamu mülkiyeti, neyin Devlet mülkiyeti, neyin de ferdî mülkiyet olduğunu belirterek bu mallardaki maslahatı belirlemiştir.

Böylece kamulaştırmanın, ne kamu mülkiyetinden, ne Devlet mülkiyetinden, ne de Şer'î hükümlerden olmadığı, bilâkis Kapi-

talist Nizam'ın açıklarını kapatmak için kullanılan yamalardan olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Meralar Kamuya Ait Menfaatlerdendir

Kamuya ait menfaat ve maslahatlardan, gayelerine uygun olarak herkesin faydalanma hakkı vardır. Dolayısıyla bunların varlık gayelerinin dışında kullanılmaları caiz değildir. Meselâ; gelip geçmeye ait yolu, oturup istirahat etmek, alış-veriş yapmak gibi çıkarlar için kullanmak caiz değildir. Çünkü yol, insanların gelip geçmeleri için yapılmıştır. Ancak başkalarına zararlı olmamak, geçenleri izdihama sürüklememek şartıyla, gelip geçmeye mani olmayacak şekilde basit bir husus için kullanılabilir. Nehirlerin de gayelerinin dışında kullanılması caiz değildir. Meselâ; arazi sulamak için var olan küçük bir nehrin, tuz elde etmek ve nehir taşımacılığı için kullanılması caiz olmaz. Hem sulamak, hem tuz elde etmek, hem de nehir taşımacılığı için var olmuşlar ise -Nil, Dicle ve Fırat gibi-, bu nehirlerin hem sulamak, hem de tuz elde etmek için kullanılması caizdir.

Bunun gibi kamu menfaatlerini tabiatlarında bulunduran çayırılık, mera, mescit ve denizler gibi yerlerin de bir kimsenin hususî malı olması caiz olmaz. Çünkü Rasul *Sal-lallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لَا جَمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ

"Hima (Koru), ancak Allah ve Rasulü'ne

aittir. ¹³⁷

Araplar tarafından meralar şu şekilde tespit edilirdi: Kabile reisi, otu bol olan bir yere gelir, konaklardı. Daha sonra köpeğini yüksek bir yere çıkartıp havlatırdı, sesi nereye kadar gidebilirse, o yerin hepsi ona ait olur, bir başkası oralarda hayvan otlatamazdı. Fakat kendisi, bir başkasının merasında veya başka yerlerde otlatabilirdi. İşte "hima"; koruluk ilan edilen yerdir, koruluk ilan etmek, mubahın hilâfıdır. İslâm gelince; kamuya ait olan herhangi bir şeyi ve yeri, kendilerine özgü koruluk ilan etmekten insanları men etti. Yukarıda geçen hadisin izahı şudur: "*Müslümanların genelinin malı olan herhangi bir yeri, Allah ve Rasulü dışında hiç kimsenin koruluk ilan etme hakkı yoktur.*"

Müslümanların, uygun gördükleri herhangi bir yeri koru ilan etme hakları vardır. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bunu tatbik ederek, bazı yerleri mera ve koruluk olarak himaye etmiştir. İbni Ömer'den rivayet olunur ki; "*Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem en-Naki'a denilen bölgeyi Müslümanların atlarının yayılması için mera olarak tahsis etmiştir.*"¹³⁸

Yine Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*,

¹³⁷ Buharî, Kitabu'l-Cihâd ve's-Seyr, 2790; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Medineyyîn, 15827, 15831, 16061, 16063; Ebu Davud; Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 2679, Sa'b b. Cüşame yolu ile rivayet etti

¹³⁸ Ebu Ubeyde; "el-Emval" de

kendisine Naki'a denilen yeri koruluk yapmıştır. Burası sulu bir yer olduğu için yeşillik çok olurdu. Medine'ye yirmi fersah uzakta idi...

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, otların yeşermesi ve büyüyecek otlardan, meradan Müslümanların hayvanlarının yayılması için buraların insanlar tarafından ihya edilmesini yasaklamıştır. Müslümanların hayvanlarından kasıt, Allah yolunda savaşa gidecek olan İslâm Ordusu'nun atlarının yayılmasıdır. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den sonra gelen Halifeler de bazı yerleri mera haline getirmişlerdir. Ömer ve Osman *RadiyAllahu Anh*, bir kısım kamu malı olan yerleri, koruluk ve mera haline getirmişlerdir. Bu tatbikler, Sahabeler tarafından bilindiği halde bu iki Halife'nin tatbikine karşı gelmemişlerdir. Bu bir icmadır. Nitekim Amr ibni Ubeydullah ibni ez-Zubeyr'in babasından yaptığı rivayete göre; "Bir bedevî Ömer'e geldi ve "Ey Müminlerin Emiri! Biz cahiliye döneminde beldemiz uğruna savaştık, onu çeşitli saldırılardan koruduk. İslâm'ı da bu topraklar üzerinde kabul ettik. O halde ne diye bizim bu toprakları, koru ve mera haline getiriyorsun?" dedi. Arabî'nin bu sözlerini işiten Ömer başını eğdi ve bıyıklarını bükererek derin bir nefes aldı. Ömer'e mühim bir husus hatırlatıldığı zaman ellerini bıyıklarına götürür, onları büker ve üfürür nefes alırdı. Bedevî Ömer'in bu halini görünce

söylediklerini tekrarladı. Ömer şöyle dedi: "Mal Allah'ın malıdır. Kullar da Allah'ın kullarıdır, Vallahi eğer Allah yolunda savaşmak olmamış olsaydı, ben hiç bir yerin bir karışını koruluk ve mera haline getirmezdim."¹³⁹

Hadiste yasaklanan meralar iki hususu kapsamaktadır:

1-Herkesin imar ve ihya edip mülkiyet edinebileceği ölü arazi,

2-Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in beyanı ile herkesin ortak olduğu su, mera ve ateş gibi şeyleri koruluk haline getirmek. Hususî su kanalları açıp onlarla kendi ekinini sulayıp başkalarının ekinini sulamasına mani olmak gibi...

Ahmed ibni Hanbel, Iyas ibni Abd'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Suyun fazlasını satmayın. Zira Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem suyun satılmasını yasakladı."¹⁴⁰

Hişam, Hasan'dan, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَنْ مَنَعَ فَضْلَ الْمَاءِ لِيَمْنَعَ بِهِ فَضْلَ الْكَلْبِ مَنَعَهُ اللَّهُ فَضْلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Mera fazlalığına engel olmak için su fazlalığını men eden kimseyi Allah, Kıyamet

¹³⁹ Ebu Ubeyde; "el-Emval" da

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel

Günü men edecektir."¹⁴¹

Bu izahatlara göre, Devlet'in işletilmemiş ölü arazileri koruma altına alarak mera haline getirmesi caizdir. Dolayısıyla bu hâldeki bir arazi, kamu mülkiyetinden sayılır. Herhangi bir kimseye zarar vermemesi şartıyla, bu türden bir tatbikin yapılmasında Müslümanların çıkarı olduğunu gördüğü zaman Devlet bunu tatbik eder.

---

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mükessirîn min es-Sahâbeh, 6435; Ebu Ubeyde; "el-Emval" Kitabında

Fabrikalar

Fabrika, yapısı itibarıyla ferdî mülkiyet kapsamına girmektedir ve ferdî mülkiyet olabilecek cinsten mallardandır. Nitekim Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında birtakım insanlar, ayakkabıcılık, terzilik, kılıç yapma gibi dallardaki fabrikalara sahip oluyorlardı. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de onların bu faaliyetlerini tasvip etmiş, onlara minber yaptırmıştı. Bu sebeple fertlerin, fabrikaları ferdî mülkiyetlerinde bulundurmaları caizdir. Ancak fabrikalar, ürettikleri malların hükmünü alırlar. Meselâ; hadis-i şerife göre içki fabrikasına sahip olmak Müslüman'a haramdır. Zira hadis-i şerif; şarabı sıkana ve sıktırana Allah'ın lânet ettiğini bildirmektedir. O halde şarap için üzüm ve benzeri şeyler sıkamak haramdır. Ancak bu yasak, mutlak manada meyvelerin suyunu çıkarmayı yasaklamamıştır. Bu yasak, içki imalatı için fabrika kurmayı ve üzüm sıkmayı nehyetmektedir. O halde sadece sıkma işi haram değildir, fakat şarap elde etmek için üzümü sıkmak haramdır. O halde içki fabrikasının haramlılığı, fabrikanın imal ettiği içkinin haramlılığından dolayıdır.

Bundan dolayı bir fabrikanın, haram ve helâl zaviyesinden hâli, imal ettiği malların hükmüne bağlıdır. Fabrikaların vaziyeti bu esasî noktaya göre belirlenir. Eğer bu fabrikalarda imal edilen şeyler, kamu mül-

kiyetine dâhil değilseler, bu fabrikalar ferdî mülkiyete dâhil olurlar. Şeker fabrikaları, bağlı teşekküller, dokuma ve mobilya fabrikaları ferdî mülkiyete girer. Eğer fabrikalar, tükenmeyen madenden çıkartılan mallar gibi kamu mülkiyetine giren malları işliyorsa, kamu mülkiyetinden sayılırlar. Fabrikalar; altın, gümüş, demir, bakır, petrol gibi çıkartmış oldukları mallara tabi olurlar. İçki fabrikasının haram hükmünü, şarabın haram olması hükmünden alması gibi... Çünkü bu türden madenleri Müslümanların yerine ve hesabına çıkarmak Devlet'in vazifesidir. Ancak bu hususiyetteki fabrikaların ferdî mülkiyete ait fabrikalar olması da caizdir. Bu hâlde Devlet, bu madenleri çıkartmak için aralarında anlaştıkları belirli bir ücretle, hususî şahıslara ait bu türden fabrikaları kiralayabilirler. Ancak bu aletler ve fabrikaların mülkiyetinin fertlere ait olması, bu tükenmez madenleri kendileri için çıkarmalarını ve çalıştırmalarını mubah kılmaz. Çünkü bu tükenmez madenler, bütün Müslümanlara ait kamu mülkiyetinden sayılan madenlerdir. Bunları hususî şahıslara mülk edindirmek caiz değildir. Fakat fertlerin sahip oldukları fabrika ve aletlerin, kamu mülkiyetine ait madenlerin çıkartılmasında Devlet tarafından kiralanmaları caizdir.

Fakat demir doğrama fabrikaları, otomobil fabrikaları gibi fabrikaların ferdî mülkiyet

kapsamında olması caizdir. Çünkü bu fabrikalarda işlenen ve üretilen mallar, kamu mülkiyet olmaktan çıkarak ferdî mülkiyet özelliği kazanmış mallardır.

Buna binaen, işlediği mal kamu mülkiyetine dâhil mal olan her fabrikanın kamu mülkiyetinden olması da, Devlet mülkiyetinden olması da caizdir. Aynı şekilde Devlet'in kendilerinden kiraladığı, fertlere ait ferdî mülkiyetten olması da caizdir. İşlediği malın ferdî mülkiyete dâhil olduğu her fabrikanın, fert tarafından mülk edinilmesi caizdir.

Beytu'l-Mal

Beytu'l-Mal, Müslümanların hak sahibi olduğu bütün harcamaların ödendiği ve yine bütün tahsilâtların yapıldığı bir teşkilattir. Buna binaen Müslümanların hak sahibi olduğu ve sahibi belli olmayan her şey (mal, para, arazi v.s.), Beytu'l-Mal hukukundandır. Müslümanların faydasına yapılması gereken bütün harcamalarda ödemeyi Hazine'nin yapması bir haktır. Yapılan harcama Beytu'l-Mal kasasından gitsin ya da gitmesin, Beytu'l-Mal'a ait harcama olarak kabul edilir. Zira vali ve amillerce tahsil edilen gelir ya da yapılan harcamalar için, Beytu'l-Mal hükmü tatbik edilir.

Beytu'l-Mal'ın Gelir Kaynakları

Daimî gelirleri: Fey', ganimetler, enfal, haraç, cizye, bütün çeşitleriyle kamu mülkiyeti gelirleri, Devlet mülkiyeti gelirleri, öşürler, hazineler ve madenlerden alınan humus (1/5'lik pay) ile zekât malları, Hazine'nin daimî gelirleridir. Bunlardan zekât malları Hazine'de kendisine ayrılmış hususî bir fonda toplanır ve ancak Kur'an'da bahsedilen sekiz sınıfa verilebilir. Bu sekiz sınıfın dışında Devlet işine ya da Ümmet'in faydasına bir işe bile harcanamaz. Yalnız Halife, hususî fonda toplanan bu zekât mallarının sekiz sınıftan dilediğine kendi

görüŖ ve içtihadına dayanarak verebilir. Zekât malı, sekiz sınıftan birine verileceği gibi daha fazlasına ya da hepsine de verilebilir.

Aynı Ŗekilde kamu mülkiyetinden elde edilen gelirler de, bütün Müslümanların mülkü olmaları sebebiyle Beytu'l-Mal'da hususî bir fonda toplanarak, diğer Beytu'l-Mal gelirlerine karıştırmaz. Halife, kamu mülkiyetinden elde edilen gelirleri, Ŗeriat'ın hükümleri içinde içtihadı ve görüşüne göre Müslümanların faydasına gördüğü hususlara uygun olarak harcar.

Diğer gelirler, Beytu'l-Mal'da bir arada toplanıp Devlet'in ve Ümmet'in işlerine harcandığı gibi zekât hususunda geçen sekiz sınıfa ve Devlet'in uygun göreceği diğer yerlere de harcanabilir.

Eğer bu kaynaklardan elde edilen gelirler, tebaanın ihtiyacını karşılayamıyorsa o zaman Devlet, kendisinden beklenen işleri yerine getirebilmek için Müslümanlara bazı vergiler koyar. Bu vergiler, Ŗeriat'ın Müslümanlara farz kıldığı hususlara göre tespit edilir. Bazı işlerin yapılması Müslümanlara farz olursa ve Devlet'in bunları yapabilmesi için gelir kaynağına ihtiyacı varsa, bu hâlde Devlet, bu işlerin yapımını karşılayabilmek için vergi koyar. Yapılması gereken işler, bütün Müslümanlara vacip olmayan işlerden ise, mesela; ölen şahsın geride bıraktığı borçlarını ödemek gibi, böyle hâllerde

Devlet'in vergi koyması caiz değildir. Ölenin borcunu ödemek için Devlet, Beytu'l-Mal'dan ödeme yapar. Eğer ölenin borcunu ödeyecek miktar, Beytu'l-Mal'da yoksa bu vazife, Devlet üzerinden kalkar.

Devlet'in vergi koymasını gerektirebilecek hususlar şunlardır:

a-Cihat farzını yerine getirebilmek amacıyla, fakirler, miskinler ve yolculara yardım amacıyla ve Beytu'l-Mal üzerine farz olan harcamaları yapabilmek amacıyla,

b-Memur maaşlarının ödenmesi, Ordu'nun ihtiyaçlarının karşılanması gibi, Beytu'l-Mal üzerine farz olan harcamaların karşılanması amacıyla,

c-Herhangi bir karşılık gözetmeksizin Müslümanların faydalanacağı hususlara harcamaya yapmak için, mesela; yol yapımı, su çıkarılması, mescit, okul, hastane gibi yerlerin inşası için vergi konur. Bu tür ihtiyaçlar giderilmediği takdirde bütün Ümmet zarar görebileceği için, bu ihtiyaçları karşılamak zarurîdir.

d-Açlık, sel, deprem, düşman saldırısı gibi hâllerde, Müslümanların karşılaştığı olağanüstü hâllerde, Beytu'l-Mal üzerine farz olan harcamaların karşılanması amacıyla,

e-Yukarıda anlatılan dört hâl ve bunlara bağlı hâllerde ve benzerlerinde, bütün Müslümanlara farz olan bir vazifeyi yapmak için Devlet borçlanmış ise bu borcu ödemek

amacıyla vergi konur.

Beytu'l-Mal'da bulunup, halkın faydasına harcanan gelirlerin bir kısmı da şunlardır: Harbîlerden veya barış akdi yapılanlardan alınan gümrük vergileri (1/10 nispetinde), kamu ve Devlet mülkiyetinden elde edilen üretim gelirleri ile varisi olmayan şahsın bıraktığı mirastır.

Beytu'l-Mal'ın gelirleri, harcamalarından fazla ise bakılır; eğer bu fazlalık feyden elde edilmiş ise, bu takdirde halka dağıtılır. Eğer fazlalık, cizye ve haraç gibi fonlardan doğmuş ise, o zaman Müslümanların uğrayabilecekleri felaketselere harcamak için Beytu'l-Mal'da bırakılır. Çünkü Şer'î hüküm, cizyeyi şahıs başına, haracı da arazinin üretim miktarına göre farz kılmıştır. Eğer fazlalık zekât ve madenlerden dolayı ise, bu fazlalık da Beytu'l-Mal'da saklanır. Ve sekiz sınıftan biri bulununca onlara harcanır. Eğer fazlalık Müslümanlara farz kılınan vergilerden doğmuş ise bu vergiler azaltılır ya da kaldırılır.

Beytu'l-Mal'a Ait Harcamalar

Beytu'l-Mal'a ait harcamalar altı esas üzerinde yapılır:

1-*Beytu'l-Mal'da zekât ile alâkalı mallar korunmaktadır. Eğer Zekât Fonu'nda mal mevcut ise, bu fon Kur'an'da izah edilen sekiz sınıfa harcanır. Yani zekât düşen şahıslar Bey-*

tu'l-Mal'da fon olduğu müddetçe almaya hak kazanır. Hazine'de Zekât Fonu bulunmaması halinde bu şahıslara Beytu'l-Mal'dan bir pay yoktur, bu hakkı kaybetmiş olurlar. Zekât toplanıncaya kadar sekiz sınıfa verilmek için önceden borçlanma yapılmaz.

2-Beytu'l-Mal'ın, cihat farzını yerine getirmek ve muhtaçları barındırmak hususunda harcama yapma şekli ise; fakir, miskin, yolda kalanlara infak ile cihat için infak etmek şeklinde olur. İşte böyle yerlere harcama yapmak Beytu'l-Mal'da fon bulunup bulunmamasına bağlı değildir. Eğer Beytu'l-Mal'da fon bulunuyorsa hemen harcanır. Bulunmadığı hallerde, infakın ertelenmesinden dolayı herhangi bir kötülüğün çıkmasından korkulmaz ise o zaman "kolaylık gerçekleşinceye kadar beklenir", kaidesi tatbik edilir ve Hazine'de fon oluşuncaya kadar ertelenir.

3-Beytu'l-Mal'ın, belli hizmetler icra etmiş şahıslara hizmetleri karşılığı verilmesi şart olan bedel hususundaki tatbiki, askerin ihtiyaçlarının karşılanması, memurlara maaş verilmesi şeklinde olur. Bu gibi harcamalar, Beytu'l-Mal'da para bulunup bulunmamasına bağlı değildir. Çünkü bu tür hizmetlerin karşılığını ödemek Devlet için bir zorunluluktur. Şayet para yoksa ve harcamanın geciktirilmesinden dolayı bir zarar gelme ihtimali varsa, Devlet, Müslümanlardan ihtiyaç miktarı kadar borçlanır. Şayet gecikmeden dolayı bir zarara uğrama

ihtimali yok ise "kolaylık gerçekleşinceye kadar beklenir" kaidesi tatbik edilir ve Hazine'de fon oluşuncaya kadar beklenir.

4-Müslümanların Beytu'l-Mal üzerindeki hakkından dolayı Beytu'l-Mal'ın herhangi bir karşılık gözetmeksizin yapmak zorunda olduğu harcamalar; yol, su, hastane, mescit ve okul gibi yokluğu Ümmet'in zararına olacak mevzularda yapılacak olan harcamalardır. Bunlar, Beytu'l-Mal'ın malî kuvvetine bağlı değildir. Bu tür işler Beytu'l-Mal'da para bulunup bulunmamasına bakmaksızın yapılması gereken işlerdir.

Eğer Beytu'l-Mal'da yeterince para yoksa bu işleri yapmak Ümmet üzerine farz olur. Giderleri karşılamak için gerekli olan para, Ümmet'ten alınarak Beytu'l-Mal'a teslim edilir ve gereken yerlere harcanır. Çünkü toplumsal faaliyetlerin yerine getirilmesi sebebiyle doğabilecek olan zararların olması, Beytu'l-Mal'da mal varlığına bağlı bir mevzu değildir. Para, Beytu'l-Mal'da mevcut ise bu paranın infakı vacip olur. Bu tür harcamalar, Beytu'l-Mal'dan yapılacağı için Müslümanlardan sorumluluk kalkar. Beytu'l-Mal'da para bulunmadığı hallerde yapılması gereken bu tür işleri Müslümanların yapması, Beytu'l-Mal'da kâfi kaynakların oluşmasına kadar farz olur.

5-Bir yol olduğu halde ikinci bir yol yapmak, uzun mesafeli bir yolu kısaltmak, kâfi hastane olduğu halde hastane yapmak gibi

harcamalar Beytu'l-Mal'da para varsa yapılır, para olduğu hâllerde bu gibi harcamaları yapması farzdır. Beytu'l-Mal'da para yoksa bile Müslümanların bu harcamaları yapması farz değildir.

6-Beytu'l-Mal'ın para olup olmadığına bakmaksızın harcama yapma zorunluluğu olan hususlar; Müslümanların açlık, tufan, zelzele ve düşman hücumu gibi ani tehlikelere uğramasıdır. Bu hâllerde Hazine, harcama yapmak zorundadır. Bu hâlde gerekli hukuk tatbik edilir. Beytu'l-Mal'da para yoksa Müslümanlardan para toplanarak Hazine'ye konur. Hazine de gereken yerlere harcar. Eğer Müslümanlardan para toplanıp gelinceye kadar olan gecikmeden dolayı, zarara uğrama sözü konusu olursa, gerekli parayı borçlanarak temin etmek, Devlet'e vacip olur. Devlet borçlandığı parayı hemen gerekli yerlere harcar, hem de Müslümanlardan toplayacağı para ile borcunu öder.

Devlet Bütçesi

Demokratik Parlamenter Nizam ile yönetilen ülkelerde Devlet için her sene genel bir bütçe hazırlanır. Demokratik devletlerin parlamentolarında her sene hükümet tarafından bir bütçe kanun tasarısı hazırlanarak parlamentonun görüşüne sunulur. Bütçe parlamentoda tartışılarak görüşüldükten sonra kanun teklifi halinde parlamentonun oyuna sunulur ve parlamentonun onaylamasının ardından

"Bütçe Kanunu" ismi altında tatbika konur.

Bütçe bölümlere ayrılır ve her bölüm için parlamentoda bir bütün olarak oylama yapılır. Her ne kadar her bölümün içerdiği alt bölümler üzerinde de tartışılrsa yine de bütçe tasarısı olarak bir bütün halinde oylamaya sunulur ya kabul, ya da reddedilir.

Bütçe, bilindiği gibi gelir ve gider bütçesi olarak iki kısımdan oluşur. Gelir bütçesi, Devlet'in, bütçenin hazırlandığı malî sene içindeki elde edeceği gelirleri, gider bütçesi ise yine Devlet'in o malî sene içinde yapacağı harcamaları kapsar. Bütçe Kanunu'ndaki bazı mallar çeşitli teşkilatların gelirlerini tahmin etmek için, bazı mallar da, Devlete bağlı çeşitli teşkilatların yapacakları harcama miktarının tespiti için konur. Bütçe Kanunu'nda ayrıca, Maliye Bakanlığı'na yetki veren maddeler de bulunur. Her malda, bütçe bölümlerinin içerdiği cetveli gösteren işaretler yer alır. O madde, ister gelirleri, isterse giderleri kapsasın fark etmez. Her cetvelde o bölümün teferruatları yer alır. Daha sonra her bölüme, o bölümün teferruatları için icmalî meblağlar konur. Bütçe, her sene meydana gelebilecek ufak tefek değişikliklere rağmen bu genel esaslara göre hazırlanır.

İslâm Devleti'nde ise, Demokratik ülkelerde olduğu gibi bütçe bir senelik değildir. Bu sebeple senelik olarak bütçe ile alâkalı bir kanun teklifinin Ümmet Meclisi'nde

üyelerin oylamasına sunulmasına da gerek yoktur. Demokratik nizamlarda bütçe, ister bölümleri, ister esasî kaideleri ve isterse kapsadığı meblağ itibarıyla geçerliliğini bir sene için koruyabilen bir kanundur ve kanunları ancak parlamento yapar. Yani Bütçe Kanunu Tasarısı'nın parlamentoya sunulması zorunludur. İslâm Devleti'nde bunların hiç birine gerek yoktur. Çünkü Beytu'l-Mal gelirleri, delillerle (nasslarla) sabit olan Şer'î hükümlere göre tahsil edilir. Gelirlerde olduğu harcamalar da, Şer'î hükümlere göredir. Bu Şer'î hükümler sabit olduğundan kalıcı ve süreklidir. Bütçede gelir ve giderler için kesinlikle içtihadı ve oylamaya gerek yoktur. Gelir ve gider bölümleri değişmez, Şer'î hükümlerin belirlediği daimî bölümlerdir.

Bu izahatlar, bütçenin geneli için geçerlidir. Bütçenin bölümlerine gelince; bu bölümlerin içereceği meblağ ve bunların tahsili ile alâkalı hâller ise Halife'nin rey ve içtihadına bağlıdır. Bunlar Şeriat'ın Halife'ye verdiği vazifeler içindedir. Halife, bütçenin bu kısımlarıyla alâkalı uygun gördüğü kararı alır. Halife'nin aldığı karara uymak da farzdır.

Bu izahatlardan da anlaşılıyor ki, Demokratik devletlerde olduğu gibi senelik bütçe hazırlanmasına İslâm'da gerek yoktur. Ne bütçenin geneli, ne bölümleri ve ne de bölümlerin teferruatları ve miktarları için

senelik bütçe hazırlanmasına gerek yoktur. Nitekim bütçenin gelir ve giderlerine dair genel bölümlerini Şeriat belirlemiş, onun bölümlerini, teferruatlarını ve gereken meblağları belirleme işlerini de Halife'ye bırakmıştır.

Zekât

Zekât, Beytu'l-Mal'a giren gelirlerden biridir ve diğer Beytu'l-Mal gelirlerinden taşıdığı şu üç hususiyetle ayrılır:

1-Zekâtın toplanması bakımından taşıdığı hususiyet,

2-Zekâtın toplanacak miktarı bakımından taşıdığı hususiyet,

3-Zekâtın dağıtılması bakımından taşıdığı hususiyet,

Zekâtın toplanması bakımından taşıdığı hususiyet: Zekât herkesi kapsayacak bir genellikte olmayıp, bir ibadet olması sebebiyle ancak Müslümanlardan alınır. İslâm'ın emrettiği malî mükellefiyetlerden biri olmakla beraber namaz, hac ve oruçta olduğu gibi ruhî kıymetin gerçekleşmesini de sağlar. Zekâtın ödenmesi Müslümanlar üzerine bir farz-ı ayndır. Zekâtın toplanması, Devlet'in ihtiyacına ya da Ümmet'in faydalanacağı hususlara göre değişmez. Zekât, ister ihtiyaç olsun, isterse olmasın, Beytu'l-Mal'a konulması gereken hususî bir maldır. Borç ve ihtiyaçlardan artan nisap

miktarına ulaşmış gelirlerinden her Müslüman'ın ödemede bulunması gereken bir mükellefiyet olup, mutlaka alınması gereken hususî bir Hazine geliridir.

Zekât, Müslüman olmayanlardan alınmaz. Ancak zekâtın, anne ve babası olmayan Müslüman çocuktan ve deliden alınabileceği yönünde Abdullah ibni Amr'ın Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet ettiği şu hadis vardır:

أَلَا مَنْ وَلِيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ وَلَا يَبْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ

"Dikkat edin, kim malı olan bir yetime veli olmuş ise, onun malını işletsin (ticaret yapsın). O malı, sadakanın (zekâtın) bitirmesine izin vermesin."¹⁴² Yani her sene o maldan zekât verileceği için zamanla o malın tamamen tükenebileceğini, bu yüzden işleterek malı korumanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Zekâtın toplanacak miktarı bakımından taşıdığı hususiyet: Zekâtın toplanacak miktarı altın, gümüş ve ticarî mallarda 1/40 olup, bu nispet değişmez. Toplanacak miktar, bir malın belli bir kısmından alınır ki ona, nisap miktarı denilir. Nisap miktarı 200 dirhem gümüş (525 gr) ya da 20 miskal (85 gr) altındır. Altının bir miskali, ağırlığı 20 kirat (4.25 gr) olan Şer'î 1 dinara, gümüş dirhem ise 2.975 grama eşittir, ya da bunların eş değeri ticarî maldan başlar. Daha düşük

¹⁴² Tirmizî, Kitabu'z-Zekâh, 580

miktar için zekât yoktur. Zekât define ve madenlerden 1/5 nispetinde alınır. Tahıl mahsülleri ve sığır, deve, koyun gibi hayvanlardan alınacak zekât miktarını ise fakihler bütün tafsilatları ile izah etmişlerdir.

Zekâtın harcanması bakımından taşıdığı hususiyet: Zekât, Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Sûresi'nde Allahu Teâlâ'nın belirttiği sekiz grup insana verilip başkalarına verilmez.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ

Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, miskinlere, zekât hususunda çalışanlara, kalpleri İslâm'a ısındırılmak isteyen kimselere, kölelerin kurtarılmasına, borçlarını ödeyemeyen borçlulara, Allah yolundaki (cihat gibi) harcamalara ve parasız yolda kalmışlara verilir. (et-Tevbe 60)

Fakirler; ihtiyaçları için yaptıkları harcamalar, kazançlarından daha fazla olan kimselerdir. Miskinler ise; hiç bir malı ve geliri olmayan kimselerdir. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

أَوْ مَسْكِينًا دَا مَتْرَبِيَّةٍ

Yahut toprakta sürünen bir miskine...
(el-Beled 16) *Zekât hususunda çalışanlar; zekât toplayan ve dağıtanlardır. Kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler ise; Devlet'in*

kendilerine zekâtta vermekle kalplerinin İslâm'a ısındırılması hususunda fayda gördüğü kimselerdir. Kölelikten kurtulmaları için kölelere de zekâtta pay verilir. Bu sınıf, günümüzde mevcut değildir. Borçlarını ödemekten aciz olan borçlulara, Allah yolunda cihat edenlere ve parasız kaldıkları için yolculuklarına devam edemeyen yolculara olmak üzere ismi geçen sekiz sınıfa zekât verilir.

Bu sekiz sınıfın dışında kalanlara zekât verilmesi caiz olmadığı gibi Devlet faaliyetlerinde kullanmak da caiz değildir. Eğer sayılan sekiz sınıftan hiç biri bulunmazsa, alınan zekât ihtiyaç halinde kullanılmak üzere Hazine'de saklanır.

Zekâtı toplama ve dağıtma yetkisi, Halife'ye ya da Halife'nin vekiline aittir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

Onların malından sadaka al. Bununla onları (günahlarından) temizletirsin, onları arı-tıp, yüceltirsin. (et-Tevbe 103)

Bu mevzuda Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, zekât vermeyen Müslümanlardan, fakire verip vermemelerine bakmaksızın zekât istemiş, bu isteğini Sahabe onaylamış ve o da zekât vermeyenlerle savaşmıştır.

Zekâtı hakkı olanlara veren, Halife'dir. Hatta valiler zalim bile olsalar, zekât onlara verilir. Suheyl ibni Ebu Salih'ten şu

rivayet edildi:

"Ben Sa'd ibni Ebu Vakkas'a gittim ve benim olan bir malın zekâtını vermek istediğimi söyledim. "Zekâtı şunlara vermek istiyorum, siz ne buyurursunuz?" dedim. Sa'd ibni Ebu Vakkas, "Onlara zekâtı ver." dedi. Daha sonra ibni Ömer'e, Ebu Said'e ve Ebu Hurayra'ya da uğradım, onlar da aynısını söylediler."¹⁴³

Zekât, ister zimmî olsun, isterse olmasın, kâfire verilmez. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Muaz ibni Cebel'i Yemen'e gönderirken, Buharî'nin, ibni Abbas'tan rivayet ettiği şu hadisi söyledi:

فَأَعْلَمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

"Onlara bildir ki, onların zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen mallardan Allah'ın kendilerine farz kıldığı bir sadaka vardır."¹⁴⁴

Böylece zekâtın, ancak Müslümanların zenginlerine farz kılındığı ve yine ancak zekâtın, Müslümanların fakirlerine verilmesi gerektiği belirtilmiş oldu. Fakat nafile sadakanın kâfire verilebileceği yönünde şu ayet-i kerime vardır:

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

Sevgi ve istekle miskin, yetim ve esirlere

¹⁴³ el-Muğni kitabının sahibi rivayet etmiştir

¹⁴⁴ Buharî, Kitabu'z-Zekâh, 1308; Tirmizî, Kitabu'z-Zekâh, 567; Ebu Davud, Kitabu'z-Zekâh, 1351; İbni Maceh, Kitabu'z-Zekâh, 1773

yemek yedirirler. (el-İnsan 8) Ayette geçen 'esir' kelimesi kâfirleri kapsıyor. Çünkü o gün kâfirlerden başka esir yoktu.

Cizye

Cizye, Allahu *Subhanehû Teâlâ*'nın Müslümanlar için İslâm hâkimiyetini kabul eden gayri Müslimlerden alınıp, tebaanın faydalanacağı tüm hususlar için harcamasını emrettiği bir hükümdür. Senede bir kez alınır ve tekrar alınabilmesi için tam bir sene geçmesi beklenir. Cizye, Kur'an-ı Kerim'de sabittir:

حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

Küçülerek kuvvetleri yettiğince cizye verinceye kadar... (onlarla savaşın). (et-Tevbe

29)

Ebu Ubeyd, "el-Emval" isimli kitabında, Hasan ibni Muhammed'den Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, Hicr Mecusîlerini İslâm'a davet etmek için yazdığı mektupta şöyle dediğini rivayet etmiştir:

فَمَنْ أَسْلَمَ قَبْلَ مِنْهُ، وَمَنْ لَمْ يَسْلَمْ عَلَيْهِ الْجِزْيَةَ، فِي أَنْ لَا تُؤْكَلَ لَهُ دَبِيحَةٌ، وَلَا تُتَكَحَّ لَهُ امْرَأَةٌ

"Kim Müslüman olursa, ondan (Müslümanlığı) kabul edilir, kim de (Müslüman) olmazsa üzerine cizye vurulur; kestikleri yenmez ve kadınlarıyla evlenilmez."¹⁴⁵

Cizye, küfürlerinde ısrar ettikleri müd-

¹⁴⁵ Ebu Ubeyd; "el-Emval" kitabında rivayet etmiştir

detçe kâfirlerden alınır ve ancak Müslüman olurlarsa almaktan vazgeçilir. Cizye, mala değil, şahıs başına konur ve ancak erkek olanlardan alınır.

Cizye, "ceza" kelimesinden türemiş olup, kâfirlerden küfürlerinin cezası olarak alınır ve Müslüman olmadıkları müddetçe bu ceza kalkmaz. Cizye, kâfirler Müslümanların safında savaşa katılsalar bile kalkmaz. Çünkü cizye, kâfirleri korumanın karşılığı değildir.

Cizye, ancak verebilecek güce sahip olanlardan alınır, çünkü ayette; (عَنْ يَدٍ) **'kuvvetine göre'** ibaresi kullanılmaktadır. Cizye vermekten aciz olanlardan, kadınlardan, çocuklardan ve delilerden alınmaz. Hatta bir kâfir kadın, Dâr'ul-İslâm'da yaşamak için Dâr'ul-İslâm'a gelse, orada ikamet etmenin karşılığı olarak cizye vermeyi de kabullense, kadın, Dâr'ul-İslâm'a kabul edilip ikamet izni verilir, ancak cizye alınmaz. Cizye için hususî bir miktar belirlenmez. Bununla alâkalı bir nass bulunmadığı için bu husus, Halifelerin rey ve içtihatlarına bırakılmıştır. Cizye miktarının belirlenmesinde bir tek şart aranır, o da alınacak cizye miktarının verecek olanın kuvvetini aşmamasıdır. Buharî'nin rivayetiyle alâkalı ibni Ebu Nuceyh'ten şöyle rivayet edilmiştir:

"Ben Mücahid'e şöyle demiştim: "Nasıl oluyor ki, Şam halkından dört dinar, Yemen halkından da bir dinar cizye alınıyor?"

*Mücahid de şöyle dedi: "Bu, kolaylığı sağlamak içindir."*¹⁴⁶

Kâfir, cizye, ödeyecek güce sahip iken sonradan ödeyemez bir hâle düşerse, cizye üzerinde borç olarak kalır. Zor hâle düşen borçlulara tatbik edilen muamele tatbik edilir ve hâli düzeldiğinde de ondan tahsil edilir.

Haraç

Haraç, Allah'ın kâfirlerden alınarak Müslümanlara verdiği bir hak olup, ya da sulh yoluyla kâfirlerden ganimet olarak elde edilen bir arazinin aslî mülkiyetinin Müslümanlara ait olmasının karşılığı olarak kâfirlerden alınan bir haktır. Şayet akid, arazinin Müslümanlara ait olması kaydı ile sulh yapılmışsa, kâfirlerin o arazi üzerinde kalmalarına, ancak haraç vermeleri şartı ile izin verilir.

Haraç, kira ve mahsul manasına gelir. Kâfirlere karşı harp ilanından sonra onlardan alınan her arazi, haracî arazi olarak kabul edilir. Alınan arazi üzerindeki halk sonradan Müslüman olsa bile, yine de arazileri haracî arazi olarak kalır. Ebu Ubeyd, "el-Emval" isimli kitabında, Zührî'den şunu rivayet etmiştir:

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem,

---

¹⁴⁶ Buharî

Bahreyn Mecusîlerinden cizye aldı. Kim Müslüman olduysa onun Müslümanlığını kabul etti ve arazisi dışında malı ve canı güvende kaldı. Çünkü o arazi, onlar kuvvetli iken ilk başta Müslüman olmayışlarından dolayı Müslümanlara ganimet olarak verilmiştir."¹⁴⁷

Araziye konulacak haraç miktarı, arazinin verimine göre tespit edilir. Ömer RadiyAllahu Anh, haraç miktarını tespit ederken hem arazi sahibine haksızlık etmemek hem de o arazide yapılacak ziraatın yok olmaması için arazinin verimine dikkat ederdi. Bazı yerlerde, bazı arazilerin iki dönümüne bir ölçek ekin ile bir dirhem para tayin eder, farklı bir yerde de farklı bir miktar tespit ederdi. Bu tatbiklerden anlaşılıyor ki, Ömer RadiyAllahu Anh, her arazinin kaldırabileceği miktarı, haraç olarak tespit etmiştir.

Haraç, arazinin verimine göre tespit edilince, tespit edilen miktar kadar alınır. Arazinin ölçümüne haraç senelik olarak konuldu ise Kamerî seneye göre senenin bitiminde alınır. Çünkü Şeriat'a göre muteber sene, hilale göre hesaplanan senedir. Eğer haraç, ekilen ürüne göre konmuş ise haracın alınması, yağmurların yağacağı ve ekimin yapıldığı zaman kapsamında olması hasebiyle Güneş senesinin bitiminde olur. Eğer haraç, arazinin ürettiği mahsulün belirli bir miktarına göre tespit edilmişse o zaman

---

¹⁴⁷ Ebu Ubeyd; "el-Emval" kitabında rivayet etmiştir

haraç, mahsullerin olgunlaşp, devşirildiği zaman alınır. Böylece Halife, arazinin ölçümüne, mahsulün ölçümüne ya da üretim miktarına göre, üç husustan en uygun olanına riayet ederek haracın alınış biçimini tespit eder ve alır.

Şayet araziye iyi bakılırsa, üretim artar ya da bazen araziye bazı şeyler musallat olur, bu hâlde de üretim düşer; böyle bir hâlde, arazinin üretim fazlalığı çiftçinin şahsî gayretleri ile olmuş (mesela; kuyu kazmış, su kanalları açmış) ise, bu hâlde elde edilen üründen fazla haraç alınmaz. Üretimdeki düşüklük sebebi yine çiftçiden kaynaklanıyorsa (meselâ; kanalları yıkmış, kuyuları kapatmış) ise, bu hâlde tespit edilen miktardan daha düşük haraç alınmaz, üretim düşüklüğüne sebep olan halleri ıslah etmeleri istenir. Üretimdeki artış ya da azalış, Devlet'ten kaynaklanmışsa (meselâ; Devlet, sulama kanalları ve kuyuları açarak üretim dışında katkıda bulunmuşsa) bu hâlde araziden daha fazla haraç alınır. Şayet Devlet, ziraatı ihmal etmiş ve gerekli ıslahatı yapmamış, bundan dolayı da üretim düşmüş ise, Devlet'in haracı azaltması gerekir. Arazideki üretim azalışı, rüzgârların ağaçları devirmesi, selin su kanallarını doldurması gibi tabii afetlerden kaynaklanmış ise, arazinin verebileceği ürün miktarı göz önünde bulundurulularak haraç tespiti yapılır. Haraç miktarı belirli bir müddet için tespit

edilir. Tespit edilen miktar, bu müddetin sonunda arazinin verimine göre değişir.

Vergiler

Şeriat'ın Beytu'l-Mal için belirlediği gelirler, tebaanın işlerinin yürütülmesi ve faydalanacağı hususlar için kâfidir. Doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak vergi koymaya gerek yoktur. Fakat bununla beraber Şeriat, ihtiyatlı hareket ederek Ümmet'in ihtiyaçlarını iki kısma ayırır:

a-Beytu'l-Mal'ın daimî gelirlerinden karşılanan ihtiyaçlar,

b-Bütün Müslümanlar tarafından karşılanan ihtiyaçlar.

Bu ikinci bölümdeki ihtiyaçları karşılamak için Şeriat, Müslümanlardan mal tahsili hususunda Devlet'i salâhiyetli kılmıştır. Bundan dolayı vergiler, ihtiyaçların karşılanması için Allah'ın Müslümanlar üzerine farz kıldığı hususlardandır. Halife, bu malı toplamak ve uygun gördüğü şekilde harcamak için Müslümanlar üzerine bir vali tayin eder. Toplanan bu mala "*farz kılınmış mal*" denilebileceği gibi "*vergi*" ismi de verilebilir.

Vergi, Allah'ın farz kıldığı Şer'î nasslar ile belirttiği cizye ve haraç gibi gelirin dışında, Allah'ın Müslümanların tamamı üzerine kifaye olarak yol, okul gibi ihtiyaçlarını karşılaması için farz kıldığı hususlardan olup, bunların dışındaki ihti-

yaçlar için alınmaz. Böylece mahkemeler, daireler ya da başka ihtiyaçlar için ayrıca muamele parası alınmaz.

Gümrük Vergileri

Gümrük vergisi diğer vergilerden farklı olarak ancak diğer devletlerin bize yapmış olduğu muameleye karşılık olarak konulmuş bir vergi olup, Devlet'in ihtiyaçlarını karşılamak için konmuş bir vergi değildir. Şeriat bu vergiye "*meks (gümrük vergisi)*" ismini vermiştir. Gümrük vergisinin, Müslümanlardan ve zimmîlerden alınmasını men etmiştir.

Allah'ın farz kıldığı hususlardan başka "*vergi*" ismi altında herhangi bir şeyin alınması kesinlikle caiz değildir. Zira tafsilî Şer'î delillerin delalet ettiği Şer'î bir haktan başka Müslüman malından bir şeyin alınması caiz değildir. Yukarıda geçen hususların dışında Müslümanların hiç birinden "*vergi*" ismi altında bir şeyin alınabileceğine dair bir delil yoktur.

Gayri Müslim olanlardan vergi alınmaz. Zira Şeriat'ın farz kıldığı ihtiyaçların karşılanması ve giderilmesi Müslümanlara farz kılındı. Böylece vergi, ancak Müslümanlardan alınır. Bu sebeple gayri Müslimlerden cizye dışında herhangi bir şey alınmaz. Haraç ise, haracî arazi üzerinde olan Müslüman ya da olmayan herkesten alınır.

Müslümanlardan Verginin Alınış Şekli

Vergi, Şeriat'a göre ihtiyaçtan artan

gelirden alınır. Şeriat'a göre ihtiyaç fazlası olarak kabul edilen miktar, temel ihtiyaçların ve örfe (içinde bulunduğu çevrenin yaşam seviyesine) göre lüks ihtiyaçların karşılanmasından sonra artan kısımdır. Şahsın nafakası, içinde yaşadığı çevrenin yaşam seviyesine göre iyi bir şekilde karşılanması ve doyurulması istenen bütün ihtiyaçlara yetecek kadar bir harcama demektir. Bu da bütün insanlar için belirli bir miktar olarak tespit edilemez. Ancak her insanın yaşam seviyesine göre tespit edilir. Mesela; bir şahısla aynı konumda olan diğer bir şahıs bir arabaya ve hizmetçiye ihtiyaç duyuyor ise ve aynı konumda olduğu bir şahsın araba ve hizmetçisi varsa, bunlar onun için bir ihtiyaçtır. Buna göre bir şahıs, içinde bulunduğu şartlara göre bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden daha fazlasına sahip ise, bu fazla gelirden vergi alınır. Bu hâlde olmayanlardan vergi alınmaz. Zira bu tür şahıslar ihtiyaç sahibi olarak kabul edilir.

Vergi alınmasından gaye, zenginlik ve servet çoğalmasını engellemek değildir. Çünkü İslâm, hiç bir zaman zenginliği yasaklamaz. Vergi toplamak için Devlet, herhangi bir iktisadî itibar da gözetmez. Vergi alınırken, Beytu'l-Mal'da bulunan miktarın ihtiyaçları karşılama hususunda kâfiliği esas alınır. Yani vergi, Devlet'in harcamaları için ihtiyaç duyduğu kadar alınır.

Vergide tebaanın ihtiyaçları ve Müslümanların ödeme kuvveti gözetilir. Vergi, ne çok ve ne de çok az olarak tespit edilir.

Bu tespit, mal miktarına bakılmaksızın Müslümanlara bir tek nispet olarak tespit olunur ve vergi nispeti tespit edilirken Müslümanlar arasında adalet gözetilir. İhtiyaç duyulan maldan vergi alınmaz. Ve sadece gelirden değil, ihtiyaç fazlası gelirden vergi alınır. Bu konuda sermayeye ve gelire bakılmadan, şahsın sahip olduğu ihtiyaç fazlası tüm mallardan vergi alınır. Ziraat ve sanayi dallarında çalışmak için gerekli olan üretim vasıtaları ve malzemeleri ile arazi ve tarlalar sermaye sayılmaz.

Servetin İnsanlar Arasındaki Dağılımı

İslâm, ferdî mülkiyete birtakım kısıtlamalar getirmiş olmakla beraber, mülkiyeti mubah kılarak, fertlere mülkiyetlerine tâbi mallarında tasarruf izni vermiştir. Şahısların bu mallar üzerindeki tasarruf izni de birtakım sınırlamalara tâbidir. İslâm, insanlar arasında yaratılış itibariyle, ister aklî ve isterse bedenî birtakım farklılıkları göz önünde bulundurarak, aciz ve muhtaçlara yardım edilmesi gibi hususlara dikkat ederek, harcama noktasında ihtiyatlı davranmıştır. Bu yardımları, zenginlerin mallarından alınmak üzere fakir ve miskinler için bir hak olarak farz kılmış, tüm toplumun vazgeçmeyeceği ve ihtiyaç duyduğu şeyleri de kamu mülkiyetine dâhil etmiştir. Bu tür malların ferdî mülkiyet olarak kullanılmasını caiz görmemiştir. Diğer taraftan gelirin, mal ve hizmet olarak tebaaya aktarılmasında Devlet'i mesul tutmuş, Devlet mülkiyetine ait malları, Devlet'in mülk edinmesini de mubah görmüştür.

Tüm bunlar, İslâmî Devlet'in yönetimi altında yaşayan her ferde hayat güvencesi sağlayıp toplumda tüm insanların birbirleri ile organik bir bütün olarak kalmalarını temin etmiştir. İslâm, Devlet'in varlığını, iktisadî sorumluluklarını yerine getirebilecek bir kuvvet içerisinde korurken, ister ferdî ve isterse toplumsal işlerin yürü-

tülmesini garanti altına almıştır. Tabii, olarak tüm bunların oluşabilmesi için toplumda, her ferdin gelir dağılımından istifade edecek bir halde bulunması gerekir. Bunun oluşması da bir bütün olarak Şeriat hükümlerinin tatbik edilmesi ile toplumun böylesi bir nizam atmosferinde olmasına bağlıdır. Diğer taraftan halkın tüm fertlerinin de Şeriat hükümlerine bağlı kalarak bu hükümleri yerine getirmeye çalıştığı bir toplum bünyesinde, bu neticeler sağlanmış olabilir. Fakat İslâmî Âlem'in şimdiki hâlinde olduğu gibi, fertler arasında fahiş bir dengesizliğin hüküm sürdüğü toplumsal ortamlarda vaziyet farklıdır. Böylesi hâllerde ihtiyaçları giderme mevzuunda, toplumsal kaynaşmayı sağlayabilmek için yeni bir gelir dağılımına ihtiyaç vardır. Zayıf anlayışlardan ve toplumsal dejenerasyondan veya nizamın tatbik edilmesinde Devlet'te doğabilecek zafiyet ve Şer'î hükümlerin tatbikinde insanların kafalarında oluşacak sapmalardan dolayı, işte o zaman tüm halk nizamdan yüz çevirmeye toplum da üzerinde yürüdüğü istikametten çıkmaya başlar. Bunun tabii bir neticesi olarak, bencillik, egoizm ve kötü bir hal almış ferdî mülkiyet oluşur. Fertler arasındaki gelir dağılımı dengesizleşir ki, bu hâlde tekrar denge oluşturmak veya dengeyi oluşturacak yollar temin etmek kaçınılmaz olur.

İster Devlet'in İslâm Nizamı'nı tatbik

etmedeki zafiyeti ve isterse halkın İslâm anlayışındaki hataları neticesinde meydana gelebilecek gelir dağılımı bozuklukları şu iki sebeple ortaya çıkar:

a-Maddî servetlerin yalnızca zenginler arasında dolaşarak, sadece zengin kesim arasında birikmesinden,

b-Maddî servetlerin insanlar arasında dolaşımını engelleyici muamelelerden kaynaklanır.

İslâm, her iki hâl için de çareler oluşturmuştur. Zira İslâm, malların tüm insanlar arasında dolaşımını garanti altına alan Şer'î hükümler içermektedir. Bununla da yetinmeyip, toplumda ortaya çıkan gelir dağılımı bozukluklarını giderici dağılımlar uygulamak, birer mübadele vasıtası olmaları bakımından altın ve gümüşün biriktirilmesini önleyici Şer'î hükümlerle, bu mübadele vasıtalarının toplum içinde dolaşımını zorunlu kılarak, bozulmuş olan ve sapma temayülleri gösteren toplumu tedavi ederek, tüm halkta fert fert gelir seviyelerinin yükselmesine çalışır. Öyle ki her fert, kendi temel ihtiyaçlarını karşılayarak lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânlarla yüz yüze gelebilsin.

Toplumda İktisâdî Dengenin Sağlanması

İslâm, tüm mal ve servetlerin tebaanın tüm fertleri arasında dağılımını vacip kılmış-

tır. Bu dağılımda yalnızca belli bir kesim arasında cereyan eden tekelleşmeyi yasaklamıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

Mal, içinizde yalnızca zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. (el-Haşr 7)

İhtiyaçların temini noktasında fertler arasında fahiş bir dengesizlik hâlinde -ki bunun sebebi İslâmî hükümlerin tatbikinden doğan zafiyet olsa da-, bu hâlin düzeltilmesi için yani toplumsal dengenin sağlanması için Devlet'in müdahalesi gereklidir. Devlet bu dengeyi, ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan şahıslara elinde bulunan menkul ve gayrimenkul mallardan vererek sağlamaya çalışır. Mal vermekten gaye, ihtiyaçların geçici olarak tatmini değil, ihtiyaçları giderici ve servet veya mülkiyeti çoğaltarak köklü bir çözüm sağlanmasına yardımcı olacak vasıtaları çoğaltmaktır.

Bu dengeyi tesis etmek için elinde yeterince mal bulunmadığı zaman halkın malından temin ederek bunu yapması, Devlet için doğru olmaz. Yine tesis edilecek bu denge için halk üzerine vergi koyması da doğru olmaz. Zira bu mevzu tüm Müslümanlar üzerine farz olan işlerden değildir. Bu sebeple Devlet'e düşen vazife, bu dengeyi sağlamak amacıyla kamu mülkiyeti ve ganimetler gibi kaynakları çoğaltmaya çalışmaktır.

Böylece Devlet, toplumda dağılım hususunda

görmüş olduğu iktisadî ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan şahıslara Beytu'l-Mal'dan mal vererek tedavi eder. Tabii bunun için Beytu'l-Mal'da mal bulunması gereklidir. Zira Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem toplumda bir dengesizlik görünce Nadir Oğulları'ndan elde edilen ganimeti Muhacirlere tahsis etmiştir. Nitekim rivayete göre; "Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem harp yapmaksızın Nadir Oğulları'nın yaşadığı toprakları fethedip Yahudileri de oradan sürünce, Müslümanlar Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den bu ganimetleri taksim etmelerini istemişlerdi. Bunun üzerine şu ayet gelmiştir:

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ

Onların mallarından Allah'ın Rasulü'ne verdiği şeyler için siz... (el-Haşr 6)

Bu ayetle Allah Celle Celâlehû Nadir Oğulları'nın ganimetlerini Nebi'ye vererek dilediği şekilde tasarruf imkânı tanımıştır. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem de bu ayet üzerine, elde edilen ganimetleri Ensar'dan Ebu Ducane Semak ibni Harse ile Sehl ibni Huneyf hariç, hemen hemen tamamını muhacirlere dağıtmıştır. Zira Ensar'dan olan bu iki şahıs, Muhacirler kadar fakir şahıslardı.¹⁴⁸ İbni Abbas, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle rivayet etmiştir:

قَالَ لِلْأَنْصَارِ إِنْ شَأْنُكُمْ قَسَمْتُ لِلْمُهَاجِرِينَ مِنْ دِيَارِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَشَارَكْتُمْهُمْ فِي هَذِهِ

¹⁴⁸ Ebu Davud

الْغَنِيمَةَ، وَإِنْ شَأْتُمْ كَأَنْتُمْ لَكُمْ دِيَارُكُمْ وَأَمْوَالُكُمْ وَلَمْ تُقَسِّمُوا لَكُمْ مِنَ الْغَنِيمَةِ شَيْئاً،

"Ensâr'a dedi ki: "İstiyorsanız evlerinizi ve mallarınızı Muhacirlere paylaştırım ve siz de onlara bu ganimette ortak olursunuz. İstiyorsanız evleriniz ve mallarınız sizin olur, size ganimetten bir şey taksim etmeyiz." Buna karşı Ensar; *"Biz kardeşlerimizle mal ve evlerimizi paylaşırız, ganimette de onları tercih ederiz."* dediler. Bunun üzerine şu ayet indi:

وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

Onlar, ihtiyaç sahipleri olduğu hallerde bile (o kardeşlerini) **kendi nefislerine tercih ederler.** (el-Haşr 9) Ganimetin fakir Muhacirlere ait olduğuna dair açık ayet vardır. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

O (mal), sadece sizin zenginleriniz arasında bir devlet (dolaşan) **olmasın diyedir.** (el-Haşr 7)

Ayette geçen (دُولَةً) lafzı lügatte, toplumun birbirinden alıp verdiği şeylere verilen isimdir. Alınan ve verilen (insanlar arasında dolaşan) mala da denir. Buna göre ayetin manası şöyle olur:

"Ta ki fey' bir hak olarak fakirlere verilsin. Onlarla fakirler geçimlerini temin etsinler. Böylece mal yalnızca zenginler elinde dolaşan bir mal olmasın."

Nadir Oğulları'ndan alınan fey, Beytu'l-Mal'ın bir malı olarak bütün Müslü-

manların hakkı idi. Ancak bunun, zenginlere verilmeyip sadece fakirlere verilmesinin sebebi, zengin ve fakir arasındaki iktisadî dengeyi sağlamak içindi. Böylece Beytu'l-Mal'ın gelirinden sayılan fakat Müslümanlardan toplanmayan ganimetler ve kamu mülkiyetine ait mallara da bu şekilde muamele yapılarak ihtiyaçlarını karşılamak için fakirlere verilir. Fakat Müslümanlardan toplanan mallar, iktisadî dengeyi temin için kullanılmaz. Ayette geçen bu tatbik, her zaman aynı şekilde tatbik edilir. Çünkü itibar, lafzın umumîliğinedir, sebebin hususiyetine değil. Buna binaen iktisadî dengenin temini için bütün Müslümanların malı olan Beytu'l-Mal'dan, tebaasından sadece fakirlere mal vermesi, Halife üzerine düşen bir vazifedir. Ta ki bu yardım vesilesiyle istenen iktisadî denge sağlanmış olsun. Yalnız bu mevzu, Beytu'l-Mal'ın sabit bir harcaması olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu, belli hâller için yine belirli malların harcaması yoluyla düşünölmüş bir tanzimdir.

Altın ve Gümüş Biriktirme Yasağı

Dünyanın hemen her yerinde millî gelirin fertler arasında dağılımındaki çirkin görüntü günlük hayatın sabit birer görüntüsü olarak, hiç bir delile ihtiyaç duymadan bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır. İhtiyaçların karşılanmasında insanlığın yaşadığı bu korkunç dengesizlik, açıklama veya izahat

getirmeye gerek kalmayacak şekilde ortadadır.

Kapitalizm, bu mevzuu çözüme ulaştırmak amacıyla birtakım çalışmalar yapmış olmasına rağmen bir başarı sağlayamadı. Kapitalist iktisatçılar, gelir dağılımı üzerine yaptıkları araştırmalarda gelir dağılımının ferdî cihetini büsbütün ihmal etmişlerdir. Bu mevzuda bir çare üretmek yerine, ortaya istatistikî bilgiler vermekle iktifa etmişlerdir.

Sosyalistler, mülkiyeti, kamu mülkiyetiyle sınırlandırmak dışında, gelir dağılımındaki dengesizliğe çare getirmek için bir yol bulamadılar. Komünistler ise çareyi, ferdî mülkiyeti yasaklamakla aramışlardır.

Fakat İslâm, şu üç esasî kaideyi tatbik ederek gelir dağılımını güzel bir şekilde dengeye oturtmuştur. Bunlar:

a-*Mülkiyetin belirlenmesi,*

b-*Sahip olunan malın harcanma keyfiyetinin belirlenmesi,*

c-*İnsanlar arasında ihtiyaçların temininde, aradaki seviyenin yakınlaştırılması amacıyla ihtiyaçların temini noktasında mahrum olan şahıslara yardım etmeyi garanti etmek.*

Bu yolla İslâm, şu anda yaşanan çirkin gelir dağılımına bir çare getirmektedir. Ancak şahıslar arasında gelir dağılımında ihtiyaçların temini noktasında bir yakın-

laşma sağlamasına rağmen, bazı şahısların elinde büyük servet birikimleri göze çarpabilir. Zira İslâm'ın insanlar arasında sağlamış olduğu yakınlaşma mülkiyet hususunda değil, şahısların, kendilerine göre var olan ihtiyaçlarının kimseye muhtaç olmadan karşılaması yönündedir.

خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى

"Sadakanın hayırlısı, bir zenginlik üzerinden olanıdır."¹⁴⁹

Büyük servetler, sahiplerine stok imkânı sağladığı gibi daha fazla gelir imkânı da sağlar. Fakat iktisada en büyük tehlike, büyük servet sahiplerinin kasalarında biriktirmiş oldukları nakit paralardan gelir. Paranın bir yerde birikmesiyle gelir dağılımı bozulur. İşsizlik artar ve fakirlik baş gösterir. Bu sebeple nakit paranın biriktirilmesine bir çare bulmak gerekir. Zira nakit; mal ile mal, mal ile emek, emek ile emek arasında bir mübadele vasıtasıdır. Bu mübadelenin ölçüsü de paradır. Para piyasadan çekildiği ve halkın elinden alındığı zaman bu mübadele yok olur. Bunun neticesinde iktisat durma noktasına gelir. Bu sebepledir ki, insanların elinde mübadele vasıtası olarak para, ne kadar fazla bulunursa yatırım hacmi o kadar büyür.

¹⁴⁹ Buharî, Kitabu'z-Zekâh, 1337, Kitabu'n-Nafakât, 4937; Neseî, Kitabu'z-Zekâh, 2487, 2497; Ebu Davud, Kitabu'z-Zekâh, 1425; Ahmed b. Hanbel, Bakî Mûsned el-Mükessirîn, 7414, 8855, 9784

Bu, Şu demektir ki; her Şahsın veya Şirketin sahip olduğu gelirin kaynağı başka bir Şahıs veya başka bir Şirkettir. Vergi olarak Devlet'in topladığı mallar Devlet'in geliridir. Fakat bu vergi insanlar tarafından bir harcamadır. Devlet'in kendi memurlarına, projelerine, askerî erzak ve diğer yerlere yaptığı harcamalar, harcama yapılan yerler için birer gelir olup, aynı zamanda Devlet tarafından yapılan bir harcama manasına gelir. Memur ve askerlerin yaptığı harcamalar da, kendilerinden mal satın alınan Şahısların gelirleridir. Mesela; ev sahibi, kasap, manav, tüccar ve diğer esnaf gibi..

Böylece toplumdaki insanların gelirleri ile yaptıkları genel harcamalar fasılasız olarak bir daire Şeklinde mütemadiyen gider. Bir kimse para harcamayarak biriktirse, o piyasadan o kadar para çekilmiŐ olur. Bu da tabii olarak harcamanın azalmasını doğurur. Böylece paradan biriktirdiği miktarla kendilerine verilecek veya kendileriyle alış veriş yapılan Şahıslar gibi başkalarının gelirlerinin azaltılmasına sebep olur. Bu ise onların üretimlerini azaltmaya götürür. Çünkü mala talep azalmıŐtır. Bu da iŐsizliđe sebep olacağı gibi genel olarak iktisadın düşmesine de sebep olacaktır. Bundan dolayı nakit paranın birikimi, halkın gelirinin azalmasından iŐsizliđin meydana gelmesine ve iktisadın düşmesine sebep teşkil edecektir.

Ancak Şu hususun bilinmesi gerekir ki,

iktisada gelen zarar, yapılan tasarruftan dolayı değil, nakit paranın birikiminden dolayıdır. Tasarruf hiç bir zaman iktisadî faaliyetleri durdurmaz. Durduran unsur, nakit para birikimidir. Biriktirme ile yani kenz ile iddihar ayrı ayrı şeylerdir.

Kenz (biriktirme), bir ihtiyaca binaen olmadığı halde üst üste nakit parayı yığmaktan ibarettir. Bu ise piyasadan parayı çekmek demektir. **İddihar** (tasarruf) ise, bir ihtiyaç gidermek için nakit parayı biriktirmektir. Mesela; bir ev yapmak, evlenmek, bir iş yapmak için para biriktirmek gibi tasarruflar, ne piyasaya tesir eder, ne de iktisadî faaliyetlerin yürütülmesine mani olur. Bu mevzu, parayı hapsedmek gibi değildir. Bu, baş gösterecek bir ihtiyaca harcamak için yapılan bir biriktirmedir. Dolayısıyla iddihar, para harcanacak yer olunca devreye girer. Bu sebeple tasarruftan dolayı herhangi bir tehlike söz konusu olamaz. En büyük tehlike, ihtiyaç olmadan üst üste nakit parayı biriktirmededir.

İslâm, ihtiyaç gidermek vasıtası oldukları için altın ve gümüş tasarrufunu mubah kılmıştır. Azad edilmesi için efendisine vermek için bir kölenin altın ve gümüşü bir araya toplamasını, bunun için çalışmasını mubah kılmıştır. Yine evlenmek, evleneceği kadının mihrini vermek için altın ve gümüşü biriktirmeyi mubah kılmıştır. Hacc farizasını eda etmek için de hâl aynıdır. Bu tür bir bi-

riktirmelerde nisap miktarına ulaşınca ve üzerinden bir sene geçen nakit paraya zekâttan başka bir hususu emretmemiştir.

Altın ve gümüş kenzini yasaklayan ayet-i kerime indiği zaman bu iki mal, o gün mübadele vasıtası oldukları gibi, iş sahasında emek ölçüsü ve malda menfaat kaynağı idi. İster bu madenler sikke halinde dinar ve dirhem gibi olsun, isterse külçe halinde işlenmiş olsun, fark etmez. Buna binaen altın ve gümüş biriktirmeyi yasaklamak, mübadele vasıtası olma vasfı taşıdıklarından dolayıdır.

Altın ve gümüş birikimini İslâm, Kur'an'ın açık ayeti ile haram kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

Altın ve gümüşü biriktirip onu Allah yolunda infak etmeyenleri, elem verici bir azapla müjdele. (et-Tevbe 34)

Altın ve gümüş kenz edenler için elim azap tehdidi, Allah'ın kesin olarak altın ve gümüş kenzinin terk edilmesini talep ettiğine dair açık bir delildir. O halde altın ve gümüş kenzini haramdır. Ayetin altın ve gümüşün kenzini kesin olarak haram kılmış olduğuna dair delil ise şöyledir:

A-*Ayetin umumî oluşu... Zira ayetin mantuk ve mefhum yönünden metni, altın ve gümüş nevînden olan malı biriktirmenin kesin olarak yasaklandığına delildir. Zekâtı verdikten sonra altın ve gümüşün biriktirilmesinin*

mubaha dönüşmesi, katî olarak delalet ettiği hükmü terk etmek demektir. Bu da, ancak ayeti kendi manasından ayıran ve onu nesh eden bir delil ile mümkün olabilir. Ayeti, delalet ettiği manasından ayıracak herhangi bir sahih nass varit olmuş değildir. Zaten ayeti manasından ayıracak herhangi bir delilin varlığına ihtimal verilemez. Çünkü ayet, delaleti itibariyle katîdir. Ortada onu nesh eden bir delilden başka bir şey kalmadı. Onu nesh edecek bir delil de yoktur. Şu ayete gelince:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ

Onları temizleyecek sadakayı onların mallarından al. (et-Tevbe 103) Bu ayet, Hicret'in ikinci senesinde zekâtın farz kılındığı dönemde nazil oldu. Fakat altın ve gümüşün kenzini yasaklayan ayet ise, Hicret'in dokuzuncu senesinde nazil olmuştur. Önce inen ayet, sonra ineni nesh edemez. Zekâtı verildikten sonra altın ve gümüşün kenzinin, haram olanın kenz olmadığı hakkında varit olan birçok hadisten ancak bir tanesi sahihtir. Bu mevzuda varit olan diğer hadislerin hepsi rivayet ve dirayet, yani senet ve metin yönlerinden yalanlanmıştır. Sahih olan hadis de, Darekutnî ve Ebu Davud'un rivayet ettiği Ummu Seleme hadisidir. Bu hadis, mutevatir dahi olsa ayeti nesh edemez. Çünkü hadisler mutevatir de olsalar Kur'an-ı nesh edemezler. Çünkü Kur'an'ın lafız ve mana yönünden sübutu katîdir. Biz, onun lafız ve

manasıyla ibadet ediyoruz. Mutevatir hadis böyle değildir. Mutevatir hadis, lafız değil, ancak manası yönünden katîdir. Onun lafzıyla ibadet edemiyoruz. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim, mutevatir de olsalar hadislerle nesh edilemezler. O halde Ummu Seleme hadisi gibi ahad hadisler, delaleti ve sübutu katî olan ayeti nasıl nesh edebilir?

B- Taberanî tefsirinde, Ebu Umame el-Bahilî'ye isnat ettiğine göre; "Ehli Suffa'dan bir adam vefat ettiğinde hırkasında bir dinar bulundu. Bunu gören Rasulullah, كَيْةً **"Bir dağlama."** dedi. Bir başka adam vefat etti. Onun da hırkasında iki dinar bulundu. Rasulullah; كَيْتَانِ **"İki dağlama."** dedi." Ölen bu iki şahıs, yanlarında külçe altın olduğu halde sadakadan geçiniyorlardı. Hâlbuki bir ve iki dinar, zekât nisabına ulaşmaz ki kendilerinden zekât verilsin. Rasulullah'ın, bulunan bir veya iki dinara karşı كَيْةً وَ كَيْتَانِ **"bir dağlama ve iki dağlama"** tabirini kullanmış olması, kendilerinden zekât vacip olmasa bile kenz olduğunu gösterir. Rasulullah'ın bu ifadesi kenz ayetindeki şu hususa işaret eder:

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ

O gün (Kıyamet Günü), onun (kenz edilen altın ve gümüşün) **üzerine Cehennem ateşi kızdırılır ve onunla, onların** (altın ve gümüş kenz edenin) **alınları, yanları ve sırtları dağlanır.** (et-Tevbe 35)

C- Ayetin metni, iki husustan dolayı Ahi-

ret'te cezanın gerektiğine işaret ediyor. Birincisi; malı kenz yapmak (altın ve gümüş). İkincisi; Allah yolunda harcamamak... Yani altın ve gümüş kenz edenleri ve onu Allah yolunda harcamayanları, elim bir azap ile müjdeledi. Bundan anlaşılıyor ki, kenz yapmadığı halde Allah yolunda harcamayan kimse bu azap müjdesinin kapsamına girer. Allah yolunda harcadığı halde kenz yapan kimse de bu vaadin kapsamına girer. Kurtubî, bu mevzuda şöyle söylüyor:

"Kenz yapmadığı halde malın Allah yolunda harcanmasına mani olan kimse de kesinlikle aynı vaadin kapsamına girer."

Ayette geçen (فِي سَبِيلِ اللَّهِ) '**Allah yolunda**' tabirinden kast olunan şey cihattır. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi (فِي سَبِيلِ اللَّهِ) '**Allah yolunda**' tabiri, "infak" tabiri ile birlikte kullanılırsa "cihat" manasını ifade eder. Kur'an'da bu şekilde (فِي سَبِيلِ اللَّهِ) '**Allah yolunda**' tabiri "infak" kelimesiyle birlikte geçtiğinde, kesinlikle sadece "cihat" manasına gelir ve başka bir manaya gelme ihtimali kalmaz.

D-Buharî'nin Zeyd ibni Vehb'den rivayetine göre Zeyd şöyle demişti:

"Ben bir gün Rabeze'den geçmiştim. Birden bire Ebu Zer'i orada gördüm. Ona böyle yerlere kadar gelmesinin sebebini sordum. Ebu Zer bana şöyle dedi: "Ben Şam'da iken Muaviye ile; **Sen** وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (Rasul'üm Muhammed), **altını ve gümüşü kenz**

edenleri ve onu Allah yolunda infak etmeyenleri, elem verici azapla müjdele(!).

(et-Tevbe 34) ayeti (altın ve gümüşü kenz yasağı ile alâkalı yukarıda geçen ayet) hakkında ihtilafa düştük. Muaviye, bu ayetin Ehl-i Kitap hakkında indiğini söyledi. Ben de ayetin hem onlar, hem de bizim hakkımızda indiğini söyledim."¹⁵⁰

İbni Cerir, Abdurrahman ibni el-Kasım'ın hadisinden Huseyn Zeyd ibni Vehb ve Ebu Zer kanalıyla rivayetinde ise; yukarıdaki hadiseye şunu ilave ederek anlatmaktadır:

"Bu hususta benim ile onun arasındaki bu söz yükseldi. Muaviye beni şikâyet eden bir mektubu Osman'a yazmıştı. Osman benim Medine'ye gelmemi isteyen bir mektubu gönderdi. Medine'ye geldim. Halk sanki beni daha önce görmemiş gibi başıma yığıldı. Bu hâli Osman'a anlattım. Osman; "Eğer istersen تنها bir yere çekil, Allah'a yakın olursun." dedi. İşte buraya gelişimin sebebi budur. Eğer bir Habeşliyi tayin etseler, dinler ve itaat ederim."

Ebu Zer ile Muaviye arasındaki ihtilaf, ayetin manası ile alâkalı değil, kimin hakkında inmiş olabileceği hususunda. Eğer o gün, zekâtı verilmiş altın ve gümüşün biriktirilmesinde kenz olmadığına dair rivayet edilen bir hadis olmuş olsaydı, Muaviye bunu delil göstererek Ebu Zerr'i sustururdu. Belli

ki, bu hadislerin hepsi Ebu Zerr vakıasından sonra uydurulmuştur. Bu husustaki bütün hadislerin sahih olmadığı sabit olmuştur.

E-Lügatte "kenz" kelimesi; malın üst üste yığılıp onu muhafaza etmektir. Yığılmış ve bir araya toplanmış olan mala, kenz mal denir. Kenz, yerin üstünde veya altında bir araya toplanmış her şey demektir. Şer'î bir manası olmadıkça Kur'an'ın kelimeleri, sadece lügat manalarıyla tefsir edilirler. Kenz kelimesinin Şer'î bir mana ve tefsirini gerektirecek herhangi bir Şer'î mana varit olmuş değildir. O zaman, bunu yalnız lügat manası ile tefsir etmek vacip olur. Bu takdirde kenzin manası, bir ihtiyaç olmadığı halde malı üst üste biriktirmektir. İşte bu, Allah'ın, failine elim bir azap vaad ettiği biriktirmedir.

Faiz Ve Sarf (Paranın Parayla Mübadelesi)

Faiz, aynı cinsten olan bir mal karşılığında, aynı cinsten bir malı fazla olarak almaktır. Sarf (parayı değiştirmek) ise; altın ve gümüşten birbirine benzer bir cinsten iki malın veya birbirine benzer farklı cinsten iki malın veya birbirinden daha üstün olan iki malın birinin diğeriyle satın alınmasıdır. Parayı para ile değiştirmek, ancak alış-verişte olur. Faiz ise, alış-verişte, borç muamelelerinde veya selem (bedel peşin, mal vadeli alış-veriş) muamelelerinde söz konusu edilebilir.

Alış-veriş, temlik (mülk edinme) ve temellük (mülk sahibi kılma) yolu ile malın, mal ile mübadelesidir. Bu caizdir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

Allah, alış-verişi helâl kıldı. (el-Bakara 275) Ayrıca Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا

"Alış-veriş yapın iki şahıs (satış yerinden) ayrılmadıkça muhayyerdirlers." ¹⁵¹

Selem ise; belli bir zamanda teslim edilmek üzere zimmette vasfı tespit edilmiş bir mal

¹⁵¹ Buharî, Hakim b. Hişâm yoluyla rivayet etti, Kitabu'l-Buyu', 1937, 1940, 1967; Muslim, Kitabu'l-Buyu', 2825; Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1166; Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4404; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2998; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2173; Ahmed b. Hanbel

karşılığında peşin ve hazır bir mal vermektir. Böyle bir muameleye "selem" dendiği gibi "selef" de denir. Bu, bir alış-veriş çeşididir. Alış-veriş akdinin gerçekleştiği hususlarla ve "selem" lafzıyla bu da gerçekleşir. Bu caizdir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle dedi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

Ey iman edenler! Belli bir zamana kadar birbirinize borçlandığınızda onu yazın.

(el-Bakara 282) İbni Abbas; "Belirli bir zamana kadar tekeffül edilmiş selef muamelesini Allah Subhanehû ve Teâlâ Kendi Kitabı'nda helâl kılmış ve buna izin vermiştir." dedikten sonra yukarıdaki ayeti okumuştur. Yine Buharî ve Müslim'in, ibni Abbas'tan rivayet ettiklerine göre; "Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Medine'ye hicret ettiğinde, oradaki halk hurmayla alâkalı olarak iki ve üç senelik selef muamelesini yapıyorlardı. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَنْ أَسْلَفَ فِي شَيْءٍ فَفِي كَيْلٍ مَّعْلُومٍ وَوَزَنٍ مَّعْلُومٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مَّعْلُومٍ

"Bir şey hususunda selef muamelesi yapan kimse, ölçüğü belli, ağırlığı belli ve zamanı belli olan bir selef muamelesi yapsın."¹⁵²

Borç (kredi) da selefin bir çeşididir. Kendisinden geri almak üzere, başka bir adama bir mal vermektir. Bu da caizdir. Nitekim Müslim, Ebu Rafi'den şunu rivayet etmektedir:

¹⁵² Buharî, Kitabı's-Selim, 2086

"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir adamdan genç bir deveyi ödünç almıştı. Rasulallah'a zekât develerinden develer gelince, Ebu Rafi'ye o adamın devesini vermesini emretti. Ebu Rafi, gelen develer arasında onun gibisini bulamadı ve Rasulallah'a gelerek, "Ya Rasulallah, orada dört yaşında güzel ve kıymetli develerden başka bir şey görmedim." dedi. Bunun üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

أَعْطِهِ إِيَّاهُ إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً

"Onu ona ver. Zira insanların en hayırlıları, borcunu en güzel verenlerdir."¹⁵³ İbni Hibbân, İbni Mesud'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلَّا كَانَ كَصَدَقَةٍ مَرَّةً

"Bir Müslüman'a iki kere borç veren Müslüman, borcu bir kere sadaka vermiş gibi olur."¹⁵⁴ Nitekim Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem de borçlanıyordu.

Riba (Faiz)

Riba (faiz), satış ve selem muamelesinden sadece şu altı şeyde vaki olur: *Hurma, buğday, arpa, tuz, altın ve gümüş*. Borç (kredi) ise; her şeyde olabilir. Daha fazlasına veya daha azına almak yahut başka bir nevî almak için borç vermek asla helâl olmaz. Ancak borç

¹⁵³ Muslim, Kitabu'l-Musakâh, 3002

¹⁵⁴ İbni Mace, Kitabu'l-Ahkâm, 2421

olarak verdiği şeyin nevî ve miktarı kadar alabilir. Alış-veriş ve selem ile borç verme muameleleri arasındaki fark şudur: *Alış-veriş ve selem, bir çeşit mal ile bir başka çeşit mal veya bir çeşit mal ile aynı çeşit malın mübadelesidir. Borç verme ise ancak aynı çeşit mal ile yapılabilir.*

Sadece altı çeşit malda faiz muamelesi olabileceğinde Sahabelerin icması vardır. Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مَثَلًا بِمِثْلٍ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم إذا كان يداً بيد

"Altın altınla, gümüş gümüşle, hurma hurmayla, buğday buğdayla, tuz tuzla, arpa arpayla peşin ve eşit olarak değiştirilsin. Bu sınıflar farklı olunca, istediğiniz gibi peşin olarak alış-veriş yapın."¹⁵⁵

İster hadis, isterse Sahabe icması, faizin muayyen şeylerde söz konusu olacağını göstermektedir. Bunların dışındaki eşyalarda faiz olmaz. Faizin söz konusu olduğu eşyaya şu kaideyi tatbik etmek mümkündür: *"Haram olduğuna dair bir delil varit olmadığı müddetçe, eşyada asıl olan mubahlıktır."* O halde bu altı çeşitten başka şeylerin haramlığına dair bir delil varit olmadığı için riba, o altı çeşitten başka şeylerde cari

¹⁵⁵ Muslim, Ubade b. el-Sâmit'den rivayet etti, Kitabu'l-Musâkâh, 2970; Ahmed b. Hanbel, Bâki Müsned el-Ensâr, 21668

olmaz.

Ancak aynı cinsten olanlar da bu kapsama girer. Bunların dışındaki eşyalar içinse faiz söz konusu değildir. Fakat bu altı malla alâkalı olarak Şer'î nassta herhangi bir illet yer almamaktadır. Dolayısıyla hiçbir şekilde illetlendirilemezler. Çünkü illet, ancak Şeriat'ın illet olarak gösterdikleridir. Nass yolu ile anlaşılmadığı müddetçe de aklî illete itibar edilmez. Burada kıyas yolu ile bir illet de bulunmamaktadır. Çünkü illetin kıyasında şart olan, üzerine kıyasın yapılabilmesi için illet olarak kabul edilen şeyin müfhem vasıf olmasıdır. İlet olan şey, müfhem vasıf olmayıp camit bir isim olursa yahut müfhem olmayan bir vasıf olursa, o şey ne illet olur, ne de başka bir şey ona kıyas yapılır. Ebu Bekre'den gelen bir rivayete göre Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

لا يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانٌ

"Kadı, öfkeli iken hüküm vermez."¹⁵⁶

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, böyle derken öfkeyi hüküm vermeye mani bir illet kabul etmiştir. Zira öfke, yargının engel lenmesi için anlaşılır bir sıfat olduğundan illet olarak tespit edilmiştir. Öfkenin illet oluşu, yasaklamanın öfkeden kaynaklandığını gösteren bir mananın nassta yer almasından istinbat edilmiştir. Buradan hareket ederek

¹⁵⁶ İbni Mace, Kitabu'l-Ahkâm, 2307

engellemenin öfkeden kaynaklandığı anlaşılır. Bu mana ise öfke anında aklın şaşkınlığıdır. O halde içerisinde öfkeyi illet kılan şeyin -ki o aklın şaşkınlığıdır- var olduğu her şey, öfkeye kıyas yapılır. Meselâ; şiddetli açlık gibi...

Buradan hareket ederek öfke olmayan herhangi bir hususun öfkeye kıyaslanması mümkündür. Zira "öfke" lafzı, doğru hüküm vermeye engeli izah edici bir sıfattır. Bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözünden farklıdır:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

Size ölü (eti) haram kılındı. Çünkü (الْمَيْتَةُ) "el-meyte" lafzı, haram kılınması için müfhem vasıf değildir. Dolayısıyla "ölü" etine kıyas yapılamaz ve haram hükmü yalnızca ölü eti ile sınırlı kalır. Aynı şekilde nass, buğdayda faizin haram kılınışı ile alâkalı olarak gelmişse, bir başka şeyle kıyaslanmaz. Çünkü buğday, müfhem vasıf değil, camit bir isimdir. Bu sebeple, "Buğdayda faiz haram kılındı. Çünkü buğday yenilen bir maldır." gibi bir kıyasa gidilemez. Çünkü buğday, müfhem vasıf değildir. Onun için buğday, haramlılık için illet sayılmaz. İlet kabul edilmediği için de buğdaydan bir başka şey kıyas yapılmaz. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edilen şu hadislerle gelince:

الطَّعَامُ بِالطَّعَامِ مِثْلًا بِمِثْلِ

"Yiyecek, yiyeceklerle misli misliyle (alı-

nır, verilir)."¹⁵⁷

Ahmed ibni Hanbel'in rivayet ettiğine göre; "Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, bir kısmına az bir kısmına da çok olmak üzere yemeği onların arasında taksim etti. Dedi ki: "Biz onları aramızda fazlasıyla satıyorduk." Bunun üzerine Rasulullah bizi bu satıştan men etti. Biz de onu artırmadan ölçek ölçek sattık."¹⁵⁸ Neseî, Câbir kanalı ile Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

لَا تَبَاغُ الصُّبْرَةُ مِنَ الطَّعَامِ بِالصُّبْرَةِ مِنَ الطَّعَامِ وَلَا الصُّبْرَةُ مِنَ الطَّعَامِ بِالْكَفْلِ الْمُسَمَّى
مِنَ الطَّعَامِ

"Bir küme yiyecek, başka bir küme yiyecek, yine bir küme yiyecek, ölçeği belli olan bir yiyecek ile satılmaz ve alınmaz."¹⁵⁹

Bu hadislerin hepsi de tahrir illetinin yiyecek olduğuna delâlet etmiyor. Ancak ribanın yiyecekte hâsıl olduğuna delâlet ediyor ki, bu da, bütün yiyecek cinsine şamil olur. Zira bu, umumîdir. Bunun üzerine yiyecek nevîlerini tayin edip, ribayı sadece onlara tahsis eden hadis geldi. Bunun öyle olduğunun delili, kendilerinde faizin haram kılınmadığı nice birçok yiyeceğin olmasıdır. Hâlbuki onlar da yiyecek nevîlerindedir. Meselâ; patlıcan, kabak, havuç, biber, sa-

¹⁵⁷ Muslim, Ma'mer b. Abdullah kanalı ile rivayet etti, Kitabu'l-Musâkâh, 2982; Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Kabâil, 25990

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel

¹⁵⁹ Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4472

rımsak ve kiraz gibi şeyler yiyeceklerden olduğu halde Sahabe'nin icmaı ile faiz bunlara girmez. Hâlbuki bunlar için de yiyecek lafzı kullanılmaktadır. Çünkü bunlar da yenilen şeylerdendir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü de bunu teyit etmektedir:

لا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ

"Yemek hazırken namaz yoktur." ¹⁶⁰ Yani yemek için hazırlanan ne olursa olsun, yemek hazır iken namaz kılınmaz.

Eğer faiz, yenilen her şeyi kapsamına alsaydı, yukarıda ismi geçen yiyecekler de bu kapsama girerdi. Buna binaen yiyeceklerle alâkalı hadis, umumîdir. Ancak, faizin söz konusu olduğu yiyecek çeşitlerinin zikredildiği şu hadisle Rasulullah o yiyecekleri tahsis etmiştir:

الْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ

"Hurma ile hurma, buğday ile buğday, arpa ile arpa ve tuz ile tuz." ¹⁶¹ Kur'an, hadisle tahsis edildiği gibi, hadis de başka bir hadisle tahsis edilir. Buna binaen satışta ve selemde faiz, ancak bu altı şeyde vuku bulur.

Şöyle denilemez: *"Altın ve gümüşte ribanın haram kılınması, onların tartılarak alındığı içindir. Dolayısıyla altın ve gümüşte faizin*

¹⁶⁰ Muslim, Aişe'den rivayet etti, Kitabu'l-Mesâcid ve Mevâdi' es-Salâh, 869

¹⁶¹ Muslim, Ubade b. el-Sâmit'den rivayet etti, Kitabu'l-Musâkâh, 2970; Ahmed b. Hanbel, Bâkî Mûsned el-Ensâr, 21668

haram kılınmasının illeti, onun tartılan bir cins oluşudur. Aynı şekilde buğday, arpa, hurma ve tuz'daki ribanın haram kılınması onların kile ile ölçülmesidir. Dolayısıyla bunların haram kılınmasının illeti, kile ile ölçen bir cins oluşudur." Çünkü hadiste ağırlık ve kile bunlara ait birer sıfat olarak yer almaktadır. Ubade ibni es-Samit'ten. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ نَبْرُهُ وَعَيْنُهُ وَزْنَا بوزنِ الْفِضَّةِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ نَبْرُهُ وَعَيْنُهُ وَزْنَا بوزنِ الْمَلْحِ وَالْمَلْحُ بِالْمَلْحِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالتَّبْرُ بِالتَّبْرِ وَالتَّعْبِيرُ بِالتَّعْبِيرِ سَوَاءٌ بِسَوَاءٍ مِثْلًا بِمِثْلٍ فَمَنْ زَادَ أَوْ أَزَادَ فَقَدْ أَرَى

"Külçe veya işlenmiş halinde altın altınla, yine külçe veya dirhem olarak gümüş gümüşle ağırlıkları birbirine eşit olarak değiştirilir. Tuz tuzla, hurma hurmayla, buğday buğdayla ve arpa arpayla aynı tartıda değişilir. Bunlar birbirinden daha fazla verilirse veya alınırsa faiz verilmiş ve alınmış olur."¹⁶²

Bu hadis, haramın kılındığı hâli beyan etmiştir. Bu ise altın veya gümüşün cinslerinin ağırlıklarının birbirlerinden farklı olmalarıdır. Buğday, arpa, tuz ve hurma cinslerini tartmada kefelere birbirinden ağır olmasıdır. Bu hususlar illet değildir. Bunlar, alış-verişin cereyan ettiği hususun beyanıdır. Buna binaen ağırlığa sahip olan veya tartılacak her şeyde faiz cereyan etmez.

¹⁶² Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4488

Faiz ancak sadece bu altı grup malda söz konusudur. Bunların dışındaki mallarda faiz yoktur. Altın ve gümüşte ağırlıkla, diğerlerinde ise kile ile yani ölçü ile cereyan eder.

Hem bu altı cinsten, hem de bunların dışında mülk edinilmesi caiz olan her şeyde borç alış-verişi caizdir. Borç alış-verişlerinde ise faiz ancak, borç olarak alınan ya da verilen miktardan daha fazla alıp-vermenin şart koşulduğu hâllerde söz konusu olur.

Paranın Parayla Mübadelesi

Dünya piyasalarında tatbik edilmekte olan malî muameleler dikkatlice incelendiği zaman alış-veriş muamelelerinin tümünün altı türde yapıldığı görülür. Bunlar:

1-Parayı aynı parayla satın almak. Meselâ; Yeni Irak Dinarı'nı eskileriyle değiştirmek...

2-Mısır Cüneyhi'nin Dolar'la mübadelesi ameliyesi gibi bir parayı bir başka parayla değiştirmek...

3-Bir parayla malı satmak ve bu parayla başka parayı satın almak. Meselâ; uçakları Dolar'la satmak ve aynı anda satış akdinde Irak Dinarı'yla Dolar'ları değiştirmek...

4-Bir malı bir parayla satın almak ve bu parayı başka parayla değiştirmek. Meselâ; İngiliz Sterlini ile malı satın almak ve İngiliz Sterlini'ni Dolar'la değiştirmek.

5-Senetleri belli bir para ile satmak.

6-*Belli bir şirketin hisselerini belli bir parayla satmak...*

Dünyadaki malî muamelelerin tümü bu altı tür muamele şeklinde tatbik edilmektedir. Bonoların ve hisse senetlerinin alınması ve satılması Şeriat'a göre kesinlikle caiz değildir. Çünkü bonolar için tespit edilmiş belli miktarlarda faiz vardır. Bu sebeple bonolarda faiz vardır. Daha doğrusu bu bonolar, faiz muamelesinin ta kendisidir. Hisse senetleri ise Şeriat'a göre caiz olmayan, batıl olan şirketlerin hisseleridir. Bunun için bunları satın almak ve satmak batıldır. Bundan dolayı Sermaye (Anonim) şirketlerine ait hisse senetleriyle muameleyi İslâm, caiz görmez. Bu şirketler; ister ticaret veya sanayi teşekkülü gibi Şer'an helal olan teşekküllerde faaliyet gösterebilirler, isterse bankacılık teşekkülü gibi Şer'an haram olan alanlarda faaliyet gösterebilirler, her halükarda vaziyet aynıdır.

Bir malı parayla satmak ve bu parayı bir başka parayla değiştirmek, daha sonra bir başka para ile satmak ardından bir başka para ile değiştirmek gibi muamelelerin tamamı esasta iki muamele türüdür.

a-*Alış-veriş ameliyesi,*

b-*Sarf (parayı parayla mübadele) ameliyesi...*

Her iki muamele üzerine alış-veriş ve sarf hükümleri tatbik edilir. Yine her iki mua-

melede alış-verişin bittiğine işaret eden akdi sona erdirip ayrılma hükmü cereyan eder.

Sarf; bir parayı aynı parayla veya bir parayı başka bir parayla satışını yapmak faaliyetidir ki bu, caizdir. Çünkü sarf, altın ve gümüş gibi aynı cinsten olanların misli misliyle ayrı cinsten olanların da birbirinden farklı miktarlarda mübadelesidir.

Sarf, altın ve gümüşte cereyan ettiği gibi paralar için de geçerlidir. Çünkü nakit, bir para olması itibariyle altın ve gümüşün taşıdığı hususiyetlere sahiptir. Bu hüküm, paranın, altın ve gümüşe kıyaslanmasından kaynaklanmamaktadır. Bunun sebebi, paranın kıymet hususunda altın ve gümüşe dayanan cinslerden bir cins olduğundan dolayıcıdır. Eğer bir adam, altını gümüş karşılığı satın alsa ve, *"Bu altın dinarı, şu gümüş dirhem ile sattım."* dese, o anda mevcut olan her iki para cinsine işaret etse veya sıfatı belirtilmiş fakat o anda mevcut olmayan bir gümüş parayla altın satın alarak anlaşmayı bu şekilde imzalasa ve şöyle derse: *"Ben Hicaz'ın on Dirhemi karşılığında sana Mısır'ın bir Dirhemi'ni sattım."* dese, yapılan bu muamele caizdir. Çünkü paralar, akit arasındaki tayin ile belirlendiği için onlara sahip olma hakkı doğmuş olur. İster dirhem veya dinarlar şeklinde olsun, isterse bilezik gibi süs eşyası şeklinde olsun ya da altın ve gümüş sikkeler şeklinde olsun, altının gümüşle

satılması caizdir. Aynı şekilde, işlenmiş veya işlenmemiş gümüşü, altınla ve işlenmiş altını, işlenmemiş altınla satmak caizdir. Ancak bu şekildeki bir muamelede, muamelenin peşin olması ve malın kendisinin bulunması lazımdır. Mübadele faaliyetinin iki değişik para arasında fazla veya eksik miktarlarda olması caizdir. Fakat aynı cins kıymetler arasında fazlalık caiz değildir. Altının altınla satılması caizdir. Muameleye mevzu olan altının; dinar, bilezik veya külçe halinde olması fark etmez. Ancak bu tür mübadelelerin mutlak surette birbirine denk ve peşin olması lazımdır. Bu kaide gümüş için de geçerlidir. Yine peşin olmak şartıyla aynı ağırlıktaki paranın parayla, gümüşün gümüşle, ziynet eşyalarının birbiriyle satışı caizdir. Böyle bir muamelede hiç bir zaman fazlalık caiz olmaz. Aynı cins bir parada peşin ve bizzat aynı olması şartıyla sarf caizdir. İki ayrı nakit arasında sarf caizdir. Böyle bir muamelede fazlalık şartı yoktur. Sarfın cevazına dair delil, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözüdür:

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ بَدًّا بِيَدٍ

"Peşin olmak (elden ele teslim edilmek) şartıyla istediğiniz şekilde gümüş karşılığında altın satın." ¹⁶³ Yine Ubade ibni es-Sâmit'ten şu hadis rivayet edilmiştir:

¹⁶³ Tirmizî, Ubade b. es-Sâmit'ten rivayet etmiştir, Kitabu'l-Buyu', 1161

"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in, peşin ve aynısı olmadıkça; altının altınla, gümüşün gümüşle, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla, hurmanın hurmayla satışını yasakladığını ve kim bunda fazlalık yaparsa faiz almış olur dediğini duydum." ¹⁶⁴ Ebu Bekre'den:

"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bize, altını gümüşle, gümüşü altınla, peşin olmak şartıyla istediğimiz şekilde satmamızı emretti (izin verdi)." ¹⁶⁵ Malik ibni Evs el-Hidsan'dan rivayetle diyor ki:

"Ben bir defa, "Dirhemleri kim değiştirir?" dedim. O sırada Ömer'in yanında bulunan Talha ibni Ubeydullah şöyle dedi: "Bize altınını göster görelim, gerekirse alalım. Dirhemlerini sonra hizmetçimiz geldiğinde sana veririz." Bu konuşmamız üzerine Ömer dedi ki: "Hayır, Vallahi olmaz. Sen, ya onun dirhemlerini verirsin veya altınını geri verirsin. Zira Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

الْوَرِقُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ وَالنُّزْرُ بِالنُّزْرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا
إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ وَالنَّمْرُ بِالنَّمْرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ

"Altın ile gümüş, şöyle şöyle olmadıkça faizdir (yani peşin olmadıkça). Buğday ile buğday peşin olmadıkça faizdir. Arpa ile arpa peşin olmadıkça, hurma ile hurma peşin ol-

---

¹⁶⁴ Muslim

¹⁶⁵ Muslim

madıkça faizdir."¹⁶⁶

Böylece altının gümüş ile satışı ancak peşin olursa caiz olur. Satıcı ve alıcı, mal alıp vermeden önce ayrılırlarsa yapılan muamele fasittir. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

الذَّهَبُ بِالْوَرِقِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ

"Peşin olmadıkça altının gümüşle mübadelesi ribadır."¹⁶⁷

Karşılıklı para alışverişi yapan iki şahsın, aynı mecliste peşin olarak malı almaları şarttır. Mal teslimi yapılmadan ayrılırlarsa alış-veriş yapılmamış olur. Çünkü sarf muamelesi bazı kıymetlerin başka kıymetlerle alış-veriştir. Bunun sahih olması için aynı mecliste kabzi (teslimi) şarttır. Nitekim Buharî, Mâlik ibni Evs'ten Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etti:

الذَّهَبُ بِالْوَرِقِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ

"Peşin olmadıkça altının gümüşle mübadelesi ribâdır."¹⁶⁸ Yine Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ يَدًا بِيَدٍ

"Peşin dilediğiniz gibi altını gümüşle

¹⁶⁶ Muslim, Kitabu'l-Musâkâh, 2978; Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1164

¹⁶⁷ Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4482; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2906; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2250; Ahmed b. Hanbel, Müsned Aşaratu'l-Mubeşşirin bi'l-Cenneh, 297; Malik, Kitabu'l-Buyu', 1152; Ömer'den rivayet ettiler

¹⁶⁸ Buharî

satın. ¹⁶⁹

Bu hadislerde Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, veresiye olarak altın ve gümüş sarfının caiz olmadığını belirtmektedir. Onun için alış-verişin yapıldığı mecliste teslim etmek ve teslim almak lazımdır. Eğer teslim etmek ve teslim almadan ayrılırlarsa şartın yokluğundan dolayı batıl olur. Eğer üzerinde akit yapılan paranın bir kısmı alınır ve sonra kalan kısım alınmadan meclisten ayrılırlarsa geri kalan kısım alâkalı akit batıl olur. Alınan kısım alâkalı akit sahihtir. Çünkü satış akdinin bölünmesi caizdir. Eğer bir adam, başka bir kimse ile bir dinar ile on dirhem satış üzerinde akid yaparlarsa, on dirhem vermesi gereken tarafın yalnız beş dirhemi bulunuyorsa, on dirhem o anda mevcut olmazsa geri kalan beş dirhem ile alâkalı akit batıl olur. Alınan beş dirhem karşılığı miktarla alâkalı akid sahih olur. Çünkü satış akdinin bölünmesi caizdir. Kendisine, dinarı dirhemle bozduracak şahıstan kredi (beş dirhemi kredi olarak) alırsa caiz olur. Ancak böyle şey satış akdinde şart olarak gösterilseydi caiz olmazdı.

Mübadele Muameleleri

Sarf muameleleri ne kadar çeşit ve miktarda

¹⁶⁹ Tirmizî, Ubade b. es-Sâmit'ten rivayet etmiştir, Kitabu'l-Buyu', 1161

olursa olsun şu iki esas dışında olmaz:

1-Aynı cinsten olan paranın parayla satış ve alış,

2-Ayrı iki cinsten olan paranın parayla alış-verişi.

Bunlar da ya hazır bir paranın hazır parayla satışı, ya da bir taahhüdün diğer bir taahhüt ile satışdır.

Hazır bir paranın taahhüt edilen bir parayla satışı kesinlikle caiz değildir.

Sarf amelîyesi bittikten sonra alış-veriş yapanlardan biri, muameleden dönmek isterse sahih olmaz. Çünkü akit ve kabz muamelesi bitmiştir. Ancak bu alış-verişte aşırı bir aldanma meydana çıkarsa veya parada bir kusur belli olursa, dönmek caiz olur. Alış-veriş akdini yapanlardan biri satın aldığı malda bir kusur görüp aldandığını görse, meselâ; gümüş olarak aldığı parada kurşun karışımı görse yahut altın diye aldığı parada bakır karışımı görse, bu hâlde alan kimse muhayyerdir. İsterse aldığı malı geri verir. İsterse günün piyasasına göre alır, yani aldığı malda herhangi bir tasarruf yapıp onu kıymetten düşürmemişse geri iade edebilir. Alan adam kabul ederse satış caiz olmuş olur. Onu reddederse bozulmuş olur. Meselâ; 24 ayar altın karşılığında, 24 ayar altın alan bir kimse, sonra 24 ayar diyerek aldığı altının ayarı 18 ayar olduğunu görürse, bu bir aldatma olduğu için alan adam muhayyerdir. İster

aldığı 18 ayar altını geri verir, isterse günün piyasa fiyatından kabul eder. Altın mübadelesinde bulunan kimselerden aldanan, 18 ayar olarak aldığı altının kusurundan dolayı uğradığı zarar karşılığında fazla olarak bir miktar altını satıcıdan almak istemesi caiz değildir. Çünkü aynı cins olan bir malda aranan benzerlik ve miktar şartı ortadan kalktığı için caiz olmaz.

Bir adam başka bir adama borçlu olsa, borçlu adam alacaklısına, *"Borcunun bir kısmını benden düşersen, ben geri kalanı erken öderim."* derse, böyle bir muamele caiz olmaz. Çünkü hemen ödenmesi gereken miktar ile belli bir vadede ödenmesi gereken miktar birbirine denk değildir. Bu hâlde alacaklı, alacağını adeta peşin fiyatından daha az bir bedelle satmış gibi olmaktadır. Borç ile alınacak miktar aynı olmadığı ve aralarında bir fark bulunduğu için bu fark, faiz sayılır. Yine *"Borç olarak sana verdiğim yüz dirhemi daha erken verirsen, sana on dirhem veririm."* derse caiz olmaz. Çünkü para, aslından daha fazla verilmektedir. Bu ise faizdir. Zira Ebu Said el-Hudri'den, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالنُّبْرُ بِالنُّبْرِ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالنَّمْرُ بِالنَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلًا بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ فَمَنْ زَادَ أَوْ اسْتَزَادَ فَقَدْ أَرَى الْأَجْدُ وَالْمُعْطَى فِيهِ سَوَاءٌ

"Altın altın ile, gümüş gümüş ile, buğday buğday ile, arpa arpa ile, hurma hurma ile, tuz tuz ile peşin ve misli mislinedir. Kim

almanızda hiçbir sakınca yoktur.”¹⁷¹

Bir adamın sağlam bir dinar ile tam saf olmayan iki dinarı satın alması caiz olmaz. Fakat bir kaç dirhem vererek bir dinarı, sonra da bir kaç dirhem vererek tam saf olmayan iki dinarı satın alması caizdir. İster bu dinarların her iki tanesini dirhem sattığı adamdan alsın, isterse başkasından alsın fark etmez. Ebu Saîd'den:

“Bilâl, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e kaliteli bir hurma getirmişti. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Bilâl'e bu hurmaları nereden getirdiğini sordu. Bilâl, "Sana ikram etmek için kalitesi düşük olan iki ölçek hurma verdim, karşılığında bu hurmalardan bir ölçek hurma aldım.” dedi. Bu hâlde Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

أَوْهَ عَيْنُ الرَّبِّ لَا تَفْعَلْ وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ التَّمْرَ فَبِعْهُ بِبَيْعِ آخَرَ ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ

“Eyyvah! faizin ta kendisidir. Böyle yapma. Ama hurma almak istediğin zaman o hurmayı başka bir alış-verişe karşılık sat, sonra onu al.”¹⁷² Yine Ebu Saîd ve Ebu Hurayra'dan:

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bir adamı vazifeli olarak Hayber'e gönderdi. Sonra o adam, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e kalitesi iyi bir hurma getirmişti. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, أَكُلْ تَمْرَ

¹⁷¹ Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4506; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2911; Ahmed b. Hanbel, Müsned Mükessirin min es-Sahâbeh, 5959

¹⁷² Muslim, Kitabu'l-Musâkâh, 2985

حَيْرٌ هَكَذَا؟ "Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?" dedi. Adam, "Hayır, vallaahi! Bu kalitesi güzel olan hurmaların bir ölçeğini iki ölçek, iki ölçeğini üç ölçek hurma ile satın alıyoruz." dedi. Bunun üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

لَا تَفْعَلْ بِعِ الْجَمْعِ بِالذَّرَاهِمِ ثُمَّ اتَّبِعْ بِالذَّرَاهِمِ جَنِيْبًا

"Öyle yapma. Cem'denilen âdi hurmayı dirhemle sat, sonra Cenîb denilen iyi hurmayı al."¹⁷³ Bu arada Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem satılacak hurmayı kendisinden hurma satın alacağı kimseden başkasına satmayı emretmemiştir. Kalitesi düşük hurmayı, kalitesi iyi olan hurma sahibine satması haram olmuş olsaydı, onu belirtirdi. Aynı adama satabilir. Satacağı hurma karşılığında para alacağı dolayısıyla bir başka cins araya girdiği için muamele caizdir. Başkasına satıp elde edeceği parayla kaliteli hurmayı alabileceği gibi iyi kalite hurmayı sahibine satarak, ondan alacağı para karşılığında ondan tekrar iyi kalite hurma da alabilir. Burada hurmanın mübadelesi üzerinde bir akid yoktur. Altının, gümüş ile satılması sonra da tekrar gümüş alması da böyle bir muameledir. Fakat gümüş ile altının birbiriyle mübadelesi üzerinde akid caiz olmaz. Çünkü her türlü ile borç muamelesinde hile caiz değildir. Bu

¹⁷³ Buharî, Kitabu'l-Buyu', 2050, Kitabu'l-Vekâleh, 2138, Kitabu'l-Megâzî, 3916; Muslim, Kitabu'l-Mesâkâh, 2984; Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4477; Malik, Kitabu'l-Buyu', 1138

türden bir muamele mubah görüntüsü altında haram bir muameleyi yapmayı istemektir. Aldatma yoluna giderek Allah'ın haram kıldığı bir fiili işlemeye veya yapılması farz olanı ya da bir hakkın ödenmesini ortadan kaldırmaya, v.b. tevessül etmek demektir. Hâlbuki harama vesile olan şey de haramdır. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لَيْسَتْحَلَّ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ بِاسْمِ يُسْمَوْنَهَا إِيَّاهُ

"Ümmetinden bir kesim 'hamr'a (içkiye) başka isimler vererek onu helâl kılmaya kalkışacaklardır." ¹⁷⁴ Ebu Mâlik el-Eşcâ'i'den: "Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لَيْسَ رِبًّا نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ يُسْمَوْنَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا

"Ümmetinden birtakım insanlar şarabı başka bir isimle isimlendirerek içecekler." ¹⁷⁵

Hülâsa, parayı mübadele ameliyesi İslâm'ın cevaz verdiği muamelelerden biridir. Kendisine has ahkâmı mevcuttur. Bu ahkâmı, Şeriat belirlemiştir. Sarf, dâhilî piyasalardaki muamelelerde cereyan edebileceği gibi haricî piyasalarda da varlığını gösterebilir. Ülkenin parasının, altın ve gümüşle, mübadelesi caiz olduğu gibi içerde ve dışarıda yabancı paralarla mübadelesi de caizdir. Malî muameleler, ister paranın

¹⁷⁴ Ahmed. b. Hanbel; Ubade b. es-Sâmit'ten rivayet etti. Ahmed. b. Hanbel, Bâkî Müsned el-Ensâr, 21651, Ubade b. es-Sâmit'ten rivayet etti

¹⁷⁵ Ebu Davud, Kitabu'l-Eşrebu, 3203, 3204; İbni Mace, Kitabu'l-Fitne, 4010; Ahmed. b. Hanbel, Bâkî Müsned el-Ensâr, 21827

parayla değiştirildiği malî muameleler olsun, isterse içinde paranın parayla mübadelesinin söz konusu olduğu ticarî muameleler olsun, fark etmez. Dış muamelelerde farklı paraların mübadelesinin net olarak ortaya konulabilmesi için paraların incelenmesi gereklidir.

Para

Para; mal ve hizmetlerin kıymet ölçüsü olması sebebiyle bunların satın alma kuvvetidir. Mesela, mallar için fiyat, şahıslar için ücret; malın kıymeti ve şahsın emeğinin karşılığı olarak toplumca tespit edilmiş kıymetidir. Bu zaviyeden senet veya hisse senetleri para olarak kıymetlendirilmezler.

Mal ve hizmetlere ait kıymetler, çeşitli ülkelerde değişik kıymetlerle isimlendirilir. Bu unsurlar mal ve emeğin kıymetinin ölçülmesine imkân verirler. Mal ve hizmetin kıymetinin ölçülebilmesi mübadeleyi, mübadele de parayı gerektirir.

İslâm; kira ve alış-veriş hükümlerini izah ederken, mal ve hizmetlerin kıymetleri ile alâkalı belirli bir mübadele vasıtası belirtmemiştir. İslâm, karşılıklı rızaya dayanan mübadele hususunda insanı serbest bırakmıştır. Mesela; Kur'an öğrenmesi şartıyla, bir erkeğin bir kadınla evlenmesi caiz olduğu gibi, bir malı, bir gün çalışma karşılığında alabilmesi de caizdir. Yani İslâm, insanı mübadele hususunda dilediği gibi davranmakta serbest bırakmış, ancak İslâm, malın mübadelesinde paranın belirli bir cinse yani altın ve gümüşe dayalı olmasını ortaya koymuştur. Böylece mal ve hizmetteki kıymet tespitini sabit veya değişken olarak istediği şekilde takdir etmeyi toplumun arzusuna bırakmamış, mal ve hizmetlerin

kıymetlerinin ölçülmesini değişmeyen (sabit) nakdî birimlere bağlamıştır. Bu vakıyı aşığıdaki hususların dikkate alınması ile anlayabiliriz:

1-İslâm, mal kenzini yasaklar. Mal, mülk edinilen her şeyi ifade etmesine rağmen bu yasaklamayı yalnızca altın ve gümüş için kullanır. Mesela; buğday, hurma veya para gibi şeylerin hepsi maldır. Fakat mal kenz üzerindeki yasak, mal ve emekte değil, sadece para üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi ise paranın, umumî mübadele vasıtası oluşudur.

Yasağın mevzuu, paranın biriktirilmesidir ki, buna da "kenz" denilmiştir. Diğer mallardaki biriktirme ise "ihtikâr" olarak isimlendirilmiştir.

Bu sebeple altın ve gümüşün kenzini yasaklayan ayet ancak para kenzini yasaklamıştır ki, Allah *Subhanehû* ve *Teâlâ* yasaklanan paranın ise altın ve gümüş esaslı olduğunu belirtmiştir. Allahu *Teâlâ* şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

Altın ve gümüşü biriktirip onu Allah yolunda infak etmeyenleri elem verici bir azapla müjdele. (et-Tevbe 34)

Ayete dikkat edildiğinde söz konusu yasaklamanın, mübadele vasıtası olan para üzerine tahsis olunduğu görülür. Bu sebeple, ister işlenmiş, isterse de işlenmemiş olsun,

altın ve gümüşün mal olarak kenzi haramdır.

2-İslâm; altın ve gümüşü değişmez, sabit kıymetlere bağlamıştır. Mesela, diyeti farz kılarken onun miktarını belirli bir miktar altın ile ifade etmiştir. El kesmeyi gerektiren hırsızlık vakıasındaki çalınan malın miktarını yine altın ile ifade etmektedir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Yemen halkına gönderdiği bir mektupta şöyle buyurmaktadır:

وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَّةَ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَعَلَى أَهْلِ الذَّهَبِ أَلْفَ دِينَارٍ

"Bir nefsin öldürülmesinin diyeti, yüz deve veya bin dinardır."¹⁷⁶ Başka bir hadiste ise şöyle buyurmaktadır:

تُقَطَّعُ الْيَدُ فِي رُغِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا

"Ancak dörtte bir dinar ve daha fazlasında el kesilir."¹⁷⁷

İşte belirli hükümler için "Dinar, Dirhem ve Miskal" ile yapılan sınırlamalar, Dinar'ı altından bir ağırlıkla, Dirhem'i de gümüşten bir ağırlıkla mal ve emeğin kıymetlerinin ölçüldüğü nakdî kıymetler yapmıştır. Böylece bu kıymetler, para olduğu gibi paranın madeni olarak da kabul edilir. İslâm'ın, para ile alâkalı hükümleri izah ederken bu hükümleri bizzat altın ve gümüşe bağlamış olması, paranın yalnızca altın ve gümüş olduğuna dair

¹⁷⁶ Buharî, Amr ibni Hazm yoluyla rivayet etmiştir; Neseî, Kitabu'l-Kisâme, 4770

¹⁷⁷ Buharî, Kitabu'l-Hudûd, 6291, Aişe yoluyla rivayet etmiştir; Neseî, Kitabu'-Kata'a es-Sârik, 4836; Daremi, Kitabu'l-Hudûd, 2198

bir delildir.

3-Rasulullah, mal ve emeğin kıymet ve mübadele vasıtası olarak, altın ve gümüş esaslı parayı belirlemiştir. Paranın alım kuvvetlerine göre; *Dinar, Okka, Dirhem, Danik* ve *Miskal* gibi ölçüler de Rasulullah *Sal-lallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında ve bizzat Kendisi tarafından da kullanılmıştır. Günlük hayatta olan tüm alışverişler, nikâh aktleri ve benzeri... Mevzuu itibariyle paranın dâhil olduğu ilişkilerde söz konusu ölçülerin kullanılmış olması, söz konusu faaliyetlerin Mekke halkının para birimi olan altın ve gümüşle yapılması gerekliliğinden geliyor ki, bu da hadislerde sabittir.

وَالْوَزْنُ وَزْنُ أَهْلِ مَكَّةَ

"Ölçü Mekke halkının ölçüsüdür."¹⁷⁸

İslâm'da nakdî ölçülere bakıldığı zaman şu neticeler ortaya çıkmaktadır:

1 Şer'î okka, 40 Dirhem'dir.

1 dirhem, 6 Danik'tir.

1 dinar, 24 Kırat'tır.

1 dirhem, 7 Miskal'dir.

İşte Medine'de ölçüler, bu esas üzerine kurulmuştur.

4-Allahu Teâlâ, parada zekâtı farz kılarken bu farziyeti altın ve gümüş üzerine tahakkuk ettirerek zekât için altın ve gümüşe bir

¹⁷⁸ Neseî, Kitabu'z-Zekâh, 2473; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2899

nispet tayin etmiştir. Dolayısıyla paranın zekâtının altın ve gümüş ile ifade edilmesi paranın altın ve gümüş olduğunu ortaya koyar.

5-Nakdî muameleler hakkında gelen kur hükümleri, yalnızca altın ve gümüşle gelmiştir. Diğer taraftan İslâm'da bütün malî muameleler için gelen nasslar, altın ve gümüş olarak ifade edilmektedir. Bilindiği gibi kur, bir paranın başka bir para ile mübadelesidir. Diğer bir ifadeyle kur, paranın para ile mübadelesidir. Şeriat mevzuuyla alâkalı olarak -ki bu ancak nakdî bir mübadeledir- yalnızca altın ve gümüşü göz önüne almıştır. Paranın, altın ve gümüşten başka bir şeyle mübadele vasıtası olmayacağını, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem açıkça şöyle belirtmiştir:

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ يَدًا بِيَدٍ

"Peşin dilediğiniz gibi altını gümüşle satınız."¹⁷⁹ Ayrıca şöyle buyurmaktadır:

الذَّهَبُ بِالْوَرِقِ رَبًّا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ

"Peşin olmadıkça altının gümüşle mübadelesi ribâdır."¹⁸⁰

Tüm bunlara dayanarak paralar, içtihat ve meşverete dâhil olan şeylerden olmadığı gibi, iktisadî ve malî hayatın tesiriyle gelişerek şekil alan bir oluşum da değildir. Bilakis

¹⁷⁹ Tirmizî, Kitabu'l-Buyu', 1161

¹⁸⁰ Neseî, Kitabu'l-Buyu', 4482; Ebu Davud, Kitabu'l-Buyu', 2906; İbni Mace, Kitabu't-Ticârât, 2250; Ahmed b. Hanbel, Müsned Aşaratu'l-Mubeşşereh bi'l-Cenneh, 297; Malik, Kitabu'l-Buyu', 1152

paralar, İslâm'ın, hükmünü izah ettiği şeylerden biri olup dayanakları bakımından tek nakdî birim oldukları gibi cinsleri bakımından da Şer'î hükümlerle sabittir.

Yukarıdaki beş hususa bakıldığı zaman İslâm'da parayla alâkalı birtakım Şer'î hükümler olduğu gibi, paraya bağlanmış birtakım Şer'î hükümler de vardır. Zira gayesiz olarak para kenzinin haram kılınışı, para üzerinden zekâtın farz kılınışı, paranın mübadelesiyle alâkalı kur hükümlerinin oluşu, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in faaliyetlerini bu ölçülere göre yapmayı tasvip etmesi, diyetin ve hırsızlıktaki el kesme cezasının ona bağlanmış olması, para hakkındaki görüşün Şer'î nasslara bağlı olduğunun delilleridir. Şeriat'ın sadece kendisine bağlı hükümlerle belirlemiş olduğu para, altın ve gümüşdür. Bunlar, paranın, altın ve gümüş olması ya da bunlara dayalı olması gereğini anlatan delillerdir. Bu sebeple Şer'î hükümlerle para çeşidi hakkında tayin ve tespit edilen hususlara riayet etmek gerekmektedir. Yani bunlara dayanarak İslâm'da paranın altın ve gümüş olması farz bir vakıa olur.

Şu var ki, para olarak sadece altın ve gümüşün tespit edilmiş olması, *bunlardan başka şeylerle mübadele yapılmaz* manasına gelmez. Burada mevzu mübadele değil, para mevzuudur. Zira mübadele, her türlü şeyle caiz olmasına rağmen, ister mübadele (mal ve

emek) isterse nakit ifadeler için belirlenen ölçünün mutlaka altın ve gümüş olması, İslâm'da para birimi olarak altın ve gümüşün tespit edilmiş olması zaviyesinden gereklidir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, altın ve gümüşü işlenmiş, belirli veya sabit bir ölçüye basılmış olması fark etmeyen nakitler olarak kabul etmiştir. Bilindiği gibi altın ve gümüş sikkeler Pers ve Rum darphanelerinden basılanlardı. Büyük ve küçük, motifsiz gümüş parçalar, işlenmiş veya işlenmemiş tipleriyle ülkenin her tarafında bu paralar mübadele vasıtası olarak kullanılmaktaydı. Çeşitli şekil ve görüntülerde olan bu paraların kıymetleri, taşınmış oldukları ağırlıktaydı. Adet veya nakışları önemli değildi. Bazen yumurta büyüklüğünde bir altın parçası, mübadele unsuru olarak kullanılıyordu. Zekât gibi Allah'ın haklarını ilgilendiren haklarla, borç veya satılacak olan malın fiyatını ifade eden kul hakları, dinar ve dirhemle alâkalı hususlardır. Yani ağırlığı, altın ve gümüş cinsinden tespit edilmiş hususlardı. Rasulullah'ın hayatında bu tatbik devam etti. Takip eden dört Raşid Halife döneminde de aynı tatbik geçerliliğini korudu. Emevîlerin ilk dönemleri de bu tatbik tâbidir. AbdulMelik ibni Mervan, mübadele vasıtası olarak kullanılan işlenmiş veya işlenmemiş, büyük küçük bütün altın ve gümüşlerin İslâmî motiflerle,

değişmez, sabit bir ağırlıkta basılmasına karar verdi. Böylece AbdulMelik, Hicrî 75 senesinde gümüşten "dirhem" ve altından da "dinar" denilen para birimlerini Mekke ölçüsüne sadık kalarak bastırmış oldu. Böylece bu tarihten itibaren İslâmî Devlet'in parası değişime uğramayan tek bir nizamla kendisine has bir para oldu.

İslâm'da para nizamı esas itibariyle, belirli bir gramajda altın ve gümüştür. Hacmi, şekli, nakış ve motifleri şekli şeylerdir. Şeriat'ta geçen altın ve gümüş kelimeleri şu iki şeyi kapsar:

1-Karşılığı altın ve gümüş olan bakır, bronz ve nakdî kâğıt para...

2-Bizzat altın ve gümüş madenlerini içeren nakdî paralar. Bizzat altın ve gümüşten basılmış paralar her yerde itibar gördüğü gibi altına konvertibli olan bakır ve kâğıt paralar da her yerde itibar görür.

Altın ve gümüşe konvertibli olmayan kâğıt paralara ise itibar edilmez.

Altın Nizamı

Devlet'in iç ve dış iktisadî ilişkilerindeki paranın kullanım siyaseti değişik şekillerde olabilir.

1-İçerde ve dışarıda ödemelerin altın ile yapılması,

2-İçeride ve dışarıda altın endeksli para kullanımı,

3-Yalnızca dış ödemelerde altına endeksli kâğıt para kullanımı...

Bu seçeneklerin tamamı, o ülkenin altına endeksli ve konvertibilitesi olan para kullanımı olduğunu göstermektedir. Kâğıt paranın altına olan konvertibilitesi sabit kur ile mümkündür. Tabii olarak ülke parasının altın kıymetine endekslenmesi (altın destekli olması) diğer mallardaki fiyat artışlarının ancak altına karşı olan kıymet dalgalanmalarına bağlı kalmasını sağlayacaktır.

Altın esasına göre ayarlanmış paralar, kanunî olarak belirli bir ölçüyle altına bağlanmış olur. İnsanın nakit olarak paraya sahip olması veya külçe altın veya gümüşe sahip olması ve bunları ihraç etmesi caiz olduğu için altının ihraç ve ithali serbest bırakılır.

Altının, devletlerarası serbest dolaşımı olması hasebiyle, şahısların yabancı para veya altın bulundurma ve ödemelerini bunlarla yapabilme imkânı olacaktır. Bu mevzuda transfer maliyeti daha düşük olan ödeme şekli göz önüne alınır. Altının kur kıymeti dövize nispeten piyasada yüksek ise ödemelerin altınla yapılması avantajdır. Tersî hâlde ise ödemelerin dövizle yapılması uygundur.

Altın Nizamının Faydaları

Kâğıt para veya benzeri nizamlarla karşılaştırıldığında nizamın faydalarının başında, bütün dünyaya para nizamı olarak kendisini kabul ettirmiş olması gelmektedir. Bu faydanın altın ve gümüşten başka bir nizam için geçerliliğinin söz konusu olması düşünülemez. Çünkü tüm Dünya, paranın kullanılmasına başlanılmasından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen müddet zarfında altın ve gümüşe dayalı para nizamını kullanmıştır. Fakat sömürgeci devletler, iktisadî ve malî sömürü vasıtalarını kullanmaya başlayıp, parayı da bir sömürü vasıtası olarak başka nizamlara bağladılar. Banka mevduatları, altın ve gümüşe dayalı olmayan kâğıt paralara itibar etmeye başladılar. Böylece tatbik edilen para nizamı, yerini başka nizamlara bırakmış oldu. Bu nizamlarda altın ve gümüşü diğer paralar gibi birer nakit vasıtası olarak görmeyerek para kıymetinin tespitinde altın ve gümüşü esasî ölçü olarak almaz oldular.

İşte bu sebeple altın nizamının faydalarını anlatmak kaçınılmazdır. Bu faydaların en önemlileri şunlardır:

1-Altının esası, altının dolaşımı, ithal ve ihraç serbestîsini gerekli kılar. Bu esas, nakdî olarak malî ve iktisadî istikrar rolünü üstlenir. Bu hâlde efektif kur muameleleri, ancak ithal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını ödemek amacıyla dış ödemeler için kullanılır.

2-Altın nizamı, devletlerarasında efektif kur fiyatının sabit kalmasını sağlar. Bundan da devletlerarası ticarî gelişme ve ilerleme doğar. Çünkü fiyatlar sabit kalınca, müteşebbisler dış ticarete açılmaktan ve ticaretlerini geliştirmekten çekinmezler.

3-Altın nizamında, hükümet veya merkez bankaları diledikleri miktarda nakit para basma imkânı bulamazlar. Kâğıt paraların altına olan likiditesi sebebiyle, alâkalı otoriteler diledikleri kadar para basıp piyasaya sürmekten çekinirler. Çünkü böyle hâllerde altına karşı talep artacağından bu talebi karşılayamamaktan dolayı korkuya kapılırlar. Böylece otoritenin basacağı para miktarı ile mevcut altın rezervleri arasında makul oranları muhafaza etmesi gerekir. (Altın destekli para)

4-Dünyada kullanılan kâğıt paralar altına dönüşür, kıymetler üzerine oturtulduğu için şahısların ve malların bir ülkeden diğerine geçişleri, döviz yokluğu, v.b. zorlukları ortadan kaldırarak büyük bir kolaylık sağlar.

5-Her devlet altın rezervlerini koruyarak ülkeler arasında kaçırılmasını engeller. Kanunî bir sebep olmadan altının ülkeden çıkartılmasını engellemek için başka kontrol nizamlarına gerek duyulmaz. Zira kanunî sebepler, dışarıdan sağlanan mal ve hizmetlere dair yapılacak döviz ödemeleridir.

İşte saydığımız bir kısım faydalar, dünyada para nizamının altın para nizamı olmasını

gerektirecek faydalardır. Bu sebeple Birinci Dünya Savaşı'na kadar bütün dünyanın altın nizamını uygulamış olmaları karşısında hayrete düşmemek gerekir. Birinci Dünya Savaşı çıktığı zaman dünyada var olan para nizamı, altın esası üzerine kurulu idi. O günün mevcut paraları altın paralar ve altına dönüşebilir olan kâğıt paralar idi. Ayrıca birtakım gümüş paralar da kullanılmaktaydı.

Bu nizamın tatbik edilir olması, iktisadî alâkalara çok müspet tesirde bulunmuş olmasına rağmen, 1914 senesinde Birinci Dünya Savaşı ilan edilince, savaşa katılan devletler, nizamı sarsacak tatbiklere başladılar. Bu tatbikleri; paraların altına dönüşürlülüğünün kaldırılması, altın ihracının birçok kayıt ve engele tabi tutulması, bir kısım devletlerin altın ihracına çeşitli kayıtlar koymaları, diğer bir kısım devletlerin de altın ithalini önleyici tedbirleri yürürlüğe koymaları şeklinde tezahür etti. Bu sebeplerle, para piyasası altüst olurken, parite kıymeti de tamamen değişti.

1971 senesinde Amerika, altın ile Dolar arasındaki ilişkiyi kaldırdığını izah ederek, altın nizamı ile çalışmayı durdurmuş oldu. İşte o zamandan beri altının para ile ilgisi kalmayıp yalnızca bir mal konumuna düşmüş oldu. Amerika bu tavrı ile Doları dünya para nizamı için esas kılmayı hedeflemekteydi ki, bu yolla devletlerarası malî piyasaya hâkim olabilsin. Bu çıkışla, altın nizamının

dünyadaki tatbiki kalkmış oldu. Bunun tesiriyle mübadele kıymetleri altüst olurken, para ve mal nakilleri ile alâkalı yurtdışı çıkışlarında da birtakım zorluklar ortaya çıktı.

Altın Nizamının Günümüzde Muhtemel Meseleleri

Altın nizamı, devletlerarası bir nizam iken herhangi bir meselesi bulunmamaktaydı. Ancak meseleler, büyük devletlerin para yoluyla düşmanlarına darbeler vurmaya başladıkları günden sonra ortaya çıktı. Altın nizamının yanı sıra kâğıt para nizamı da geçerli hale geldi. Bunun yanı sıra, sömürgeci Batı devletleri Devletlerarası Para Fonu (IMF)'nu kurdu. Ayrıca Amerikan Doları'nın, para nizamının dayanağı haline getirilmesi, altın nizamının birçok meseleyle karşılaşmasına sebep oldu. İşte bu sebeplerle nizamı tatbik eden devletlerin önünde birçok sorun oluşmuş oldu. Bunların çözümlenebilmesi için bu meselelerin bilinmesi gerekir ki, o meseleler şunlardır:

1-Altın; üretici kapasitesi yüksek, sanayisi gelişmiş, ilmî ve teknik cihetten kuvvetli devletler veya devletlerarası ticarete başarılı olan devletlerde birikir. Bu tür, cihetleri kuvvetli olan devletler lehine altın akışı doğar. Bu akım, ya üretilen mallara fiyat veya uzmanlar, bilim adamları ve sanayicilerin vermiş oldukları hizmetlere

karşı, ücret olarak çıkar. Böylece dünyadaki mevcut altın rezervleri bu devletlerde birikmeye başlayarak devletlerarası altın dağılımında bir dengesizlik meydana gelmeye başlar. Bunu engellemek amacıyla devletler, sahip oldukları altınların iktisadî veya sinai kuvveti olan devletlere gitmesini engellemek için belli yasaklar getirirler ki, bu dış ticaret hareketlerini inkıtaya uğrattır.

2-Sahip oldukları bütçelerin sağlamlığı sebebiyle bazı devletler lehine altın akışı oluşur. Bu devletler, ülkelerine giren bu altınların iç piyasada oluşturacağı fiyat artışlarına mani olmak için, ülkeye giren altın miktarına eşit olarak piyasaya senet ihraç ederler. Bu yolla altın, ülke sınırları içinde tutularak diğer ülkelerin nizamdan zarar görmesine sebep olur.

3-Nizamın yayılması; çeşitli üretim dallarında devletlerarasındaki uzmanlık ve ticarete konulan engellere bağlıdır. Fakat devletler kendi sahip oldukları ziraî ve sinai imkânlarını kuvvetli bir şekilde hi-mayeye yönelmişlerdir. İthal ikameci devletler, ülkelerine mal girişlerini engellemek için gümrük duvarları oluşturmuşlardır. Bu sebeple, bu tür devletlere karşı mal ihracı zorlaşır ki, bu da altının devletlerden dışarıya çıkmasını engeller. Bu sebeple nizama tabi devletler bundan zarar görmeye başlar. Çünkü bu devletler, kendi

mallarını ihraç edemezler, bunu gerçekleştirmek için mallarını daha düşük fiyatlarla ihraç etmeye mecbur kalırlar. Ki böylece gümrük engellerine karşı koyabilsinler. Bu vakıa da, altın nizamı tatbik eden devletler için bir zarar unsurudur.

İşte altın nizamını bir veya daha fazla devlet tatbik başladığında maruz kalacağı meselelerin belli başlıları bunlardır. Bu meseleleri gidermenin yolu ise şunlardır:

a-Ticarî siyaseti, kendi kendine kâfilik esası üzerine kurulu olmalıdır.

b-İşçi ücretlerinin tespitinde üretilen malların fiyatları değil, emeklerinin sağlayacağı fayda esas alınmalıdır. Ayrıca bu ücretlerin belirlenmesinde çalışanların yaşam seviyeleri dikkate alınmalıdır.

c-Hisse senetleri ve bonolara ülkedeki fertlerin, mülk edilen mal olarak bakmamaları sağlanmalıdır.

d-Gümrük engellerinden korunmak için mal ve hizmet üretiminde ithalat tesirini azaltmak veya ithal ürünlerine ihtiyaç duymadan, gerekli üretimi iç kaynaklardan oluşturmaya çalışılmalıdır.

Devlet, bu siyaset üzerine yürüdüğü müddetçe herhangi bir zarar görmeden nizamı tatbik edebilir. Bilakis bu nizam, kendi menfaatleri için uygunluk arz edeceği için devletin altın ve gümüş nizamını tatbiki bir zorunluluk olur.

Gümüş Nizamı

Gümüş nizamından kasıt, gümüşün para birimine esas olmasıdır. Gümüş madeninin para olarak darp edilmesi ve sınırsız şekil ve motiflerde basılarak kullanılmasıdır. Bu vakıa çok eski zamanlardan beri mevcut bir vakıa olup İslâm Devleti'nde de altın ile birlikte kullanılmıştır. Vietnam, Kore ve Kamboçya gibi Çin Hindi ülkelerinde para nizamı yalnızca gümüş nizamı idi. 1930 senesine kadar geçerliliğini koruyan nizam, daha sonra gümüş kuruluşların yerini altın kuruluşların almasıyla ortadan kalktı.

Gümüş nizamı, bütün tafsilâtlarıyla altın nizamı gibidir. Bu ortak hususiyetlerinden dolayı, bir devlet aynı anda her iki nizamı da tatbik edebilir. Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in hicretinden beri, İslâmî Devlet'in para nizamı altın ve gümüşe istinat etmekteydi.

Para nizamının altın ve gümüşe dayalı olması kaçınılmazdır. Yani paranın altın ve gümüş veya karşılığı altın veya gümüş olan kâğıt para olması lazımdır.

Madenî Paralar

İktisatçılar, değişik madenî para çeşitlerini iki grupta ele alırlar:

a-*Tek maden standardı,*

b-*Çift maden standardı.*

Birincisi, para nizamı içerisinde anapara olarak kullanılan madenî para umumî olarak tek bir madenden basılmış sikkelere hasredilir.

İkincisi, iki maden nizamında anapara olarak altın ve gümüş sikkeler, birbirinden farksız olarak kullanılır. Bu nizamda şu üç unsur bulunur:

1-Altın sikkelerde sınırsız şekillendirme hususiyetinin bulunması,

2-Altın ve gümüş madenlerinin darp serbestisinin olması,

3-Altın ve gümüş sikkelerinin kıymetleri arasında kanunî bir nispetin bulunmasıdır.

İki maden nizamı, tedavüldeki para miktarını çoğaltıcı bir özelliğe sahiptir. Zira her iki madenî sikkeler, birlikte anapara olarak kullanılırlar. Bunun neticesi olarak, malların fiyatları yüksek seviyede korunmuş olur ki, bu da üretim artışını teşvik eder, para kıymetinin sabit kalmasını sağlar. Netice olarak fiyatlar, iktisadî sarsıntılara götüren değişimlere daha az maruz kalır. Bu zaviyeden bakıldığında, madenî paralardan iki maden nizamının kullanılması, tek maden nizamının kullanılmasından daha müspet olduğu gözükmektedir.

Kâğıt Paralar

Kâğıt paralar üç çeşittir:

1-Temsilî Kâğıt Paralar. Bu paralar, külçe

veya para olarak saklanmış olan altın ve gümüşün belli bir oranını temsil eden banknotlardır. Bu tür paraların üzerinde rakam olarak altın ve gümüş, madenî paraların kıymetleri yazılı olup arzu edildiği zaman altın ve gümüş paralarla değişebilirler. Bu hâl tedavülün madenî paraya göre yapıldığı nizamlarda mevcut olup, madenî paraları temsilen tedavülde kullanılır.

2-Konvertibl veya Banknot Para. Bu paraların üzerinde, hamiline olmak üzere madenî nakit paralardan belli bir meblağın verilebilirliği yazılıdır. Bu tür paraların tedavüldeki kıymeti, üzerindeki imzanın güvenilirliği ve ödeme taahhütlerine sadık olmaları ile oluşur. Bu paraların halk arasında kullanılması söz konusu güven hâsıl olduğunda sikkelerin kullanımı kolay olur. Bu tür paraların önde gelen çeşidi belli bir bankanın çıkarmış olduğu ve halkın güvendiği banknotlardır. Ancak bu banknotları, bir başka ifadeyle güvenilir kâğıt paraları basan banka veya hükümet, yukarıda madenî paraların kıymetlerini tam olarak yansıtan kâğıt paralarda olduğu gibi, tamamen üzerinde yazılı olan altın karşılığı kıymetlerini muhafaza edemezler. Bu tür kâğıt paraları piyasaya süren merkezler, ihtiyat olarak kendi kasalarında, piyasadaki para miktarının belli bir kısmını karşılayabilecek kadar madenî para muhafaza ederler. Piyasadaki para ile ihtiyatta tutulan maden arasındaki nispet,

1/3, 2/3, 3/4 şeklinde olabileceği gibi belli bir yüzdelik nispetle de olabilir. Böylece kambiyo türü banknotların kıymeti, madenî ihtiyatlarının kıymetlerine denk olur.

İkinci seçenekte ise, belirtilen kâğıt banknotların kıymeti hazine muhafaza edilen madenî ihtiyat nispetinde bir kıymete sahiptir.

Mesela; hükümet veya bankanın, kasada yirmi milyon dinarı madenî ihtiyat olarak muhafaza ederken, diğer taraftan kırk milyon dinar kıymetinde kâğıt para basıyor olduğunu düşünelim. Fazla olarak basılmış olduğu yirmi milyon dinar için karşılık bulunmamaktadır. İşte bu karşılığı olmayan paraya "konvertibl para" denilir.

İhtiyati karşılığı olan diğer yirmi milyonluk kâğıt paraya ise "temsilî kâğıt para" denilir.

Buna dayalı olarak devletin çıkarmış olduğu ve ihtiyatı bulunan kâğıt paralar, altın ve gümüş yerine kullanılan temsilî paralardır. Bu tür paralar, tam paralardır. Ancak piyasaya sürülen kâğıt paraların tamamını karşılayacak kadar altın ve gümüş ihtiyatı bulunmayan veya var olan ihtiyatlar piyasadaki kâğıt paranın belli bir nispeti olan hâllerdeki paralara, "kambiyo türü para" denilir.

3-Altın ve Gümüş Karşılığı Olmayan Kâğıt Para... Bu paralar, kanunî banknotlar veya

nakdî kâğıtlar olarak ifade edilebilirler. Bu paraları hükümetler çıkartarak, para olarak piyasaya sürerler. Fakat bu paralar, altın ve gümüş ile değiştirilemezler. Karşılık olarak altın ve gümüş ihtiyatları olmadığı gibi "*banknotlar*" ismi verilen herhangi bir karşılık da bulunmaz. Bu paranın basımı kanunla olur. Bu kanun, paranın altın ve gümüşle değişimini muaf tutar.

Para Çıkartmak

Fiyat, toplumun mal ve eşyalarının kıymetlerine vermiş olduğu ölçüdür. Ücret ise, yine toplumun emek üzerine vermiş olduğu kıymetin ölçüsüdür. Para ise bu ölçüleri ifade etmek için kullanılan şeydir. Bu şey bize değişik mal ve hizmetlerle, sarf edilen emek hakkında mukayese yapma ve bunları tek bir esasa bağlama imkânı sağlar. Bu tür bir mukayese yapmak umumî bir ölçü belirlemekle mümkün olur. Mal ve eşyaların fiyatları ile işçi ücretlerinin tespit ve ödemesi ancak bu esasa göre olur.

Paranın kıymeti, ondaki satın alma kuvveti ile belirlenir. Yani para, mal ve hizmetlerin satın alınabileceği bir mübadele vasıtasıdır. Bu sebeple toplumun mal ve hizmetlerin kıymetini belirtmek için koymuş olduğu ölçünün, satın alma kuvveti olmalıdır ki, ona *para* denilebilsin.

Hakikatte, bu mübadele vasıtanının aslî bir

kuvvete dayanmasından yani bu şeyin insanlar nezdinde bizzat muteber bir kıymetinin olması gerekir ki, ona 'para' gözüyle bakılabilsin.

Ancak dünyada para çıkartma çok çeşitli şekillerde olmaktadır. Piyasaya sürülen bu paraların bir kısmının bizzat bir kuvveti bulunmakta veya kuvveti bulunan bir şeye istinat etmektedir. Diğer bir kısmı ise yalnızca üzerinde para yazdığı için para olarak itibar edilerek çıkartılmaktadır ki, bu paraların da satın alma kuvveti vardır.

Para basım hadisesinde devletler, genelde iki yol takip ederler. *Birincisi; para çıkartma işini, altın ve gümüş nizamına göre yürütürler. İkincisi; para çıkartma işini banknot kâğıt para nizamına göre yürütürler.*

Birinci şıkta para çıkartma muamelesinde şu yollar takip edilir:

1-Madenî para usulüyle para basımı... Bu, ister tek maden standardına göre, isterse çift maden standardına göre olsun, fark etmez.

2-Kâğıt para usulüyle basımıdır.

Madenî para usulüyle para basımı şöyle olmaktadır: Altın ve gümüş sikkeleri tek bir para birimiyle kıymetlendirip çeşitli kıymetlerde altın ve gümüş sikkeler basmaktan ibarettir. Çeşitli mallar ve paraların kıymeti, bu para birimi esas alınarak tespit edilir. Diğer taraftan çıkartılan sikkelerin her parçası, esas itibariyle bu para birimi

esasına göre darp edilerek, devlet parası olarak tedavüle sunulur.

Altın ve gümüş nizamını benimseyen devletlerde altın ve gümüşe konvertibl olan kâğıt paralar çıkartmakta iki yol takip edilir:

Birinci yol, külçe veya belli şekillerde muhafaza edilen altın ve gümüşü temsilen kâğıt para çıkartmaktır ki, bu paraların üzerinde yazılı olan kıymet, aynı zamanda madenî para kıymetini temsil etmekte olup istenildiğinde birbiriyle mübadele imkânı sağlamaktadır. İşte madenî para kıymetine sahip olan ve istenildiğinde de madenî paraya dönüştürülebilien kâğıt paralara "temsili kâğıt para" denilir.

İkinci yol ise, üzerindeki nominal kıymet kadar hamiline madenî paranın verilebileceği banknotlar çıkarmaktır. Bu tür paraya da "konvertibl veya banknot para" denilir. Fakat bu kâğıt paralar, altın ve gümüşten bir miktarı temsil etmeyip, kıymetleri, üzerlerinde yazılı olan madenî kıymet kadardır. Bu tür paralar çıkartan banka veya devletler, kendi kasalarında bu paraların kıymetinden daha az bir miktar madeni ihtiyat olarak muhafaza ederler. Yani bu paralar piyasaya sürülen paraların %25, %33 veya %67'si nispetindedir. Mesela, bir banka veya devlet, beş yüz milyon dinar kâğıt para çıkartmak isterse, buna karşılık kendi kasasında iki yüz milyon dinarlık altın ve gümüş muhafaza

eder. *İşte bu tür kâğıt paralara "konvertibl veya banknot para" denilir.*

İhtiyat için ayrılmış olan paraya ise *altın desteği* denilir.

Hâl nasıl olursa olsun, bir devletin çıkartmış olduğu para, yukarıdaki seçeneklere göre olursa, o devlet altın nizamına göre hareket etmiş sayılır.

Bunlara dayanarak ortaya çıkan şey; altın ve gümüş gibi aslî kuvveti olan şeylere para olarak itibar edilir. her ülke belli bir şekil, belli bir ağırlık ve motifler kullanmalıdır ki bu para hususî bir para olsun veya iç ve dış muamelelerde altın veya gümüşe dayalı konvertibl kâğıt para olarak itibar edilsin. Bu tür paraların üzerinde yazılı miktarların belli bir nispette altın karşılığı vardır. Bu kâğıt paraları diğer devletlerin paralarından ayırabilmek maksadıyla para çıkartan devletin kendi öz motifleri kullanılır.

Banknot nizamını benimsemiş olan devletler, altın ve gümüş veya belirli bir fiyata herhangi bir kıymetli madene tahvil kabiliyeti olmayan paralar çıkarırlar. Bu tür banknot çıkartan devlet veya teşkilatlar, istenildiğinde altına çevirebilirlik garantisi vermezler. Zira bu tür ülkelerde, altın herhangi bir meta konumundadır. Fiyatları arz ve talep dengesine göre belirlenir. Hiç bir zaman sabit bir hususiyet arz etmezler. Piyasadaki mevcut banknotların

madenî bir karşılıkları olmadığı için madenî paralarla da değiştirilemezler. Bu banknotlar, kanunî kıymetlerinden başlıca bir kıymeti olmayan, kendinden bir kuvvete istinat etmeyen paralardır. Bu paralar ancak bir mübadele vasıtasıdır. Mübadele vasıtası olmasını geçerli kılan kuvvet ise kanun kuvveti olup, bu parayı çıkartmış olan devletin kuvvetine dayalıdır. İşte şahıslar, bu kanun kuvvetiyle mal ve hizmet iktisabında, bu paraları mübadele vasıtası olarak kullanırlar.

Mademki para çıkartma ameliyesi yukarıdaki şekle göre cereyan ediyor, o zaman her ülke, toplumun mal ve hizmet karşılığı olan herhangi bir şey üzerinde, para birimi olarak karar birliğine varabilirler. Eğer bu şeyde insanların mal ve hizmet edinebilmeleri için bir satın alma kuvveti varsa, bu şey müşterek bir ölçü birimi olarak o ülke tarafından kabul edilmiş bir para olur. Buna binaen her devlet, mal ve hizmet satın alma kuvveti esasına göre, değişmez bir esasla para çıkartabilirler. Çıkartılan bu paralar ile toplumun mal ve hizmetlere vermiş olduğu kıymet ifade edilmiş olur ki, o toplumda yaşayan herkes paranın taşımış olduğu kıymet karşılığında mal ve hizmet edinme kuvvetine sahip olur. Paranın da satın alma kuvveti olduğu için devletler, bu parayı tanımışlarsa başka devletlerden mal ve hizmet edinilebilir.

Devlet'in, IMF'ye, Dünya Bankası'na her-

hangi bir merkez bankasına veya bunlar gibi herhangi bir kurum ve kuruluşa bağlanmasına ihtiyaç yoktur. Yeter ki paranın kendi satın alma kuvveti olsun. Bu kuvvet, ya altın ve gümüş gibi bizzat kendisinden veya temsilî kâğıt paralar gibi malları altın ve gümüşe dayalı paralarla olur. Bilindiği gibi temsilî kâğıt paralar, üzerinde rakamla altın ve gümüşten temsil ettiği miktar yazılıdır. Ya da kambiyo türü kâğıt paralarda olduğu gibi ihtiyatî karşılık olarak altın ve gümüş vardır veya banknotlar gibi insanların, vasıtasıyla mal ve hizmet edinebilecekleri kuvvetlerden olur.

Önceleri devletler, altın ve gümüş ile mübadelede bulunuyorlardı. Her devlet, altın ve gümüşe, değişmez, belli bir sıfat veriyordu ki, diğer devletlerin paralarından ayırt edilebilsin. Daha sonraları altın ve gümüşten ibaret olan paraların yanında kâğıt paralar da piyasaya sürülmeye başlandı. Bunun neticesinde dünyada altın ve gümüşten madenî paralar ile altın ve gümüşe çevrilebilen veya bu tür karşılıkları olan kâğıt paralar ve nihayet hiç bir şeye istinat etmeyen kâğıt paralar meydana çıktı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1971 senesine kadar paralar; madenî paralar ve üç çeşidi ile kâğıt paralar olmak üzere iki ana şekilde teşekkül etmişti. 1971 senesinden itibaren tüm dünya, banknot nizamı üzerine hareket etmektedir. 1971 senesinde ise ABD Başkanı Nixon, Do-

lar'ın altınla ilişkisini kestiğini ilan etmiştir.

Mübadele Kıymeti (Kur)

Sarf; paraların birbirleriyle olan mübadelesinin yani bir paranın başka bir parayla mübadelesinin ismidir. Şekil itibarıyla: aynı cins paraların birbirleri ile mübadelesi, altının-altınla, gümüşün-gümüşle mübadelesi gibi. Burada aranan şart, benzerlik ve denkliktir. Eğer fazlalık olursa bu faiz olur ki, bu haramdır. Altının altınla veya altının altına dönüşümü olan kâğıt parayla veya bu kâğıt paranın altınla mübadelesi bu vakiya bir misaldir. Bu sebeple bu mübadelede herhangi bir fiyat aranmaz.

Aynı cins olan paraların birbirleri ile olan değişimidir. Altının gümüşle, gümüşün altınla mübadelesinde olduğu gibi. Veya İngiliz Sterlini'nin Dolar'la, Ruble'nin Frank'la mübadelesi gibi, bu tür değişimlerde peşin olunması şartıyla farklı fiyatların bulunması caizdir. Birini diğerine olan nispi fiyatı, bu mübadelenin fiyatını oluşturur.

İnsanları para mübadelesine iten amil, bir tarafın diğer tarafın elinde olan paraya duyduğu ihtiyaçtır. Aynı devlet sınırları içerisinde yaşayan insanların mübadele arzuları ise açıkça anlaşılan bir vakiyadır. Mesela, altın ve gümüş arasındaki mübadele, devletin bu nizam dâhilinde hareket ediyor

olması sebebiyle bu iki para arasında bir mübadele fiyatının bulunması normaldir. Bu fiyat ise piyasa kaidelerine göre oluşur ki, devletin bu husustan herhangi bir zararı olmaz. Zira bu, mallardaki fiyat değişimiyle aynıdır.

İki veya daha fazla devletin değişik paraları arasında yapılan mübadelede ise şüphesiz birçok mesele vardır. Bu sebeple bu mevzuun incelenmesi için bu mübadele ve mübadeledeki fiyatın vakıası hakkında Şer'î hükmün bilinmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi devletlerin, çeşitli para nizamları dâhilinde hareket etmekte olmaları sebebiyle, altın nizamını benimsemiş olan devletlerin hâlleri birbirinden farklıdır. Altın nizamına bağlı bir kaç devlet arasında bir mübadele fiyatı veya nispeti takriben sabit bir nispet üzerinde olur.

Madenî para usulünü benimsemiş olan devletlerin hâli açıktır. Zira bu hâlde kıymetleri arz ve talebe göre değişkenlik arz edebilecek olan iki çeşit para söz konusu değildir. Çünkü burada altının altınla olan mübadelesi söz konusudur. Altın herhangi bir değişkene bağlı değildir. Ancak altını piyasaya sürmüş olan devletlerin hususî aramaları, hususî işaret veya motifleri bulunur ki, bu da paranın hangi devlete ait olduğunun ayırımına yarar. Bu hâlde mübadele fiyatı, her iki devletin paralarının saf altın fiyatlarının birbirine göre olan nispeti ile

oluşur.

Altın nizamını benimsemiş devletler arasındaki mübadele farklılığı, ancak transfer maliyetlerindeki değişkenlerin hâline bağlıdır.

Tabii bu tür transfer masrafları az olacağı için şu neticeye ulaşmak hatalı olmaz ki, o da, altın fiyatlarının devletlerarası piyasada sabit bir kurda oluşudur. Bu neviye konvertibl kıymeti olan kâğıt para nizamını benimsemiş olan devletleri de dâhil edebiliriz. Zira bu devletlerde de mübadele fiyatı, madenî para usulünü benimsemiş devletlerde olduğu gibi sabittir. Çünkü her iki usul de, birbirine benzemekte olup her ikisinde de para, altını ifade etmektedir.

Fakat devletler, kambiyo (konvertibl) para usulüne göre hareket ediyorsa, her ne kadar altın nizamına göre para basılıyor olsa da piyasaya sürülen para, mevcut altından çok daha fazla olduğu için kâğıt paralar altının kıymetini taşımamaktadır. Bu paraların esas kıymetleri ihtiyatî altın miktarına göredir. Böylece her iki para cinsi arasında bir kıymet ve mübadele farkı oluşarak bu fiyat sabitleşir. Altının ihtiyat nispetine göre belirlenecek olan bu farkı bilmek kolay bir şeydir.

Banknot nizamını tatbik eden devletlerde ise mübadele fiyatlarının sınırlandırılması mevzuu ortaya çıkar. Her devlet kendi parasının kıymetini koruyabilmek için ted-

birler koymaya başlar. Bu sebeple banknot para nizamını benimsemiş devletlerde tedavüldeki para kıymetinin tespiti, mesele oluşturmaktadır.

Bu meselenin çaresine işaret ederken şunu ifade etmek gerekir. Çeşitli kâğıt paralar, dünya para piyasasında insanların piyasaya sürdüğü çeşitli mallar gibidir. İnsanlar bu tür paraları, para oldukları için değil, mübadele vasıtası olduğu için satın alırlar. Bu sebeple iki kâğıt para arasındaki mübadele nispeti her iki paranın ait olduğu ülkelerdeki satın alma kuvvetine göre belirlenir. Para kıymeti, iki para arasındaki mübadele nispetine istinat etmektedir. Mesela, kâğıt para nizamı çerçevesinde hareket eden Mısır ve İtalya paralarını ele alalım. 1 İtalyan Lireti, İtalya'da 10 birimlik bir mal alabiliyorsa ve 1 Mısır Cüneyhi, Mısır'da 100 birimlik bir mal satın alıyorsa, bu hâlde her iki para arasında bir mübadele nispeti vardır ki, o da, Mısır Cüneyhi'nin 10 İtalyan Lireti oluşudur.

Fakat bu nispetin değişmesi mümkündür. Zira kâğıt paralar, dünya para piyasasında insanların mübadele ettikleri çeşitli mallardan ibarettir. İnsanlar bu paraları para oldukları için değil, parayı çıkartmış olan ülkede mal ve hizmet edinme vasıtası olması hususiyetinden dolayı alırlar. Ülkede mal ve hizmet fiyatları düşünce, o paranın kıymeti artar. Mal ve hizmet fiyatları artarsa,

paranın kıymeti düşer. Yabancı paraların kıymeti onun satın alma kuvvetine bağlı olunca, satın alma kuvveti arttığı için bizim açımızdan sağlayacağı menfaati artmış olacaktır. Böylece yabancı para alabilmek için daha fazla kendi paramızdan vermemiz gerekecektir. Veya tam tersi olarak, yabancı paranın satın alma kuvveti azalırsa, bize sağlayacağı menfaat de azalacağı için kendi paramızdan daha az bir miktar para vererek yabancı para satın alabiliriz. Çünkü bu yabancı paralar, kendi ülkelerinde daha önce sahip oldukları satın alma kuvvetlerini yitirmiş olmaktadır. Buna karşılık bizim paramız kendi satın alma kuvvetini muhafaza etmektedir. Diyelim ki; Mısır ve İngiltere'de belli bir senedeki fiyat seviyesi yüzde yüz olsa ve her iki ülke arasındaki nakdî nispet, 1 Mısır Cüneyhi, 1 İngiliz Sterlini'ne eşit olsa, o zaman para kıymeti denk olmuş olur. Tabii ki karşılıklı para değişiminden gaye ise o ülkedeki mallardan, ihtiyaç olanların karşılanmasıdır. Bu sebeple ülkemizde İngiliz Sterlini'ne olacak talep; her iki paranın (Sterlin ve Cüneyh) satın alma kuvvetlerinin birbirine eşitliği sebebiyle gerçekleşmez (efektif veya nominal kurların eşitliği). Reel döviz kuru hesaplarında ise; İngiltere'de baz alınan bir senede fiyat endeksi 100 olsun, Mısır'da 200 olduğu varsayılınsın. Her iki ülke parasının, 1 Sterlin=1 Cüneyh eşitliği olduğu hâlde reel

döviz kurları ile nominal veya efektif döviz kuru da denilen ikili kur, birbirine eşittir.

Reel döviz kuru=nominal döviz kuru

Ancak hâlin 1992 senesi baz alınarak 1993 senesinde değişmesi hâlinde;

İngiltere fiyat endeksi: 100 Sterlin

Mısır fiyat endeksi: 200 Cüneyh olsun,

Bu hâlde reel döviz kuru (nominal döviz kuru sabit tutulmuştur), $R: 1 \times 100 / 200 = 0,5$ olmuştur.

Bu hâlin neticeleri ise; Mısır'ın dış rekabet kuvvetini yansıtan reel döviz kuru düşmüştür. Bu ise resmî kurdan daha pahalı olduğu için Mısır'ın İngiltere'ye mal satamamasına, yerli mallara göre ucuzladıkları için ithal mallara talebin artmasına yol açar.

Mal-fiyat endeksindeki bu dalgalanmalar neticesi, reel kur nispetinde artış ve düşüşler meydana gelir. Bu zararların engellenmesi için reel nispetlerde yeniden ayarlar yapılması yani resmî (nominal) kurlarda oynama yapılması gerekir. En azından kurun sabit tutulması gerekir.

Söz konusu vakıda, fiyat endeksinin 100 Cüneyh'ten 200 Cüneyh'e çıkması, içeride enflasyonun olduğunun gösterir.

Herhangi bir ülkenin parası ile yabancı paralar arasındaki kur farkları ise çok taraflı veya efektif döviz kurlarının hepsaplanması ile mümkün olur ve bu şekilde

düşünülür. Efektif olarak düşünüldüğünden (ikili-bilateral) Dinar-Riyal kuru, Dinar-Liret kuru, Dinar-Frank kuru gibi çok taraflı düşünüldüğünden ortalamaların alınması ile Riyal-Liret kuruna veya Liret-Frank kuruna ulaşılabilir. Bu da kurların ağırlık ortalamasının alınmasıyla mümkündür.

Devletler, paraların döviz karşısında kıymetini serbest bırakması (dalgalı kur) ile dışarıdaki fiyat endekslerinin dalgalanmasına bağlı olarak kıymet artışı veya düşüşü ile karşılaşır. Yine devletler, devletlerarası ticaret hareketliliği üzerine ve yabancı paraların konvertibilitesine karşı ağır şartlar koymamış olsalar da yine aynı hâl söz konusu olacaktır. Fakat her devlet, içindeki fiyat yükselmelerine rağmen dışarıya karşı para kıymetini korumaya uğraşır. Bu korumayı da ithalat nizamındaki kotalarla yaparlar. Tabii olarak böyle hâllerde nispetler bozulabilir. Fiyatlardaki bu dengesizliğin sebebi, bazı devletlerin kendi ülkelerindeki yabancı para muamelelerine karşı birtakım mânialar oluşturmalarıdır. Böylece yabancı paralar arasındaki denge yeniden tesis edilmiş olur. Çünkü bu hâlde, iş adamları ellerindeki parayı dövize çevirerek kazançlar elde etmeyi düşünebilirler. Buna binaen halk, kârlı olacağı fikriyle bu tür ticarete yönelebilir. Para kıymetleri ile alâkalı muamelelere konan kayıtlar harp dönemlerinde daha açık ve

yaygın olarak göze çarptığı gibi şiddetli iktisadî sarsıntı dönemlerinde de göze çarpmaktadır. Bu dönemlerde nakdî muamelelere birçok kayıtlar koyan devletin parasının kıymeti, diğer para kıymetlerine göre farklılıklar arz eder. Bunun sebebi de ülkelerde yürürlükte olan para siyaseti ve nizamıdır. Sabit kur nizamını tatbik eden ülkelerin paraları ile diğer paralar arasında sabit bir nispet vardır. Çünkü bu işi Merkez Bankası vasıtası ile sabit kurlar üzerinde yapmaktadırlar.

Sabit kurlar nizamıyla çalışan ülkelerde Merkez Bankaları serbest fiyatlarla döviz alım-satım muamelesine girmezler. Bu ülkelerde döviz fiyatları zamanla arz-talep tesiriyle değişiklikler gösterebilmektedir. Döviz kurlarının arz ve talebe göre belirlenmesini isteyen ülkeler "*dalgalı kur sistemini*" tatbik eder. Böylece döviz kurlarının mübadelesi yalnızca iki ülke arasındaki fiyat seviyelerinin mübadelesi ile değil, ayrıca devletlerarası ticaretteki kısıtlamalar veya rakip devletlerin bütçe açıklarından da kaynaklanabilmektedir. Bazı ülkelerde serbest kur nizamı kanun icabıdır. Mesela, Lübnan'da hâl böyledir. Lübnan'da döviz fiyatları tamamen günlük olarak arz-talep çerçevesinde belirlenmektedir. Bu da hükümetin izlediği serbest kur nizamının bir neticesidir. Diğer taraftan sabit kur nizamı tatbik eden ülkelerde fiyatların

arz-talep alâkasına göre oluşması, yasak olmasına rağmen merkez bankalarının belirlediği kurların ötesinde serbest piyasada farklı kurların oluştuğu da gözden kaçmamaktadır.

İşte dünya devletleri arasında cereyan etmekte olan kur farkları böyledir. Diğer bir ifade ile mübadele vakıyası ve devletlerarası mübadele nispetlerinin vakıyası budur. Diğer taraftan mübadele ve kur farkları ile alâkalı Şer'î hükümlerin izah edilmesi ise şöyledir:

İslâm Devleti, altın para nizamını tatbik eder. Bu tatbik, ister madenî para tarzında olsun, isterse madenî para yerine geçecek olan kâğıt para tarzında olsun, fark etmez. Karşılığı olan kâğıt para nizamı da altın para nizamı dâhilinde olan bir vakıadır. Madenî parayı sabit bir nizamla tatbik etsin veya tatbik etmesin, İslâmî Devlet altın para nizamını tatbik mecburdur. Çünkü bu mecburiyet birtakım Şer'î hükümlere istinat etmektedir. Aynı cins paraların mübadelesinde benzerlik şart olup fazlalık caiz olmaz. Bu hâl, ister ülkeler içinde, isterse dışında olsun, fark etmez. Zira Şer'î hüküm tektir. Fakat altın ile gümüş arasındaki mübadele gibi değişik iki cins para arasındaki mübadele, peşin olması kaydıyla caizdir. Bu hususta ülke sınırları içinde veya dışarısında yapılıyor olması arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde İslâmî Devlet'in parası ile altın ve gümüşe dayalı kâğıt

para kullanan ülkeler arasında yapılan mübadele de aynıdır. Değişik para cinslerinde, mübadelenin peşin olarak yapılması şartıyla fazlalığın olması caizdir. Ancak aynı cins paralar için bu hâl, söz konusu değildir. Miktarı denk olmayan bu tür mübadeleler Şeriat'a göre faiz hükmündedir.

Kambiyo türü kâğıt para vakıasında bunların belli bir miktarı için ihtiyat ayrılmış olmakla beraber bu ihtiyat, kâğıt paraların üzerinde yazılı kıymetinden daha azdır. Bu tür paraların esas kıymetleri kasada tutulan ihtiyatî karşılık kıymeti kadardır. Bu sebeple bu mevzudaki hüküm, bu paralar için ayrılmış olan ihtiyatî karşılık miktarı ile ifade edilir.

Banknotlar ise, altın ve gümüşe konvertibl para olmadıkları ve altın ve gümüşe dayanmadıkları için bu paralar, çeşitli paralar neviine girerler ki, bu mevzuda denk olması veya fazlalık bulunması fark etmeksizin, böyle mübadeleler peşin olması şartıyla caizdir.

Altın ve gümüş arasındaki mübadele nispeti veya fiyatı, piyasa fiyatlarına göre ayarlanır olması sebebiyle sabit değildir. Bu mevzuda ülke sınırları içerisinde olması ile ülke sınırları dışında olması arasında bir fark yoktur. Bu hâl, İslâmî Devlet parası ile yabancı paralar arasındaki mübadele için de geçerlidir. İslâmî Devlet parası ile yabancı paralar arasındaki mübadele, bu sebeplerle

İslâm Devleti'ne tesir etmez. Çünkü:

Birincisi: İslâmî Topraklar'da Ümmet'e ve Devlet'e lazım olacak çok fazla miktarda hammadde vardır. Bu sebeple diğer devletlerin mallarına zarurî ihtiyaç cinsinden bir ihtiyaç hissedilmez. Yani elinde bulunan imkânlarla kendi kendine müstağni olabilmesi mümkün olduğu için birtakım değişiklikler kendi iktisadı için bir tesir teşkil etmez.

İkincisi: İslâmî Topraklar bütün dünyanın ihtiyaç duyduğu, petrol gibi ana kaynaklara sahiptir. Bu sebeple bu tür mal satışlarında ödeme olarak altın dışında para kabul etmeyebilir.

Kendi imkânları ile kendine müstağni olmaya çalışan devlet (halkın ihtiyaç duyacağı malları kendinde bulunduran devlet), oluşacak olan mübadele fiyatlarından asla etkilenmeyeceği gibi dünya para piyasasına da hâkim olabilirliği vardır. Fakat hiç bir devlet onun parasına hâkim olamaz.

Dış Ticaret

Alış-veriş ameliyesi mal ile mübadele yerine para ile mübadele olmaya başladıktan sonra ticaretin, basitleşir hale gelmesi ticaret hacminin artmasına sebep oldu. Diğer taraftan, ister ülke içindeki fertler arasında, isterse devletlerarası ticarete işbölümleri artarak ferdin yalnızca kendisi için yaşadığı devirler sona ermiş oldu. Bu sebeple toplumların birbirlerinden alâkasız ve uzak bir hayat sürmeleri imkânsızlaşarak, dünya hayatının lüzumu olarak iç ve dış ticaret denilen gelişmeler meydana geldi. (Küresel iktisat)

İç ticaret, *ülke dâhilindeki hane halkları, şirketler ve kamu teşekkülünün fertlerle olan ticarî ilişkileridir.* Bu tür ticarete fakihlerin belirtmiş oldukları hükümler tatbik edilir. İç ticarete Devlet'in herhangi bir müdahalesine gerek olmadığı gibi bizzat murakabe etmesi için de herhangi bir sebep yoktur. İslâmî Devlet bu hususta ancak alış-verişle alâkalı İslâmî hükümleri insanlar arasında tatbik ederek bu mevzudaki gerekli müeyyideleri tıpkı diğer İslâmî hükümlerde (kira-evlilik v.b.) olduğu gibi yerine getirir.

Dış ticaret ise, *mal ve hizmetlerin ithal ve ihracı faaliyetlerinden oluşur.* Bu ticaret, iki devlet arasında yapılabildiği gibi, ayrı devletlerin fertleri arasında da

yapılabilir. Bu tür ticarete mal ve hizmetler bir ülkeden, diğer bir ülkeye intikal edeceği için burada, devletlerin karşılıklı hâkimiyet hakları söz konusudur. Bu sebeple devletler, bazı malların ihracını bizzat engelleyebilecekleri gibi bazılarını da serbest bırakabilirler. Bu hâl, muahedeli olunan devletlerin tebaasındaki iş adamları ve ticaretleriyle bizzat ilgilidir. Yani devlet, dış ticarete kesin olarak müdahale eder. Ancak kendi tebaasından olan iş adamlarını kontrol etmekle iktifa eder.

Devletlerarasında ticaretle uğraşan insanlar vasıtasıyla mal ve hizmetler bir yerden bir yere intikal etmektedir. Yani bir şahıs, ticaret yapmak kastıyla bir ülkeden diğer bir ülkeye mal ve hizmet götürür, elde ettiği parayı, ya ülkesine getirir veya oradan mal ve hizmetler satın alarak ülkesine döner. Veya bizzat dışarıdan mal ve hizmet temin eder. Bütün bu hâllerde devlet, lüzumlu tertip ve murakabe noktası hakkını bizzat kullanır. Bu iş için sınırlarda merkezler oluşturur. İslâm fakihleri, bu merkezlere, "*mesalih (murakabe (kontrol) noktaları)*" ismini vermektedirler. Zira Halife'nin kâfir ülkelere uzanan yollarda birçok mesalih oluşturması bir mesuliyettir. Böylece bu mesalihlerden geçen iş adamları ve malları teftiş edilmiş olur. Diğer bir ifadeyle Devlet, bu mesalihler vasıtasıyla dış ticaret muamelelerini tanzim etmiş olur.

Şer'î hüküm, insanların yaptıkları işlerle alâkalı olarak Şâri'in hitabıdır. Dış ticaret ise fertlerin birbirleriyle olan ilişkilerden bir parça olduğu için dış ticaret de bünyesinde alâkalı Şer'î hükümleri ihtiva eder. Şeriat'ın mal ile alâkalı Şer'î hükümleri o malın mülkiyeti ile alâkalıdır. Bu sebeple Şeriat'ın dış ticaretle alâkalı hükmü malların çeşidine göre değil malı elinde bulunduran şahsa göredir. Dış ticaretle alâkalı Şer'î hükümler aslında, fertlere ve sahip oldukları mallara Şer'î bakış açısıyla şahısları ilgilendiren hükümlerdir. Yani Allah'ın insanlar ve malları ile alâkalı hükümleridir.

Buna dayanarak dış ticaretle alâkalı hükümler, ne ticaretle alâkalı ne de üretim kaynaklarıyla alâkalı olmayıp doğrudan doğruya ticaret yapan şahısla alâkalıdır. Zira mallarla alâkalı hükümler mal sahiplerine göredir. Dolayısıyla mal sahibine tatbik edilen hüküm mülk edinmiş oldukları mallara da tatbik edilir.

Bu hükümler Kapitalizm'e aykırıdır. Zira Kapitalizm'de dış ticaret mal sahibiyle alâkalı olmayıp mal ile alâkalıdır. İslâm'da ise tam tersi olarak mala değil, mal sahibine bakılır. İslâm ile Kapitalist bakış açısı arasındaki fark buradadır. Zira Kapitalizm, mal ve üretim kaynaklarına ilgi duyar. Bu sebeple bu kaynakla alâkalı hükümleri tatbik eder. İslâm ise, üretim kaynağıyla ilgi-

lenmeksizin malın sahibiyle ilgilenir. Üzerinde ticaret yapılacak malın çeşidinin, mubahlığı veya haramlılığı malın ticaretine tesir eden amil olduğu doğrudur. Fakat bu, faydalı veya zararlı olup olmaması yönünden malın vasfıyla alâkalı olup, kaynağı ile alâkalı değildir. Dolayısıyla dış ticaretle alâkalı hüküm, malın menşei zaviyesinden değil, malın sahibi zaviyesinden verilir. İslâmî Devlet sınırlarına giren veya çıkan iş adamları, üç nevide incelenir:

1- İslâmî Devlet tebaasından olan Müslim ve gayri Müslim işadamları,

2- İslâmî Devlet ile muahedeli olan devletlerin tebaalarından olan iş adamları,

3- İslâmî Devlet ile harp halinde olan devletlerdeki iş adamları.

1-İslâmî Devlet Tebaasından Olan İş Adamları

Kendileriyle harp hâlinde bulunduğumuz ülkelere, bize karşı kullanabilecekleri silah veya levazımâtın sevk edilmesi caiz değildir. Yani harpte fiilen kullanabilecekleri tüm stratejik malların İslâm Beldelelerinden ihracı men edilir. Çünkü bu malların Müslümanlar aleyhine kullanılması hâli vardır. Bu hâl "günahta yardımlaşma" hâlidir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ

Günah üzerine yardımlaşmayın. (el-Maide 2)

Müslim ve gayri Müslim tebaadan hiç kimseye bu tür malların ihraç edilmesi izni verilmez. Bu men etme, harpte Müslümanlar aleyhine kullanılması mümkün olan mal ve hizmetlerle alâkalı bir mevzudur. Fakat Müslümanların aleyhine kullanılma ihtimali olmayan mal ve hizmetlerin ihracında bir sakınca yoktur. Mesela; elbise, kumaş, v.b. ticaret malları bu nevidendir. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Mekkelilerle harp halinde olmasına rağmen *Temame* isimli bir şahsa, Mekkelilerle ticaret yapması hususunda izin vermiştir. *Temame*'nin ticareti Müslümanların aleyhine kullanılacak mallardan değildi. Aynı şekilde Sahabeler döneminde Müslüman tüccarlar ticaret için *Dâr'ul-Harb* topraklarına gidiyorlardı. Bu hâle Sahabelerden itiraz olmamıştır. Eğer bu hâl caiz olmasaydı, Sahabeler sessiz kalmazlardı. Onların sessizliği "*sükûtu icma*" olarak kabul edilir. Bu sebeplerle Müslim ve gayri Müslim tacirlerin, gıda, tekstil gibi hususlarda ihracat yapmaları caiz olup, ancak bu tür mallara dâhilî ihtiyaç olması hâlinde, men edilirler. Bu izahatlar, hükmen harp halinde olduğumuz ülkelerle alâkalıdır.

"*israil*" gibi fiilen harp halinde olduğumuz ülkelerle ise ne stratejik, ne yiyecek ve ne de bir başka çeşit mal ile ticaret yapılmaz. Çünkü her tür mal, onların Müslümanlara karşı mukavemetlerini artıracak olması ve "*günah ve düşmanlıkta yardımlaşma*" unsuru taşıyacak

olması sebebiyle, onlarla yapılacak ticaret yasaklanır.

İslâmî Beldelere yapılacak olan ithalata gelince; Allahu Teâlâ'nın; وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ Allah, alış-verişi helâl kıldı. (el-Bakara 275) SÖZÜ umumî olup iç ve dış ticareti kapsar, Müslim, zimmî ve gayri Müslim'in Dâr'ul-İslâm'a mal ve hizmet ithalini yasaklayıcı hiç bir nass varit olmamıştır. Bunun içindir ki, ithalat üzerine helâl hükmü nassın umumîliği ile sağlanır. Bu sebeple mülkiyeti haram olmayan her malın ithali caiz olup herhangi bir sebeple men edilemez.

2-Muahedeli Devletlerle Olan Ticaret

Burada dış ticaret üzerinde yapılmış muahede metnine riayet edilerek ticaret faaliyetleri yürütülür. İthalat ve ihracat faaliyetlerinde muahede metnine riayet edilir. Ne var ki silah ve stratejik malların ihracı, onlara yardım manasına gelir. Aramızda muahede olsa da onların bizimle savaşması ihtimali her zaman vardır. Fakat onlara yardım manasına gelmeyecek veya stratejik bir fayda da temin etmeyecek olup, Müslümanların faydasına olabilecek hafif silah malzemelerin ihracı mümkün olabilir. Zira silah satımı hususundaki ayırt edici nokta, düşmana yardım sağlaması unsurudur. Bu unsur kalktığı anda yasak da kalkmış olur.

3-İslâmî Devlet İle Harp Halinde Olan Devletlerin Tebaalarından Olan İş Adamları

Kendileriyle muahedeli olmadığımız ve İslâmî Devlet'in tebaasından olmayan iş adamları bu gruptandır. Bu grup, ister fiilî olarak harp hâlinde olduklarımız olsun, isterse olmadıklarımız olsun, fark etmez. Tüm bunlar, Müslümanlar zaviyesinden Harbî hükmündedir. Ancak aramızda fiilî harp olduğunda onlarla harpteki hâl tatbik edilir. Onlara bir eman vermediğimiz müddetçe onlardan kimi bulursak öldürmek ve mallarına el koymak helâl olur. Veya esir olarak itibar edilir. Fiilî harp olmadığında bunlar caiz olmaz. Fakat Dâr'ul-İslâm'a izinsiz girişleri hâlinde onlara Harbî gözüyle bakılır. Bu hâlde, ister alıcı olsunlar veya isterse satıcı konumunda olsunlar, her hâlde Harbî iş adamları konumunda itibar edilir ki bu husustaki Şer'î hüküm şöyledir:

Harbî şahısların, hususî bir vize olmaksızın Dâr'ul-İslâm'a girme hakkı yoktur. Vizesiz girmiş olmaları hâlinde ise, eğer malıyla birlikte gelmiş ise, o hâlde ona Dâr'ul-İslâm'a vizesiz giren iş adamları ile alâkalı hukuk tatbik edilerek kendilerine dokunulmaz. Ancak onların mallarına ise, onlar kendi ülkelerine vizesiz giren bizim mallarımıza ne tatbik ediyorsa biz de onu tatbik ederiz. Yani misilleme yapılır. Muahede çerçevesinde ticaret yapmak isteyenler için muahede hükümleri tatbik edilir. Mesela,

İslâm Devleti'ne yakın olan devletlerin tebaalarından olan iş adamlarına vizesiz giriş izni verilir. Fakat ticaretle alâkalı bir muahede yoksa veya muahede bulunmasına rağmen Dâr'ul-İslâm'a giren şahıs, ticaret kastıyla girmezse o zaman o şahsa, tacir olmayan Harbî sıfatı ile alâkalı hukuk tatbik edilir. Bu hâlde İslâmî Devlet sınırları dâhilinde bulunduğu müddetçe malı ve canı koruma altında değildir. Hatta sığınma talebiyle girdiğini iddia etse de, bu hâl değişmez. Çünkü bir Harbî'nin mal ve canının korunabilmesi için önceden vize almış olması şarttır. Vizenin ticarî olması sadece içeri girişin kasıtlı olması itibarıyla iş adamlarına mahsustur. Bu sebeple Harbî olanlara vize vermek, mallarına da vize vermek manasına gelir. Diğer taraftan bu şahıslar, Dâr'ul-İslâm'da ikamet etmek ister veya bilfiil buna kalkışarak, uhdesindeki malları bir Müslüman veya zimmîye emanet ederek kendi ülkesine dönerse, yani turist olarak, tacir olarak, v.b. bir kasıtlı giderek geri dönerse bu hâlde kendisi ve malı için verilen eman devam eder. Zira Dâr'ul-İslâm'da ikamet etmek niyetiyle beraber, Dâr'ul-Harb'e gidip gelmesi bir zimmînin Dâr'ul-Harb'e çıkışına benzer. Bu hâlde zimmîye tatbik edilen hüküm bunlara da tatbik edilir. Dâr'ul-İslâm'a dönme niyeti buldukça Dâr'ul-Harb'e çıkmasından dolayı kendisine verilen eman bozulur. Fakat Dâr'ul-Harb'e yerleşme niye-

tiyle yapılan çıkışlarda, bu eman mutlak olarak bozulur ki, tekrar Dâr'ul-İslâm'a dönmek istemesi yeni bir vizeye tabidir. Diğer taraftan ise mallarını Dâr'ul-İslâm'da bırakmışsa mesela, bir Müslim'e veya bir zimmîye emanet olarak bırakmışsa, bu hâlde malı korunmaya devam eder. Yani bu şahıs, Dâr'ul-Harb'e çıkıp malları Dâr'ul-İslâm'da bırakmışsa, verilmiş olan eman sadece şahıs için kalkar ve malı için devam eder. Şahsın ölümü hâlinde bu malları, varislerine intikal eder. Çünkü verilmiş olan bu eman, malla alâkalı bağlayıcı bir haktır. Varislerine de bu eman aynı şartlarda devam eder, ta ki bu malları Dâr'ul-Harb'e götürmelerine kadar. İşte bu hâlde bu şartlar altında kalmış olur.

Özet olarak, Harbî vaziyetteki tacirlerin vize almaksızın Dâr'ul-İslâm'a girmeleri doğru olur. Bu hâlde kendileri için verilen eman, ticareti için de verilmiş olur. Şahıs, kendisi girmeden mallarını Dâr'ul-İslâm'a sokmak isterse, bu hâlde mala verilen eman ile şahsa verilen eman, farklı şeyler olduğu için vaziyet değerlendirilmesi yapılır. Bu sebeple Halife'nin, kendisi girmeksizin mallarını sevk etmek isteyenlere izin vermesi caizdir. Bu işi ister vekâletle veya ücretli bir şahıs vasıtasıyla yapsın, vaziyet aynıdır. Burada anlaşılması gereken husus, Harbî'nin kendisine nasıl vize veriliyorsa, aynı emanın malları için de verilebilmesi vakıasıdır.

Dış ticarete, Dâr'ul-İslâm'a giren mal ve hizmetlerle bunların sahiplerinin, Dâr'ul-İslâm'a girişleri hususî vizeye tabidir. Dışarıdan sağlanan mallara izin verilmesiyle Devlet, kendi tebaasının mallarını koruduğu gibi onları da teminat altına alır. Ancak izinsiz giren mallara, Devlet el koyarak mülk edinir ki, bu da, helâl bir iştir. Tabii olarak bu vakıa, Harbîlerle yapılan ticaret malları içindir. İslâmî Devlet'in tebaasından bir Müslim veya zimmînin mal ithal etmeleri için herhangi bir izne gerek yoktur. Bu hâlde yalnızca malın tamamen, ithal edenin mülkü olmuş olması şartı aranır.

Mülkiyet hakkı tamamlanmamış ise bu hâlde bütün muamele ve vesikaların tamamlanması temin edilir. Muameleleri tamamlanmış olmasına rağmen, malının ele geçmemesi hâlinde bu ticaret Harbî şahıslarla yapılan ticaret hükmüne tabidir. Böylece o malın ithali izne tabi olur. Malı teslim etme hususu fabrika çıkışı teslimi veya müşteriye naklederek teslimi olarak tespit edilmiş ise bu hâl, Müslüman veya zimmî tarafından yapılan ticaret hükmüne döner. Eğer mal teslimi, Dâr'ul-İslâm'a girmesiyle teslim olunmuş olursa bu Harbî şahsın ticareti manasına gelir.

Diğer taraftan Dâr'ul-İslâm'dan mal ithal etmek isteyen Harbî konumundaki iş adamlarının, ithal etmek istedikleri şeyler, Müs-

lûmanların aleyhine kullanılabilecek olan silah veya stratejik mallar ise buna mani olunur. Fakat bu türden olmayan yiyecek, giyecek gibi malların Harbî konumundaki iş adamlarınca ithaline izin verilir. Bu hâlde dikkat edilmesi gereken husus, sadece bu tür malların az olması sebebiyle Müslümanlar tarafından ihtiyaç duyuluyor olmasıdır. Bu hâlde, bu malların çıkışına mani olunabilir. Aynı şekilde Müslim ve zimmîlerin de bu tür mal ihraçlarına mani olunabilir.

Dâr'ul-İslâm'ın dışına mal ve iş adamlarının çıkması ve dışarıdan Dâr'ul-İslâm'a girişiyle alâkalı hususlar bunlardır. İslâmî Devlet'in bu tür ticaretlere tatbik edeceği vergiler ise şöyledir: Bu husustaki Şer'î hüküm, ticaretin değişmesiyle değil, tüccarların değişimiyle değişiklik arz eder. Zira İslâm'ın ticarete bakışı, onun sadece bir mal olması ve üretim kaynağı zaviyesinden değil, o malların şahsa ait bir mal veya mülkiyete mevzu olmasıdır. Bunun içindir ki, ticaret mallarının üretim kaynaklarını dikkate almadan tüccarların konumuna göre hükümler vazetmiştir. Böylece Müslim olsun, zimmî olsun, İslâmî Devlet tebaasından olan şahısların dış ticaretlerine herhangi bir vergi veya gümrük konmaz. Zira bu hususta Daremî, Ahmed ibni Hanbel ve Ebu Ubeyd, Ukbe ibni Amr'dan Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ

"Meks (gümrük vergisi) alan Cennet'e giremez." Ebu Muhammed bu hadisi şöyle yorumladı:

*"Dışarıdan gelen mallardan 1/10 vergi alan kimse."*¹⁸¹

Müslim ibni el-Misbah'tan rivayet edildiğine göre; *"Kendisi ibni Ömer'den, babası Ömer'in; Müslümanlardan zekâtın dışında öşür (meks) alıp almadığını sormuş, ibni Ömer de, "Hayır bilmiyorum." cevabını vermiştir."*¹⁸² İbrahim ibni Muhacir'den rivayet edildiğine göre o; *"Ben Ziyad ibni Hadiyr'den işitmiştim, şöyle diyordu:*

"İslâm'da ilk öşürü alan benim." Ben de, "Meks'i kimden alıyordunuz?" diye sordum. O da; "Biz, Müslüman ve muahedeli olanlardan ve Nasranî Beni Tağleb'den almıyorduk." dedi."

AbdurRahman ibni Ma'kıl'den rivayet edildiğine göre; *"Ben Ziyad ibni Hadiyr'den kimlerden gümrük aldıklarını sordum." Ziyad ise; "Biz Müslüman ve anlaşmalılardan almıyorduk." dedi. "Peki, kimden alıyordunuz?" dediğimde; "Harbî olan tüccarlardan alıyorduk. Biz onlara gittiğimizde onlar bizden nasıl alıyorlardı ise biz de öylece meks alıyorduk." dedi."* Yakub ibni AbdurRahman el-Karrî'den onun da babasından naklettiğine göre, Halife Ömer ibni AbdulAziz, Adiy ibni

¹⁸¹ Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmârah ve'l-Fey', 3548; Ahmed b. Hanbel, Müsned eş-Şamiyyîn, 16656; Daremi, Kitabu'z-Zekâh, 1606

¹⁸² Muslim

Ertaay'a şöyle yazmıştır:

"İnsanlardan fidyeyi, sofrayı ve meksi kaldır. Meksten maksat, insanların mallarını zulmederek almaktır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle dedi:

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

İnsanların mallarını zulmederek ellerinden almayın ve yeryüzüne fesadı yaymayın. (Hud 85)
Sonra zekât getiren şahsın zekâtını kabul et, zekâtını getirmeyenlerin hesabını Allah görecektir."

Kurayz ibni Suleyman'dan rivayet edildiğine göre, Ömer ibni AbdulAziz, AbdurRahman ibni Avf Karri'ye yazdığı bir mektupta şöyle dedi:

"Refah'taki meks evi denilen yere git ve onu yık. Sonra kalıntılarını denize savur." Bunları ebu Ubeyd, "el-Emval" isimli kitabında rivayet etmektedir. Ebu Ubeyd şöyle dedi:

"Meks ve meksin çirkinliğini anlatan hadislerin çokluğuna bakıldığı zaman görülür ki, bu tatbikin aslı cahiliyede mevcuttur. Bütün Arap ve acem kralları gümrük tatbikinde bulunuyorlardı. Ülkelerine gelen tüccarların mallarından onda bir alıyorlardı. Bu hususta Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Müslüman olan Sakif, Bahrayn ve Devmetu'l-Cendel halkına ve diğerlerine göndermiş olduğu mektuplarda şöyle diyordu:

أنهم لا يحشرون ولا يعشرون

"Onlar cihada çağrılmayacaklar, öşür vermeyecekler."¹⁸³

Bunlardan anlaşılmalıdır ki, bu tatbik cahiliye tatbikidir. Allah, Rasulü'nü İslâm ile göndererek bu âdeti iptal etti." Yani gümrük almak, cahiliye adetlerinden olup Allah bu âdeti kaldırdı.

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edilen bu hadislerle, her iki Ömer'den rivayet olunan bu hadisler, ticaret yapıldığı için Müslim ve zimmîlerden gümrük vergisi alınamayacağına delalet eder ki, bu ticaret, ister ithalat olsun, isterse Dâr'ul-Harb'e yapılan ihracat olsun, hiç bir hâlde gümrük vergisi tatbik edilmez. Nitekim Ömer ibni Hattab zamanında yapılan iç ve dış ticarettten dolayı ne Müslümanlardan ve ne de zimmîlerden herhangi bir gümrük vergisi alınmamıştır. Sahabelerin, bu vakıyı gördükleri halde hiç bir şey söylememiş olmaları, bu hususta bir sükût-u icma olmuştur ki, bu da Şer'î bir delildir.

Hadiste geçen "meks" kelimesi, ülke sınırlarından geçen ticaret mallarından alınan verginin ismidir. Sınıra gelen mal, ya ülkeye girer veya dışarıya çıkar.

Gümrük vergisi almakla alâkalı yasaklama umumî olup Müslümanları ve zimmîleri içine alır.

Ebu Ubeyd'in, "el-Emval" kitabında, Har-

¹⁸³ Ebu Ubeyd

bu's Sakafi'den, onun da dedesinden rivayet etmiş olduğu hadis ise şöyledir:

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ عُشُورٌ إِلَّا مَا الْعَشُورُ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى

"Müslümanlar üzerine öşür yoktur. Öşür ancak Yahudi ve Nasranîlerden alınır."¹⁸⁴ Bu hadis, üç yoldan rivayet edilmiştir. Bunlardan ikisinin ravileri meçhuldür. Ravilerden biri olan Harb ibni Ubeydullah es-Sakif, bu hadisi annesinin babası olan dedesinden rivayet etmiştir ki, hadisçiler bu rivayet hakkında herhangi bir şey söylemeyecek susmuşlardır. Ayrıca hiç bir müçtehit bu hadis ile amel etmediği gibi, kimsenin de bu hadisi delil gösterdiği görülmemiştir. Eğer bu hadis sahih olarak kabul edilmiş olsaydı, delil olarak gösterilirdi. "Müslümanlardan zekât olarak öşürün dörtte biri, zimmîlerden siyaseten öşürün yarısı alınır" diyen fakihler bile bu hadisi delil olarak değerlendirmediler. Eğer bu hadis onlar tarafından sahih kabul edilseydi delil olarak kullanırlardı.

Ömer'in, Müslümanlardan 1/40, zimmîlerden ise 1/20, Harbî olanlardan 1/10 nispetinde bir gümrük vergisi aldığına dair yapılan rivayet ise bu mevzuda Müslüman, zimmî ve Harbî'nin alış-veriş hükmü düşünülmelidir. Hadisler, Müslim ve zimmîlerden gümrük vergisi almayı açıkça haram kılmaktadır.

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned el-Mukessirîn, 15332, Müsned el-Ensâr, 22385

Ömer'in Müslümanlardan almış olduğu şey olsa olsa zekâttır. Harbîlerden aldığı şey ise, onların Müslüman tacirlerden aldıkları vergiye karşı misillemedir. Zimmîlerde alınan şey ise, yaptıkları akid gereği alınan miktarı ifade eder. Zira Ömer, sulh akdi gereği bir vergi alıyordu. Yoksa "meks" denilen vergiyi hiç almamıştır. Çünkü Allah, yalnızca kâfirlerden cizye almayı farz kılmıştır. Eğer akid neticesinde cizye ile birlikte 1/20 nispetinde bir miktar alınmış ise akde dayalı sahih bir haktır. Eğer böyle bir akid yok ise zimmet akdinin sıhhati için cizye haricinde bir şey almak helâl olmaz. Ebu Ubeyd şöyle diyor:

"Ömer'in zimmîlerden 1/20 nispetinde bir vergi alması, bana bir mesele gibi geldi ve şöyle demek zorunda kaldım:

"Zimmîler Müslüman değildirler ki, onlardan zekât alınsın, harbî de değildirler ki, onların bizim tüccarlardan aldıkları bir misilleme olarak onlardan bir vergi alınsın. Vaziyetin ne olduğunu, bir hadisi iyice düşününceye kadar anlayamadım. Ömer'in bu tatbiki, onlarla yapmış olduğu akde dayanıyordu ki, alınan bu miktar cizye ve arazi haracından ayrı bir miktardı."

Bu izahat Müslim ve zimmîlerin dış ticaretleri ile alâkalı hükümler idi. İslâmî Devlet ile muahedeli olan devletlerin tebaalarından dış ticaretle uğraşmayanların hâline gelince; bu hâl tamamen muahedeye

bağlıdır. Yani akid gereği, onlardan hiç bir şey almamak gerekiyorsa hiç bir şey alınmayacağı gibi, yine akid gereği belli bir miktar kararlaştırılmış ise o miktar alınır.

Harbî hâlde olan devletlerin tebaalarından bizim ile (dış ticaretle) uğraşanların hâli ise, o devletlerin bizim dış ticaretle uğraşan tebaamızdan aldıkları miktar kadar bir miktar alınır. Onlardan bir tüccarın vize almak şartıyla Dâr'ul-İslâm'a girmesi hâlinde onların kendi topraklarına giden bizim tüccarlarımızdan almış oldukları vergi kadar vergi alınır. Çünkü Ebu Meclez Lahik ibni Humeyd'den rivayet edildiğine göre bazı şahıslar Ömer'e gelerek, "*Gelen Harbîlerden vergi alalım mı?*" demişlerdi. Buna cevap olarak Ömer; "*Siz onlara gittiğiniz zaman onlar sizden nasıl vergi alıyorlar?*" dedi. Onlar da; "*Bizden onda bir nispetinde vergi alıyorlar*" dediler. Bunun üzerine Ömer; "*Siz de onlardan o kadar alın.*" dedi.¹⁸⁵ Ziyad ibni Hadiyr'den şöyle dediği rivayet olundu:

*"Biz ne Müslümanlardan ve ne de muahedeli olanlardan gümrük vergisi almıyorduk." "Peki, kimlerden alıyordunuz?" diye sorulduğunda; "Biz harb ehlinden, onlar bizden nasıl alıyorlarsa biz de onlardan öylece alırdık." diye cevap verdi.*¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ İbni Kudeme; el-Muğni isimli kitabında rivayet etmiştir.

¹⁸⁶ Ebu Ubeyd; "el-Emval" isimli kitabında rivayet etmiştir.

Ömer bu tatbiki her Sahabe'nin görebileceği bir şekilde icra ederdi. Hiç bir Sahabe de bu tatbiki karşı çıkmamıştır. Bu sebeple mevzu üzerine icma vaki olmuştur. Şu var ki, kendileri ile harp hâlinde olduklarımızın bizden aldıkları gümrükler kadar, bizim de onlardan almamız sadece caiz olup bir vacip değildir. Devlet isterse alır, istemezse almaz veya onların bizden aldıkları nispet kadar veya daha düşük bir nispetle alır. Fakat daha yüksek bir nispet tatbik edemez. Çünkü gümrük vergilerinden gaye, mal elde etmek olmayıp, ancak misilleme siyasetidir. Bu hususta Halife, Müslümanların menfaatlerini gözetir. Abdullah ibni Ömer'in oğlu Salim, babasından rivayet ettiğine göre; "Ömer, zeytinyağı ve buğdaydan, Medine'ye daha fazla miktarlarda gelmesi için Nebati'lerden 1/20 nispetinde bir miktar alırdı. Pamuk kumaşlarından da 1/10 nispetinde bir vergi alırdı."

Öşür, o zamanlarda onların bizden almış oldukları miktardı. Bu sebeple Harbî konumunda olanlardan alınacak olan gümrükler, Devlet'in göreceği faydaya göre belirlenir. Devlet isterse hiç almaz veya daha düşük bir nispet ya da misli nispetinde bir tarife kullanabilir. Fakat onların bize tatbik ettikleri tarifinin fazlasını tatbik edemez.

Dış Ticaret Vakıası

Büyük kazanç sağlaması bakımından dış

ticaretin devletlere büyük faydası vardır. Devletlerarası yeni pazarlar kazanmak, eski pazarları muhafaza etmek ve herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmadan hammaddelere sahip olabilmek için, büyük devletlerin dış ticarete, çetin mücadeleler ve rekabet içerisinde bulunmaları, dış ticaretin ne kadar önemli olduğunun en açık tezahürüdür. Devletlerarası ticaretin kendine has birtakım hususiyetleri ve imtiyazları vardır. Dış ticaret yapmadaki başlıca sebep, devletler arasındaki mal ve hizmetlerdeki nispi farklılıklardır. İşte devletler arasındaki mal ve hizmetlerde izafî olarak farklılıklar söz konusu olduğu zaman dış ticaret faaliyetleri başlar.

Dış Ticarete Denge

Ticarî denge vakıası ihracat ile ithalat arasındaki karşılaştırmadır. Bir taraftan dışarıya ihraç ettiğimiz mallar ve diğer taraftan da temin etmiş olduğumuz mal ve hizmetler vardır. Eğer ihracat rakamları, ithalat rakamlarından yüksek ise ticarî denge bizim lehimize, ithalat rakamları ihracat rakamlarından yüksek ise denge aleyhimize işlemiş olur. İhracat fazlası hâlinde diğer devletler bize borçlu hâle düşerler. Böylece mal ve hizmetlerin kıymetini mübadele etmek için dış ülkelerin bizim mal ve hizmetlerimize olan talebi, bizim yabancı paralara olan talebimizden daha fazla olacaktır.

Ticarî denge vakıası, Devlet'in maliyesinde doğru bir görüntü sergilemeyebilir. Zira gelirler, sadece dış ticarete bağlı değildir. Bunun dışında başka gelir kaynakları da mevcuttur. Ticarî denge vakıası, yalnızca dış ticaretimiz hakkında doğru bir görüntü oluşturmaya zaviyesinden önem taşır.

Dış ticaret hadlerinin tamamen lehimize dönmesi için aşırı bir hırs ve fedakârlığa gerek yoktur. Tabii Devlet'in bundan başka bir amacı yoksa bu hariç. Fakat ideolojiyi yayma, propaganda ve Davet'in ihtiyaç duyduğu şeylerin temini ile alâkalı bir gayesi varsa veya dış ticaret yapmakta olduğumuz devlet ile aramızda birtakım hususiyetler için uğraşıyorsak veya devletlerarası hâli tesir etmek için birtakım gayelerimiz için, söz konusu bu tip fedakârlık ve hırs gerekebilir. Yine de ticarî denge her zaman lehimize tahakkuk etmeyebilir. Çünkü ticarî bakış açısı her ne kadar kazanca veya kâra yönelik bir bakış açısı olsa da, dış ticaret ferdî bir bakış açısını değil, Devlet'in bakış açısını yansıtır. Bu sebeple Devlet'in gayesi ve varlığı kazançtan daha öncelikli olarak göz önünde bulundurulur.

Devletlerarası Para İlişkisi

Dış ticaret, devletlerarasında nakdî bir ilişkiyi doğurur. Devletlerin, satın almış oldukları malların karşılığı olarak ödemesi gereken parayı mal ve hizmet satın almış olduğu

ülke parası ile veya yine o devletin kabul etmiş olduğu bir para birimiyle ödemesi gerekir. İhraç ettikleri mal ve hizmet için ya kendi parasıyla veya kabul etmiş oldukları bir para birimiyle yapılacak ödemeleri kabul ederler. İşte bu tabii sebeplerle devletlerarası nakdî bir ilişki meydana gelmiş olur.

Çeşitli mal ve hizmetlerin mübadelesi olarak, mesela, transit taşımacılık, yolcu taşımacılığı, devletlerarası posta, telefon ve telekomünikasyon, komisyonculuk, vekâlet muameleleri, turizm faaliyetleri ve benzeri tüm mal ve hizmetlerin icrası dolayısıyla zorunlu olarak nakdî muameleler doğmuş olacaktır. Bir turistin yabancı bir ülkeye gitmesi hâlinde, kendi ülkesinden gideceği ülke parasını döviz muameleleri olarak satın alır. Böylece kendi parasından belli bir miktar döviz karşılığı diğer bir ülkeye transfer etmiş olur. İthalat muamelelerimiz sebebiyle satın almış olduğumuz mal ve hizmetlerin karşılığını ödeyebilmek amacıyla, döviz elde edebilmek için kâfi paramızı arz ettiğimiz gibi yine döviz elde edebilmek için mallarımızı diğer ülkelere arz etmiş oluruz. Bu sebeptir ki, çeşitli ülkelerle iktisadî veya ticarî ilişkiler içerisinde olabilmek için İslâmî Devlet'in döviz rezervlerine sahip olması zarurî bir hâldir.

Ne var ki, iktisadî ve ticarî ilişkiler kurmak uğruna kendi paramızı riske atmamız ve

onu güven sarsıcı muamelelere maruz bırakmamız caiz değildir. İster iktisadî, isterse ticarî ilişkilerde daima hâkim hâlde olmamız mevzuu, tüm bu ilişkilerimize esas teşkil etmelidir. Ancak böyle bir fikrî hedef dâhilinde arzu ettiğimiz dövize sahip olmanın yanı sıra kendi paramızı da muhafaza etmiş oluruz. İşte bu hususu gerçekleştirmeye yardımcı olacak amillerden birisi de borç almamaktır. İster kısa, ister uzun vadeli olsun, hiç bir şekilde para alma hâline düşmemeliyiz. Zira bu tür borçlanmalar kendi paramızın kıymetinin düşmesine ve nakdî risklere sebep olur.

Dış Ticaret Siyaseti

Dış ticaret, Devlet'in başka devletlerle halk veya ümmetlerle sağlamış olduğu ticarî bir ilişkidir. Yani Ümmet'in ticarî faaliyetlerinin dış ticaret zaviyesinden tanzim edilmiş olmasıdır. Tabii olarak bu siyasetin belli başlı esaslara dayandırılması gerekir ki, dış ticaret muameleleri bu esaslara göre yürütülmüş olsun. Her ümmetin veya toplumun hayata bakış açılarının farklılığı sebebiyle dış ticarete bakış açısı da farklı olur. Veya kendi dışındaki toplumlarla ilişkisi, hayata bakış açısı ile ilişkili olarak tespit edilmiş olur. Aynı şekilde ticarî kazancı elde etme çabaları da kendi iktisadî fayda anlayışlarının farklılığı çerçevesinde çeşitlilik gösterir. Mevzua bu zaviyeden

yaklaşıldığında, mesela Sosyalistlerin dış ticaret siyasetlerinin, dünyanın evrimi hakkındaki Sosyalist dünya görüşüne dayanmakta olduğunu yani ticarî kazancının yanı sıra satacakları mal ve hizmetleri ülkelere göre sınırlandırdıklarını görürüz. Mesela, Suriye'ye ziraî aletler ve ziraî mallar ve tekstil ürünleri satarlar. Bunun sebebi, bu tür şeylerin o toplumu Sosyalizm'e yönlendirmede talî unsur olması fikridir. Satın alacakları mallar ise kendi üretimleri için hammadde mahiyeti taşıyan şeylerdir. Sosyalistlerin bu siyasetleri, İngiltere gibi Kapitalist ülkelerin siyasetlerinden farklıdır. Kapitalist ülkeler ise, sadece en çok menfaate dayalı olan iktisadî fayda ilişkisini benimserler. Fakat Amerika'nın; Rusya ve Çin'le kurmuş olduğu dış ticaret ilişkisinde dış ticareti belli bir kaç sınıf mal ve hizmetlere tahsis etmiş olması, Amerika'nın hayata bakış açısı ile alâkalı olmayıp, onun harp stratejisi icabıdır. Zira her ne kadar fiilî harp halinde olmasalar da bu iki devleti kendisiyle hükmen savaşan devletler olarak kabul eder. Bu hususların dışında Amerika'nın da ticarî siyaseti, iktisadî fayda anlayışıdır.

Dış ticarete bakış açısı itibariyle Batılı iktisatçılar arasında birtakım farklı görüş ve kaideler doğmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

1-Liberal Dış Ticaret:

Bu görüş herhangi bir kısıtlama olmaksızın devletlerarası ticarî mübadelenin serbestçe yapılabilmesini öneren bir fikirdir. Bu görüş, devletin iktisadî ve ticarî kontrolünü kaldırması, ister iç ve isterse dış ticaret üzerinde herhangi bir kısıtlayıcı unsurun varlığının bulunmaması, gümrük engellerinin olmaması gerektiğini savunarak, ithalat ve ihracat arasındaki dengenin devlet müdahaleleri yerine iktisadın tabii kaideleri ile sağlanması gerektiğini düşünür.

Dış ticaret, esas itibarıyla bir devletin diğer devlet ve toplumlarla olan ilişki çeşitlerinden birisi olması sebebiyle bu tür bir ilişkinin İslâmî Devlet tarafından tanzim ve kontrol edilmesi gerekliliği düşünüldüğünde, bu görüşün İslâm'a aykırı olduğu ortaya çıkar. Bu sebeple bu fikri benimsemek asla caiz olmaz. Çünkü İslâmî Devlet birtakım ticarî malların ihracatına mâniolar koyabileceği gibi diğer bir kısmı için de hiç bir mani koymayabilir. Diğer taraftan, kendi tebaasından olan şahısların iç ticaretlerini olduğu gibi dış ticaretlerini de sadece kontrol etmekle yetinmesine rağmen muahedeli olan devletlerle Harbî olan devletlerin iş adamlarıyla olan ilişkilerimize de doğrudan olarak müdahale eder.

2-Dış Ticarete Himaye:

Himaye fikri, iç ve dış mübadelenin dengede olabilmesi amacıyla devlet mübadelesini öngören bir fikir çeşididir ki, bundan maksat

ticarî dengeyi tesir ederek az gelişmişliğe çare getirmektir. İhraç veya ithal edilen mallar arasındaki dengenin var olması gelişmemişliği çözecek bir unsur olmadığı için himayeye ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu sebeple, ithalat ve ihracata birtakım kayıtlar konmuş ve gümrük vergileri getirilmiştir.

Bu teori, ihtiyaca cevap vermekten uzak, kısır bir teoridir. Dış ticarete gerekli olan dengenin ve gelişmenin sağlanabilmesi için bir tedbir olarak devlet müdahalesi ile yetinilmesi doğru değildir. İslâmî Devlet'in dış ticarete müdahalesi, ancak ve ancak diğer devletlerin tatbiklerine bir misilleme olarak, ülke ihtiyaçlarını temin etmek, döviz elde etmek ve İslâmî Davet için olur. Yani Devlet müdahalesini, sadece ticarî denge için hasretmek doğru değildir. Bilakis Devlet müdahalesi siyasî, iktisadî, ticarî gayelerin yanı sıra İslâm Daveti'ni yüklenmek için olur.

3-Millî İktisat:

Millî iktisat fikri, ağır sanayi görüşünün bir çeşidi olan "tanzim edilmiş himayecilik" fikriyle irtibatlı bir fikirdir. Bu fikri savunanlar, iktisadî gelişme ve büyümenin olabilmesi için toplumun, iktisadın yanı sıra siyasî otoritenin de sahibi olması gerektiğine inanırlar. Onlar, herhangi bir memleketin iktisadî kalkınması için şu üç merhalenin varlığının oluşmasına inanırlar:

- Ziraat
- Ziraate dayalı sanayî
- Ziraî sanayiye dayalı ticaret

Siyasî otoriteye esas şart olarak üretici ile iktisadî kuvvetler ve iktisadî gelişme arasında bir uyumun bulunması kaçınılmazdır. Devletlerarası iktisadî ilişkiler her ne kadar iktisadî rekabet hürriyetinden istifade ediyorsa da bu hususta aranacak şart, birbirleriyle yarışan her memleketin gelişen ve büyüyen kuvvetlerinin tekâmülüdür. Bu gelişmeyi artırmak için sanayi himaye edilmez. Fakat ziraatın herhangi bir himayeye ihtiyacı yoktur. Ziraî ürünlerin fiyatları serbest piyasa şartlarında oluşmalıdır. Fakat millî iktisadın cevheri, sanayidir. Bu fikre göre kuvvetli olmak isteyen toplumlar ziraatten, sanayi toplumuna geçiş yapmalıdır. Çünkü ziraatla uğraşan toplumlarda üretici kuvvetleri oluşturan işçilerden önemli bir kesim işsiz hâldedir. Diğer taraftan tabii kaynaklardan önemli bir kısmın da üretim dışı kaldığı görülür. Öyleyse istihdamı sağlamak ve âtıl kaynakları üretime sokmak için sanayi teşekkülüne ihtiyaç vardır. Sadece ziraatla uğraşan toplumlar iktisadî imkânlar elde edemeyecekleri gibi, hem ziraat hem de sanayiye aynı anda sahip olan toplumların refah seviyesine de ulaşamazlar. Millî iktisat fikri ülkelerin ayakta durabilmesi için sanayinin ziraatla birlikte olması zarureti ortaya koyarak himayeciliği sadece sanayi teşekkülü

için gerekli görür.

Bu teori de İslâm'a ters bir fikirdir. Zira ziraî ürünlerin ihracında hiç sınır tanımamak veya ziraî ürünlerin ihracında devlet kontrolünü düşünmemek caiz değildir. Devlet, ziraî ve sınaî, her türlü malın ithal ve ihracını tanzim eder, bazı malların ihracını yasaklayabilir, Harbî ve muahedeli devletlerin iş adamlarının bizimle yapacağı dış ticareti doğrudan kontrol eder. Devlet'in sanayi üretimini artırmak üzere, ülke menfaatlerini göz önüne alarak bu tür muameleye, müdahale etmesi yine toplumun menfaatleri icabıdır. Bu müdahaleler İslâmî Devlet'in faydasına olmakla beraber sınaî faaliyetleri artırmak içindir. Aksi bir fikirle yani yalnızca sınaî gelişmeyi göz önünde tutan müdahaleler söz konusu değildir.

Bu izahatlardan her ne kadar millî iktisat fikri, İslâm'a göre Devlet'in dikkate alması gereken sanayiden bir parça ise de, Devlet'le bağlantısının bulunmaması sebebiyle İslâm'a muhaliftir. Ayrıca ziraatte mutlak bir hürriyet anlayışı ortaya koyması bakımından da bir bütün olarak bu teori, İslâm'a ters düşmektedir. Bu sebeple Müslümanların bu teoriyi kabullenmeleri caiz değildir.

4-İktifâî Siyâset (Kendi kendine yeterlilik Siyaseti) :

İktifâî siyasetle, ülkelerden bir ülkenin kendi kendine yeterlilik, ihracat ve ithalat yapmaksızın başkalarından bağımsız kapalı

iktisâdî birlik oluşturma tamahkarlığıdır. Gayesi itibariyle himâyet siyâsetini aşar, millî iktisattan farklı, serbest mübadele teorisinden ayırır.

Son iki Dünya Savaşı arasında tatbik edilen iktifâî siyaset, şu iki şekilde belirginleşti:

1-Uzletçi iktifâîcilik

2-Genişlemeci iktifâîcilik

Nazi Almanya'sı, iktifâî siyaseti alan ülkelere bir model teşkil etmektedir. İktifâî siyâset, Küresel mübadele kaideleriyle uyuşmayan Almanya'nın iç ve dış siyasetinin, kendisini sığındığı bir tedbirden ibarettir.

İktifâî siyaset, her ne kadar bir takım siyasî gayeler hedefleyen tedbirlerden oluşuyor olsa da, onlar nazarında bu modelin nizama uygun iktisâdî bir esası vardır. Bu iktisâdî esası; ham ve kimyevî maddelere, aletlere ve iş kudretine sahip olan ülkenin, yaşama muktedir olması gerekir hususunda özetlemek mümkündür. Önemli olan husus, tanzimdir. Sermaye ikincil bir unsur arz etmektedir.

İktifâî siyaseti alan hükümetler, kendileri için siyasî bir hedef korlar, malî ve iktisâdî tanzimi, bu siyasî hedefe boyun eğdirirler ki bu iktifâî siyaset, hedefine ulaşsın. O hedef de millî iktisadı kendi kendine yeterlilik hale getirmektir. Bu sebepledir ki, birçok ihtiyaçlardan beri olmak için kendini ha-

zırlaması kaçınılmazdır. Çünkü iktifâî siyaset, bütün ihtiyaçları karşılamaktan âciz kalır. Önemli olan şudur; bu siyaset, milli iktisattan dolayı fert, ümmet ve devletin temel ihtiyaçlarını, yükseliş yolunda seyredecek şekilde bol bol var etmeye çalışır. Bundan dolayı dış ticarete iktifâî siyasete göre seyreden devlet, hammaddelere, pazarlara, iş kudretine, teknolojilere v.b ihtiyacı olduğu hususlara sahip olmak için kendisine muhtaç olduğu ülkelere herhangi bir yolla katılmaya çalışır.

Bu ilhak, ya entegrasyon yada ticarî muahedeler yoluyla olur. İktisadî sınırların ortadan kaldırılması ise, ülkelere ilhakı yani siyasî sınırların ortadan kaldırılmasını demektir. Eğer kendisinde bulunmayan maddelere sahip olmak için ihtiyacı olan bölgeleri ilhak edemezse, bazı ihtiyaçlarını doyuramamaya karşılık sabretmesi gerekir ve muhtaç olmamak için temel ihtiyaçları doyurmaya çalışır. Zira temel ihtiyaçları doyuramamak üzerinde sabretmek mümkün olmaz. Temel olmayan ihtiyaçları doyuramamak üzerinde ise, sabretmek mümkündür.

İşte uzletçi ve genişlemeci iktifâî siyasetin özeti budur. Uzletçi siyasette, temel ihtiyaçlar boldur. Genişlemeci siyasette ise, ister temel isterse lüks ihtiyaçlar olsun gerekli ihtiyaçları bol bol elde etmek amacıyla ya ilhak ya da muahedeler yoluyla belli bir boyutta olur.

İktifâî siyaseti inceleyen kimse, onu ne ticârî ne de iktisadî bir çözüm olarak görmez. O ancak, devletin maruz kaldığı ticarî ve iktisadî ambargoya karşılık, geçici korumacı tedbirleridir. İktifâî siyaset, dış ilişkiler için bir çözüm değildir. İktifâî sadece dışarıdan ticârî ve iktisadî ambargoyla karşılaştığı zaman, ülkelere müdaafa etmekten ibarettir. Bu sebeple iktifâî siyaset, hükümler bahsine değil, üsluplar bahsine dâhildir. Dolayısıyla onun hakkında Şer'î hüküm nedir diye sorulmaz. O, İslâm'a zıttır veya ona muhaliftir de denmez. Bilakis o, uyulacak üsluplardan bir üsluptur. Bu siyaset, amelî bir vakıa olduğunda, yani ortada bir ambargo ile karşı karşıya kaldığında, temel ihtiyaçları doyumak için ülkelerin iktisatlarıyla yetinmek mümkün olacaksa, bir üslup olarak alınabilir. Bu siyaset, ortada bir vakıa olmaz, devlet veya fertlerin veya ümmetin temel ihtiyaçlarını karşılamakta imkânsız olduğunda alınmaz. İktifâî siyaset, Halife'nin üstlendiği maslahatları gütmek mevzusuna girer ki, Şeriat münasip gördüğü ve Müslümanların maslahatına uygun düşündüğü üsluplardan benimseme hakkını Halife'ye ait kılmıştır.

* * * *

Takiyyuddîn en-Nebhânî Kimdir?

Takiyyuddîn en-Nebhânî, Filistin'de yerleşen Bedevi Arap kabilelerinden biri olan Nebhân Oğulları Kabilesi'ne mensuptur. Bu kabile, Filistin'in kuzeyinde Hayfa Şehri'ne bağlı İczim Köyü'nde yerleşmiştir.

Doğumu ve Yetiştirilmesi

Takiyyuddîn en-Nebhânî, 1909 senesinde İczim Köyü'nde fakih bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Ailesi hep İslâm ve ilimle meşgul idi. Babası Filistin'de Şer'i İlimler Müderrisi idi. Annesi ve babası, Şeyh Yusuf en-Nebhânî'den Şer'i ilimler öğrendiler. Dedesi Şeyh Yusuf en-Nebhânî, Osmanlı Devleti'nde en mühim âlim ve kadılarından birisi, Halife AbdulHamid'in gözde Âlimlerindendi. Edebiyatçı ve şairdi. Dedesi Yusuf en-Nebhânî'nin hayatı hakkında Hayreddin Zirikli "Âlimler Fihristi" isimli kitabında şunları söyler:

"Yusuf b. İsmail b. Hasan b. Muhammed en-Nebhânî, 'Ebu'l-Mehasin' lakabını aldı. Şafii mezhebinde fakihtir. Edebiyatçı, şair ve mutasavvıf olan Yusuf en-Nebhânî aynı zamanda da Yüksek Kadı idi. Filistin'de Cenin Kasabası'nda Kadılık yaptı. Daha sonra Hilâfetin Başkenti İstanbul'a göç etti. Ardından Musul Vilayeti'ne bağlı Suriye'deki Yekva Şehrine Kadı olarak tayin edildi. Lazkiye'de Ceza Mahkemesi Başkanlığı yaptı.

Daha sonra Kudüs'e ve Beyrut Hukuk Mahkemesi Başkanlığı'na tayin edildi. 48 kitap yazdı."

Takiyyuddîn en-Nebhânî böyle bir muhitte yetiştiği için, muhiti onun yetişmesinde tesirli oldu. 13 yaşına basmadan Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Dedesinin ilminden çok tesir aldı. Ayrıca mühim siyâsî hususları kavradı ve öğrendi. Çünkü dedesi Yusuf en-Nebhânî'nin Osmanlı devlet adamları ile sağlam ve samimi ilişkisi vardı.

Takiyyuddîn en-Nebhânî, dedesinin yaptığı ilmî ve fıkî halâkaları, münazaraları ve münakaşaları dinliyordu. Onun bu hareketleri dedesinin dikkatini çekti ve el-Ezher'e gönderilmesi için babasını ikna etti.

Tahsili ve İlmî Hayatı

Dedesinden ve babasından Şer'i İlimlerin Esaslarını/Usullerini öğrendi. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. İlkokulu İczim Köyü'nde, liseyi de Akka'da okudu. Liseyi bitirmeden dedesinin isteğine binaen Mısır'a gidip 1928 senesinde el-Ezher'in lise bölümüne girdi. El-Ezher'in lise kısmını birincilikle bitirip diplomasını aldı. Ardından el-Ezher'e bağlı Dar'ul Ulûm'a devam etmeye başladı. Dedesinin tavsiyesi üzerine el-Ezher âlimlerinden Muhammed Hader Hüseyin'in derslerine devam etti. el-Ezher'in eski müfredatına göre tahsilini yaptığı gibi el-Ezher'de okutulan yeni müfredata göre de okudu. Üstünlük gösterip bütün dersleri birincilikle geçen

Takiyyuddîn en-Nebhânî, hocalarının ve mektep arkadaşlarının dikkatini çekti. Fikirleri derin, görüşleri olgundu. Bu hususiyetinden dolayı Kahire'de yüksek okullarda fikrî münazaralara ve münakaşalara katılıyordu. Böylece hüccetli, delilleri kuvvetli bir şahsiyet olarak tanındı.

1932 senesinde Dar'ul Ulum ve Ezher'i bitirdi. Arapça İlimleri, Fıkıh, Fıkıh Usulû, Hadis ve Hadis Usulû, Tefsir, Tevhid ve Kelam İlimlerini ve diğer ilimleri okudu. Bu ilim derslerine katılan en uyanık ve derin tefekkür eden şahsiyet olarak tanındı. Delilleri ince bir şekilde kavrayıp anlatıyordu. Fikir, münakaşa ve münazaralarda ikna edici delillere sahip idi. Ciddiyette, çalışkanlıkta, ilmi tahsil etmekte ve vaktini en iyi bir şekilde değerlendirmekte itina gösteren bir talebe olarak bilindi.

Çalışma Alanı

Tahsilini bitirip Mısır'dan Filistin'e Hayfa'daki Devlet liselerine Şer'i İlimler Hocası olarak tayin edildi. Aynı anda Hayfa İslâm Okulu'nda da hocalık yapmaya başladı. 1932'den 1938 senesine kadar bir kaç şehre geçti ve bir kaç mektep de öğretmenlik yaptı. Şer'i Mahkemelerde çalışmak için müracaat etti. Filistin'de Bisan Mahkemesi'ne Kâtip olarak tayin edildi. Sonra Taberiye'de aynı vazifede çalıştı. 1940'da Hayfa Şer'i Mahkemesi'ne Başkâtip olarak tayin edildi.

Ardından da aynı mahkemeye Başkâtip ve Adlî Müşavir olarak tayin edildi. 1945'e kadar bu vazifede kaldı. 1945 senesinde Ramle Şer'i Mahkemesi'ne Kadı olarak tayin edildi. 1948'de Filistin'in Yahudiler tarafından işgal edilmesine kadar bu vazifesini sürdürdü. 1948'de Filistin Yahudiler tarafından işgal edilince Şam'a geçti. Arkadaşı Prof. Enver el-Hatib'in Kudüs Mahkemesi'ne Kadı olarak tayin talebi üzerine aynı sene Kudüs'e geri dönerek Şer'i Mahkeme Kadısı olarak tayin edildi. Ardından Şer'i Mahkemeler Müdürü ve Şer'i Yargıtay Başkanı Şeyh AbdulHamid es-Saih tarafından Şer'i Yargıtay Üyeliği'ne tayin edildi. 1950'ye kadar Yargıtay Kadısı olarak vazife yaptı. 1950 senesinde bu vazifesinden istifa ederek 1951 senesinden itibaren İslâmî İlimler Fakültesi'ne bağlı okullarda dersler vermeye başladı. Nablus'un büyük camii olan Mescid-i Kebir'de bir hutbe verdikten sonra dönemin Ürdün Kralı Abdullah tarafından çağrılarak sorguya çekildi. Bunun üzerine Kral Abdullah'a şu cevabı verdi:

"Allah'ı dost edineni dost edineceğime, Allah'a düşmanlık yapana düşmanlık yapacağıma dair Allah'a söz verdim." Ardından Kral Abdullah tarafından hapse atıldı. Araya bölgenin tesirli âlimlerinin girmesi ile hapisten çıkartıldı. Sonra Kudüs'e dönüp yüklendiği devlet vazifelerinin tümünden istifa ederek şöyle dedi:

"Benim gibi insanların herhangi bir devlet vazifesinde çalışması doğru değildir."

Devlet memuriyetinden istifa edip ayrıldıktan sonra ölümüne kadar geçen müddet içerisinde hayatını İslâmî mücadele ile geçirdi.

Hicrî 23 Recep 1398 (Miladî 20 Haziran 1977) senesinde Beyrut'ta vefat etti. Mütevazı bir törenle Beyrut'taki İmam-ı Evzai Mezarlığı'na defnedildi. Allah Azze ve Celle Rahmet etsin.

Vasıfları ve Ahlâkı:

İslâmî İlimler Fakültesi'nde İdârî Müdür olarak çalışan ve Şeyh Takiyuddîn'in fakülteyi ayak bastığı günden beri ondan hiç ayrılmayan Üstâz Zuheyir Kuhâle şöyle anlatır:

"O, nezîh, şerîf, nazîf, muhlis, coşkun enerjili ve Ümmet'in kalbine "İsrail" varlığının saplanmasıyla dolayı da içi yanan ve elem duyan seçkin bir şahsiyet idi."

Orta boylu, metin bünyeli, dinamik yapılı, keskin mizaçlı, tartışmada maharetli, delil ile susturucu ve hak olduğuna inandığı şeylerde ısrarcı idi. Bıyıkları ile birleşen orta halli bir sakalı vardı. Kuvvetli bir şahsiyete ve konuştuğunda tesir edici, tartıştığında ikna edici bir karaktere sahip idi. Beyhude çabalardan, gerisin geriye dönülmesinden ve Ümmet'in maslahatlarını bırakıp uzlete çekilmesinden hiç hoşlanmazdı. Yine şahsî hayatı ile alâkalı

işler ile meşgul olmasından hiç hoşlanmazdı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in* من لم يهتم بأمر المسلمين فليس منهم "Müslümanların işi (derdi) ile ilgilenmeyen (dertlenmeyen) onlardan değildir." kavlini sergileyerek hep Ümmet'in hayrı için çalışırdı. Bu hadisi o kadar çok tekrar ederdi ki hep bunu delil gösterirdi. Bunun için "*İhyâ-u Ulûm-ud Dîn*" yazarı İmam el-Gazâlî'nin, İslâmî beldelere saldıran Haçlıları bırakıp kendisini mescide kapatarak kitaplarını yazmaya koyulduğu zaman öldüğünü söylerdi.

Âlim, mütefekkir, siyâsetçi, İslâmî Kitle ve İslâmî Parti/Hizb olan Hizb-ut Tahrir'in Kurucusu ve aynı zamanda da Müçtehit olan Takiyuddîn en-Nebhânî -Allah Azze ve Celle Ondan razı olsun- birçok fikrî ve siyâsî eserin de sahibidir.